

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:40
HANDELSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
ANGÅENDE
HANTVERKETS OCH
SMÅINDUSTRIENS
BEFRÄMJANDE

AVGIVET DEN 27 MAJ 1946

AV

SMÅFÖRETAGSUTREDNINGEN

S T O C K H O L M

1 9 4 6

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. K.
2. Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetensminskningen och dess förhållande vid olika former av förlösningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllensvärd. Beckman. 115 s. S.
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslagsiftningen m. m. Hæggeström. 99 s. Jo.
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Petterson. 59 s. Fö.
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Petterson. 351 s. S.
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman. 153 s. S.
7. Betänkande med förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. Beckman. 136 s. Fö.
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus. 146 s. Fi.
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Haeggström. 62 s.
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- och Tidskriftstryck. 217 s. K.
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 311 s. E.
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. Beckman. 216 s. E.
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. Marcus 72 s. Fi.
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun. 193 s. E.
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun. 253 s. E.
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Petterson. 133 s. Jo.
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman. 132 s. S.
18. P M angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus. 252 s. Jo.
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun. 92 s. Fö.
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun. 361 s. S.
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt. 71 s. Ju.
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. Marcus. 144 s. H.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman. 115 s. S.
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- och Tidskriftstryck. 200 s. S.
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt. 37 s. Ju.
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus. 71 s. H.
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. vij, 373 s. Fi.
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 95 s. Fi.
29. 1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbrukstaxerighet samt lag om jordbrukstaxering. Marcus. 282 s. 3 bil. Fi.
30. Socialutbildningsakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Hæggeström. 127 s. E.
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostern och undervisning. Idun. 194 s. E.
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Hæggeström. 161 s. E.
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt. iv, 150 s. H.
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt. vj, 441 s. H.
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun. 476 s. Fö.
36. Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktingars behandling. Beckman. 500 s. S.
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Petterson 114 s. S.
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Hæggeström xij, 504 s. Fö.
39. Den svenska växtodlingens utvecklingstendenserna samt dess inriktande efter kriget. Idun. 106 s. Jo.
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus. 192 s. H.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 40
HANDELSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
ANGÅENDE
HANTVERKETS OCH
SMÅINDUSTRIENS BEFRÄMJANDE

AVGIVET DEN 27 MAJ 1946 AV

Småföretagsutredningen

STOCKHOLM 1946
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
467563

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY DEPARTMENT

PHILOSOPHY 101

PHILOSOPHY 101

Innehållsförteckning

	Sid.
Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet . . .	5
Kap. 1. Småindustriens och hantverkets betydelse för svenskt näringsliv	9
Kap. 2. Småföretagens lokalisering	14
De olika länens småföretagsamhet	17
Något om orsakerna till småindustriens nuvarande lokalisering m. m.	24
Befintliga organ med uppgift att medverka vid lösandet av lokaliseringsfrågor	28
Arbetsmarknadskommisionens sociala beredskapssektion	28
Industriens produktionsråd	29
Småföretagsutredningens synpunkter	31
Kap. 3. Hantverkets och småindustriens rationaliseringsproblem	39
Kap. 4. Verkstadsbeståndet	51
Det nuvarande verkstadsbeståndets allmänna standard	54
På verkstädernas belägenhet och standard inverkan faktorer	55
Hittills vidtagna eller föreslagna åtgärder	57
Verkstadsbyggnader som arbetsreserv	60
Översikt av den statliga kreditgivningen till uppförande av bostadshus	61
Småföretagsutredningens synpunkter	63
Kap. 5. Inköps- och försäljningsorgan	71
Småföretagsutredningens synpunkter	74
Kap. 6. Yrkesutbildningen	76
Centrala yrkesnämnden	80
Arbetsmarknadens yrkesråd	82
Vissa frågor, som äga samband med småföretagens lärlingsutbildning	83
Omfattningen av yrkesskolväsendet för industri och hantverk	84
Småföretagsutredningens synpunkter	91
Kap. 7. Statens hantverksinstitut	94
Organisation	94
Personal	94
Instruktion	96
Kursverksamhet	97
Fordringar för tillträde till kurserna	98
Kursavgifter, stipendier	98
Informations- och försöksverksamhet	99

	Sid.
Bibliotek, förlagsverksamhet	99
Föreläsnings-, verkstads- och laboratorielokaler	100
Donationsfonder	100
Vissa av styrelsen föreslagna förstärkningar	100
Småföretagsutredningens synpunkter	103
Kap. 8. Sveriges hantverks- och småindustriorganisation	107
SHSO:s organisation och allmänna uppgifter	107
Hantverksföreningarna	108
Hantverksdistrikten	109
Yrkesförbunden	109
Branschföreningarna	110
Hantverkarnas ungdomsrörelse	110
Särskilda verksamhetsgrenar	110
Yrkesutbildningen	110
Informationstjänsten	111
Förmedlingstjänsten	112
Resekonsulenter	113
Statsbidrag	114
Småföretagsutredningens synpunkter	114
Kap. 9. Sveriges industriförbund	116
Kap. 10. Företagareföreningarna	120
Kap. 11. Företagarnämnderna	123
Kap. 12. Olycksfallsförsäkringslagens tillämplighet å hantverkare	127
Småföretagsutredningens synpunkter	130
Kap. 13. Mönster- och modellskydd m. m.	131
Småföretagsutredningens synpunkter	134
Kap. 14. Fortsatta undersökningar rörande småföretagsamheten	136
Kap. 15. Sammanfattande synpunkter och förslag	140
Bilagor:	
A. Underdånig framställning med förslag om företagsräkning för hantverk och småindustri	144
B. Underdånig framställning angående småföretagens exportfrågor	151
C. Beräkning av antalet småföretag och därinom yrkesverksamma personer samt av dessa företags produktionsvärde av aktuarien Ejnar Olsson	160
D. Antal företag med högst 50 anställda och antalet anställda fördelade på län och industrigrupper	176
E. Antalet sysselsatta personer inom olika hantverksgrenar per 10 000 av folkmängden, länsvis	186
F. PM angående vissa åtgärder till främjande av hantverk och småindustri i Danmark av direktören Gunnar Gregersen	188

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts den 15 juni 1945 givna bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för handelsdepartementet den 30 juni 1945 överdirektören Ryno Lundquist, tillika ordförande, målarmästaren Hans Berggren, civilingenjören Elis Bosæus, sekreteraren Axel Iveroth, verkställande direktören i Svensk industriförening Allan Johansson, ordföranden i Svenska beklädnadsarbetareförbundet Ivan Larsson, verkställande direktören i Sveriges hantverks- och småindustriorganisation Jan-Otto Modig, riksdagsmannen Karl Mäler, fabrikören Levi Petterson och disponenten i Stallarholmens industriaktiebolag Gunnar Wahlgren att såsom sakkunniga verkställa utredning rörande möjligheterna att främja hantverkets och småindustriens utveckling samt förordnade den 27 augusti 1945 byråchefen Birger Arvas att tillsvidare vara sekreterare åt de sakkunniga. Med stöd av samma bemyndigande tillkallade Herr Statsrådet den 19 september 1945 kommerserådet K. A. Wickman att såsom ytterligare sakkunnig deltaga i utredningen.

På därom av Bosæus och Johansson gjorda framställningar entledigade Herr Statsrådet dem den 4 februari respektive den 29 mars 1946 från uppdraget att vara ledamot i utredningen.

De sakkunniga, som i sina betänkanden och underdåniga skrivelser använt begreppet »småföretag» såsom gemensam beteckning för hantverks- och småindustriföretag, ha antagit benämningen »småföretagsutredningen».

För tiden den 1 oktober 1945—den 28 februari 1946 har utredningen anlitat juris kandidaten Folke Lyberg som biträdande sekreterare, varjämte Herr Statsrådet den 8 mars 1946 förordnat konsulenten Hans Grundström att från och med sistnämnda dag till och med den 6 april 1946 vara biträdande sekreterare åt utredningen.

Enligt utredningens direktiv skulle ett stort antal spørsmål berörande hantverket och småindustrien upptagas till övervägande. Vissa av dessa spørsmål voro av den art, att ett fullständigt klarläggande skulle ha fordrat lång tid. I anledning av Herr Statsrådets under hand tillkännagivna önskemål, att så snart som möjligt bli satt i tillfälle att taga ställning till utredningens

förslag, har utredningen ansett sig böra redovisa utredningsresultaten med tillhörande förslag, allteftersom arbetet fortskridit.

I underdånig skrivelse den 12 november 1945 (återgiven i *bilaga A* till förevarande betänkande) framlade utredningen förslag om utförande av en företagsräkning för hantverk och småindustri.

I underdånig skrivelse den 17 december 1945 (återgiven i *bilaga B* till förevarande betänkande) avgav utredningen ett principutlåtande angående hantverkets och småindustriens exportproblem, vilket i huvudsak utmynnade i följande förslag.

1) En småindustriens exportbyrå i anslutning till Sveriges allmänna exportförening och med uppgift att medverka till befrämjande av hantverkets och småindustriens export inrättas snarast möjligt.

2) Ett småindustriens exportråd tillsättes.

3) Till Sveriges allmänna exportförening anvisas för upprättande av småindustriens exportbyrå erforderliga medel.

4) En grundlig undersökning företages av småföretagens exportförhållanden och vad därmed äger samband. Småföretagsutredningen bemyndigas att för verkställande av nämnda undersökning, i den mån denna ej anses kunna utföras i Kungl. Maj:ts kansli eller genom något ämbetsverk, tillsätta en subkommitté samt att för utredningsarbetet med sig adjungera erforderlig expertis.

I skrivelse till Herr Statsrådet den 4 februari 1946 framhöll utredningen bland annat, att den vid sina fortsatta överväganden av åtgärder till främjande av hantverkets och småindustriens utveckling funnit, att statliga stödåtgärder av olika slag torde vara ofrånkomliga, om de i utredningsdirektiven uppställda önskemålen skulle kunna tillgodoses. Bland de åtgärder, som då främst borde komma i fråga, vore dels en ordnad rådgivningsverksamhet i tekniska och företagsekonomiska spörsmål, dels beredande av möjligheter till lån på förmånliga villkor. Utredningen hade funnit, att vissa administrativa organ vore behövliga för handläggande av nyssnämnda arbetsuppgifter, såväl lokalt som centralt. I anslutning härtill framlade utredningen i ett vid sagda skrivelse till Herr Statsrådet fogat betänkande (SOU 1946:22) förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder.

I skrivelsen till Herr Statsrådet redovisade utredningen de utlåtanden, som på grund av nådiga remisser avgivits, samt tvenne till utredningen direkt inkomna framställningar.

I första kapitlet av sitt förenämnda betänkande berörde utredningen i korthet ett flertal spörsmål för att belysa behovet av den organisation med företagarnämnder, som bland annat föreslogs i betänkandet. Därvid anförde utredningen, att avsikten vore att beträffande vissa av dessa spörsmål återkomma i en senare framställning.

Småföretagsutredningen får nu till Herr Statsrådet överlämna sitt betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Detta avser

i första hand att redovisa sådana viktigare problemställningar, som framställa sig vid ett övervägande av olika åtgärder till främjande av hantverk och småindustri.

Som underlag för framställningen redogör utredningen, så långt det tillgängliga statistiska materialet det tillåter, för småföretagens betydelse för näringslivet, lokalisering m. m. Därefter upptager utredningen till behandling vissa spörsmål, som äro av betydelse vid övervägande av åtgärder till småföretagsamhetens befrämjande, och övergår sedan till de organisationer, som stå småföretagarna till tjänst i olika avseenden. I fråga om ett par av dessa framläggas vissa förslag. Efter en kort sammanfattning av företagarnämndernas i förevarande betänkande behandlade arbetsuppgifter berör utredningen ett par frågor, som visserligen i detta sammanhang kunna anses vara av mera periferisk betydelse men som utredningen dock icke ansett sig böra förbigå. Slutligen behandlar utredningen frågan om lämpligaste sättet att erhålla en mera ingående kännedom om småföretagsamheten.

De förslag utredningen framlägger äro enligt Herr Statsrådets önskan icke i detalj genomarbetade; som regel äro de endast att betrakta som en principdiskussion, vilken bör kunna tjäna som utgångspunkt för vidare överväganden i samband med utformningen av detaljerade förslag. Bland de spörsmål, som enligt utredningens mening böra bli föremål för uppmärksamhet, må särskilt nämnas

utredning rörande kommunikationsförhållanden och krafttaxor, särskilt med tanke på småföretagsamheten,

ökad uppmärksamhet åt småföretagens rationaliseringsfrågor,

utformning av stads- och byggnadsplaner med hänsyn till småföretagens berättigade krav,

inrättande av kollektiva verkstadshus,

hantverkets och småindustriens yrkesutbildningsfrågor,

fortsatt utbyggnad av Statens hantverksinstitut,

ordnandet av en effektiv försäkring mot olycksfall i arbete för de småföretagare, som ej inbegripas under lagen om försäkring för olycksfall i arbete,

införande av utvidgat modellskydd för hantverkets och småindustriföretagens alster samt

fortsatta undersökningar rörande småföretagsamheten.

En genom Kungl. Maj:ts beslut den 26 oktober 1945 till utredningen överlämnad underdånig framställning från Sveriges hantverks- och småindustriorganisation och samarbetsdelegationen för landets företagareföreningar har utredningen beaktat i samband med behandlingen av frågor rörande småföretagens verkstadsbestånd.

De för småföretagsamhetens utveckling betydelsefulla skattefrågorna har utredningen icke upptagit till behandling, då de ansetts falla utanför utredningsuppdraget. Ej heller har utredningen funnit sig böra till närmare över-

vägande upptaga den i dess föregående betänkande berörda frågan om en ändring i banklagstiftningen, syftande till att giva bankerna större frihet vid bedömandet av risker i samband med lån till företagare, särskilt som utredningen är av den uppfattningen, att — även om en sådan ändring i och för sig är önskvärd — småföretagarnas lånebehov i regel ej kunna tillgodoses på ändamålsenligaste sätt, såvida ej kreditverksamheten, såsom utredningen föreslagit, direkt förbindes med rådgivning i tekniska och företagsekonomiska spörsmål.

Utredningen har slutligen icke ansett sig böra upptaga till behandling sådana spörsmål, som äro betingade av aktuella krisbetonade förhållanden och som alltså kunna förväntas vara av övergående natur.

Stockholm den 27 maj 1946.

RYNO LUNDQUIST

HANS BERGGREN ;

AXEL IVEROTH

IVAN LARSSON

JAN-OTTO MODIG

KARL MÄLER

LEVI PETTERSON

GUNNAR WAHLGREN

KNUT A. WICKMAN

Birger Arvas

KAPITEL 1

Småindustriens och hantverkets betydelse för svenskt näringsliv

Småföretagsutredningen har i framställning den 12 november 1945 (se bilaga A) framhållit, att kännedomen om hantverkets och småindustriens lokalisering, omfattning, arbetarantal m. m. är i hög grad bristfällig och har även föreslagit en företagsräkning för avhjälpande av sagda brister. En företagsräkning är emellertid synnerligen tidskrävande, och då statsrådet och chefen för handelsdepartementet har ansett det önskvärt, att utredningens arbete påskyndas, kan utredningen icke avvakta resultaten av en eventuell företagsräkning. Ehuru väl det torde stå klart för de flesta, att småföretagsamheten är av stor betydelse för det svenska näringslivet, anser sig utredningen böra göra ett försök att belysa detta genom att sammanställa vissa summariska data rörande ifrågavarande näringsgrenar. Avsikten härmed är endast att trots grundmaterialets ofullständigheter göra det möjligt att erhålla en ungefärlig uppfattning om småföretagens bidrag till folkushållet.

I avsikt att i möjligaste mån begränsa den efterföljande framställningen till omfånget redovisas de bearbetningar av den offentliga statistikens uppgifter, som utredningen låtit verkställa, i särskild bilaga (*bilaga C*), till vilken utredningen alltså tillåter sig hänvisa.

För det här avsedda ändamålet fordras i första hand, att man känner antalet småföretag, antalet däri yrkesverksamma personer samt värdet av dessa småföretags produktion. Vår officiella statistik har emellertid icke några direkta upplysningar att lämna härom. Visserligen gjordes vid omorganisationen av den svenska officiella statistiken år 1913 en ansats till förbättrad hantverksstatistik i så måtto, att det föreskrevs, att varje hantverkare vart femte år skulle redovisa sin verksamhet i samband med infordrandet av uppgifter till den av kommerskollegium årligen publicerade berättelsen över svensk industri (här nedan för korthetens skull kallad »industriberättelsen» eller »industristatistiken»). Dessa bestämmelser ha dock aldrig tillämpats. Vid 1931 års företagsräkning voro alla företagare skyldiga att lämna uppgifter i olika avseenden över sin verksamhet. Såsom utredningen antytt i sin ovanberörda framställning den 12 november 1945, företogs emellertid ej heller vid företagsräkningen någon undersökning beträffande speciellt småindustrien och hantverket.

För ett studium av aktuellt svenskt näringsliv överhuvud finnas två officiella källor, nämligen dels folkräkningarna, vilka bland annat belysa befolkningens fördelning på yrken, och dels industriberättelserna, vilka i första hand ha till uppgift att redovisa storleken och värdet av *industri företagens* produktion av olika varor och i andra hand bland annat företagens antal och antalet vid dessa sysselsatta personer. Industriberättelserna omfatta endast undantagsvis hantverksföretag.

Den senast företagna folkräkning, från vilken resultat föreligga, avsåg förhållandena den 31 december 1940. I denna liksom i tidigare folkräkningar ha landets invånare fördelats bland annat efter yrke. Enligt denna folkräkning utgjorde den yrkesverksamma befolkningen i allt 2 755 820 personer eller 43 procent av hela folkmängden. Härtill kommo 243 706 familjemedlemmar (flertalet eller över 80 procent inom jordbruket), vilka voro sysselsatta i familjeöverhuvudets verksamhet. Den icke yrkesverksamma befolkningen fördelades efter yrke så, att barn och hustrur skulle följa familjefaderns yrke och övriga icke yrkesverksamma (åldringar, invalider, etc.) redovisas under de yrkesgrupper de tidigare tillhört. De yrkesverksammans och hela befolkningens fördelning på näringsgrenar framgår av *tab. 1*.

Tab. 1. De yrkesverksammans och hela befolkningens fördelning på näringsgrenar enligt 1940 års folkräkning

Näringsgren	Yrkesverksamma		Hela befolkningen		Yrkesverksamma i % av hela befolkningen
	Antal	Procent	Antal	Procent	
Jordbruk med binärningar.....	558 773	20·3	2 032 839	31·9	32·4
Skogsbruk	100 129	3·6			
Industri och hantverk	1 050 353	38·1	2 276 562	35·7	46·1
Samfärdsel	199 133	7·2	469 076	7·4	42·5
Handel	393 612	14·3	688 909	10·8	57·1
Allmän tjänst och fria yrken ...	261 578	9·5	484 777	7·6	54·0
Husligt arbete	158 113	5·7	196 831	3·1	80·3
Ospecificerad verksamhet	34 129	1·2	222 438	3·5	15·3
Summa	2 755 820	100	6 371 432	100	43·2

Den i industri och hantverk sysselsatta befolkningen utgör den största gruppen. De skilda yrkesgruppernas betydelse *inom industrien*, mätt i antalet yrkesverksamma personer, framgår av sammanställningen å s. 160.

I folkräkningen redovisas befolkningen jämväl efter socialklass, d. v. s. företagare, förvaltningspersonal och arbetare. Hela antalet företagare inom industri och hantverk utgjorde 127 728, antalet förvaltningspersonal 109 860 och antalet arbetare 812 765. Antalet anställda per företagare uppgår till blott 7,2. Redan dessa uppgifter ge vid handen, att småindustrien och hantverket måste vara av en icke ringa betydelse.

I industristatistiken gäller såsom huvudregel, att i densamma redovisas allenast industrianläggningar med a) i regel minst 10 arbetare eller b) ett

produktvärde av minst 15 000 kronor eller en intjänt förädlingslön¹ av minst 4 000 kronor. För vissa näringsgrenar tillämpas högre värdegränser, nämligen 50 000 kronor för charkuterier, kafferosterier, konfektionsfabriker samt ej särskilt nämnda sömnadsfabriker och 75 000 kronor för guld- och silvervarufabriker (utom nysilverfabriker) och andra bagerier än spisbröds- och kexfabriker. Vissa företagsgrenar, som på grund av vedertagen uppfattning äro att helt anse såsom hantverk, oavsett antalet arbetare eller omsättningens storlek, falla även utanför redovisningen (Kommersiella meddelanden 1935, häfte 19, s. 605). Det må anmärkas, att byggnadsverksamheten icke är föremål för den eljest utförliga redovisningen och alltså icke ingår i industristatistiken.

Av uppgifterna i bilaga C framgår, att sådana företag, som äro att hänföra till småföretag, äro tillfinnandes inom samtliga industrigrupper, dock med undantag av kraft-, belysnings- och vattenverk, vilka även om de äro av liten omfattning knappast kunna inräknas bland småföretagen.

Av industriberättelsen framgår vidare, att den redovisade industriens (inklusive de i berättelsen ingående, fåtaliga hantverksföretagen) salutillverkningsvärde år 1940 utgjorde 8 816 miljoner kronor, fördelat på huvudgrupper såsom framgår av nedanstående översikt.

Industrigrupp	Tillverkningens saluvärde	
	milj. kronor	procent
Malmbrytning och metallindustri	3 046	34·6
Jord- och stenindustri.....	212	2·4
Träindustri	514	5·8
Pappers- och grafisk industri	815	9·2
Livsmedelsindustri	2 092	23·7
Textil- och beklädnadsindustri	974	11·0
Läder-, hår- och gummivaruintrodustri	415	4·7
Kemisk-teknisk industri	408	4·6
Kraft-, belysnings- och vattenverk	340	3·9
	8 816	100

Utredningen har i det föregående använt uttrycket småföretag, utan att begreppet definierats. Att göra någon *generell* gränsdragning mellan å ena sidan småföretag och å andra sidan *egentlig* industri är knappast möjligt. Visserligen har man i industristatistiken sökt avskilja hantverk och småindustri från industrien genom att som undre gräns för den senare fastställa ett minsta arbetarantal eller ett minsta produktionsvärde. Denna gränsdragning torde emellertid till övervägande delen ha varit betingad av det ändamål, industristatistiken avser att fylla, nämligen att redovisa den huvudsakliga produktionen, och mindre av en önskan att utesluta hantverk och småindustri i deras egenskap av småföretag. På grund av den industriella utvecklingen och genom förbättringar av den maskinella utrustningen även

¹ Härmed förstås värdet (lön eller »tull») av ett vid anläggning utfört arbete, då beställaren tillhandahåller material eller råvaror. Man skiljer t. ex. mellan å ena sidan handelskvarnar, då kvarnföretaget köper upp spannmål för förmalning och avsalu, och å andra sidan tull- eller lönkvarnar, där inlämnad spannmål förmales för ägarens räkning.

inom småföretag, vilken möjliggjort ökad produktion, samt i någon mån genom penningsvärdets fall torde man fastmera få räkna med att den övervägande delen av småindustrierna numera redovisas i industristatistiken. Hantverket däremot torde som ovan antytts endast i undantagsfall komma med.

I detta sammanhang kan det vara av ett visst intresse att se, i vad mån de i industristatistiken icke redovisade företagen ha betydelse för bedömandet av den totala produktionens storlek. Detta framgår av följande i kommersiella meddelanden, häfte 19 år 1935, lämnade uppgifter baserade på 1931 års företagsräkning och 1931 års industristatistik. Värdet av omsättningen, i vilken produktionsvärdet ingår med 91 procent, utgjorde för samtliga 69 877 hantverks- och industriföretag, ej i kombination med annan näring och exklusive byggnadsverksamhet och kraftverk etc. 5 073 miljoner kronor och för de i industristatistiken icke redovisade 57 980 företagen 501 miljoner kronor. Det senare beloppet, $\frac{1}{2}$ miljard kronor, utgör 9,9 procent av det förra. Fördelningen av de i industristatistiken icke redovisade beloppen inom varje industrigrupp samt dessas andel av totalbeloppet framgår av nedanstående sammanställning.

Industrigrupp	Miljoner kronor	Procent av totalbeloppet
Malmbrytning och metallindustri	68	4·9
Jord- och stenindustri	20	9·1
Träindustri	60	12·8
Pappers- och grafisk industri	13	2·1
Livsmedelsindustri	210	15·2
Textil- och beklädnadsindustri	77	13·9
Läder-, hår- och gummivaruindustri	45	20·3
Kemisk-teknisk industri	8	3·3
Samtliga 501		9·9

Vid behandlingen av här föreliggande problemställning måste man på grund av strukturen hos det officiella material, varpå de följande beräkningarna äro byggda, definiera begreppet småindustri och hantverk så, att tillgängliga uppgifter kunna utnyttjas. Med hänsyn härtill måste gränsdragningen anknyta till antalet sysselsatta arbetare. För de verksamhetsområden, vilka i hög grad utnyttja maskinella anordningar, synes en gränsdragning vid omkring 10 arbetare vara motiverad, medan för andra områden den hantverksmässiga verksamheten kan sysselsätta betydligt flera arbetare.

För att i görligaste mån tillfredsställa de anspråk, som kunna ställas på begreppen småindustri och hantverk, ha därför gjorda beräkningar hänförs till företag med dels högst 10 arbetare, dels högst 50 arbetare. Önskligt hade varit att även kunna utskilja företag med exempelvis högst 25 arbetare, vilket emellertid det i tryck tillgängliga materialet ej medgivit.

Av praktiska skäl ha företagen inom några hantverksyrken, för vilka uppgifterna av olika skäl varit svåråtkomliga eller ock yrket ej varit att hänföra till näringsgrenen »industri och hantverk» ej medtagits i undersökningen. Dessa äro dels konstnärliga yrken, såsom träbildhuggare, dels blomsterbinda-

re, skorstenfejare, fönsterputsare, gatstensläggare, juvelerare och tandtekniker. Antalet företag inom vissa av dessa yrken har icke kunnat med säkerhet fastställas, men det är liksom antalet arbetare icke så stort, att de kunna öva någon nämnvärd inverkan på de här framräknade approximativa slutresultaten. I varje fall bör frånvaron av sagda företagare i beräkningarna innebära en ytterligare säkerhetsmarginal.

Av uppgifterna i bilaga C (s. 173 f.) framgår, att — beroende på om den övre gränsen för antalet arbetare sättes vid 10 eller 50 — antalet småföretag skulle utgöra omkring 123 500 respektive 129 500 och antalet däri sysselsatta omkring 340 000 respektive 470 000. Skillnaden i antalet företag är endast 6 000. Om antalet företagare inom industri och hantverk i folkräkningen antages ungefär motsvara antalet företag, skulle omkring 92 procent (skönhetsvård ej inräknad) utgöras av småföretag, och den yrkesverksamma befolkningen vid företag med högst 10 respektive högst 50 arbetare skulle utgöra 27 respektive 41 procent av hela den inom industrien yrkesverksamma befolkningen. Motsvarande procenttal för enbart arbetare skulle utgöra 19 respektive 35.

Det bör här understrykas, att angivna resultat av de i bilaga C gjorda beräkningarna icke omfatta den hantverksmässiga verksamhet, som bedrivs av företag med handel som huvudändamål; ej heller ingår den säsongsmässiga industrien i redogörelsen av orsaker, som närmare angivits i bilaga C. Bland arbetarna ingå — på grund av osäkerheten i de använda källornas uppgifter härom — ej antalet hemarbetare (jfr bil. C, avsnittet om textil- och beklädnadsindustrien, s. 169). Den yrkesverksamma befolkningen inom industri och hantverk utgör 41,6 % av hela antalet. Om detsamma antages gälla även för småföretagen, skulle i allt antalet personer beroende av företag med högst 10 arbetare utgöra 0,75 miljoner och, om gränsen utsträcker till företag med högst 50 arbetare, 1,0 miljoner.

Värdet av småföretagens produktion har med i bilaga C angivna utgångspunkter uppskattats efter 1940 års produktvärden till 3,5 miljarder kronor.

Småföretagens betydelse, sådan den framgår ur tillgängliga data, avseende år 1940, kan sammanfattningsvis uttryckas sålunda: *Deras antal uppgår till minst 125 000, de ge uppehälle åt närmare en miljon människor och de producera varor för omkring tre och en halv miljarder kronor.*

Även om man måste beakta, att de här framräknade siffrorna äro summariska, torde de dock i stora drag återspegla de faktiska förhållandena. En fullständigare bild av småföretagens betydelse kan emellertid icke erhållas annat än genom en brett lagd statistisk undersökning. Därför har utredningen också föreslagit en sådan undersökning genom en räkning av hantverks- och småindustriföretag.

KAPITEL 2

Småföretagens lokalisering

En enhetlig statistik som underlag för en kartläggning av småföretagen saknas, vilket utredningen tidigare framhållit. Det är därför icke möjligt att ur tillgängligt material få en tillförlitlig bild av företagens lokalisering. Det bästa källmaterialet hittills torde ha lämnats av 1931 års företagsräkning. Sedan ifrågavarande tidpunkt har emellertid sannolikt (jfr kap. 1) såväl antalet företag som antalet däri sysselsatta avsevärt förändrats, varför ett användande av detta material skulle ge föga upplysning om den nuvarande lokaliseringen. Utredningen har i annat sammanhang (se bilaga A) undersökt möjligheterna att använda vissa offentliga serier eller register för att utröna småföretagens omfattning m. m. men funnit, att de alla lida av vissa begränsningar.

Riksförsäkringsanstalten har t. ex. kommunvis uppställda förteckningar över företagare med en till fyra arbetare. Dessa förteckningar sakna dock uppgift om det säkerligen stora antalet hantverkare, som ej ha någon lejd arbetskraft. Hos Statens arbetsmarknadskommission finnes ett kortregister — omfattar dock icke samtliga industrigrenar — över företagare med minst tre, beträffande hantverkare minst två anställda. Det material, som utan alltför tidsödande bearbetning kan ge en någorlunda god inblick i småföretagens lokalisering återfinnes i industristatistiken. I denna redovisas industrianläggningar, som antingen sysselsätta minst tio arbetare eller som ha ett produktvärde eller en intjänt förädlingslön som uppgår till minst vissa för olika fall angivna belopp (se kap. 1, s. 11). Genom denna avgränsning nedåt redovisar industrierättelsen visserligen den huvudsakliga delen av småindustrien men blott en obetydlig del av hantverket.

Som av det sagda torde framgå, är primärmaterialet till dessa offentliga serier och register ofullständigt och uppdelat på ett flertal myndigheter, varför ett tidsödande identifieringsarbete hade måst företagas för att erhålla ett något så när tillförlitligt företagsregister uppdelat på lokala enheter.

En *generell* gränslinje mellan småindustri och hantverk är, som utredningen framhållit (s. 11), knappast möjlig att draga. Därmed är också sagt, att det svårigen går att avgränsa småindustrien som självständig näringsgren. Småindustrien är snarare att betrakta som en mellanform mellan hantverk och egentlig industri, utan någon klar avgränsning åt någotdera hållet. Därtill kommer att framför allt hantverket ofta är förenat med annan näring, vanligen då handel.

Föreliggande undersökning av företagens lokalisering bygger på kommerskollegii industristatistik. Därigenom har den, på grund av vad nyss sagts om industristatistikens omfattning, i huvudsak kommit att omfatta mindre *industri*. Till antalet mycket betydande grupper av näringsidkare ligga sålunda utanför undersökningen. Några allvarliga nackdelar torde denna avgränsning dock icke innebära för bedömandet av småföretagsamhetens lokalisering. Hantverket är nämligen oftast beroende av lokal avsättning och därför väsentligen lokaliserat till områden med tätare befolkning. Detsamma kan sägas om småföretagen inom vissa livsmedelsgrupper. På grund härav ha ej medtagits kvarnar, bagerier, mejerier, slakterier och charkuterier samt bryggerier. Kvarnar, utom de s. k. handelskvarnarna, finna vi i jordbruksdistrikten. Bagerier, mejerier och slakterier äro oftast mycket små företag och liksom charkuterierna spridda över hela landet samt fördela sig ungefär som befolkningen. Bryggeriindustrien är en typisk lokalindustri och påträffas därför i städer och större samhällen. I undersökningen ha vidare en del andra industrigrupper uteslutits, nämligen sådana som i regel icke drivas i hantverksmässig eller småindustriell skala, t. ex. järn- och stålverk, cementfabriker, tändsticksfabriker och pappersmassefabriker. Slutligen ha kommunala och statliga anläggningar ej medtagits.

För undersökningen har med tillhjälp av statistiska centralbyråns företagsregister för folkräkningen 1940 upprättats en kommunvis uppställd förteckning över sådana företag, som äro att hänföra till småföretagsamhet och som enligt den nyss lämnade redogörelsen ansetts böra medtagas i undersökningen. Företag med mer än 50 anställda ha genomgående uteslutits. Med anställda förstås liksom i 1931 års företagsräkning såväl arbetar- som förvaltningspersonal. Någon genomgång av materialet från fall till fall med ledning av uppgifter om verksamhetens art och produktionens värde har icke skett, huvudsakligen av tidsskäl.

Undersökningen omfattar *14 240 företag med 147 000 anställda*. Utredningen vill under hänvisning till vad här ovan anförts understryka, att detta material endast avser de genrar av småföretagsamheten, vilkas lokalisering icke kan anses given genom verksamhetens art.

Kommerskollegii industriberättelse för år 1940 redovisar 18 690 arbetsställen med en arbetarpersonal av 554 670 och en förvaltningspersonal av 83 330. Av samtliga arbetsställen detta år tillhörde ca 90 % de två lägsta storleksgrupperna, d. v. s. de som sysselsatte 50 arbetare och därunder, medan däremot blott inemot 30 % av arbetarantalet redovisades inom de nämnda storleksgrupperna. Följande tablå, utarbetad med ledning av industriberättelsen för år 1940 (tab. 4, s. 98—100) visar hur arbetsställena inom sagda storleksgrupper fördelade sig på olika industrigrupper.

Industrigrupper	Företag med			
	högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
	antal arbetsställen	antal arbetare	antal arbetsställen	antal arbetare
Malmbrytning och metallindustri	2 726	13 291	4 062	43 238
Jord- och stenindustri	638	3 211	1 195	15 507
Träindustri	2 250	12 489	3 394	35 121
Pappers- och grafisk industri	614	3 250	1 037	12 792
Livsmedelsindustri	3 754	13 093	4 388	26 795
Textil- och beklädnadsindustri	359	2 026	832	13 534
Läder-, hår- och gummivaruin- dustri	337	1 635	560	7 076
Kemisk-teknisk industri	356	1 357	498	4 521
Kraft-, belysnings- och vattenverk	771	1 900	901	4 608
Summa	11 805	52 252	16 867	163 192

Om man minskar industristatistikens totalsiffror för dessa storleksgrupper med de i undersökningen icke medtagna industrigrupperna får man följande resultat:

högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
antal arbetsställen	antal arbetare	antal arbetsställen	antal arbetare
8 549	41 390	12 998	138 641

Vissa företag, som icke fylla villkoren för att medtagas i industristatistiken, avlämna emellertid motsvarande uppgifter till kommerskollegium. Sådana företag ha även medtagits i utredningens undersökning. Att icke full överensstämmelse mellan de i industristatistiken redovisade siffrorna och undersökningens uppnås beror dels på nyssnämnda förhållande, dels på att företagets storlek i undersökningen beräknats efter antalet anställda, under det att de i industristatistiken beräknas efter antalet arbetare.

Företagen ha med avseende på antalet anställda indelats i fyra grupper, nämligen 0—5, 6—10, 11—25 samt 26—50.

Resultatet av undersökningen redovisas genom en kortfattad redogörelse för de olika länens småindustrier och deras lokalisering. I övrigt hänvisas till *tab. 2 samt bilagorna D och E*, som dels visa de i undersökningen medtagna företagens fördelning på olika storleksgrupper efter län, dels antalet företag och antalet anställda inom varje industrigrupp i de olika länen, dels ock antalet sysselsatta personer inom olika hantverksgrenar per 10 000 av folkmängden. Sistnämnda uppgifter, utarbetade på basis av 1931 års företagsräkning, äro hämtade ur Småindustri och hantverk i Sverige av Axel Ive-roth, Stockholm 1943.

De olika länens småföretagsamhet

Nedanstående kortfattade uppgifter om småföretagens lokalisering avse endast sådana företag, som ingått i utredningens undersökning och som äro redovisade i tab. 2 samt bilaga D. Avsikten är alltså icke att beskriva de

Tab. 2. De undersökta företagens fördelning länsvis efter antalet anställda

L ä n	Antalet anställda per företag									
	0—5		6—10		11—25		26—50		Summa	
	antal före- tag	antal an- ställda	antal före- tag	antal an- ställda	antal före- tag	antal an- ställda	antal före- tag	antal an- ställda	antal före- tag	antal an- ställda
Stockholms stad	498	1 669	349	2 750	380	6 203	177	6 208	1 404	16 830
Stockholms län	232	725	140	1 062	117	1 931	48	1 640	537	5 358
Uppsala	82	276	62	475	75	1 201	25	905	244	2 857
Södermanlands	200	652	131	1 006	123	2 084	52	1 960	506	5 702
Östergötlands	261	913	222	1 691	212	3 400	66	2 348	761	8 352
Jönköpings	485	1 618	305	2 291	251	4 034	96	3 347	1 137	11 290
Kronobergs	149	514	133	1 031	94	1 528	34	1 221	410	4 294
Kalmar	178	586	149	1 195	144	2 220	63	2 093	534	6 094
Gotlands	24	80	20	138	15	246	3	90	62	554
Blekinge	160	575	82	616	47	757	30	1 013	319	2 961
Kristianstads	283	982	164	1 251	130	2 143	48	1 695	625	6 071
Malmöhus	542	1 762	331	2 474	276	4 477	103	3 382	1 252	12 095
Hallands	154	492	76	569	48	754	20	666	298	2 481
Göteb. o. Bohus	415	1 365	262	2 023	281	4 523	114	3 955	1 072	11 866
Älvsborgs	336	1 075	199	1 499	186	2 942	106	3 620	827	9 136
Skaraborgs	281	960	170	1 309	155	2 450	41	1 370	647	6 089
Värmlands	242	758	113	848	111	1 678	39	1 313	505	4 597
Örebro	236	766	151	1 204	141	2 222	72	2 547	600	6 739
Västmanlands	95	297	87	672	96	1 561	33	1 123	311	3 653
Kopparbergs	240	800	157	1 229	152	2 325	51	1 700	600	6 054
Gävleborgs	210	688	112	873	130	2 092	43	1 490	495	5 143
Västernorrlands	197	636	88	664	68	1 022	24	851	377	3 173
Jämtlands	88	278	43	331	37	612	12	388	180	1 609
Västerbottens	177	531	72	546	45	713	13	384	307	2 174
Norrbottens	111	373	76	598	31	466	12	397	230	1 834
Hela riket	5 876	19 371	3 694	28 345	3 345	53 584	1 325	45 706	14 210	147 006

olika länens näringsliv. För att ytterligare understryka detta angives efter länets namn inom parentes antalet företag och antalet anställda, som legat till grund för undersökningen.

*Stockholms stad*¹ (1 404 företag med 16 830 anställda).

Storstockholm med omland, som rymmer närmare $\frac{1}{7}$ av rikets befolkning, är Sveriges mest koncentrerade småindustriområde. Hit äro, förutom tryckerier och grafiska anstalter, särskilt samlade företag inom metall- och maskinindustrien,

¹ En ingående redogörelse för Stockholms industri och hantverk återfinnes i en utredning verkställd inom Stockholms stads fastighetskontor år 1937.

sömnadsindustrien samt kemisk-teknisk industri, alla typiska stadsindustrier. Deras läge är betingat av ett stort och närbeläget avsättningsområde, tillgång på lämplig arbetskraft samt låga transportkostnader för färdigvarorna. De flesta småföretagen ha som främsta uppgift att tillgodose ett mångsidigt behov inom staden och dess omgivningar dels i mera direkt kontakt med kundkretsen, dels som underleverantörer till större industrier. Den grafiska industrien är sedan gammalt huvudsakligen förlagd till städerna, och tryckerier såväl som bokbinderier äro i stor utsträckning koncentrerade till Stockholm.

Stockholms län (537 företag med 5 358 anställda).

Stockholms län uppvisar blott ett fåtal småindustriföretag, särskilt i Roslagen. Detta område, som borde kunna erbjuda gynnsamma förutsättningar för ett rikt näringsliv, uppvisar emellertid de senaste tjugu åren en kraftig landsbygdens avfolkning. Likaså synes en stagnation ha inträtt i tätorternas utveckling. Dessa förhållanden, till vilka motsvarigheter finnas inom andra delar av riket, ha föranlett motion I: 78 vid 1945 års riksdag med hemställan om utredning av de ekonomisk-geografiska betingelserna, avseende i första hand befolknings- och näringsförhållanden inom olika delar av Sverige.

Den övriga delen av länet är ej heller rik på småindustriföretag. Stockholm med förorter synas ha dragit till sig de viktigaste. I kustkommunerna förekommer ett flertal småvarv och båtbyggerier. De arbeta huvudsakligen med trä som råvara.

Uppsala län (244 företag med 2 857 anställda).

Av länets 244 småföretag ligger hälften i länets båda städer, Uppsala och Enköping. I Uppsala dominera mekaniska verkstäder och boktryckerier, medan där-
emot kemisk-teknisk industri helt saknas.

Området norr och nordost om Uppsala uppvisar en mindre koncentration av sågar och särskilt snickerifabriker, t. ex. Ärentuna och Stavby kommuner. Ett femtontal mindre tegelbruk finnas, spridda över hela länet.

Södermanlands län (506 företag med 5 702 anställda).

Här som i de flesta län utgöra sågar och snickerier den största gruppen. Utmärkande är emellertid antalet stora sågar. Detta torde väl bero på det stora behovet av virke i de kringliggande befolkningsagglomerationerna, däribland Stockholm. Flertalet tegelbruk tillhöra AB Mälardalens Tegelbruk och ligga vid Mälaren nordost en linje Strängnäs-Mariefred. För övrigt äro mekaniska verkstäder och metallfabriker koncentrerade till Eskilstuna med omgivningar. Detta torde med all sannolikhet främst bero på historiska traditioner, en yrkesskicklig arbetarstam och den good-will namnet Eskilstuna skapat.

Östergötlands län (761 företag med 8 352 anställda).

Östergötlands län kan indelas i tre ost-västliga områden. Längst i norr ligger ett stort skogsområde, som i söder begränsas av vattenlinjen Boren—Roxen—Glan—Bråviken. Av de på landsbygden belägna småföretagen utgöres närmare en tredjedel av sågar och de flesta påträffas inom nämnda område. Risinge kommun med Finspång är rik på småföretagsamhet, särskilt inom järn- och metallindustrien.

Inom den söder om den nämnda vattenlinjen belägna Östgötaslätten minskar antalet småföretag betydligt. De lokaliseras huvudsakligen till stationssamhällena och de i undersökningen redovisade småföretagen utgöras till övervägande delen av reparationsverkstäder. Av länets småföretagsamhet återfinnes närmare 60 % i städerna, enbart i de båda industristäderna Norrköping och Linköping 45 %.

Södra delen av länet upptages av sydsvenska höglandets skogrika randområde.

varför sågarna och träförädlingsindustrierna åter dominera. Något särskilt koncentrationsområde finnes emellertid icke. Kisa kommun uppvisar dock en mångsidig småindustriell verksamhet.

Jönköpings län (1 137 företag med 11 290 anställda).

I Småland har småindustrien fått en omfattning, som i förhållande till folk-mängden torde vara unik. Mest påtaglig är samlingen av den småindustriella produktionen till de västra delarna av länet, till Västbo härad med de bekanta namnen Anderstorp, Gnosjö, Smålandsstenar, Kulltorp m. fl. Detta område rymmer talrika järn- och metallmanufaktur. Träindustrien spelar däremot en relativt obetydlig roll. Mera anmärkningsvärd är den omfattning läderindustrien har inom samma område. Några särskilda naturliga förutsättningar för småindustriell produktion inom området äro svåra att finna. Traktens magra jordbruk har varit otillräckligt för befolkningens försörjning, varför den fått söka sig andra utkomstmöjligheter. Hemslöjden låg närmast till hands. Det var speciellt tråddragning, som bedrevs som hemslöjd. Efter hand uppstod en yrkesskicklig arbetarstam och då tråddragning inte längre blev ekonomiskt lönande, tog sig befolkningens yrkeserfarenhet och praktiska läggning uttryck i nya tillverkningsobjekt. Företagarens bostadsort blev oftast bestämmande för företagets lokalisering.

Inom länet kan ytterligare några områden med mera påfallande anhopning av småföretag urskiljas. Till länets östra delar och angränsande delar av Kalmar län är den svenska möbel- och snickeriindustrien till väsentlig grad förlagd. Då denna är beroende av hela landet som avsättningsmarknad, spela järnvägarna en mycket stor roll för företagets lokalisering.

I Skillingaryd, Vaggeryd och Värnamo ha vi ett annat möbelindustricentrum. I den förstnämnda orten har sedan gammalt även vagn-tillverkning bedrivits.

Anmärkningsvärd är staden Tranås' många småindustrier, vilka huvudsakligen bestå av möbel- och pälsvarufabriker.

Kronobergs län (410 företag med 4 294 anställda).

Sydöstra delen av Kronobergs län jämte angränsande delar av Kalmar län visa en märklig anhopning av glasbruk. Kosta glasbruk är »moderföretaget» för den yrkeskunniga arbetarstammen, som är en av förutsättningarna för denna glasbruks-bygd. Glasbruken äro ofta förenade med sliperier, som äro beroende av billig kraft. Tillgången till vattenkraft har därför haft en viss betydelse för brukens lokalisering. En naturlig förutsättning äger glasindustrien inom denna bygd i den rikliga tillgången på billigt emballage och billigt bränsle. Att ved fortfarande i stor utsträckning användes inom glasindustrien, särskilt den del som framställer kvalitets- och prydnadsglas, synes bero på att vedbränslet ger glaset en högre kvalitet, gör glaset klarare. Åtskilliga glasbruk driva också sågverk för tillfredsställande av det egna behovet.

Stark småföretagsamhet i träindustri förekommer i länets östra delar. Över en tredjedel av småföretagen inom länet utgöras av sågar, de flesta inom storleksgruppen 6—10 anställda. Snickeri- och möbelfabriker äro också rikligt företrädda, särskilt inom Söraby kommun vid järnvägen Växjö—Åseda. Ett flertal ganska stora företag finnas inom gruppen mekaniska verkstäder och gjuterier. För övrigt påträffas småindustrien omkring järnvägsstationerna och i synnerhet i eller i närheten av järnvägsknutpunkterna.

Kalmar län (534 företag med 6 094 anställda).

Den småföretagsamhet, som redovisas i undersökningen, utgöres inom detta län huvudsakligen av reparationsverkstäder, sågar och i synnerhet möbel- och stol-fabriker. De sistnämnda äro koncentrerade till norra delen av länet. Virserum har

inte mindre än 20 möbelfabriker, huvudsakligen inom storleksgruppen 11—25 anställda, de mindre spela en obetydlig roll. För stoltillverkning har ett centrum utbildats i trakten av Mörlunda vid Emån. I Smålands industrialisering spelade pinnstolsfabrikerna en betydande roll och inom de svenska möbelindustrierna voro de pionjärföretag¹. Den förr rikliga tillgången på ek i östra Småland torde ha spelat en viss roll för lokaliseringen av stolindustrien hit, men björkvirket är nu den viktigaste råvaran.

Gotlands län (62 företag med 554 anställda).

Gotland är glest befolkat och dess småindustri utgöres huvudsakligen av företag för lokal avsättning. De flesta småindustrierna äro belägna i Visby, som rymmer en femtedel av öns befolkning.

Blekinge län (319 företag med 2 961 anställda).

Förutom sågar och snickerier dominera i Blekinge län stenhuggerier och stärkelsefabriker. De senare äro koncentrerade till Lister-landet, där förutsättningarna för potatisodling äro goda och där även en omfattande odling av potatis förekommer. Stenhuggerierna ligga till stor del längs kusten. De äro således dels råvaru-, dels transportorienterade. Kyrkhults kommun i nordvästra Blekinge bör dock också nämnas som rik på stenhuggerier. I östra Blekinge är den träbearbetande småindustrien ganska utbredd.

Kristianstads län (625 företag med 6 071 anställda).

Liksom Lister-landet rymmer området öster om Kristianstad ett flertal stärkelsefabriker, de flesta andelsföreningar. Brännvinsbränning förekommer mest i trakten av Kristianstad. Jorden är där kalkrik och sandig och lämpar sig utmärkt för potatisodling. Den »svarta graniten» har givit upphov till ett stort antal små och större stenbrott i nordöstra delen av länet. Påfallande är, att flera av stenbrotten ligga långt från järnväg. Behovet av byggnadssnickerier till det tätbebyggda västra Skåne är stort, varför de flesta träförädlingsindustrierna, särskilt i Bjärnum-trakten, lagt an på framställning av sådana.

Länet har ett rikt utvecklade småindustriellt näringsliv med riklig förekomst av mekaniska verkstäder och reparationsverkstäder.

Malmöhus län (1 252 företag med 12 095 anställda).

Av länets 1 252 småföretag ligga över 75 % i städerna. I befolkningsagglomerationerna finna vi närmare 90 % av samtliga företag. Det tätbebyggda och folkrika Malmöhus län utgör ett vidsträckt avsättningsområde för olika slag av byggnadsmaterial, och lerorna ha särskilt på sydvästslätten dragit till sig tegelbruken, vilka uppgå till 22. Över en tredjedel av småföretagen på landsbygden utgöras av mekaniska verkstäder och rörinstallationsföretag. Den rika förekomsten av mekaniska verkstäder sammanhänger med länets starka industrialisering och mekaniseringen inom jordbruket. Många av de mindre verkstäderna ha också sin huvuduppgift på reparationsområdet. Större delen av landsbygdens snickeri- och möbelfabriker påträffas inom storleksgruppen 0—5 anställda. Av landets 147 päls- och skinnvarufabriker finnas 28 inom länet och av 145 vatten- och läskedrycksfabriker 24.

Hallands län (298 företag med 2 481 anställda).

Halland är ett föga småindustrialiserat län. Industriföretagen lokaliseras huvudsakligen till städerna samt till Nissans dalgång, där järnvägslinjen Halmstad—

¹ T. Gårdlund: Om den tidiga svenska träförädlingsindustrien, Ekonomisk Tidskrift 1941, s. 322.

Nässjö är framdragen. Inom de områden, där jordbruket är mindre givande, d. v. s. i skogsbygderna upp mot smålandsgränsen och i norra Halland, förekomma möbel- och snickerifabriker. Ett skäl till den förhållandevis ringa småföretagsamheten inom länet torde vara den väl utvecklade företagsamheten i Skåne och Göteborgs stad. Utöver hemmamarknaden ha endast angränsande delar av Småland funnits som avsättningsområde.

Göteborgs och Bohus län (1 072 företag med 11 866 anställda).

Göteborgsområdet uppvisar i stort sett samma art av småindustrikoncentration som Stockholm. Vad länet i övrigt beträffar ha vissa för detsamma typiska industrier uppstått. Området från Gullmaren ända upp till Idefjord är så gott som ett enda stort granitområde med en mängd stenhuggerier. Det livliga fisket i Skagerack och Nordsjön har i fiskarbefolkningens hemorter givit upphov till fiskberedningsanstalter och båtvarv.

Bohusläns landsbygd redovisar det minsta antalet snickerifabriker i något av länen.

Älvsborgs län (827 företag med 9 136 anställda).

Bomullsindustrien visar som bekant en stark koncentration till Viska- och Sävedalarna. På grund av jordbrukets små möjligheter i dessa trakter började på ett tidigt stadium hemslöjd av olika slag att bedrivas. Den textila hemslöjden blev den avgjort viktigaste. Den sålunda uppkomna yrkesskickligheten torde ha varit den viktigaste orsaken till den nuvarande rika förekomsten av textilföretag i Sjuhäradsbygden. En bidragande orsak har varit vattenkraften i Viskan och dess tillflöden.

Endast en kommun, Kinna, uppvisar småindustriföretag inom bomullsindustrien, så gott som alla i storleksgruppen 26—50 anställda. Däremot finner man i Sjuhäradsbygden ett stort antal små trikå- och konfektionsfabriker. De sistnämnda sysselsätta närmare 1 200 personer. Förutom textil- och beklädnadsföretagen redovisar länet emellertid ett 90-tal snickeri- och möbelfabriker, de allra flesta av storleksgruppen 0—5 anställda. De äro icke samlade till något särskilt område. Vissa kommuner äro dock ensidigt inriktade på träförädling, t. ex. Hyssna, i vilken (1940) redovisas endast träförädlingsföretag.

Den dalsländska småindustrien är inte särskilt omfattande. Endast Bengtsfors och Mellerud redovisar större antal. Bäcke har några små spikfabriker.

Skaraborgs län (647 företag med 6 089 anställda).

Tvenne kommuner uppvisa koncentration av träförädlingsföretag, nämligen Götene och Kyrkefalla med Tibro. Företagsregistret upptager inte mindre än 98 stycken möbelfabriker inom Kyrkefalla kommun, därav 60 stycken inom storleksgruppen 0—5 anställda. Tillverkningen bedrevs från början som rent hantverk och som binnäring till jordbruket. När järnvägen kom till och avsättningsområdena därigenom kunde utvidgas, frigjorde sig hantverket från jordbruket och blev självständig näringsgren.

De sedimentära bergarterna i västgötabergen ha givit upphov till en mångfald kalkbruk på Kinnekulle och särskilt längs järnvägslinjen Skövde—Falköping. För kalkbrukens lokalisering ha järnvägarna haft stor betydelse.¹

Ur småindustriens synpunkt synes länets städer erbjuda få sysselsättningsmöjligheter. Vissa stationssamhällen ha dragit till sig småindustri, t. ex. Habo med metall- och möbelfabriker, Floby med trikåfabriker och Töreboda med mekaniska verkstäder och möbelindustri.

¹ Se närmare härom Eli F. Heckscher: Järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling, Stockholm 1907, s. 108.

Värmlands län (505 företag med 4 579 anställda).

Av länets småindustrier utgöres $\frac{1}{3}$ av företag inom träindustri, till större delen sågar, varav över hälften har 11—25 anställda. En annan rikt företrädd industri-grupp är mekaniska verkstäder, varav flertalet återfinnes i Karlstad.

I de östra delarna av länet, där de stora bruksföretagen dominera, påträffas få småindustrier. Tätorterna längs Klarälven, vissa stationssamhällen vid Fryken-banan, Säffle köping och kommun samt Eda kommun inrymma flertalet av landsbygdens småföretag.

Örebro län (600 företag med 6 739 anställda).

Söder om Kilsbergen utbreder sig den bördiga Närkesslätten. Ehuruväl denna icke synes ha haft några särskilda förutsättningar framför många andra bygder i södra Sverige för skoidustri, lokaliserades dock sådan industri hit i betydande omfattning, ursprungligen såsom en i form av hemindustri bedriven skotillverkning. Staden Örebro och landsbygden däromkring uppvisa ett betydande antal skofabriker. År 1940 funnos på landsbygden 61 mindre skofabriker, varav icke mindre än 42 föllo på Kumla, som då ännu inte fått stadsrättigheter.

I Lillkyrka och Glanshammar, nordost om Örebro, har lämplig råvara givit upphov till flera små marmorbrott. Området Kvistbro—Knista—Hidinge uppvisar ett flertal småindustrier av olika slag. Två andra områden med livlig småindustri är trakten kring Fellingsbro och Ljusnarsberg med Kopparbergs köping. Uppe i Bergslagen ökar sågarnas antal, men här dominera de stora gruv- och bruksföretagen.

Västmanlands län (311 företag med 3 653 anställda).

Av länets småindustrier ha 90 % högst 25 anställda. Förutom sågar och snickerifabriker samt ett mindre antal reparationsverkstäder finnas ett antal tegelbruk. De senare äro koncentrerade till Västerlövsta och Vittinge kommuner i östra delen av länet. Småindustrierna ligga för övrigt längs de nordväst-sydostliga förbindelselederna, antingen dessa nu utgöras av vägar, floder eller järnvägslinjer, och förekomma så gott som uteslutande inom metallindustri ävensom inom grupperna jord- och sten- samt träindustri.

Kopparbergs län (600 företag med 6 054 anställda).

Omkring 1 600 personer sysselsättas vid över hundralet sågar i Kopparbergs län. Dessa äro huvudsakligen lokaliserade till närheten av Dalälven, särskilt området kring Floda och Husby, samt till Svärdsjö ett par mil nordost om Falun. Västerdalälven och den i dennas dalgång framdragna järnvägen ha givit upphov till flera icke-administrativa tätorter med livlig småindustri. Här ligger också Malung, känt för sina skinnvarufabriker. Icke mindre än 34 ha under 50 anställda. Dessa skinnvarufabriker äro ofta förenade med hemindustri. Under vintern, då det är högsäsong, träder hemindustriarbetaren till. Skinnvaruindustrien i Malungsbygden har sin grund i en genom gammalt hantverk utvecklad yrkesskicklighet.

I några kommuner ha vi egenartade koncentrationer av vissa industrier t. ex. träullfabriker i By, ramlistfabriker i Gustafs, trikå- och strumpfabriker i Gagnef samt skofabriker i Bjursås. Sistnämnda kommun lever huvudsakligen på sina skofabriker. Slutligen bör metallindustrien i Mora nämnas.

Gävleborgs län (495 företag med 5 143 anställda).

I Gävleborgs län finna vi hur kommunikationslederna givit upphov till småindustriområden, ett i Gästrikland kring järnvägslinjen Storvik—Gävle, ett annat i Hälsingland i stationssamhällena längs järnvägen Edsbyn—Bollnäs, i kuststäderna samt

i stationssambhällena vid norra stambanan. Det mest bekanta namnet är Edsbyn. Här finns ett flertal företag inom gruppen järn- och stålmanufaktur samt olika träförädlingsfabriker. Vi ha här exempel på att vissa orter fått en mycket utpräglad småindustriell karaktär genom någon eller några få personers initiativ och företagsamhet.

Västernorrlands län (377 företag med 3 173 anställda).

Snickerifabrikerna i länet äro i regel små. Tydligt är att de endast ha lokal avsettningsmarknad. I cellulosafabriks- och sågverksdistrikten påträffas ett flertal mindre mekaniska och reparationsverkstäder, i någon mån ett resultat av företagareföreningens verksamhet. Inom Ångermanlands norra domsaga finns en småföretagsamhet med delvis gamla anor. Där förekommer pälsvaru- och handskfabriker, konfektions- och skoindustri, metall- och träförädling. Småföretagsamheten inom detta område skiljer sig avsevärt från det övriga Ångermanlands och Medelpads.

Jämtlands län (180 företag med 1 609 anställda).

Sågar och snickerifabriker äro de enda nämnvärda småföretagen i länet. Flertalet snickerifabriker tillhöra storleksgruppen 0—5 anställda, medan däremot sågarna huvudsakligen äro av storleksordningen 11—25. Jämtlands län hyser icke några särskilt utpräglade småindustriella koncentrationsområden. Nästan varje kommun har något eller några företag för lokal avsättning.

Västerbottens län (307 företag med 2 174 anställda).

De fysisk-geografiska förutsättningarna för industri och hantverk inom länet äro helt olika i de olika bygderna. Dessa förutsättningar återspeglas i bygdernas befolkningstäthet. Småindustri och hantverk äro svagt utvecklade i den breda skogsbygd, som innanför kustremsan sträcker sig ett stycke väster om Inlandsbanan. I och omkring samhällena utefter inlandsbanan, i synnerhet vid korsningarna med de gamla samfärdslederna i älvdalarna, drives sågverksrörelse och byggnadssnickeri för lokala behov. Här förekomma också reparationsverkstäder av olika slag. Först när vi komma ned till norra stambanan och den egentliga kustregionen finna vi mekaniska verkstäder, möbel- och snickerifabriker samt företag inom läderbranschen. Dessa senare påträffas särskilt inom Burträsk's kommun och äro i regel små. Av de 61 företagen inom snickeri- och möbelbranschen falla närmare två tredjedelar inom storleksgruppen 0—5 anställda. Åtskilliga mindre kraftverk finnas inom länet, varför man väl rent lokalt kan räkna med tillgång på kraft. Dessa små kraftverk leverera emellertid ofta endast belysningsström, och den ställer sig för dyr för att använda till motordrift.

Norrbottnens län (230 företag med 1 834 anställda).

Beträffande Norrbottens län gäller i väsentliga avseenden detsamma som angivits i den allmänna beskrivningen av Västerbottens län.

Småföretagen, som huvudsakligen utgöras av sågar och snickerifabriker, äro främst lokaliserade till kustlandet samt till Tornedalen och gruvsambhällena i Lappland. Mindre garverier och skofabriker finner man särskilt inom Råneå kommun.

Utmärkande för hela Norrland är, att hantverk och småindustri med lokala undantag icke nått samma utveckling som inom övriga delar av landet. Av beskrivningen av norrlandslänens småföretagsamhet har vidare framgått, att metallindustrien här endast blivit i mindre grad föremål för småindustriell företagsamhet.

Något om orsakerna till småindustriens nuvarande lokalisering m. m.

När man vill söka klarlägga orsakerna till och problemen kring småindustriens nuvarande lokalisering, måste man gå längre tillbaka i tiden för att finna vad som varit av avgörande betydelse. Man bör därvid hålla i minnet, att de flesta företagen börjat sin verksamhet i mycket liten skala och att företagens grundare ofta ej bestämde platsen för sin verksamhet med hänsyn till det ur alla synpunkter fördelaktigaste läget, även om de valde den plats, som de ansågo lämpligast. Därför har den nutida lokaliseringen mången gång kommit att avspegla helt tillfälliga orsaker. Djupast sett är det dock de geografiska förutsättningarna samt även den historiska utvecklingen, som spelat största rollen för industriens förläggning.

På industriens geografiska fördelning ha ett flertal faktorer inverkat, såsom tillgång på råvaror, drivkraft, mänsklig arbetskraft och kapital, kommunikationsmöjligheter, skatteförhållanden samt läget i förhållande till avsättningsområdena.

Småföretagen äro beroende av andra faktorer än den större industrien och ha därför en annan lokalisering. En faktor, som ofta bestämmer småföretagens läge, är närheten till en lokalt begränsad avsättningsmarknad. En påtaglig skillnad råder dock mellan småindustriens och hantverkets avsättningsområden. Hantverket är huvudsakligen inriktat på lokal avsättning av produkter och tjänster, medan däremot småindustrien till väsentlig del sysselsättes för en större marknad. Man finner emellertid icke sällan, att även småindustrien arbetar för en lokal marknad, t. ex. snickeriproduktion samt cementvaru- och tegeltillverkning. Både snickeri- och tegelproduktionen betraktades tidigare som binäringar till jordbruket och bedrevos i liten skala. Detta beroende av avsättningsområdena har påverkat företagens lokalisering. Hantverket är i stor utsträckning hänvisat till befolkningsagglomerationer. Många småindustrier äro förlagda till stationssamhällen och småplatser på grund av sitt oberoende av den lokala marknaden, vilket oberoende gjort det möjligt för dem att utnyttja de lägre hyror, tomtpriser och levnadskostnader samt den billigare arbetskraft, som där är att tillgå. Dessa faktorer i kombination med småindustriens fordran på goda kommunikationer ha medfört att småindustrien gärna lokaliseras utmed goda trafikleder (järnvägar eller landsvägar) även utanför tätorterna. Mången gång bestämmer företagets tekniska utrustning avsättningsområdets storlek. Små vattensågar och hyvlerier tillgodose ofta endast ägarens behov och äro igång blott några månader om året. Av annan karaktär är ångsågen, motorsågen och den eldrivna sågen, vilka ha ett större avsättningsområde.

För en del företag föreligger icke något egentligt lokaliseringsproblem. Så är fallet med dem, som äro bundna till råvarans förekomst, t. ex. torvtäkt och gruvdrift. Visserligen förekommer även här ett lokaliseringsproblem så tillvida, att man kan välja mellan olika råvaruförekomster, men man är dock bunden till råvaran. Även vissa stora industrigrupper äro råvaru-

lokaliserade såsom stenindustrin, kalk- och kritbruken samt i viss mån sågverksindustrin. Den transportgeografiska faktorn är näst råmaterialens befintlighet den viktigaste av de faktorer, som bestämma dessa industriernas läge. Stenhuggerierna, av vilka många före kriget arbetade på export, utnyttjade i första hand fyndigheterna vid eller i närheten av kusten för att därigenom göra transporten till utlastningshamnarna så kort som möjligt. En annan typ av stenhuggerier ligga i eller kring samhällena.

Beträffande kalkbruken i Västergötland må påpekas den stora betydelse järnvägarnas sträckning haft för brukens lokalisering.

Sågverken ha helt olika lokalisering i norra och i södra Sverige. I Norrland ligga sågverken, huvudsakligen exportinriktade, vid älvmyningarna, dit virket flottas. I södra Sverige finna vi dem ofta i närheten av järnvägarna, som stå i förbindelse med avsättningsområdena.

Vattnekraften har från första början spelat en avgörande roll för den industriella utvecklingen i olika skeden. Den äldre industrin lokaliserades till kraftkällorna dock ej till de stora, som med dåtida teknik ej kunde byggas ut. De små vattendragen ha emellertid i våra dagar icke samma dragningskraft på industrierna som i äldre tid. De ökade möjligheterna att även på stora avstånd överföra elektrisk kraft liksom kraftens delbarhet utgöra nu en mycket viktig förutsättning för småföretagens utveckling. Men kraftöverföringen har även verkat konserverande på industriens förläggning. Professor Eli Heckscher framhåller, att det är anmärkningsvärt i hur liten grad elektricitetens ökade användning åtminstone hittills har ändrat industriens lokalisering. Detta faktum visar kraftöverföringens stora möjligheter.¹

Framstegen på kommunikationsväsendets område ha befrämjat uppkomsten av småföretag. Före järnvägarnas tid lågo företagen spridda längs landsvägarna eller vid de mindre vattenfallen, vars kraft endast kunde överföras mycket korta sträckor. Senare förlades de nystartade företagen i omedelbar närhet av järnvägarna, särskilt i och omkring de platser där två eller flera järnvägslinjer möttes. Heckscher framhåller i sin avhandling om järnvägarnas betydelse,² att »järnvägarnas förnämsta inverkan på landsbygden har varit att där framkalla industri». Järnvägarna drogos ofta genom föga befolkade områden men småningom uppstodo stationssamhällen. Dit lokaliserades i stor utsträckning den handel och industri, som tidigare hade varit förbehållen städerna. I särskilt hög grad gäller detta småindustrin.

I och med explosionsmotorns tillkomst och bilväsendets utveckling ha företagen frigjorts från järnvägarnas dominerande inflytande på lokaliseringen, och liksom det varit före järnvägarnas tid bli nu företagarnas hemvist ofta bestämmande vid valet av anläggningsplats. Möjligheterna till landsvägstransport av råvaror och färdigprodukter ha gynnat de små produktionsenheterna. Landsvägskommunikationernas utveckling gynnar särskilt

¹ Sveriges Industri, Stockholm 1936, s. 96.

² a. a. s. 54.

Norrland med dess långa avstånd. Bilväsendets utveckling har icke blott möjliggjort industriens förläggande till landsbygden utan även genom behovet av reparations- och serviceverksamhet bidragit till uppkomsten av småföretagsamhet. Erfarenheten visar, att det ena småföretaget gärna givit upphov till ett annat, och den ständigt höjda levnadsstandarden har skapat nya arbetsuppgifter för hantverket.

Industrier ha hittills i stor utsträckning lokaliserats till platser, där man haft tillgång på yrkesskicklig arbetskraft, utbildad för den speciella tillverkningen. Specialiseringen försvårar emellertid arbetskraftens övergång från en yrkesgrupp till en annan. Detta är en av de väsentligaste orsakerna till den traditionsbundna förläggning, som flera industrigrenar uppvisa. I redogörelsen för de olika länens småindustri har det givits flera tillfällen att peka på en yrkesskicklig arbetarstam, som orsak till uppkomsten av industrikoncentrationer, t. ex. Eskilstuna-industrin, småindustribygden i Västbo härad, textilindustrin i Sjuhäradsbygden, skoindustrin i Örebro län samt skinnindustrin i Malungsbygden.

En indirekt orsak till uppkomsten av småföretag har varit ett magert jordbruk, som givit en knapp bärning. Detta drev befolkningen att skaffa sig sysselsättning vid sidan av modernäringen, och så växte hemslöjden och hemproduktionen fram. Denna fick tidigt ett drag av bygdespecialisering, det blev tradition att befolkningen i trakten skulle framställa just dessa alster. Den tillverkningsbransch, som befolkningens företagsamhet kom att ägna sig åt, hade kanske sitt upphov i en ren tillfällighet.

I Sjuhäradsbygden kring Borås uppkom tidigt en omfattande hemindustri i form av såväl hemslöjd som hemspinning och hemvävning. Råvaror till den textila hemindustrien fick man dels från fåraveln och dels, vilket var av större betydelse, från linodlingen. Båda dessa råvarukällor hade man att tillgå i trakten. Hemindustriens produkter avsattes inte enbart i den närmaste omgivningen utan i hela landet. På så sätt drogs det kapital till bygden, som torde vara den viktigaste orsaken till den följande utvecklingen av textilindustrin, vilken finansierades genom eget sparande i bygden.¹ Av stor betydelse var härvid den personliga företagsamheten; knallarna voro ju kända för sin driftighet. Småningom avlöstes emellertid hemindustrien av en fabriksmässigt bedriven tillverkning, sedan maskintekniken nått en sådan utveckling, att den starkt minskade hemindustriens konkurrensförmåga. I Sjuhäradsbygden kvarlever dock fortfarande en viss hemindustri. Örebrotrakts skoindustri leder också sitt ursprung från en såsom hemindustri bedriven skotillverkning. Utvecklingen har emellertid här gått via skohantverk till industriproduktion.

Även om man i många fall kan spåra den småindustriella produktionens utveckling tillbaka till hantverket, får man dock icke anse en sådan utveck-

¹ Jfr Mannerfelt, STF:s årsskrift 1924, s. 154.

ling ur hantverket som typisk. Småindustriens utveckling på landsbygden och dess koncentration till andra än stadsliknande orter tyder på att denna näringsgren som regel icke framsprungit ur hantverket, vars naturliga lokalisering i första hand är till städerna. Det rena hantverket lämpar sig också endast i begränsad omfattning för industrialisering.

Befolkningsförskjutningen från landsbygd till tätorter har sedan länge ansetts som ett allvarligt problem. I diskussionen angående möjligheterna att finna en lösning på detsamma har näringslivets, erkännerligen småföretagens lokaliseringsspörsmål intagit en framträdande plats. Så anfördes i motion II: 244 till 1944 års riksdag, att de på landsbygden förekommande mindre befolkningscentra av skilda slag i många fall kunde vara ett kraftigt stöd åt den omgivande jordbruks- och skogsbygden och bidra till bevarande av folket inom kommunerna. I synnerhet där hem- eller småindustri funnit fotfäste hade det visat sig, att befolkningsciffrorna hållit sig ganska väl uppe och förutsättningarna för en lösning av hela bygdens ekonomiska och kulturella problem blivit gynnsammare.

Med anledning av motion I: 179 till samma riksdag, vari hemställdes om utredning angående möjligheterna att genom lämpliga statliga åtgärder, närmast eventuellt i samband med stödet åt byggnadsverksamheten, befordra en förskjutning av industriell verksamhet, småindustri och hantverk från storstäderna till mindre städer, samhällen och icke minst till den rena landsbygden, uttalade riksdagen, efter att ha erinrat om att den redan i skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit om undersökning av möjligheterna för främjande av hantverkets och småindustriens utveckling, bland annat följande.

Nu föreliggande förslag hade ej blott anknytning till den utredning, varom riksdagen i ovannämnda skrivelse anhållit. Den förskjutning av småindustri och hantverk till mindre samhällen och landsbygden, som motionärerna ansåge önskvärd, vore avsedd att utgöra ett led i lösandet av landsbygdens befolkningsfråga. Den i motionerna förordade utredningen hade därför även nära samband med den översyn och det samordnande av verkställda eller pågående utredningar, som berörde landsbygdens avfolkning, varom 1944 års riksdag ävenledes beslutat i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla (se riksdagens skrivelse nr 437). I sistnämnda beslut förutsattes, att det organ, som finge uppgiften sig förelagd, skulle till vederbörande departementschef göra framställningar om sådana kompletterande utredningar inom vissa delar av det berörda frågekomplexet, som det under arbetets gång kunde befinnas erfordraligt att verkställa.

Enligt riksdagens mening vore det av utomordentlig betydelse, att möjligheterna att främja den av motionärerna förordade utvecklingen bleve beaktade under de planerade utredningarna. Den i motionerna framförda tanken att genom åtgärder i samband med det statliga stödet åt byggnadsverksamhet befordrar den önskvärda förskjutningen till landsbygden av industriell verksamhet och hantverk förutsatte riksdagen skulle i likhet med andra tänkbara åtgärder i samma syfte bliva föremål för närmare övervägande.

Även i motion II: 383 till 1946 års riksdag har problemet om den starka

inflyttningen till städerna upptagits till behandling. Här ha emellertid motionärerna, som även gått in på befolkningsfördelningen, icke stannat vid mot-sättningen mellan stadsbygd och landsbygd utan också upptagit fördelningen mellan städer och samhällen av olika storlek. Man har därvid särskilt upp-märksammat det enligt motionärernas uttalade uppfattning betänkliga för-hållandet, att landets största städer, framför allt huvudstaden, dragit till sig en oproportionerligt stor del av landsbygdens flyttningsförlust. Detta befa-ras komma att medföra vittgående konsekvenser för bland annat småföretag-samheten. Olika tänkbara åtgärder diskuteras, men motionärerna hålla före, att det smidigaste sättet att komma till rätta med påtalade förhållanden vore att vid anställning av arbetskraft i Stockholm stadga arbetsförmedlingstvång, liknande det som i vissa yrken kommit till användning under kristiden. Motionen, som utmynnar i en hemställan om utredning, har ännu ej varit fö-remål för riksdagens behandling.

Befintliga organ med uppgift att medverka vid lösandet av lokaliseringsspörsmål

Innan utredningen övergår till en redogörelse för sina synpunkter på lokali-seringsfrågorna, torde det vara på sin plats att lämna en kort redogörelse för de organ, som ha till uppgift att syssla med hithörande spörsmål, nämligen Statens arbetsmarknadskommissionens sociala beredskapssektion och Indu-striens produktionsråd, vilken sistnämnda organisation dock huvudsakligen torde ägna sitt intresse åt den större och medelstora industrien.

Arbetsmarknadskommissionens sociala beredskapssektion. Arbetsmarknads-kommissionen har till utredningen lämnat följande uppgifter.

Kommissionen har under år 1945 börjat bedriva rådgivande verksamhet i fråga om industriens lokalisering. Därvid har överenskommelse träffats mellan arbets-marknadskommissionen och industriens produktionsråd om regelmässigt samarbete. Arbetsmarknadskommissionen kartlägger med bistånd av länsarbetsnämnderna ar-betskraftssituationen på de orter, som kunna vara lämpliga för en viss industri. Kom-missionen införskaffar också från kommunerna uppgifter beträffande tomtförhållan-den, bostäder, kraftförsörjning, vattentillgång, trafikförhållanden, skatter etc. och ställer materialet till respektive företagares förfogande.

Vid utredningar om den lokala tillgången på arbetskraft ha vissa uppgifter i be-redskapsmönstringsregistret varit till god hjälp. Likaså har en undersökning rörande befolknings- och näringsförhållandena i rikets kommuner och tätorter, utförd vid Stockholms handelshögskolas geografiska institut, lämnat värdefull vägledning. Ar-betsmarknadskommissionen har förvärvat reproduktionsrätten till nämnda utred-ning för att dels centralt äga tillgång till densamma, dels ställa motsvarande material för respektive län till länsarbetsnämndernas och länsstyrelsernas förfogande. Vidare har kommissionen vidtagit förberedelser för att med hjälp av länsarbetsnämnderna genomföra en kompletterande kommunundersökning, avseende i första hand närings- och sysselsättningsförhållandena.

De hittills verkställda utredningarna ha i första hand gällt frågan om lämplig för-lägningsplats för industrier med övervägande kvinnlig arbetskraft. Detta förklaras av den brist på kvinnlig arbetskraft, som under senare år kännetecknat den svenska

arbetsmarknaden. I några fall ha dock utredningar verkställtts beträffande verkstadsföretag.

Erfarenheterna från den verksamhet, varom här är fråga, ge vid handen, att på detta område stora möjligheter föreligga för en fruktbringande samverkan mellan arbetsmarknadsorganen och näringslivet. Från samhällets sida framstår såsom önskemål att i vissa delar av landet, exempelvis sågverksdistrikten längs norrlandskusten, söka åstadkomma ett mera differentierat näringsliv. Vidare är det ett önskemål att söka få till stånd en bättre könsproportion på platser med ensidigt manliga eller kvinnliga industrier.

I många fall torde det vara möjligt att kombinera företagarnas önskan att få bra förlägningsplatser för sina industrier med samhällets strävan till en även ur andra synpunkter förnuftig industrilokalisering.

Arbetsmarknadskommisionen utför genom sin tekniska beredskapssektion planlägningsarbete för en investeringsreserv. Under kap. 4 Verkstadsbeståndet återkommer utredningen härtill. Det finns emellertid anledning att i nu förevarande sammanhang framhålla vikten av att, i den mån det allmänna avses skola investera medel i anläggningar för hantverk eller småindustri, all uppmärksamhet ägnas åt att sådana företag lokaliseras med hänsyn till det allmännas berättigade krav. Om detta iakttages, torde byggnader för småföretagsamhet näppeligen komma att i någon större omfattning upptagas i investeringsreserven, om ej planerna för desamma äro så pass utformade, att lokaliseringsfrågan redan får anses avgjord. På grund härav synas lokaliseringsspörsmål som sådana knappast komma att få någon betydelse för de i reserven en gång medtagna projekten.

Industriens produktionsråd. Sveriges industriförbund har till utredningens förfogande ställt följande redogörelse för Industriens produktionsråd, dess syftemål och arbetssätt.

Industriens produktionsråd har tillsatts av Industriförbundet och Svenska arbetsgivareföreningen gemensamt. Produktionsrådet har bland annat till uppgift att i god tid informera Statens arbetsmarknadskommision om utvecklingen på arbetsmarknaden för att möjliggöra att åtgärder för åstadkommande av balans i sysselsättningen skola kunna vidtagas i rätt tid. Informationen i fråga består av ett varselsystem, angivande förutsedda fall av permittering eller avskedande.

Gången av varselsystemet är följande. Om permitteringar eller avskedanden skola äga rum upplyser företaget sin branschförening om driftsinskränkningens omfattning samt beräknade längd och orsaker, om önskvärda lokala arbetsprojekt, som kunna bringa hjälp under tiden för arbetsbristen m. m. Uppgifterna vidarebefordras till produktionsrådet jämte eventuellt yttrande av branschföreningen, som torde ha den bästa överblicken över förhållandena inom näringsgrenen. Nästa steg är överläggningar mellan produktionsrådet och arbetsmarknadskommisionen, varvid motåtgärder dryftas. Ingen diskussion om orsakerna till driftsinskränkningen förekommer. Det är endast fråga om att uttänka lämpliga lösningar av den uppkomna situationen.

Efter hand har hänsyn tagits icke blott till driftsinskränkningar av mer eller mindre tillfällig art utan även till den ovanligare men mer svårlösta situationen, att ett företag för alltid nedläggas. Man kommer därmed in på ett omfattande problem, vars lösning erfordrar ett mycket komplicerat förfarande. Det gäller nämligen ej blott att finna ersättningsarbete för en tillfälligt ledigställd arbetskraft utan att anskaffa en helt ny, livsduglig produktion, vilket som regel innebär omplacering eller omskolning av arbetskraften. I slutet av 1944 upptogs frågan, vilka åtgärder

som borde vidtagas i sådana lägen. Det föreföll naturligt att dessa överbägganden skedde i anslutning till arbetsmarknadskommissionens egen planering. Denna samverkan med kommissionen och ett flertal andra statliga och kommunala myndigheter jämte näringslivets egna organ har (mars 1946) pågått blott i ett år. Fallen ha varit få men av resultaten att döma synes man kunna tala om ett gott försöksår.

Produktionsrådet har även påbörjat en undersökning om produkter, som för närvarande ej tillverkas i landet men som ha en naturlig marknad här. Speciell uppmärksamhet ägnas åt bortfallen import.

Denna planering för samhällen, som hotas av avindustrialisering, har medfört, att frågan om industriell lokalisering tagits upp på rådets program. Man vill lämna företagen råd och upplysningar om lämpliga platser för förläggning. Det är sålunda här fråga om vägledning och information rörande olika lokala förutsättningar för utveckling av en industriell produktion. Denna art av industriell rådgivning har givetvis sin fysiska begränsning. Extraktiva industrier såsom stenbrott och gruvor äro naturligt knutna till fyndorten och detsamma gäller industrier, för vilka kontakten med avnämaren spelar en särskilt viktig roll eller i vilka råvaran eller slutprodukten är särskilt skrymmande eller tung. Men andra företag, som ämna starta nya fabriker, måste göra en avvägning mellan en mängd svårbedömda faktorer vid valet av förläggningsplats. En av de viktigaste är befolkningsutvecklingen och tillgången på arbetskraft.

Det har allt tydligare visat sig svårt för det enskilda företaget att riktigt kunna bedöma lämpligheten av förläggningsplats. Företagen ha nödgats vända sig till flera olika myndigheter för att få råd och upplysningar om tomttillgång, bostads- och trafikförhållanden, tillgång till vatten och elektrisk kraft m. m.

Industriens produktionsråd har därför inrättat sig som rådgivande organ i lokaliseringsfrågor. Genom fortsatt intim samverkan med arbetsmarknadskommissionen och genom kontakt med kommunala myndigheter kan rådet informera företagarna tämligen allsidigt. En förutsättning är naturligtvis att rådet, som redan startat sin nya verksamhet, får besked om den planerade produktionens omfattning och art, den behövliga arbetskraftens uppdelning på män och kvinnor samt önskemålen rörande övriga produktionselement.

I samband med den industriella planeringen lokalt och regionalt har produktionsrådet kommit in på den större frågan om industriens strukturella förhållanden. I olika sammanhang har det framstått som ett angeläget behov att äga ingående kännedom om strukturförhållandena i olika branscher beträffande såväl produktion som distribution.

Industriens organisationer ha sedan flera år tillbaka sysslat med dessa problem. Sålunda försiggår inom Industriens utredningsinstitut undersökningar om strukturförhållandena i vissa näringsgrenar. För textilindustrin och skobranschen äro sådana studier i det närmaste fullföljda. Produktionsrådets uppgift, då det gäller industriens effektiviseringssträvanden, blir att följa de utredningar, som bedrivs för olika branscher, att föreslå nya utredningar, då sådana kunna anses motiverade, samt att ge impulser till åtgärder, vartill utredningarna kunna ge anledning. Självfallet väntas att uppslag och råd skola komma även från branschföreningarna och företagen själva. Industriens utredningsinstitut fungerar som sekreteriat för sistnämnda del av rådets verksamhet.

Småföretagsutredningens synpunkter

Utredningen har redan i sitt tidigare betänkande framhållit, att ett verkamt medel till befrämjande av hantverket och småindustrien vore att genom effektivare stöd åt befintliga hantverks- och småindustriorganisationer underlätta dessas arbete, men att detta i nuvarande läge icke kunde anses tillräckligt, bland annat emedan en stor del av småföretagarna icke äro medlemmar i dylika organisationer. Framför allt kunde dock handhavandet av låneverksamheten på anförda skäl icke gärna överlämnas till organisationerna. Utredningen har därför funnit det nödvändigt att föreslå inrättande av särskilda företagarnämnder, på vilka det bland annat skulle ankomma att undersöka behovet av och förutsättningarna för en utveckling av småföretagsamheten inom respektive områden.

Innan ett företag startas böra betingelserna för dess existens noga undersökas. Detta bör givetvis i första hand beaktas av den enskilde företagaren själv, men skall han erhålla stöd av allmänna medel, bör även det organ, som har hand om och befogenhet att ekonomiskt medverka vid företagets tillkomst, undersöka sagda betingelser. Av skäl som här nedan utvecklas närmare böra då även möjligheterna att förlägga småföretag till landsbygden i större utsträckning än som för närvarande är fallet bli föremål för undersökning.

Den nuvarande utvecklingen av hantverkets och småindustriens lokalisering synes leda till att det förra drages till de större tätorterna och dessas centralare delar, medan den senare i många fall finner det lämpligare att utnyttja de billigare tomterna och den billigare arbetskraften på landsbygden. Genom befordrandet av såväl hantverk som småindustri inom samma områden bör man söka ge näringslivet en mera mångsidig bas. Befolkningspolitiska synpunkter göra sig i detta sammanhang även gällande. Befolkningsminskningen på landsbygden har under de senare åren blivit ett av den svenska landsbygdens stora problem. Det har, som här ovan framhållits, i olika sammanhang påkallat statsmakternas uppmärksamhet och torde vara föremål för bland andra 1942 års jordbrukskommittés och bostadssociala utredningens överväganden.

I den mån *jordbruksnäringens* avfolkning sker i takt med ett på grund av rationalisering minskat arbetskraftsbehov, är densamma en naturlig och ur samhällets synpunkt eftersträfvansvärd utveckling. För att den i jordbruket ej längre behövliga arbetskraften i större utsträckning än som för närvarande sker skall bevaras åt landsbygden erfordras bland annat förbättrade utbildningsmöjligheter, främst yrkesutbildning, och vidare ökade utkomstmöjligheter inom andra näringsgrenar än jordbruket. Avsaknaden av yrkesutbildningsmöjligheter å landsbygden och av tillfällen att nyttiggöra eventuellt förvärvade kunskaper torde vara en viktig orsak till ungdomens dragning

till tätorterna. Enligt småföretagsutredningens uppfattning finnes det anledning att närmare undersöka i vad mån den s. k. flykten från landsbygden är ett utslag av mer eller mindre tillfälliga orsaker eller ett led i en målmedveten strävan från individens sida att förbättra sina yrkeskunskaper och att uppnå en högre inkomst eller säkrare anställningsförhållanden. Sistnämnda omflyttning bör givetvis icke hindras, och vad den förra beträffar, synes den i viss mån kunna motverkas genom lämpliga åtgärder för skapande av nya och mera differentierade utbildnings- och sysselsättningsmöjligheter på landsbygden.

Då en utökning av småföretagsamheten i mindre samhällen och på landsbygden ansetts kunna utgöra ett led i lösandet av landsbygdens befolkningsproblem, synes det vara av intresse att i detta sammanhang först framföra några av de synpunkter, som kunna anföras med tanke på jordbrukets intressen.

En huvudorsak till att särskilt ungdomen på landsbygden söker sig till tätorterna och framför allt till de stora städerna, torde, som nyss antytts, vara att finna uti den föga utvecklade differentieringen av näringslivet på landsbygden. Med de inom jordbruket pågående rationaliseringssträvandena följer bland annat, att i de större lantarbetarfamiljerna numera i allmänhet icke samtliga familjemedlemmar kunna räkna med stadigvarande sysselsättning inom jordbruket och framför allt icke på samma gård, vilket i gångna tider i stort sett var fallet. Det ligger därför nära till hands, när flera halv vuxna barn inom en lantarbetarfamilj nödgas söka sin utkomst inom tätorternas industri och andra näringar, att hela familjen lämnar jordbruket. Självfallet medför detta, att jordbruket ofta åderlättes på mera arbetskraft än som betingas av den fortgående rationaliseringen. Inom flera småindustriella branscher såväl som inom andra näringsområden har det också visat sig görligt att använda från jordbruket hämtad, icke industritränad arbetskraft.

Varken för landskommunernas egen del eller för riket som helhet torde det vara önskvärt, att landsbygdens befolkning minskas i alltför hastig takt genom inflyttning till städerna. Om en sådan utveckling ohämmat får fortgå, måste landskommunerna med nödvändighet få vidkännas svårigheter att fullgöra sina sociala åligganden, samtidigt som besvärligheter kunna uppstå för städerna på grund av alltför snabb befolkningstillväxt. Detta synes vara på väg att bli fallet beträffande huvudstaden, vars starka tillväxt under de senaste årtiondena på många håll anses ägnad att framkalla betänkligheter, vilket även kommit till uttryck i den ovan refererade motion II: 383 till 1946 års riksdag.

Inom 1942 års jordbrukskommitté har, enligt vad utredningen under hand erfarit, framförts tanken på att en utveckling av mindre tätorter på landsbygden borde främjas. Dylika tätorter, »bysamhällen», skulle utgöra ett slags centra för såväl det ekonomiska som det kulturella livet inom begränsade

områden av ren landsbygdskaraktär. Denna tanke synes förtjänt av beaktande. Samhällsbildningen på landsbygden bör enligt utredningens mening så inriktas, att uppkomsten av en mera samlad bebyggelse inom de egentliga jordbruksområdena befrämjas. Det har nämligen visat sig, att mindre befolkningscentra i många fall kunna vara ett verksamt stöd åt den omgivande jordbruks- och skogsbygden och bidra till uppkomsten av småföretag. En dylik inriktning av samhällsbildningen kommer sålunda att stå i en viss motsättning till den jorddelningspolitik, som i stort sett syftat till en spridning av bebyggelsen på landsbygden.

I dessa bysamhällen skulle olika slag av hantverkare, t. ex. maskin- och fordonsreparatörer, byggnadshantverkare m. m. samt affärsidkare av olika slag kunna slå sig ned. Därigenom skulle bland annat reparationsberedskapen på landsbygden ökas. Betydelsen härav torde ej behöva närmare utvecklas. Av vikt är emellertid, att av varandra beroende yrken beredas utrymme inom samma samhälle, t. ex. vagnmakare och smed, möbelsnickare och tapetserare. Dessa koncentrationer skulle även underlätta för mindre och medelstora jordbruk att få tillgång till maskinella hjälpmedel genom anordnande av maskincentraler, gemensamma för ett flertal gårdar. Genom skapandet av bysamhällen kunde måhända i viss mån den differentiering av näringslivet underlättas, som av anförda skäl befunnits eftersträvansvärd för landsbygden.

Småföretagens nuvarande lokalisering torde i stort sett vara ett resultat av den fria företagsamheten, som därvid strävat till att utnyttja de naturliga och ekonomiska förutsättningarna. Som av det allmänna påpekandet av hantverkets beroende av den lokala marknaden och av beskrivningen av de olika länens småföretagsamhet redan framgått äro småföretagen huvudsakligen koncentrerade till befolkningsagglomerationer och ofta betingade av en traditionsbunden yrkesskicklighet. Därför synas möjligheterna att påverka småföretagsamhetens lokalisering hålla sig inom ganska trånga gränser, såvida man icke med påverka menar dirigera. Åtgärderna måste i stället sättas in på att framskapa förbättrade betingelser för företagen, särskilt på kommunikationernas och kraftförsörjningens område. Framför allt gäller detta de egentliga landsbygdskommunerna, som icke kunna erbjuda företagen samma goda möjligheter i form av billig elektrisk kraft, låga transportkostnader m. m. som städer och en del tätorter.

Vad då först *kommunikationsfrågan* beträffar synes det uppenbart, att om ett »bysamhälle» eller annan ort, på vilken företagsamhet skall uppbyggas, icke ligger eller icke skulle komma att ligga intill järnväg, förbindelse med järnvägsnätet måste ordnas med hjälp av annat kommunikationsmedel, i regel bussar. Men för godstrafiken torde bussarna endast sällan vara tillfyllest. Därför bör busslinjen kompletteras med reguljär lastbilstrafik. Det är ett allmänt intresse, att sådan reguljär lastbilstrafik kommer till stånd radiellt från järnvägsstationerna. Inom städer och vissa större stationssamhällen ha järn-

vägarna redan ordnat med hämtning och utkörning av gods, men här gäller det att utvidga denna verksamhet så, att även landsbygdens från järnvägen mera avlägsna tätorter bli betjänade på enahanda sätt.

Åtminstone i de fall då lastbilstrafiken bedrivs i statlig regi synas enhetliga fraktsatser böra tillämpas för såväl biltransporten som för järnvägs-transporten. Helst borde genomgående zontariffberäkning åvägbringas, oberoende av om godset måste underkastas omlastning mellan bil och järnväg eller icke. För småindustriens del synes denna transportfråga vara av stor vikt. Även om de låga fraktavgifterna kunna åstadkommas endast på bekostnad av trafikturnernas täthet, torde åtminstone i många fall avgifternas anpassning efter järnvägstariffen vara viktigast.

För jordbrukets och den till landsbygdens tätorter lokaliserade småindustriens del vore det även förmånligt, om sådana bussförbindelser kunde ordnas, att arbetskraften icke med nödvändighet behöver vara bosatt i arbetsplatsens omedelbara närhet. Det måste anses fördelaktigt, om lantarbetaren kan kvarbo på gården, även då hans barn äro i den ålder, att de skola ut i förvärvslivet men alltjämt böra åtnjuta det stöd, som bostad i föräldrahemmet skänker. Genom goda bussförbindelser med närmaste tätort synes det genomförbart, att barn kunna sysselsättas inom tätorten men ändå kvarbo i hemmet på landet. Vissa medlemmar av en i tätorten bosatt familj kunde å andra sidan ha sin sysselsättning inom jordbruket och med hjälp av bussar (lättviktsmotorcyklar eller vanliga cyklar) förflytta sig till och från lantgården, medan andra familjemedlemmar hade sin utkomst inom tätortens näringsliv.

Även de små tätorterna böra emellertid ha goda förbindelser med närmaste stad. Detta är nödvändigt därför, att en mindre ort aldrig kan räkna med att vara så väl utrustad i alla avseenden som en stad kan vara. I småstäderna finnas en del institutioner, som icke gärna kunna etableras i de mindre tätorterna. Å andra sidan synes det finnas skäl att överväga, huruvida åtgärder kunna vidtagas för att förbättra småstädernas möjligheter genom utökning av deras näringsliv och befolkning på de större städernas bekostnad. I vissa fall har denna fråga kunnat lösas utan medverkan från det allmännas sida genom att stora industrier förlagts till småstäder (exempelvis Köping).

Huru det skall kunna möjliggöras att utöka antalet busslinjer synes böra göras till föremål för särskilda överväganden. I första hand torde böra undersökas, huruvida det icke kan vara motiverat att något uppmjukade tillämpningen av bestämmelserna om koncessionstvång. I varje fall böra frågor angående tillståndsgivning prövas och avgöras under beaktande av den stora betydelse för bygdens ekonomiska utveckling, som startandet av en ny busslinje innebär. Därvid bör uppmärksamhet även ägnas åt att kommunikationsnätet för en ort eller ett flertal varandra närbelägna orter bygges ut planmässigt och med tanke på de olika förhållanden, som äro av betydelse för bygdens näringsliv m. m. Av vikt är då, att sådana busslinjer främjas, som ur här förut angivna synpunkter prövas särskilt önskvärda. Vid bedömandet av en busslinjes sannolika räntabilitet bör då även beaktas den gjorda erfa-

renheten, att även busslinjer, som i begynnelsen icke varit så givande eller till och med drivits med förlust, så småningom visat sig kunna utvecklas till ekonomiskt bärkraftiga företag. Denna erfarenhet torde för övrigt gälla de flesta kommunikationsmedel, då det synes ligga i deras natur att enbart genom sin existens föranleda ökad trafik.

För sådana mindre företag, vilkas verksamhet kräver tillgång till lastbil men som icke fullt kunna utnyttja denna, har i vissa sammanhang uppgivits, att motorfordonsförordningens bestämmelser rörande yrkesmässig biltrafik skapat svårigheter att utnyttja transportkapaciteten, därigenom att det icke är tillåtet att mot fraktavgift transportera gods för annans räkning. Denna fråga torde böra ägnas uppmärksamhet i samband med övervägandena rörande landsbygdens kommunikationsfrågor i övrigt.

Till kommunikationerna höra även post-, telegraf- och telefonförbindelser. Då det är staten, som disponerar sagda kommunikationsmedel och sålunda helt bestämmer över deras utbyggnad, ligger det i sakens natur, att om staten finner näringslivet böra främjas på annat sätt även kraven på nämnda förbindelser böra tillgodoses. Utredningen utgår därför från att de lokala myndigheterna inom post- och telegrafverken komma att, utan att särskilda direktiv härom lämnas, inom ramen av sina befogenheter medverka till att de åtgärder i övrigt, som vidtagas till småföretagsamhetens fromma, kompletteras med förbättrade förbindelser inom respektive områden.

Jämte kommunikationerna utgör *kraftförsörjningen* den viktigaste förutsättningen för småföretagsamhetens trivsel. För en så heterogen abonnentgrupp som hantverk och småindustri är emellertid kraftproblemet, varmed i detta sammanhang avses elkraften, svårt att komma tillrätta med. För alla företag gäller, att kraften bör finnas tillgänglig i tillräcklig mängd och till rimlig kostnad.

Vad först gäller frågan om *kraftens tillgänglighet* för småindustri och hantverk torde den redan nu anses vara i stort sett löst i Götaland och Svealand och i stora delar av Norrland. De stora kraftverksföretagen, statliga och enskilda, ha under senare år dragit ledningar in i inre Norrland och till skärgårdsområden i det övriga Sverige och anslutit isolerade småföretag till riksnätet. Dessa arbeten äro emellertid tidskrävande och draga stora kostnader, varför det kommer att dröja länge ännu innan de äro helt färdiga.

Många län uppvisa en rik förekomst av små kraftverksföretag. Detta berättigar emellertid ej i och för sig till slutsatsen, att just dessa län ha god tillgång på lämplig kraft för småindustrien och hantverket. Är kraftverkets turbineffekt icke tillräcklig eller är ledningsnätet icke utbyggt för annat än belysningsström, något som tyvärr ej sällan är fallet, måste småföretagen köra sina motorer med den dyra belysningsströmmen. Härtill kommer att i vissa fall elström för motordrift ej alls levereras under s. k. spärrtid. Det säger

sig självt, att anförda förhållanden, i den mån de ej verka prohibitivt, i varje fall utgöra ett starkt försvarande moment för drift av småföretag.

Den andra sidan av kraftförsörjningsproblemet, nämligen *kraftpriset*, är för småföretagen av den betydelse, att det mången gång kan bli avgörande för om ett företag eller en tillverkning skall komma till stånd eller icke. Till belysning härav vill utredningen anför följande uppgifter, hämtade ur en av Industriens norrlandsutredning med stöd av Svenska elektricitetsverksföreningen, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation (SHSO) och Sveriges industriförbund år 1942 föranstaltad undersökning.

Uppgifter från 823 abonnenter, fördelade på 145 orter, varav ungefär hälften städer, köpingar och municipalsamhällen, stodo till förfogande. Av olika anledningar kunde emellertid endast en del av svaren medtagas vid bearbetningen, varför de redovisade resultaten hänföra sig till uppgifter från något mindre än 600 abonnenter. Av dessa hade hälften en omsättning på mindre än 40 000 kronor per år och 22 % mer än 100 000 kronors omsättning. De olika företagens karaktär redovisas icke. Företagens energikostnader i procent av årsomsättningen utgjorde i 60 % av fallen högst en procent, i 25 % av fallen en till två procent och i knappt 5 % av fallen mer än tre och en halv procent. Att strömkostnaden för en småföretagare i vissa fall uppgår till mer än tre procent av årsomslutningen får anses innebära en stark belastning av produktionskostnaderna.

Någon sammanställning av de olika krafttaxorna för bedömandet av deras inverkan på företagets lokalisering är icke möjlig att åstadkomma med rimligt arbete, då de olika kraftleverantörerna tillämpa helt olika, ofta med varandra ej direkt jämförbara system och tariffer. I de flesta taxor är dock en tydlig gräns dragen mellan hantverkstaxa och industritaxa. Gränsen drages vid en viss energiförbrukning per år, och för industritaxan tillämpas ett betydligt lägre energipris per kWh än för hantverkstaxan. Detta innebär, att småindustrier med en energiförbrukning per år, som något understiger den för industritaxan fastställda, få vidkännas en betydligt högre kostnad än sådana företag, som köpa ström efter industritaxa.

Det finns också i stor utsträckning taxor, där kWh-priset minskar efter en viss skala vid ökande förbrukning. Ett önskemål synes vara, att denna prissättning med avtagande kWh-pris blir mera allmänt genomförd och att tillräckligt antal prisintervaller erhållas. Särskilt för småindustrier skulle en speciell småindustritaxa vara av stor betydelse. För närvarande pågår inom elkraftutredningen av 1943 en undersökning om lämpliga normaltariffer för yrkesabbonenter, och det är att hoppas att man genom densamma skall finna en lämplig väg att lösa denna för småföretagsamheten så betydelsefulla fråga.

Bland de faktorer, som äro av betydelse för småindustriens lokalisering, intager tillgången på lämpliga *verkstadslokaler* en framträdande plats. Utredningen behandlar i annat sammanhang (kap. 4 Verkstadsbeståndet, s. 63

ff.) de åtgärder av olika slag, som utredningen anser i första hand böra komma i fråga vid en sanering av det befintliga verkstadsbeståndet och vid uppförandet av nya lokaler. Därvid får utredningen anledning att något diskutera den även ur lokaliseringsynpunkt viktiga frågan om statligt bistånd i form av lån till uppförande av verkstadslokaler.

Fall kunna emellertid förekomma, då speciella åtgärder äro påkallade för att exempelvis stimulera en för orten synnerligen önskvärd utövare av ett hantverk att välja en viss plats för sin verksamhet. Dylika frågor, som torde få bedömas från fall till fall, synas dock vara att betrakta som en kommunens eller ortens angelägenhet.

Den genom företagarnämndernas konsulenter bedrivna rådgivningsverksamheten får i *lokaliseringrådgivningen* en av sina viktigaste och mest ansvarsfyllda arbetsuppgifter. Vid handläggandet av dessa uppgifter böra nämnderna och deras konsulenter ägna all uppmärksamhet åt de önskemål, som framställas av berörda kommunala och andra lokala myndigheter eller organisationer. Ett intimt samarbete med ortsintressena är därför av vikt. Utredningen har också i sitt betänkande angående företagarnämnder (s. 31) framhållit, att de tilltänkta kommunalvalda företagarkommittéerna torde få en betydelsefull uppgift att fylla, icke minst vid de undersökningar, som måste föregå startandet av ny verksamhet å en ort.

Bedömandet i lokaliseringsfrågor får emellertid ej göras uteslutande ur synpunkten av förhållandena inom nämndens eget distrikt. Rikssynpunkter böra även få komma till sin rätt. I detta syfte har nämnden att söka kontakt och samarbete med de centrala organ, som kunna överblicka hithörande spörsmål och för vilkas organisatoriska uppbyggnad och verksamhetssätt utredningen här ovan lämnat en redogörelse. Arbetsmarknadskommissionens sociala beredskapssektion samt de under kommissionen sorterande länsarbetsnämnderna såväl som Industriens produktionsråd bliva sålunda de instanser med vilka företagarnämnderna komma att avhandla de lokaliseringsspörsmål, som ej böra lösas enbart med hänsyn till ortsintressen och lokala synpunkter.

Sammanfattningsvis får utredningen i fråga om småföretagens lokaliseringsproblem framhålla följande.

På landsbygden böra förbättrade möjligheter till yrkesutbildning och ökade utkomstmöjligheter inom andra näringsgrenar än jordbruket skapas.

Ur landsbygdens, speciellt jordbrukets synpunkt vore en systematisk lokalisering av småföretag till »bysamhällen» på den egentliga landsbygden av största värde. Det kan vidare bli nödvändigt att skapa för hantverket och småindustrien gynnsamma arbetsförhållanden, där sådana ej äro för handen. Främst kommunikationsförhållandena och krafttaxorna utgöra ofta återhållande moment. Dessa spörsmål torde därför böra ägnas fortsatt uppmärksamhet.

Rådgivning i lokaliseringsfrågor kommer att tillhöra företagarnämndernas viktigaste och mest ansvarsfyllda arbetsuppgifter. Det är av synnerlig betydelse att nämnderna därvid hålla kontakt med lokala myndigheter och organisationer, de statliga arbetsmarknadsorganen samt Industriens produktionsråd.

För att befrämja utvecklingen inom en viss bygd kan det understundom vara befogat att begagna särskilda stödformer för att påverka småföretagens lokalisering.

KAPITEL 3

Hantverkets och småindustriens rationaliseringsproblem

Med *rationalisering* avses i regel åtgärder, som syfta till förbättrad drifts-ekonomi och som vidtagas på grundval av ett planmässigt, kritiskt studium av ett företags olika funktioner och med ledning därav upprättade kalkyler. Rationaliseringen kan även avse förhållanden inom en grupp företag, en viss bransch eller en industrigren, i vilket fall den tar sikte på sådana problem, som äro gemensamma för hela gruppen.

Den tekniska utvecklingen har frambragt högklassiga material, effektiva produktionsmaskiner, transportanordningar och andra moderna tekniska hjälpmedel för industrien. Rationaliseringsarbetet inom ett industriföretag har till ändamål bland annat — för att nämna ett exempel — att sörja för att lämpliga dylika hjälpmedel utväljas och utnyttjas så effektivt som möjligt. Det kan hända, att ett industriföretag är väl utrustat med tekniska hjälpmedel och sålunda i detta avseende har följt med den tekniska utvecklingen men att företaget ändock kan vara i behov av en rationalisering i avseende å produktionen, emedan de tekniska hjälpmedlen icke äro på ändamålsenligt sätt inordnade i produktionsförloppet eller i andra avseenden äro mindre ekonomiskt utnyttjade. Även då fråga är om andra områden av företagets verksamhet än produktionen och då det gäller att samordna verksamheten i sin helhet har rationaliseringen till mål att åstadkomma en systematisk förbättring av drifts-ekonomien.

För att kunna bedöma vilka åtgärder som böra vidtagas måste i allmänhet ett planmässigt och i detalj gående studium av de faktorer, som inverka på drifts-ekonomien, genomföras. Dylika studier ingå därför såsom nödvändiga led i rationaliseringsarbetet.

Under de senaste decennierna har rationaliseringen inom industrien åstadkommit genomgripande förändringar inom industriföretagets olika funktioner. Områden, som beröras av denna alltjämt fortgående process, äro bland annat inköps- och försäljningsverksamheten, kalkylmetoderna, kontorsarbetet, produktionsmetoderna, tillverkningsplaneringen och -kontrollen, standardiseringen, arbetsledningen, transportanordningarna och de allmänna arbetsförhållandena på arbetsplatsen.

Rationaliseringen inom industrien har haft en mycket stor betydelse för ekonomiseringen, kanske främst inom produktionstekniska men även inom övriga av densamma berörda områden av industriföretagets verksamhet.

Den har därmed samtidigt bidragit till att på längre sikt öka industriens möjligheter att bereda de anställda en förbättrad levnadsstandard.

På grund av de svårigheter och olägenheter, som rationaliseringssträvandena kunna medföra för arbetarna (minskning av arbetsstyrkan vid det enskilda företaget, stegring av arbetstakten etc.), ha en del rationaliseringsåtgärder på sina håll mötts med stark misstro. Oavsett den olika individuella inställningen till hithörande frågor, torde man dock numera ha nått en tämligen allmän övertygelse, att en på objektiv grund genomförd rationalisering är oundviklig och nödvändig för vår industri, om denna skall kunna framgångsrikt upptaga konkurrensen med de länder, som gått före på detta område.

Någon motsvarande utveckling till den genomgripande rationalisering, som ägt rum och alltjämt pågår inom industrien, har icke försiggått inom de egentliga hantverksyrkena, ehuru även de i många avseenden rätt väl förstått att tillgodogöra sig de tekniska framsteg, som varit tillämpliga för dem. Orsakerna härtill äro flerfaldiga. I den mån industriens rationaliseringsåtgärder förutsätta massproduktion i serier äro dylika åtgärder i regel icke tillämpliga inom hantverket, för vilket produktionsförutsättningarna äro helt annorlunda. Med det starkt varierande arbete, som hantverkaren merendels har att utföra, är det heller icke alltid ekonomiskt lönande att anskaffa de arbetsbesparande specialmaskiner och -verktyg, som allmänt användas inom industrien. I många fall torde även brist på erforderligt kapital ha försvårat eller omöjliggjort för hantverkaren att rationalisera sitt arbete genom arrangemang, som krävt viss kapitalinvestering. Emellertid använder sig även hantverket i viss utsträckning av moderna maskinella hjälpmedel, i de fall dylika kunna ekonomiskt utnyttjas vid en mera begränsad och hantverksmässig tillverkning. Även på annat sätt har hantverket i större eller mindre omfattning tillgodogjort sig erfarenheterna från den industriella utvecklingen, såsom beträffande drivkraft, verktyg, arbetsmaterial och arbetsmetoder.

För småindustrien äro förutsättningarna för en rationalisering med den större industrien som förebild givetvis gynnsammare. Många dylika småföretag ha också infört fullt moderna industriella arbetsförfaranden och ha bland annat genom tillämpning av tempoarbetstekniken kunnat hävda sin lönsamhet och sin konkurrensförmåga gent emot storindustrien.

Ehuru det sålunda kan sägas, att även småföretagen inom hantverk och industri i viss grad undergått en rationalisering, bör det dock utan tvivel göras åtskilligt mera i detta hänseende. Särskilt bör det bemärkas, att hittills många småföretagare överhuvud taget icke haft någon verklig förståelse för nödvändigheten av att söka tillägna sig nya effektivare metoder i sin rörelse i förlitande på den nedärvda yrkestraditionen och på en högtstående individuell yrkesskicklighet. Här behövs därför upplysning om de möjligheter till ett företags effektivisering, som verkligen finnas. Icke minst från hantverks- och småindustriorganisationernas sida förekommer också

en livlig propaganda- och upplysningsverksamhet för att allmänt sprida förståelse för och kunskap om hithörande frågor.

Denna propaganda har bedrivits genom föredrag och diskussioner vid för- eningssammanträden och vid s. k. informationsdagar, under senaste åren anordnade i samarbete med hantverksinstitutet, genom artiklar på framträdande plats i fackpressen samt i samband med hantverksorganisationens rådgivande verksamhet. Diskussionen i dessa frågor har varit rätt livlig, men den har givit belägg för att ingalunda alla äro positivt inställda. En del inlägg vittna om att man på sina håll hyser en mycket bestämd uppfattning, att hantverkarna icke ha något att vinna på att exempelvis genom arbetsstudier och införande av vissa maskinella hjälpmedel söka effektivisera arbetsmetoderna.

Hantverkets egna organisationer böra ha de största möjligheterna att bringa hantverkarna i gemen den förståelse för hithörande problem, som är den första förutsättningen för att de åtgärder, som eventuellt vidtagas för att underlätta den åsyftade rationaliseringen, skola få avsedd effekt. Såvitt utredningen kan finna, bör en hel del kunna göras inom olika hantverksyrken för att modernisera organisation, arbetsformer och utrustning i avseende å såväl planering, inköp och produktion som å driftsredovisning och försäljning, utan att arbetsproduktens karaktär av hantverksalster därför behöver gå förlorad.

En med tiden alltmer ökad eftersläpning i utvecklingen i dessa avseenden i förhållande till industrien kan för vissa yrken inom hantverket innebära ökade svårigheter i konkurrensen med industrien genom den stegring av skillnaden i produktpriserna, som därigenom i allmänhet måste uppkomma. Den prisskillnad, som redan nu förefinnes mellan hantverks- och industriprodukter, begränsar tyvärr möjligheterna till avsättning av hantverkets kvalitetsprodukter bland den stora allmänheten. På grund av denna konkurrens med de billigare industrialstren synas vissa hantverksyrken ha svårigheter att betala eller att för företagaren personligen räkna med samma löner, som betalas inom industrien. Vid skärpt konkurrens begränsas ytterligare hantverkets lönsamhet och dess förmåga att i konkurrens med andra näringar förvärva och behålla erforderlig, fullgod arbetskraft. Med tanke på den allmänna knapphet i fråga om arbetskraft, som på längre sikt kan förutses, är det sannolikt, att denna konkurrens kan komma att bli allt mer kännbar. För att hantverket skall kunna hävda sig härvidlag måste det ha möjlighet att kunna erbjuda sina självständiga utövare och de anställda ekonomiska förmåner och arbetsvillkor i övrigt, som äro jämförbara främst med förhållandena inom industrien. Detta blir sannolikt icke möjligt, om hantverket skulle stagnera i utvecklingen. I detta allmänna resonemang bortses ifrån, att en del hantverksyrken, åtminstone hittills, knappast haft att upptaga någon konkurrens med industrimässig produktion. Hit höra exempelvis vissa yrken inom det byggnadstekniska området ävensom reparations- och serviceyrken. I själva verket synes det sålunda kunna bli en livsfråga för åtskilliga yrken inom hantverket, att företagen i

snabbare takt än nu är fallet i tillämpliga delar tillgodogöra sig industriens erfarenheter på det arbetstekniska och företagsekonomiska området. Även för effektivaste utnyttjande av den knappa arbetskraften är detta angeläget.

Vill man bevara och ytterligare utveckla ett rikt förgrenat hantverk inom landet är det angeläget, att rationaliseringsfrågan ägnas tillbörlig uppmärksamhet, medan konjunkturerna för hantverket äro gynnsamma. Som nyss antytts kan denna fråga vara av alldeles särskild betydelse för vissa hantverksyrken. Endast under nu antydda förutsättning synas småföretagen i stort sett inom de yrkesområden det här gäller kunna i längden bibehålla den bärighet, som måste förutsättas, om några stödåtgärder från det allmännas sida skola vara motiverade. Ehuru läget icke är fullt detsamma för de yrkesområden, för vilka, såsom ovan framhållits, konkurrens med industrien knappast förekommer, är det även för dessa yrken av största betydelse, att alla möjligheter till förbättring av driftsekonomien bli tillvaratagna.

Småindustriföretagen arbeta under former, som i många avseenden mera ansluta sig till industriens. De alster, som dessa företag producera, bära icke hantverkets särprägel och kunna därför icke avsättas till högre pris än det, som storindustriens motsvarande produkter betinga. Nödvändigheten för småindustrien att tillämpa rationella, industrimässiga arbetsförfaranden är därför uppenbar och mera direkt påtaglig även för varje enskild företagare, än då det gäller hantverket. Småindustrien har även större möjligheter att direkt utnyttja storindustriens metoder, exempelvis i fråga om serietillverkning, högeffektiva produktionsmaskiner, moderna specialverktyg etc.

Det har redan antytts, att industriens rationaliseringsåtgärder i många fall icke utan vidare kunna kopieras för småföretagens vidkommande. Särskilt gäller detta hantverket. I regel gäller det därför att söka anpassa de metoder, som överhuvud taget kunna ifrågakomma, då det gäller en varierande tillverkning under hantverksmässiga former, efter de förhållanden, som känneteckna hantverksyrket i fråga. I huvudsak böra dock enahanda områden av företagets verksamhet, som då det gäller industrien, kunna göras till föremål för rationalisering. Rationaliseringen kan exempelvis avse arbetsplaneringen, arbetsmetoderna, maskinutrustningen, lokalplaneringen och -inredningen, kraft- och belysningsförhållandena, lagerhållningen, kalkyleringsmetoderna, inköps- och försäljningsverksamheten m. m. De åtgärder, varom det här kan bli fråga, inskränka sig sålunda icke till enbart sådana, som avse själva tillverkningen inom företaget. Ofta kan det vara likaså viktigt och ännu viktigare för företagets räntabilitet, att exempelvis en rationell kalkylering av tillverkningskostnaderna införas, i vilket avseende det för närvarande nog rätt allmänt brister hos hantverkarna. Lokalfrågorna äro givetvis av primär betydelse, då det gäller att ordna ett företag på mest ändamålsenliga sätt. Utredningen behandlar hithörande frågor under kap. 4, Verkstadsbeståndet.

Inom det arbetstekniska området kunna sådana förbättringar som möjliggöras exempelvis genom anskaffning av vissa maskinella hjälpmedel vara lätta att åstadkomma inom företaget, som av en eller annan anledning icke nått den allmänna utvecklingsnivån inom yrket i dylika avseenden. Målet bör

emellertid icke begränsas till en modernisering av de företag, som sackat efter de andra. Det gäller här att liksom inom industrien söka finna nya vägar till en förbättring av kända arbetsmetoder och till en i sin helhet rationell arbetsgång. För att föra utvecklingen i stort framåt inom det arbetstekniska området fordras säkerligen ett mycket ingående och tidskrävande studium av varje yrke (bransch) för sig. Det gäller att anpassa de från industrien kända rationaliseringsprinciperna efter de speciella förhållandena inom varje yrke.

Andra områden, exempelvis försäljning, bokföring, kostnadsberäkning etc. torde icke erbjuda samma svårigheter för en rationalisering. De metoder man inom dessa gebit har kommit till inom industrien och affärsvärlden torde lättare kunna anpassas efter småföretagens förhållanden.

Det frågekomplex, det här gäller att bearbeta, är sålunda mycket vittomfattande. Därtill bör erinras om att anpassningen efter de olika hantverksyrkenas särskilda förutsättningar av de under industrimässiga driftsförhållanden redan prövade rationaliseringsmetoderna ännu endast försöksvis är påbörjad inom ett eller annat yrkesområde. I viss mån torde detta sammanhånga med det förhållandet, att det överhuvud taget råder brist på sådana personer, som ha erfarenhet i rationaliseringsfrågor. För att inom rimlig tid kunna komma till rätta med de för småföretagsamheten betydelsefulla problemen, varom här är fråga, torde det därför vara ofrånkomligt att, förutom vad som genom hantverkets och småindustriens egna åtgöranden kan åstadkommas, även det allmänna på lämpligt sätt medverkar till att underlätta och påskynda den utveckling, som här är önskvärd.

Innan utredningen övergår till frågan om de lämpliga formerna för en dylik medverkan från statens sida, lämnas här en kortfattad översikt över vissa åtgärder, som redan vidtagits av en del yrkesorganisationer.

Sveriges skrädderiarbetsgivares centralförening tillsatte år 1943 en kommitté för att bedriva vissa försök i syfte att utvärdera möjligheterna att rationalisera arbetet på en skräddarverkstad. För ändamålet anställdes en ingenjör och en verkställare med erfarenhet från rationaliseringsarbete vid konfektionstillverkning samt tre manliga och tre kvinnliga arbetare. Verkstadslokal uppläts av Statens hantverksinstitut.

Programmet för rationaliseringsarbetet omfattade

- 1) planering av en modern skräddarverkstad,
- 2) arbetets uppdelning i moment och fastställande av tid för deras utförande,
- 3) undersökning av i vad mån kvinnlig arbetskraft kan användas för vissa moment,
- 4) användning av vissa tidsbesparande hjälpmedel samt
- 5) granskning av arbetsmetoder.

Försöksverksamheten åsyftade att åstadkomma resultat med sådana mindre kostsamma anordningar, som varje enskild skräddarmästare kunde vidtaga och som voro av sådan natur, att arbetets karaktär av hantverksarbete bibehölls. Redan den första försöksperioden på endast sex veckor lämnade påtagliga resultat, som visa att stora besparingar kunna åstadkommas inom yrket genom en rationell arbetsplanering, en lämplig fördelning av arbetet på skräddarutbildade arbetare och detaljarbetare (kvinnor), användande av vissa arbetsunderlättande hjälpmedel samt en ändamålsenlig planering och inredning av själva verkstaden. Studiet av arbetsmetoderna har sedan fortsatt på liknande sätt i kortare försöksperioder.

De försök, som sålunda hittills utförts, ha å ena sidan såsom anförts medfört vissa påtagliga resultat men å andra sidan även ådagalagt, att ännu mera kan vinnas inom detta yrke på den inslagna vägen, samtidigt som det även framgått, att vissa av hithörande problem tarva ett mera ingående detaljstudium för sin lösning.

Målarmästarnas riksförening har bland annat genom föredrag i arbetsstudiefrågor informerat sina medlemmar i ämnet. I viss omfattning ha även i föreningens regi arbetsstudier bedrivits på arbetsplatserna i syfte att finna ut de mest rationella arbetsmetoderna och att kunna fastställa vilken tid varje arbete kräver, ävensom att kunna bedöma värdet och användbarheten av de nya hjälpmedel inom branschen, som olika firmor utbjuda. Syftet med dessa studier har sålunda varit rätt begränsat. I första hand torde resultat ha uppnåtts i avseende å ackordsättningen för vissa arbeten.

Träindustriens branschorganisation har sedan några år tillbaka under ledning av en av organisationen anställd rationaliseringsman bedrivit arbetsstudier inom en del snickeriföretag. Verksamheten avser i första hand att genom ackordsarbetsstudier kunna ackordsätta arbeten, som tidigare utförts mot timlön. Även med denna begränsning av det direkta målet för studierna, torde under desamma en del uppslag till olika förbättringar i tillverkningen ha framkommit.

Det finnes givetvis anledning förvänta, att liknande initiativ komma att tagas även av andra yrkesorganisationer, då det väl torde stå klart för en och var, att möjligheterna att komma till rätta med hantverkets rationaliseringsspörsmål i hög grad bli beroende av det intresse för saken, företagen själva och deras organisationer lägga i dagen. Möjligheterna att inom överskådlig tid — genom organisationernas egen försorg — genomföra ett systematiskt studium av ett flertal branscher och låta resultaten komma till nytta i praktiken för hantverkarna i allmänhet synas emellertid av flera skäl problematiska. De nödvändiga arbetsstudierna draga icke obetydliga kostnader. För att kunna komma till något resultat kräves ett samarbete mellan fullgod yrkeskunnighet och rationaliseringsexpertis. Tillgång till sådan expertis torde endast kunna erhållas genom att engagera särskilda arbetsstudiemän, som för närvarande i allmänhet äro rätt högt avlönade, om de ha erforderliga kvalifikationer för att kunna arbeta självständigt. Kostnaderna kunna därför verka återhållande på de branschorganisationer, som det här skulle gälla. Att småföretagen själva skulle kunna anställa särskilda experter är icke tänkbart. Den möjligheten finnes visserligen, att grupper av företagare gemensamt engagera rationaliseringsmän, men det synes osannolikt, att man på denna väg skall kunna åstadkomma den önskvärda effektiviseringen över lag. Med hänsyn härtill och till de stridiga åsikter om värdet av dylika undersökningar, som på sina håll äro rådande bland hantverkarna, torde man knappast kunna räkna med någon allmän effektiv lösning av dessa problem, såvida icke organisationerna och småföretagarna *stimuleras* till egna åtgärder härför. Enligt utredningens mening äro emellertid dessa problem av sådan betydelse för samhället, att de snarast möjligt böra på allvar angripas. För att kunna åstadkomma detta synes det, såsom förhållandena nu äro, ofrånkomligt att staten lämnar sin direkta medverkan.

Ett steg i denna riktning har också tagits i det att 1946 års riksdag bifallit en av vederbörande departementschef i 1946 års statsverksproposition (X

huvudtiteln) tillstyrkt framställning från styrelsen för Statens hantverksinstitut om inrättande vid institutet av en arvodestjänst som rationaliseringsexpert.

Såsom motivering för inrättandet av denna befattning anförde styrelsen för institutet bland annat, att institutet från början av sin verksamhet haft uppmärksamheten inriktad på att kunna bistå hantverksmästare och industridkare med råd och anvisningar i frågor, som beröra organisation, rationalisering, driftsekonomi m. m. Härvid hade stöd lämnats av Sveriges industriförbunds arbetsledareinstitut. Arbetsledareinstitutet, som emellertid icke i någon större utsträckning kan taga befattning med dylika spörsmål i vad de röra hantverk och småindustri, hade därför för hantverksinstitutets ledning framhållit nödvändigheten av att vid institutet anställdes en person, som kunde undervisa företagen inom hantverk och småindustri beträffande dessa betydelsefulla frågor. Erfarenheterna från de gångna åren visade också, att dessa problem icke kunde lösas utan att institutet finge fullt kompetent arbetskraft för uppgifterna.

Ifrågavarande befattningshavare skall åtnjuta ett arvode av statsmedel å 9 600 kronor per år. Därutöver erhåller han intill ett visst maximibelopp lönefyllnad ur intäkter, som inflyta av hans verksamhet.

Av skäl, som utredningen redan anført, kan det sannolikt möta svårigheter att för det garanterade arvodet erhålla en rationaliseringsman, som besitter önskvärda kvalifikationer i avseende å såväl utbildning som praktisk erfarenhet, trots att han har utsikter att få viss arvodesfyllnad i den mån verksamheten hinner komma i gång och kan tillföra institutet inkomster. Även om institutet i så fall skulle nödgas att i viss grad giva avkall på det önskvärda praktikkravet, och det sålunda kommer att krävas längre tid för vederbörande att göra sig fullt förtrogen med de uppgifter, som här komma att möta, så öppnas dock genom tillkomsten av befattningen i fråga en möjlighet för institutet att verksamt biträda småföretagen och organisationerna vid bearbetningen av rationaliseringsproblemen.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla vikten av att institutets verksamhet på detta område bedrives i intimt samarbete i första hand med hantverkets och småindustriens organisationer. Deras aktiva medverkan måste anses nödvändig för att några resultat av betydelse för näringen i dess helhet skola kunna ernås inom överskådlig tid. Visserligen lär väl institutets expertis komma att anlitas av enskilda företagare, vilket givetvis även är avsett och fullt i sin ordning. Detta är bland annat av stor betydelse ur den synpunkten, att dylika uppdrag kunna giva direkt anvisning på olika detaljer inom det stora problemkomplexet, som böra angripas och lösas. Det bör emellertid beaktas, att effekten av institutets insatser på området i hög grad kan bli begränsad, om dylika enskilda uppdrag och konsultationer skulle komma att helt upptaga vederbörande tjänstemans arbetstid. Detta skulle innebära, att verksamheten helt komme att inriktas på en successiv genomarbetning av de olika företagen under institutets direkta medverkan, vilket icke kan anses vara den rätta vägen, om man inom något så när rimlig tid vill

nå nämnvärd effekt för företagsamheten i stort sett. Situationen torde tillräckligt kunna belysas genom en erinran om det stora antalet småföretag, det här kan komma att röra sig om, och med en hänvisning — för jämförelse — till att antalet personer inom industrien, som där helt ägna sig åt motsvarande uppgifter, kan räknas i tusental.

Enligt utredningens mening bör hantverksinstitutets medverkan vid rationaliseringen i första hand syfta till att komma till resultat, som äro mer eller mindre allmänt tillämpliga antingen för småföretag överhuvud taget eller inom visst yrkesområde. Detta syfte kan delvis nås, om de rön, som göras i samband med utförandet av enskilda uppdrag, göras allmänt tillgängliga genom institutets kursverksamhet, genom tryckta handledningar, tidskriftsartiklar, föredrag etc. Mera direkt kan emellertid verksamheten givas en sådan inriktning, om institutet i samverkan främst med yrkesorganisationerna och med utnyttjande av egen verkstads- och laboratorietrustning eller av enskilda företag efter rationellt upplagda program utför metodiska undersökningar för att komma till en lösning av problem av mera allmängiltig karaktär. Institutet förfogar redan nu över en utrustning, som då det gäller en del yrken får anses vara jämförelsevis rikhaltig. Det bör vara ändamålsenligt, att denna relativt dyrbara utrustning även effektivt utnyttjas icke blott för institutets kursverksamhet utan även för försök i rationaliseringsyfte.

Institutets expertis bör även utnyttjas för att utarbета handledningar för företagare i sådana ämnen, som falla inom ifrågavarande område.

Då utredningen sålunda hävdar den uppfattningen, att hantverksinstitutets rationaliseringsverksamhet icke bör uteslutande inriktas på en rådgivning åt enskilda företag, så förbiser utredningen dock icke, att det är nödvändigt, att företagen få tillgång till sådan direkt hjälp, om de rön, som redan gjorts vid industriens rationaliseringsarbete eller som kunna framkomma av utförda undersökningar, verkligen skola bli omsatta i praktiken. I det föregående har redan framhållits, att dylika resultat böra givas publicitet på olika sätt, men därutöver böra möjligheter till direkt konsultation och vägledning stå företagarna till buds. Utredningen har avsett, att detta behov skulle till viss del kunna tillgodoses genom konsulenter vid de av utredningen föreslagna företagarnämnderna. Dessa konsulenter böra för detta ändamål så långt möjligt hållas à jour med de rön, som göras bland annat vid hantverksinstitutets undersökningar. Detta kan ske genom rapporter och meddelanden från institutet samt vid särskilda informationsdagar eller besök i annat sammanhang vid institutet. För att konsulenter skola bli insatta i rationaliseringsmetoderna böra även särskilda för dem avsedda kurser anordnas vid institutet. Konsulenter böra vidare vid behov kunna hänvända sig till institutet med förfrågningar i enskilda fall eller ock hänvisa rådsökande direkt till institutet, då detta förfaringssätt befinnes vara det lämpligaste. Via nämndernas konsulenter bör även hantverksinstitutets expertis kunna komma till nytta i vida större omfattning än om institutet vore hänvisat endast till den direkta kontakten med företagarna. Enligt utredningens mening kunna institutets insatser för småföretagens rationalisering få praktisk betydelse för

närningen i stort endast under förutsättning, att ett verkligt effektivt samarbete etableras med företagarnämndernas konsulenter.

Av vad utredningen inledningsvis (s. 39) anförde framgår, att begreppet rationalisering kan tilläggas en mycket vid innebörd. Hantverksinstitutet har redan tidigare i relativt stor utsträckning anlåtats av företagare för rådgivning i olika frågor, av vilka en del äro av sådan natur, att de kunna anses tangera rationaliseringsbegreppet i vid bemärkelse. Det har exempelvis gällt frågor angående arbetstekniken inom vissa yrken, i flertalet fall måleri- och bageriyrkena. Vad här ovan sagts om samverkan mellan institutet och företagarnämndernas konsulenter avser givetvis även rådgivningsverksamheten inom dylika och andra områden, där institutet redan nu kan ställa sakkunskap till förfogande. De lokala konsulenterna böra sålunda även i dylika mera rent tekniska frågor inom olika gebit få del av institutets erfarenheter och sakkunskap överhuvud taget. De konsulenter, som äro verksamma inom de nuvarande företagareföreningarna, synas (jfr kap. 10, Företagareföreningarna, s. 120) endast i ringa utsträckning ha stått i kontakt med institutet och dess specialister, varför utredningen funnit det angeläget att särskilt betona önskvärdheten av att ett kontinuerligt samarbete mellan de centrala och de lokala rådgivande organen verkligen kommer till stånd. Utbytet av detta samarbete blir ömsesidigt. I det föregående har utvecklats, huru institutets arbete genom en dylik samverkan snabbare kan göras fruktbarande för det stora antalet enskilda företag. Å andra sidan bör även understrykas, att de lokala konsulenterna, som i sin verksamhet ständigt komma i direkt kontakt med företagen och därvid ha tillfälle att på platsen studera deras arbetsförhållanden och sätta sig in i deras speciella problem, kunna verksamt bidra till att institutets experter få en fyllig, konkret översikt över struktur och problemställningar inom de olika branscherna. Experterna få därigenom större möjlighet att upplägga sina arbetsprogram så, att problem av mera väsentlig betydelse i första hand kunna fixeras och angripas genom institutets medverkan. Genom att den direkta rådgivningen till företagen delvis överflyttas på företagarnämndernas konsulenter beredas institutets experter tid att även taga initiativ till och genomföra undersökningar och utredningar av mera generell betydelse.

Utredningen har i det föregående framhållit, att de rön och erfarenheter, som göras i samband med försöks- och rådgivningsverksamheten i rationaliseringsfrågor böra givas publicitet, bland annat genom utgivande av tryckta rapporter och handledningar. I detta sammanhang vill utredningen även betona önskvärdheten av att institutets anslag till publikationsverksamhet erhåller den förstärkning, som kan påvisas bli erforderlig för nämnda ändamål. Institutet bör vidare genom lämpliga instruktionskurser i Stockholm och på andra platser verka för att företagen erhålla sådana informationer i berörda frågor, som kunna direkt nyttiggöras i praktiken. Kurserna böra därför var för sig begränsas till vissa specialproblem inom viss bransch och utformas tämligen detaljerade. Vid dylika kurser kan lämpligen även viss tid reserveras för personlig rådgivning, varvid deltagarna kunna få tillfälle till

överläggningar med experterna beträffande tillämpningen vid det egna företaget av vad som blivit genomgången under kursen. Det kan antagas, att dylika specialiserade kurser i regel bliva kortare och samla färre deltagare än kurser med mera allmänintressant innehåll och därför även komma att ställa sig relativt dyrbarare. Ett dylikt förhållande bör dock ej få utgöra hinder för att kurser av detta slag anordnas i den omfattning, som kan visa sig vara önskvärd. Vid planläggningen och genomförandet av kurserna bör därför icke uppställas som något villkor, att de under alla förhållanden skola vara självfinansierande. Erfarenheten får utvisa i vad mån detta kan komma att påverka institutets anslagsbehov.

Hantverksinstitutets rådgivande verksamhet kompletteras av SHSO:s informationstjänst. Denna senare har främst tagit sikte på det *företagsekonomiska* området och har här en synnerligen viktig uppgift att fylla. Ofta är det, som redan har antytts, just på detta område som en rationalisering inom hantverksföretagen kan medföra de snabbaste och mest betydande resultaten.

Beträffande de minsta företagen torde det vara ganska vanligt, att företagarens tid är så upptagen av det produktiva arbetet på verkstaden, att den driftsekonomiska och kommersiella sidan av verksamheten blir försummad. Icke sällan torde härtill komma, att företagarens kunskaper i dessa delar äro ganska bristfälliga. Inom småindustrien, där massproduktion förekommer, kan en bristfällig kostnadskalkyl lätt bli orsak till att avkastningen minskar trots produktionsökning, utan att företagaren kan finna, var felet ligger. Det är av vikt att genom en tillförlitlig kalkyl kunna komma underfund med dels vilka tillverkningar, som löna sig bäst och som därför böra utvidgas, dels vilka omkostnadsposter, som kunna vara anmärkningsvärt höga och som därför i första hand måste nedbringas. Betydelsen av en tillförlitlig översikt över verksamhetens ekonomiska resultat understrykes även i en promemoria rörande vissa i Danmark vidtagna åtgärder till främjande av hantverk och småindustri, som tillställts utredningen av direktören vid Teknologisk Institut i Köpenhamn Gunnar Gregersen och som återfinnes i *bilaga F* (s. 191).

Inom nyss antydda områden kan hantverket och småindustrien draga direkt nytta av de rationella metoder, som tillämpas inom industrien. För en rätt tillämpning av dessa metoder fordras emellertid en ingående kännedom om de speciella förhållandena inom småföretagen. Då nu SHSO särskilt omhändertagit denna gren av rådgivningen, synas förutsättningarna för en sakkunnig handledning av småföretagen i dylika frågor vara de allra bästa. Vad utredningen här ovan sagt om värdet av att som ett förmedlande mellanled kunna utnyttja företagarnämndernas konsulenter gäller emellertid även här. Ett samarbete bör därför eftersträvas även mellan SHSO:s och nämndernas konsulenter. Det förhållandet att SHSO givetvis i första hand betjänar sina egna medlemmar bör icke hindra, att den med statsunderstöd bedrivna informationsverksamheten genom organisationens konsulenter även kommer företagare, som icke äro medlemmar, till godo antingen direkt genom organisationens konsulenter eller indirekt genom nämnderna.

Det må ytterligare framhållas, att effekten av alla bemödanden att underlätta en effektivisering av hantverket och småindustrien dock ytterst blir beroende av de enskilda företagens inställning till dessa frågor. En objektiv upplysningsverksamhet, som riktar sig till envar företagare, torde för den skull alltjämt behöva bedrivas. I den mån denna upplysningsverksamhet kan bygga på redan uppnådda resultat, bör denna kunna medföra större effekt än en propaganda av mera allmänt innehåll. Det synes därför önskvärt, att hantverksinstitutets, SHSO:s och företagsnämndernas experter även få tillfälle att i propagandaform sprida kännedom om vissa uppnådda resultat. Härvid bör givetvis fackpressen i första hand förses med kortare slående artiklar, men även separata broschyrer böra kunna ifrågakomma under förutsättning, att erforderliga medel härför ställas till förfogande.

Utredningen har här behandlat rationaliseringsproblemen *inom* företaget. Som inledningsvis anfördes kan rationaliseringen även avse en viss bransch eller en industrigren. Det kan sålunda bli fråga om en strukturrationalisering för en hel grupp av företag. I samband med en företagsräkning torde särskilt vissa branscher böra undersökas även ur synpunkten av de spörsmål, som äga samband med rationaliseringsfrågor. De kompletterande undersökningar, som behöva vidtagas, bland annat för dylika ändamål, beröras i kap. 14 (s. 136 ff), och vissa åtgärder för en rationalisering inom olika branscher behandlas under kap. 5 (s. 71 ff). I detta sammanhang vill utredningen även erinra om den undersökning av möbelbranschen, som för närvarande pågår genom av statsrådet och chefen för handelsdepartementet tillkallade sakkunniga.

Sammanfattningsvis vill utredningen framhålla, att det särskilt för de hantverksyrken, inom vilka företagen ha att räkna med konkurrens från industrien, synes vara av vital betydelse, att ett planmässigt studium av arbetsmetoder och andra områden av yrkesverksamheten bedrivs i syfte att finna vägar till förbättringar samt att företagen erhålla vägledning för att i praktiken kunna genomföra dylika förbättringar. Detsamma gäller beträffande småindustrien. Även i fråga om yrkesområden, där en dylik konkurrens icke förefinnes eller icke behöver uppkomma, är det angeläget, att möjligheterna till rationalisering undersökas och tillvaratagas. Med hänsyn till småföretagsverksamhetens betydelse för samhället ligger det även i statens intresse, att alla åtgärder vidtagas, som kunna främja en dylik utveckling inom hantverk och småindustri. Av i det föregående anförda skäl synes det icke kunna undgås, att staten även ekonomiskt medverkar till att stimulera och påskynda denna utveckling.

Utredningen har tidigare framlagt förslag om inrättande med bidrag från staten av företagsnämnder, utrustade med personal för rådgivning till företag inom hantverk och småindustri. Utredningen har vidare i det föregående framhållit, att hantverksinstitutet och SHSO ha viktiga uppgifter att fylla i fråga om rationaliseringsverksamheten. I annat sammanhang (s. 115) har förordats fortsatta anslag till hantverksorganisationens informationstjänst.

Genom ett nära samarbete mellan hantverksinstitutets, SHSO:s och företagar-nämndernas konsulenter kunna de centrala organens insatser för rationaliserings genomförande göras i ännu högre grad fruktbringande.

I och med att den ovannämnda av riksdagen beslutade förstärkningen av hantverksinstitutets personal och de av utredningen föreslagna lokala organen komma till stånd, synas enligt utredningens mening förutsättningar ha skapats för att statens åtgärder till befrämjande av en önskvärd rationalisering inom ifrågavarande näringsområde skall få avsedd effekt. Det kan förutses, att såväl institutet och SHSO som företagarnämnderna, i den mån verksamheten utvecklas, kunna behöva personalförstärkningar. Beträffande nämnderna har utredningen i annat sammanhang framhållit, att även en ändrad distriktsindelning och inrättande av flera nämnder kan komma att erfordras.

Vad hantverksinstitutets rationaliseringsverksamhet angår kommer dess utvecklingstakt att i hög grad bli beroende på det intresse småföretagarna och deras branschorganisationer komma att visa, då det gäller samarbetet med institutet, exempelvis för anordnande av försök inom arbetsmetodikens område. Vid detta samarbete torde institutet få ställa rationaliseringsexpertis till förfogande. Försöksverksamhet samtidigt inom flera branscher torde påfordra ytterligare kompetenta arbetskrafter vid institutet.

SHSO:s konsulenter böra såsom hittills i första hand svara för rådgivning inom det företagsekonomiska området. Därest deras tid i avsevärd grad kommer att upptagas av samarbetet med de lokala konsulenterna, kan fråga om ökat anslagsbehov för organisationens informationstjänst uppkomma.

Hantverksinstitutets, SHSO:s och företagarnämndernas experter böra få tillfälle att även i propagandaform sprida kännedom om uppnådda resultat.

Småföretagens rationalisering är ett arbete på lång sikt. För industrien har det tagit flera tiotal år att utarbeta metoder för rationaliseringsarbetet och tillämpa desamma, innan man kommit fram till de resultat, som nu kunna påvisas. Ehuru man vid rationaliseringsarbetet inom småföretagsamheten har den stora fördelen att kunna draga nytta av de metoder, som under lång följd av år successivt utarbetats inom industrien, kommer det säkerligen att kräva många års arbete för att inom hantverket — i de avseenden detta överhuvud är möjligt — uppnå en motsvarande utvecklingsgrad på detta område. Det synes därför desto mera angeläget, att till en början de av utredningen föreslagna och rekommenderade åtgärderna utan dröjsmål genomföras. Erfarenheten får sedan utvisa i vilken takt den ifrågasatta organisatoriska stommen behöver ytterligare förstärkas.

KAPITEL 4

Verkstadsbeståndet

Samtidigt med den allmänna tekniska utvecklingen i fråga om maskiner, verktyg och arbetsmetoder ha under senare år även kraven vuxit på ur produktionsteknisk och arbetshygienisk synpunkt tillfredsställande verkstadslokaler.

Det kan synas vara ett självklart intresse för varje företag att genom modernisering, utvidgning eller nybyggnad av sina verkstadslokaler följa med utvecklingen och ernå rationella driftförhållanden. Sedd från denna synpunkt är frågan endast en del av rationaliseringsproblemet inom industri och hantverk i stort. En betydande del av småföretagens verkstadsbestånd fyller icke nutida krav på moderna arbetslokaler. Delvis beror detta självfallet på den i olika avseenden bristande effektiviteten hos många företag, som ej medger en rationell utformning av maskinutrustning och verkstad. Till en del beror emellertid det nuvarande läget även på faktorer, som helt eller delvis ligga utanför respektive företags kontroll.

Det aktuella läget på området sett från vissa där verksamma näringsorganisationers synpunkt har sammanfattats i en av *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation och samarbetsdelegationen för landets företagareföreningar* den 3 maj 1945 till Konungen gemensamt avgiven skrivelse av följande lydelse.

Inom det svenska näringslivet intager hantverket och den mindre industrien en betydelsefull plats såväl med hänsyn till antal sysselsatta som produktionsvärde. Enligt utförda beräkningar i anslutning till 1931 års företagsräkning omfattade hantverket och småindustrien detta år 99 430 företag, motsvarande 86,9 % av samtliga företag inom industriell och hantverksmässig rörelse över huvud. Sammanlagda omsättningen utgjorde samtidigt 2 203 miljoner kronor och totala antalet sysselsatta 352 535 personer eller 40,4 % av all inom industriell och hantverksmässig rörelse sammanlagt sysselsatt personal (Kommersiella meddelanden nr 19 1935).

Betydelsen för landet av dessa näringsgrenars livskraft och utveckling är uppenbar. Under senare år ha också statsmakterna uppmärksammat detta faktum och genom ett flertal åtgärder — bl. a. inrättande av Statens Hantverksinstitut — befordrat utvecklingen på området. I många avseenden stå landets hantverk och mindre industri relativt väl rustade för att möta de påfrestningar inom näringslivet, som under tiden närmast efter kriget torde bli oundvikliga.

På ett viktigt område äro emellertid förhållandena icke tillfredsställande. Hantverkets och småindustriens expansion under senare år har icke medfört motsvarande förnyelse och utvidgning av verkstadsbeståndet. Till en del beror detta på av tidsläget betingade restriktioner i fråga om byggnadsverksamheten samt de under kriget kraftigt stegrade byggnadskostnaderna. I städerna har lokalfrågan genom pågående sanering av centrala stadsdelar och bostadsområden blivit svårlöst för ett

stort antal hantverkare med lokal kundkrets. För andra ha nödvändiga moderniseringar och utvidgningar av befintliga verkstadslokaler i många fall icke kunnat genomföras på grund av gällande stadsplane- och byggnadsbestämmelser.

I många av landsbygdens centra är tillgången till verkstadslokaler likaledes otillräcklig. Bristen på lämpliga verkstadsutrymmen har där flestades medfört en stagnation inom hantverket, vilken ej varit motiverad av ekonomiska och tekniska skäl, och vilken ur social synpunkt varit olycklig. Samma förhållanden ha motverkat en av olika orsaker önskvärd decentralisering av småindustriell företagsamhet till landsbygdens samhällen.

Representanter för Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation och landets företagareföreningar ha vid gemensamma överläggningar dryftat ovan angivna problem jämte förslag till åtgärder på området. Härvid ha följande synpunkter framkommit.

I fråga om de medelstora och större städerna ha utsända förfrågningar visat, att frågan om åtgärder för tillgodoseende av de mindre företagens lokalbehov är under utredning i flera städer, bl. a. i Borås, Gävle, Göteborg, Jönköping, Norrköping och Sundsvall. I Stockholm, Halmstad och Uddevalla ha i respektive städers regi eller med deras medverkan uppförts verkstadshus för hantverk och småindustri. Erfarenheterna av hittillsvarande verksamhet synas vara gynnsamma.

För hantverksföretag med lokal kundkrets och serviceföretag i övrigt är det i många fall ett livsvillkor att få behålla ett någorlunda centralt läge. Uppförande av centralt belägna hantverkshus, i vissa fall med tillgång till butikslokaler, torde därför i vissa fall utgöra en lämplig lösning av lokalfrågan för denna företagskategori.

För de mindre städernas vidkommande torde redan en tolerantare tillämpning från de lokala myndigheternas sida av gällande byggnadsbestämmelser etc. kunna medföra en lättnad för berörda företag. Det hänvisas i detta sammanhang till stadsingenjören Carl A:son Seges på uppdrag av Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation verkställda utredning angående byggnadslagstiftningens inverkan på hantverk och småindustri, vars innehåll bringats till Eders Kungl. Maj:ts kännedom genom underdånig skrivelse i ärendet av den 24 juli 1944.

Även för till städerna lokaliserade mindre företag av industriell struktur — ofta med lokalisering till perifera stadsområden — föreligger behov av åtgärder för tryggande av ett tillfredsställande verkstadsbestånd. De ur sanitär, social och teknisk synpunkt ofta högeligen otillfredsställande förhållanden under vilka sådana företag i ej ringa utsträckning få arbeta, framgå vid studium av exempelvis förhållandena i området vid Norrtull i Stockholm. Liknande förhållanden kunna påvisas i ytterområdena till ett flertal städer i landet. Även här torde kollektivt utnyttjade verkstadshus i vissa fall utgöra en godtagbar lösning.

Vad beträffar landsbygden och särskilt där belägna tätorter torde generellt kunna sägas, att en förbättrad tillgång till lämpliga verkstadslokaler skulle kunna medföra en väsentlig effektivisering och utveckling av verksamheten hos många dit lokaliserade hantverks- och mindre industriföretag. Den i allmänhet otillräckliga kapitalutrustningen hos dessa företag har i stor utsträckning förhindrat uppförandet av tillfredsställande lokaler. Härvid har uppenbarligen i många fall bristande intresse och förståelse från vederbörande kommunala myndigheters sida inverkat. Genom lämplig samverkan borde i många kommuner lokalbehovet kunna tillgodoses genom kollektiva verkstadshus av mindre omfattning eller genom ett system med enskilda verkstäder av standardtyp, byggda var för sig eller i anslutning till varandra. Tillkomsten härav skulle stimulera till modernisering och utveckling av befintliga företag samt etablering av nya sådana. Det torde icke få anses omotiverat att respektive kommuner i eget intresse medverka till realiserandet av sådana projekt.

Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation och landets företagareföreningar ha genom ovanstående översikt önskat fästa Eders Kungl. Maj:ts uppmärksamhet

på ett för landets småföretag synnerligen betydelsefullt problem och ha samtidigt önskat sammanfatta några synpunkter och förslag till åtgärder på området. En viktig åtgärd till frågans lösning synes oss vara uppförandet av verkstadshus för gemensamt bruk i de städer och samhällen, där verkligt behov av sådana åtgärder kan påvisas. Härvidlag kunna uppenbarligen lokala intressen i många fall motivera en medverkan från resp. kommuners sida, antingen genom ekonomisk medverkan i för ändamålet bildade ekonomiska föreningar eller genom uppförande i egen regi.

Nuvarande höga byggnadskostnader försvåra emellertid för närvarande uppförande av verkstadshus, vilka mot normal förräntning kunna erbjuda verkstadslokaler till för småföretagen rimliga hyror. Om icke särskilda åtgärder vidtagas, torde dylika arbetsprojekt därför i många fall få anstå till den senare tidpunkt, då byggnadskostnaderna kunna ha återtagit en i förhållande till ifrågavarande näringsgrenars produktivitet mera normal nivå. Läget är emellertid sådant, att stort behov redan nu föreligger av åtgärder till verkstadsbeståndets förbättrande. Bland vägande skäl härför må endast anföras vikten av en kontinuerlig rekrytering av arbetskraft till ifrågavarande yrken. Denna rekrytering är för närvarande otillräcklig. Nuvarande låga numerär inom på arbetsmarknaden inträdande åldersklasser medför en betydande konkurrens om arbetskraften, och det är naturligt att företag, vilka icke kunna erbjuda sina anställda ur arbetshygienisk synpunkt lämpliga lokaler, härvid bliva försatta i ett ogynnsamt läge.

Sedan en längre tid planeras inom statlig och kommunal förvaltning åtgärder för mötande av en befarad arbetslöshet under de närmaste åren efter kriget. Vi vilja ifrågasätta, om icke av de betydande belopp, som härvid beräknats för realiserande av byggnads- och andra projekt till arbetslöshetens bekämpande, någon del borde kunna ifrågakomma för täckande av viss del av på grund av kriget onormalt höjda byggnadskostnader vid uppförande av verkstadshus för hantverk och småindustri.

I praktiken skulle förslagsvis en medverkan från statens sida kunna ske enligt samma linjer som för närvarande följas för underlättande av landets bostadsproduktion, sålunda i form av lån för eliminering av viss del av såsom onormala ansedda byggnadskostnader. I den mån medel härför kunna komma att utgå av anslag till arbetslöshetens bekämpande bör observeras, att de medel som härigenom kunna anslås ur samhällets synpunkt torde kunna betraktas såsom räntabla på lång sikt, då ej blott sysselsättningsmöjligheter beredas i samband med byggnadernas uppförande utan även bestående arbetstillfällen skapas i de företag, som genom en lösning av lokalfrågan beredas existens- och utvecklingsmöjligheter.

Samtidigt härmed ha ingivits skrivelser till Svenska stadsförbundet och Svenska landskommunernas förbund med hemställan om beaktande från kommunernas synpunkt av hantverkets och småindustriens lokalproblem särskilt i samband med efterkrigsplaneringen.

Under hänvisning till vad ovan anförts få undertecknade organisationer i underdånighet hemställa, att inom ramen för den statliga efterkrigsplaneringen och i förekommande fall såsom komplettering av privata eller kommunala initiativ, åtgärder måtte förberedas och vidtagas till förbättring av hantverkets och den mindre industriens verkstadsbestånd.

Underdånigst

Sveriges hantverks- och småindustri-
organisation

Samarbetsdelegationen för landets
företagareföreningar

STEFAN ANDERSON

IVAR VENNERSTRÖM

Jan-Otto Modig

Hans Grundström

Det nuvarande verkstadsbeståndets allmänna standard

Någon representativ statistisk undersökning rörande hantverkets och småindustriens nuvarande lokalförhållanden är ej utförd. En allmän uppfattning härom torde emellertid kunna grundas på en av stadsingenjören C. A:son Sege på uppdrag av SHSO år 1943 verkställd utredning.¹

Seges uppgifter bygga på frågeformulär, som i januari 1943 utsändes till hantverksföreningarna i samtliga städer. Av tillfrågade föreningar besvarade 72 enqueten och 66 av dessa lämnade vissa statistiska uppgifter. Det sammanlagda antalet redovisade verkstäder var i runt tal 5 900. Av dessa voro 3 000 belägna i gårdshus, 2 300 i gatubyggnader ovan markytan och 600 inrymda i källare tillhörande gatubyggnader. Av verkstäderna voro omkring 50 % av relativt god beskaffenhet men även av denna del ansågs ett stort antal lokaler vara i behov av modernisering. För övriga 50 % uppgavs tillståndet vara »så dåligt, att större delen av dessa verkstäder är i behov av ombyggnad, om detta läte sig göra».

Av rapporter från företagareföreningarnas konsulenter framgår även, att stora brister föreligga i fråga om verkstadsbeståndet. Bland av konsulenterna påtalade olägenheter må nämnas dålig planläggning, undermåligt byggnadsmaterial, otillräckligt utrymme samt bristfällig ventilation, uppvärmning och belysning etc.

Från yrkesinspektionen har framhållits, att de mindre företagens verkstäder ur yrkeshygienisk synpunkt i stor utsträckning förete allvarliga brister. Med anledning av restriktionerna på byggnadsmarknaden och därav orsakade hinder för lokalbeståndets förnyelse och sanering har man under krigsåren av hänsyn till företagen icke ansett sig kunna ställa sådana krav på verkstäderna som eljest skulle skett. I och med inträdandet av normala förhållanden är dock en skärpning av inspektionens krav att förvänta.

Av den ovan citerade skrivelsen till Konungen framgår, att näringsorganisationerna anse ett avsevärt behov föreligga ej blott av modernisering av nuvarande arbetslokaler utan framför allt av *nya verkstäder*. Behovet härav har undersökts i några av landets städer, där lokalfrågan varit särskilt aktuell genom sanering av äldre bebyggelse eller av andra skäl.

Rörande lokalbehovet i *Stockholm* meddelar stadens fastighetskontor, att 319 ansökningar om lokal ingåvos av hantverkare och småindustriidkare, när det av staden i L. M. Ericssons förutvarande verkstäder inredda kollektiva hantverkshuset år 1942 var klart för uthyrning. Här kunde 108 företag med en sammanlagd nettogolvyta om ca 27 000 kvm beredas plats. Det stora antalet ansökningar berodde möjligen till en del på de för Stockholms förhållanden relativt förmånliga hyror som erbjödos.

En i *Gävle* år 1944 utförd preliminär undersökning utvisade ett omedelbart behov av ca 3 300 kvm golvyta. I *Sundsvall* beräknades år 1945 mot-

¹ Carl A:son Sege: Byggnadslagstiftningens inverkan på hantverk och småindustri. Stockholm 1944.

svarande behov uppgå till minst 3 600 kvm golvyta för hantverk och småindustri.

Beträffande de båda sistnämnda städerna har understrukits, att de anförda siffrorna endast ange det ungefärliga behovet hos redan befintliga småföretag och att med hänsyn till nya företag det verkliga behovet torde vara betydligt större.

Beträffande lokalbehovet på *landsbygden* föreligga inga siffermässiga uppgifter. Det kvalificerade hantverket med lokal marknad börjar av naturliga skäl att alltmera lokaliseras till landsbygdens tätorter. Även industriellt orienterade företag söka sig gärna till dessa. Det aktuella lokalbehovet torde sålunda vara mest påtagligt i landsbygdens tätorter.

Vissa branscher kräva större lokaler genom ökad användning av maskiner eller på grund av tekniska förändringar i övrigt. Ett sådant område av särskild betydelse för landsbygden är smidesbranschen. Sveriges smides- och mekaniska verkstadsidkares riksförbund har i skrivelse till utredningen framhållit, att jordbrukets mekanisering och därav ökade reparationsbehov medfört krav på rymligare smidesverkstäder på landsbygden. Förbundet anser behov föreligga av statligt stöd i form av lån eller bidrag för åstadkommande av större och modernare verkstadslokaler.

På verkstädernas belägenhet och standard inverkande faktorer

En ej oväsentlig orsak till det nuvarande lägets uppkomst i städer och samhällen är enligt utredningens mening stadsplane- och byggnadsbestämmelsernas utformning och lokala tillämpning. Stadsingenjör Seges tidigare omnämnda undersökning är i huvudsak ägnad häråt och förtjänar därför i detta sammanhang särskild uppmärksamhet. Då 1942 års stadsplaneutredning numera behandlat hithörande spörsmål, har småföretagsutredningen ej ansett erforderligt att i detalj redogöra för nu gällande bestämmelser eller Seges utförliga framställning av dess konsekvenser för verkstadsbeståndet. En kort översikt torde dock vara på sin plats.

Seges undersökning omfattar i första rummet de delar av byggnadslagstiftningen, som beröra städernas gårdsbebyggelse. Han anser att en väsentlig orsak till nuvarande lokalproblem är att söka i gällande restriktioner beträffande gårdsbebyggelsen i städer och samhällen. Denna påvisas vara av synnerlig betydelse för småföretagen. Av 5 900 undersökta verkstäder voro 3 000 som ovan nämnts belägna i gårdshus.

Den nuvarande gårdsbebyggelsen härstammar i allmänhet från den tid, då 1874 års byggnadsstadga för rikets städer och 1907 års stadsplanelag voro gällande. Dessas föreskrifter synas på många håll ha varit normerande ända fram till 1932, då 1931 års stadsplanelag och byggnadsstadga trädde i kraft.

Föreskrifterna i 1874 års stadga liksom i de byggnadsbestämmelser, som för vissa orter utfärdades i anslutning till 1907 års stadsplanelag, synas ej

ha utgjort något allvarligare hinder mot fortsatt gårdsbebyggelse. 1930-talets lagstiftning och den sedan denna tid på de flesta håll förda byggnads- och bostadspolitiken medförde emellertid för gårdsbebyggelsen helt andra och sämre förutsättningar. Bestämmelserna synas i praktiken ha kommit att bli gällande i flertalet av rikets tätorter.

Enligt nuvarande byggnadsstadga må gårdshus i allmänhet ej uppföras till större höjd än 2,5 meter. För arbetslokaler gäller samtidigt, att den inre takhöjden skall vara minst 2,7 meter. Detta måste enligt undersökningen innebära, att en verkstad icke kan inredas i en gårdsbyggnad belägen inom ett stadsplaneområde, där anvisningarna i 1874 års byggnadsstadga tidigare reglerade gårdsbebyggelsen, och ej heller inom en ny stadsplans centrala kvarter och bostadsområden. Bestämmelsen att gårdsbyggnad i regel ej må uppföras närmare tomtgränsen än 4,5 meter motverkar ytterligare förläggningen av verkstäder till gårdshus, då enligt denna regel uppförda hus ofta ej anses erhålla tillräckligt djup för att inrymma lämpliga verkstadslokaler. Utredningsmannen anser, att bestämmelsernas konsekvenser varit särskilt vittgående för mindre städer och samhällen.

Det bör framhållas, att bestämmelserna rörande gårdsbebyggelse etc. ej äro i alla detaljer obligatoriska, utan att de kommunala myndigheterna ha möjlighet att då särskilda skäl föreligga medgiva vissa undantag. Denna rätt uppges dock ha utnyttjats endast i ringa utsträckning.

Inför den ändrade syn på stadsbyggandet, som följt med bland annat trafikens utveckling, ha särskilt de äldre städernas stadsplaner ofta visat sig kräva rätt vittgående förändringar, innebärande ökad gatubredd, nya trafikleder etc. I samband härmed eller som fristående åtgärd genomförs på många håll saneringar genom rivning av äldre bebyggelse, särskilt i centrala stadsdelar. Småföretagen ha emellertid ofta koncentrerats till gårds- och andra lokaler i dylika fastigheter, vilka erbjudit centralt läge men ändock relativt låga hyror. Den nya bebyggelsen i sådana områden tillgodoser i allmänhet ej småföretagens behov i tillräcklig utsträckning.

Att söka kompensera småföretagen för ovannämnda förhållanden genom hänvisning till tomtområden i städernas utkanter innebär icke någon lösning för sådana på lokala behov inriktade företag, som äro beroende av centralt läge eller i varje fall av omedelbar kontakt med kundkretsen.

Företagarnas initiativ till och intresse för goda lokalförhållanden utgör självfallet den grundläggande förutsättningen för ett förbättrat läge på området.

Intresset för modern verkstadsorganisation är oivivelaktigt stort inom vida kretsar av småföretagarkåren. Det torde dock ej kunna förnekas, att på många håll kännedom i betydande utsträckning saknas om de krav, som böra ställas på en modern verkstad, varigenom möjligheter till förbättringar ej tillvaratagas. Sagda förhållande är av betydelse i detta sammanhang.

För finansiering av maskininköp m. m. kan småföretagaren ofta vara hänvisad till sina egna och rörelsens tillgångar eller förbindelser samt till uppstående driftsöverskott. Att på grundval härav tillgodose såväl modernisering av maskinutrustning och krav på rörelsekapital som eventuellt behov av nybyggnad av verkstadslokaler låter sig i många fall icke göra. Typiskt för denna gren av näringslivet är, att företagen ofta från starten få bedrivas i så liten skala, att driftsöverskottet ej på lång tid medger finansiering av nya eller utvidgade lokaler. Många företag synas av detta skäl aldrig kunna nå tillräcklig omfattning för att möjliggöra en önskvärd effektiv drift. Härtill kommer att det särskilt i städerna ofta blir oproportionerligt dyrbart att uppföra enskilda verkstäder för småföretag. Bankkrediter mot inteckning i sådana byggnader bruka i regel ej överstiga hälften av byggnadsvärdet.

Bland faktorer, som medverkat till uppkomsten av småföretagens nuvarande lokalproblem, må sammanfattningsvis framhållas följande.

I städer och samhällen synas stads- och byggnadsplaner i många fall ej ha uppgjorts under tillräckligt beaktande av hantverkets och småindustriens önskemål och behov. Detta gäller ej minst landsbygdens tätorter. Möjligheterna att bibehålla och modernisera för småföretag viktig gårdsbebyggelse i städerna ha starkt beskurits. Sanering av stadsbebyggelse har reducerat befintligt verkstadsbestånd, medan tillskottet av nya lokaler varit otillräckligt.

Uppförandet av enskilda småverkstäder blir särskilt i städerna ofta oproportionerligt dyrbart. Den förhållandevis låga belåningsgränsen för smärre verkstäder medför dessutom, att även räntabla företag ofta ej se sig i stånd att uppföra verkstäder i egen regi.

Hittills vidtagna eller föreslagna åtgärder

Hittills rådande läge i fråga om småföretagens verkstadsbestånd har under senare år från skilda håll framkallat initiativ och åtgärder till förbättringar. För de viktigaste av dessa lämnas här nedan en översikt.

Under hänvisning till stadsingenjören Seges i ett föregående avsnitt refererade undersökning anhöll SHSO i skrivelse till Kungl. Maj:t den 24 juli 1944, att 1942 års stadsplaneutredning måtte särskilt beakta byggnadslagstiftningens inverkan på hantverk och småindustri och framhöll härvid bland annat önskvärdheten av en mera individuell prövning av stadsplanefrågorna, särskilt såvitt anginge gårdsbebyggelsen. Organisationen föreslog även vissa ändringar i byggnadsstadgan, varigenom bland annat den i allmänhet tillåtna höjden för gårdshus skulle ökas och generellt tillstånd givas att förlägga gårdsbyggnad i tomtgränsen.

Stadsplaneutredningen ägnade i sitt år 1945 avgivna förslag till byggnadslag¹ frågan vederbörlig uppmärksamhet. I likhet med SHSO anser stadsplaneutredningen (s. 485—86 under motiven till förslaget § 28), att en mera

¹ SOU 1945: 15.

individuell prövning av stadsplanefrågorna bör komma till stånd såvitt rör utformningen av gårdsbebyggelsen. Stadsplaneutredningen anför vidare, att industriidkare och hantverkare alltså kunna med samma fog som andra samhällsgrupper kräva, att stadsplanen upp göres under tillgodoseende av deras berättigade intressen.

Någon generell ökning av maximihöjden på gårdshus föreslås icke av stadsplaneutredningen, ej heller något generellt tillstånd att förlägga gårdsbyggnad i tomtgränsen.

I förslaget till byggnadsstadga, § 110, mom. 3 och 6, angives, att byggnadsnämnd — såväl beträffande bestämmelserna om visst avstånd till tomtgränsen för huvudbyggnad i en våning, uthus eller annan gårdsbyggnad som ock angående maximihöjd å uthus eller annan gårdsbyggnad — må medgiva avvikelser från gällande bestämmelser, om så finnes påkallat för tillgodoseende av behovet av lämpliga lokaler för industri och hantverk. I moment 2 av samma paragraf angives beträffande avståndet mellan skilda byggnader å samma tomt, att byggnadsnämnd under vissa villkor må medgiva mindre avstånd än det fastställda mellan byggnader, avsedda för industri och hantverk. Stadsplaneutredningen framhåller (s. 536) särskilt, att tillgodoseendet av hantverkets och industriens behov uttryckligen omnämns i lagtexten såsom motiv för byggnadsnämnden att medgiva avvikelser från ifrågavarande bestämmelser. I övrigt synes stadsplaneutredningen anse det möjligt att inom ramen av en i huvudsak oförändrad lagstiftning tillräckligt beakta näringslivets krav. Att så ej hittills skett, skulle sålunda närmast bero på bristande insikt eller intresse hos de kommunala myndigheterna.

I sitt yttrande över stadsplaneutredningens förslag ger SHSO uttryck åt sin tillfredsställelse över utredningens här ovan refererade uttalande angående industriidkares och hantverkares möjligheter att kräva tillgodoseende av sina intressen. Organisationen, som icke vill bestrida riktigheten av stadsplaneutredningens uppfattning att ett generellt medgivande av större hushöjd än 2,5 m icke vore påkallat, då tillgodoseendet av hantverkets och industriens behov uttryckligen omnämns såsom motiv för byggnadsnämnden att medgiva avvikelser från höjdbestämmelsen, erinrar emellertid om att erfarenheten visat, att byggnadsnämnder och andra övervakande myndigheter ogärna vilja frångå de i förordningarna stadgade maximimåtten. Den anser det därför önskvärt, att den tillåtna maximihöjden å uthus eller annan gårdsbyggnad bestämmes åtminstone till 3,0 m, i likhet med vad som föreskrivits om byggnader utom stadsplan.

För tillgodoseende av lokal- och tomtbehovet för småindustrier utan krav på centralt läge ha av vissa kommuner vidtagits den åtgärden att i stadsplanen reservera tomtmark för verkstadslokaler. Detta förfarande torde numera användas i ganska stor omfattning, och det synes av flera uttalanden att döma också väl förenligt med småföretagarnas intressen. Enligt norrlandskommittén har i Norrland redan en del kommuner utan ersättning ställt mark till förfogande för sådana ändamål.

Kollektiva verkstadshus, även benämnda *hantverkshus*, funnos den 1 januari 1945 i minst fyra städer, nämligen Stockholm, Göteborg, Halmstad och Uddevalla. Av dessa härstammade göteborgshuset från 1916, medan de övriga tillkommit under de sista tio åren. Husens golvyta varierar från 1 625 m² i Uddevalla till 31 700 m² i Stockholm och byggnadskostnaderna (fastighetsvärde) från omkring 150 000 kronor till 5,6 miljoner kronor.

Principen för hyressättningen har i allmänhet varit, att städerna skulle tillhandahålla lokalerna till självkostnadspris.

I november 1945 beslöto stadsfullmäktige i Gävle uppföra första etappen i ett verkstadshus, som i fullt utbyggt skick avses omfatta 6 000—7 000 m² golvyta.

Uppförandet av verkstadshus planeras eller diskuteras för närvarande i ett flertal städer. Utredningen har tillställt 85 av städerna i riket en förfrågan i saken och därvid erfarit, att positiva åtgärder till direkt ekonomiskt stöd åt dylika hus vidtagits eller beslutats, förutom i ovannämnda fem städer, av Sundbyberg, Uppsala, Värnamo, Karlskoga och Karlstad. I 32 städer pågå utredningar, i vissa fall långt komna, av möjligheterna att på detta sätt bereda småföretagsamheten lokalutrymmen. Från 34 städer har meddelats, att inga åtgärder vidtagits, och 14 ha icke besvarat utredningens förfrågan.

Såväl i Stockholm som Göteborg är frågan om uppförande av ytterligare verkstadshus föremål för övervägande.

Frågan om det ekonomiska ansvaret för verkstadshusen kan givetvis lösas på många sätt. I Stockholm, Göteborg och Halmstad ägas och förvaltas husen av städerna själva. I Uddevalla svara privata intressenter härför, medan staden stött företagets tillkomst genom medverkan vid anskaffande av lån mot toppinteckning i byggnaden.

Jämtlands läns företagareförening beviljade år 1944 lån till bestridande av del av kostnaderna för uppförande av en mindre, kollektiv verkstadsbyggnad i en landskommun.

I Stockholm driver även ett privat företag, AB Industricentralen, uthyrning av lokaler i av bolaget ägda fastigheter i olika stadsdelar. Fastigheterna äro dels byggda för ändamålet, dels moderniserade äldre byggnader. Enligt av företaget lämnad uppgift utgöres hyresklientelet till övervägande del av större företag än som kunna hänföras till småindustri och hantverk.

I någon omfattning ha kommuner uppfört eller beviljat lån för uppförandet av enskilda verkstadsbyggnader. Som exempel kan nämnas, att Hudiksvalls stad genom uppförande av fastigheter i egen regi eller genom borgensförbindelser till stödjande av enskilda initiativ engagerat sig för sammanlagt omkring 300 000 kronor, utgörande huvuddelen av byggnadskostnaderna för en ramlistfabrik, ett varv för småbåtar, en lådfabrik samt en planerad konfektionsfabrik. Då fastigheten uppföres av staden, uthyres den under vissa år till självkostnad. Avsikten är, att hyresgästen därefter skall genom årliga amorteringar under loppet av en längre period så småningom bliva ägare till huset. Reducerad hyra under startåren har i något fall medgivits.

Ett privat initiativ, som har beröringspunkter med småföretagens lokalfråga, har tagits av *AB HNJ intressenter*. Härom har utredningen erhållit följande uppgifter av bolagets ledning.

Sedan AB Halmstad Nässjö järnvägars trafikrörelse år 1945 övertagits av staten, har bolaget sökt sig nya verksamhetsområden, varvid dess namn ändrats till AB HNJ intressenter. Bolaget har företrädesvis velat inrikta sin verksamhet på järnvägens förutvarande trafikområde, och man har tänkt sig att på olika sätt kunna verka till företagsamhetens främjande.

Det meddelas sålunda, att man för närvarande hyser planer på att uppföra industribyggnader, eventuellt också bostadsfastigheter. Ett verkstadshus om närmare 4 000 m² planeras i Ulricehamn och antages kunna hysa cirka 15 små och medelstora företag. Byggnadstillstånd har ännu ej (februari 1946) beviljats. Avsikten skulle vara att snarast möjligt komma i gång på denna plats för att därifrån hämta erfarenheter för kommande verksamhet. Denna skulle i fortsättningen inriktas på medelstora samhällen inom det forna trafikområdet.

I samband med byggnadsverksamheten skulle i framtiden möjligen även viss kreditgivning komma i fråga. Upprättandet av någon form av försäljnings- eller exportorganisation har även diskuterats.

Verkstadsbyggnader såsom arbetsreserv. I den i början av detta avsnitt återgivna skrivelsen från SHSO och företagareföreningarna ifrågasatte dessa organisationer, om icke byggandet av verkstadshus skulle kunna främjas genom att sådana projekt toges med i investeringsreserven för arbetslöshetens bekämpande.

Enligt vad utredningen erfarit, ha i några fall framställningar om bidrag till verkstadsbyggnader — vanligen på företagareförenings initiativ — riktats till Statens arbetsmarknadskommission. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 15 september 1945 meddelar kommissionen härom, att dessa framställningar bifallits, i den mån så varit motiverat ur arbetsmarknadssynpunkt. Sålunda meddelas Bjärträ kommun, Västernorrlands län, under åren 1944 och 1945 ha erhållit tillstånd att såsom statskommunalt beredskapsarbete med 75 procent statsbidrag få utföra dels en fabriksbyggnad för tillverkning av laggkärl till en beräknad kostnad av 29 000 kronor, dels en utbyggnad av lokalerna för nämnda fabrik till en beräknad kostnad av 32 000 kronor, dels ock en fabrikslokal för betongindustri till en beräknad kostnad av 48 000 kronor. Vidare meddelas Hunnebostrands municipalsamhälle, Göteborgs och Bohus län, under år 1945 ha beviljats statsbidrag med 40 procent för att såsom statskommunalt beredskapsarbete få utföra en fabriksbyggnad för textilindustri, kostnadsberäknad till 73 000 kronor.

Från Statens arbetsmarknadskommission har utredningen erhållit vissa uppgifter rörande tillgänglig investeringsreserv på byggnadsområdet.

För budgetåret 1946—47 finnes en investeringsreserv omfattande 9 500 objekt till en beräknad sammanlagd kostnad av 3 500 miljoner kronor. Häri är inräknad statlig, kommunal och statsunderstödd anläggningsverksamhet

med undantag av de delar, som ålegat andra utredningsorgan. Sålunda ha undantagits investeringar och förbättringsarbeten inom jordbruket, anläggningsverksamhet inom skogsbruket samt investeringar i bostadsbyggandet.

Utredningen finner anledning särskilt observera, att vid uppgörandet av denna omfattande investeringsreserv kollektiva verkstadshus, såvitt utredningen kunnat finna, icke i något fall medtagits bland de föreslagna projekten.

Beträffande i *England* vidtagna åtgärder för tillgodoseende av industriens lokalbehov m. m. hänvisas till en redogörelse av docenten I. Svennilsson, intagen som bilaga A i utredningens tidigare avgivna betänkande (SOU 1946: 22).

Översikt av den statliga kreditgivningen till uppförande av bostadshus

I SHSO:s och samarbetsdelegationens för landets företagareföreningar tidigare återgivna framställning ifrågasattes en statlig medverkan till uppförande av verkstadshus, förslagsvis enligt samma linjer som gälla för bostadsproduktionen. Utredningen finner förslaget förtjäna uppmärksamhet och lämnar av denna anledning här nedan en orientering angående principerna för den av Statens byggnadslånebyrå bedrivna verksamheten på detta område.

Dessa principer framgå i huvudsak av Kungl. Maj:ts kungörelse om tertiärlån och tillägglån för vissa bostadsbyggnadsföretag (nr 1942: 569), vilken kungörelse sedermera kompletterats med ytterligare tillkomna bestämmelser.

I kungörelsen heter det bland annat, att för främjande av bostadsbyggnadsverksamheten inom riket under vissa förutsättningar och villkor av statsmedel må beviljas

a) *tertiärlån* för ny- eller ombyggnadsföretag, avseende flerfamiljshus eller enfamiljshus, samt

b) *tillägglån* för nybyggnadsföretag, avseende flerfamiljshus eller sådant enfamiljshus, som uppföres av kommun eller därmed i detta fall jämställd företagare.

Lånen beviljas av Statens byggnadslånebyrå.

Låneverksamhet må endast förekomma i kommun, som åtagit sig att i enlighet med gällande föreskrifter utan kostnad förmedla lån av ifrågavarande art.

Bolag, förening eller stiftelse, som arbetar under betryggande former och utan enskilt vinstsyfte, må med avseende å lån av byggnadslånebyrån jämsättas med kommun.

Syftet med den statliga låne- och bidragsgivningen på detta område kan i korthet sägas vara att möjliggöra en bostadsproduktion av tillräcklig omfattning även under nuvarande krisförhållanden. Som riktlinje för verksamheten har samtidigt gällt, att hyran i nyuppförda hus ej må överskrida 1939 års nivå, d. v. s. den hyra som skulle ha uttagits, om huset uppförts år 1939, med tillägg för intill år 1942 inträffad ökning av förvaltningskostnaderna.

För uppförande av bostadsfastigheter, å vilka beviljats primär- och sekundärkredit på vanligt sätt, beviljar byggnadslånebyrån under vissa förutsättningar s. k. *tertiärlån* mot säkerhet av in-teckning ovanför den för primär- och sekundärlån lämnade.

Kommuner eller därmed i lånehänseende jämställda företag kunna för uppförande av flerfamiljshus för närvarande erhålla tertiärlån mot säkerhet av in-teckning upp till 95 % av fastighetens s. k. avkastningsvärde (som erhålles genom kapitalisering av fastighetens beräknade avkastning). Kravet på den egna kapitalinsatsen uppgår sålunda endast till 5 % av avkastningsvärdet. För enskilda byggnadsföretagare är motsvarande procentsats fastställd till 90 % av avkastningsvärdet.

Vid sidan av tertiärlånen finnes en låneform, som har en direkt subventionskaraktär. För att bidra till täckande av den icke räntabla merkostnad, som i nuvarande kostnadsläge uppstår vid tillämpning av 1939 års hyresnivå, lämnar staten på vissa villkor ett ränte- och amorteringsfritt lån — *tillägglån* — som skall säkras av in-teckning i förmånsrättsläge närmast efter tertiärlånesäkerheten. Därest hyresläget icke undergår någon väsentlig höjning under tioårsperioden närmast efter tillägglånets beviljande, skall detsamma avskrivas; uppstår åter en hyreshöjning, som väsentligt påverkar fastighetsvärdena, skall tillägglånets, enligt de särskilda bestämmelser, som Kungl. Maj:t må komma att meddela, förräntas och amorteras.

Räntan å tertiärlån uppgår för närvarande beträffande enfamiljshus till 3,6 procent och beträffande flerfamiljshus till 4 procent. Beträffande primär- och sekundärlånen äger byggnadslånebyrån under vissa förutsättningar eftergiva viss del av räntebeloppet å tertiärlånet (s. k. räntegaranti), varigenom i sådana fall räntan å primärlån för närvarande icke skall behöva överstiga 3 procent och å sekundärlån 3,5 procent.

Beträffande *amorteringstid* innebära gällande bestämmelser, att hyreshus av sten på 40 år skall ha fått sitt värde nedamorterat till 60 procent av det ursprungliga, medan ett trähus på 30 år skall nedskrivas till halva värdet.

Förutom till egentliga bostadshus ha tertiärlån och tillägglån beviljats även till uppförande av fastigheter med upp till en tredjedel av golvytan avsedd för andra ändamål, såsom affärs- och hantverkslokaler, garage etc. Vid fastställande av beloppet för tillägglån ha dock sådana utrymmen från-räknats. Särskilt i nytillkomna bostadsområden har det ansetts angeläget att i denna form bereda utrymme för nödvändiga serviceföretag. Några principiella hinder för tertiärlån till dylika byggnadsföretag föreligga sålunda ej. Att sådana fastigheter ej uppförts i större omfattning än som hittills skett beror delvis på att under krigsåren arbetstillstånd av hänsyn till bostadsbristen i första hand beviljats till hus med enbart bostadslägenheter.

Ovan skisserade regler för den statliga kreditgivningen till bostadsbyggen avse i allt väsentligt hittills rådande förhållanden. I det nyligen avgivna slutbetänkandet (del I) från bostadssociala utredningen föreslås i flera avseenden ändrade bestämmelser. Av dessa må här nämnas följande.

Den ovannämnda räntegarantin för primär- och sekundärkredit föreslås

tills vidare böra bibehållas, i fråga om allmännyttiga företag och egnahem under det statliga lånets hela löptid.

I fråga om den statliga låneverksamheten föreslår bostadssociala utredningen ett förenhetligande av nuvarande olika kreditformer. Lånevillkoren skulle för tertiärlånen bli följande för de olika typerna av byggnadsföretag.

	Belåningsgräns i procent av fastighetsvärdet %	Ränte- fot %	Amorte- ringstid högst år
Allmännyttiga bostadsföretag	100	3	30
Egnahem.....	85	3	25
Flerfamiljshus i enskild regi	90	4	30

Detta förslag innebär utom för den sistnämnda kategorien i jämförelse med nuvarande förhållanden en sänkning av räntekostnaden för tertiärlån.

De under senare år beviljade tillägglånen av subventionstyp anses vara en krisåtgärd som successivt bör avvecklas. Räntesänkningen synes ha minskat behovet av dylik kontantsubvention. Vissa andra bidragsformer föreslås emellertid, dels löpande familjebidrag, dels engångsbidrag, såsom förbättringsbidrag till bostäder på landsbygden, byggnadsbidrag till egnahem och pensionärshemsbidrag. Härjämte föreslås räntefria lån till daghem, lek-skolor och liknande anläggningar.

I en sammanfattning av bostadssociala utredningens förslag anföres rörande gemensamhetsanläggningar följande.

Utredningen har understrukt angelägenheten av att nya bostadsområden utrustas med anläggningar för gemensamt bruk, som fungera som komplement till de enskilda bostäderna för varierande praktiska och ideella ändamål. I fråga om finansieringen av de årliga kostnaderna kunna dylika anläggningar ha mycket skiftande ställning: från sådana som naturligen äro helt självfinansierande (exempelvis biografier) till sådana som utnyttjas för ett allmänt ändamål, som tillgodoses av statliga och/eller kommunala bidrag till driften (exempelvis mödra- och barnavårdscentraler, daghem o. s. v.) Utredningen förutsätter, att gemensamhetsanläggningar av dylik art skola kunna inbegripas i det finansiella stöd, som den statliga långivningen för bostadsändamål giver, under förutsättning att förvaltningen av dem är så ordnad, att betryggande säkerhet för deras användning för allmännyttiga ändamål av det lånebeviljande organet anses föreligga.

Då med ovanstående resumé endast avsetts en orientering rörande principerna för den statliga långivningen på bostadsområdet, torde anledning icke föreligga att i detta sammanhang närmare referera bostadssociala utredningens förslag.

Småföretagsutredningens synpunkter

Tillgängliga uppgifter och sakkunniga omdömen ge tillräckligt klart vid handen, att småföretagen till betydande del äro inrymda i lokaler av icke tillfredsställande teknisk och hygienisk beskaffenhet. En successiv höjning av standarden äger dock inom många yrkesområden rum och kan väntas ske i snabbare takt, i den mån nuvarande restriktioner på byggnadsmarkna-

den upphävas. I vissa avseenden torde emellertid bristerna vara av den art, att saneringen, för att ske med önskvärd snabbhet över hela linjen, behöver stimuleras genom särskilda åtgärder med samhällets stöd.

Verkstadslokalernas utformning och standard beror främst på förutsättningarna hos respektive företagsledare att ordna företagets driftsförhållanden. Därutöver inverka emellertid andra viktiga omständigheter. En fortsatt och utvidgad upplysnings- och rådgivningsverksamhet till tjänst för berörda företagare skulle bidra till att öka det redan betydande intresse, som frågan ägnas inom företagarnas egna led. Det råder ingen tvekan om att större delen av landets småföretagarkår består av för sin uppgift i allmänhet väl kvalificerade yrkesmän med god erfarenhet av rationell arbetsorganisation och medvetna om betydelsen av goda arbetslokaler. Härutöver finnes emellertid en betydande sektor av företag, där företagsledarna visserligen i stort sett äro kunniga inom respektive yrken men där insikten angående behovet av modernisering och rationalisering behöver bli mera allmän och levande. Slutligen är det känt, att på detta liksom inom flertalet områden av näringslivet finnes ett skikt marginalföretag, vilka icke arbeta tillfredsställande, beroende på bristande förutsättningar hos respektive företagare. En betydande del av dessa äro nyetablerade och »företagsdödligheten» under startåren stor. Denna gallring på ett tidigt stadium torde innebära ett naturligt urval, i och för sig ägnat att gagna företagsamheten i stort.

För samtliga ovanstående kategorier torde vid sidan om en rådgivning rörande företagsekonomiska och tekniska spörsmål en ökad rådgivning beträffande arbetslokalernas utformning vara av betydelse. Även i övrigt kvalificerade yrkesmän inom skilda grenar av hantverk och småindustri ha visat en viss benägenhet att underskatta frågans betydelse. Erforderlig rådgivning, som lämpligen äger rum i anslutning till företagarnämndernas rådgivning i företagsekonomiska frågor, bör därför ej vara bunden till vissa yrken eller storlekskategorier.

Utöver företagarnämndernas allmänna rådgivning på berörda område anser utredningen, att särskild byggnadsteknisk sakkunskap bör inkopplas i upplysnings- och rådgivningsverksamheten. Likaväl som nämnderna, enligt vad utredningen närmare utvecklat (SOU 1946: 22), ej förfoga över speciell expertis för olika tekniska fackområden, kunna de ej heller rimligen utrustas med tillräcklig sakkunskap på byggnadsområdet. Till en viss grad kan denna brist avhjälpas genom samarbete med byggnadsföretag och annan sakkunskap på respektive orter. Det bör emellertid observeras, att de mindre städernas och landsbygdens byggmästare ofta ha sina erfarenheter begränsade till bostadsbyggen och ej äga tillräcklig erfarenhet i fråga om verkstadshus.

Såsom komplettering av tillgänglig lokal sakkunskap på byggnadsområdet anser utredningen behov föreligga av tillgång till expertis med speciell erfarenhet av verkstadsbyggnader, vilken till överkomlig kostnad kan stå de mindre företagen till buds. Från sakkunnigt håll har upprepade gånger understrukits vikten av att småföretagarna vid planering av verkstadsbygg-

nader i eget intresse rådgöra med erkända fackmän. Av kostnadsskäl och möjligen även bristande kännedom om den ekonomiska betydelsen av en sakkunnig planering synes sådan rådgivning för närvarande icke ske i tillnärmelsevis önskvärd omfattning. Detta gäller i särskilt hög grad landsbygden och dess tätorter. Med hänsyn till de betydande investeringar, som årligen ske i de mindre företagens verkstadsbyggnader och vilka torde komma att stiga, synes det vara ett allmänt intresse att vidtaga åtgärder, som kunna bidra till att även mindre verkstäder planeras under beaktande av moderna metoder och erfarenheter.

Förslagsvis torde särskild expertis i byggnadsfrågor böra anknytas till Statens hantverksinstitut. I avvaktan på närmare erfarenheter torde det vara tillräckligt att institutet med sig mot arvodesersättning adjungerar en kvalificerad byggnadstekniker med speciell erfarenhet i verkstadsfrågor. Denne bör kunna åtaga sig granskning av från företagare direkt eller via företagsnämnderna insända ritningar och byggnadsbeskrivningar. Han bör vidare — eventuellt i samråd med nämnderna — uppgöra förslag till standardverkstäder samt överhuvud taget verka för förenkling och standardisering på området. Han bör även på uppdrag av enskilda företagare kunna uppgöra ritningar, beskrivningar och förslag till verkstäder för olika ändamål. Kostnaden för denna service torde tillsvidare böra bestridas av hantverksinstitutet, som i sin tur bör äga att, för täckande av viss del av kostnaden, av uppdragsgivaren uttaga ersättning efter lämpligt avpassad taxa.

Av vad som tidigare i detta kapitel redovisats torde framgå, att till bristerna i fråga om verkstadsbeståndet medverkat vissa omständigheter, vilka ligga utanför berörda företags egen kontroll. Det gäller i detta avseende framför allt den för småföretagen ogynnsamma tillämpning av gällande *stadsplane- och byggnadsbestämmelser*, som hittills ägt rum i många kommuner, samt den i övrigt bristande förståelse för industriens och hantverkets önskemål, som tidigare mången gång visats av de kommunala myndigheterna. Detta har bland annat tagit sig uttryck i att lämplig tomtmark icke tillhandahållits företagen på rimliga villkor samt att vid uppgörande av stads- och byggnadsplaner erforderlig hänsyn icke tagits till behovet av särskilda områden för industri och hantverk.

Beträffande byggnadslagstiftningens inverkan på hantverk och småindustri torde de justeringar av gällande lagbestämmelser, som föreslås i 1942 års stadsplaneutrednings förslag till byggnadslag, innebära möjlighet till en betydande förbättring av hittills rådande förhållanden. Ur hantverkets och småindustriens synpunkt synes förslaget emellertid icke vara helt tillfredsställande. Särskilt innebär bibehållandet av den tidigare lagbestämmelsen om en högsta höjd å gårdsbebyggelse av 2,5 meter en betydande olägenhet. Redan i förslaget till lagtext framhålles visserligen möjligheten till dispens från denna bestämmelse för tillgodoseende av behovet av lämpliga lokaler för industri och hantverk. Med hänsyn till att den generella bestämmelsen om hushöjd, jämförd med gällande föreskrifter om minsta höjd i arbetslokal, innebär ett bestämt hinder mot inrättande av sådan lokal i gårdsbygg-

nad, torde dock de av SHSO uttalade farhågorna för en alltför restriktiv tillämpning av den allmänna bestämmelsen böra skänkas nödigt beaktande. Utredningen hemställer därför, att i den blivande byggnadsstadgan bestämmelsen om tillåten maximihöjd å uthus eller annan gårdsbyggnad måtte utformas så, att den icke i och för sig utgör hinder för inredande av lokaler för hantverk och småindustri.

En av förutsättningarna för bättre arbetsförhållanden är som tidigare anförts, att de lokala myndigheterna taga hänsyn till småföretagarnas intressen. Vid fastställande av stads- och byggnadsplaner beaktas ej alltid näringslivets önskemål tillräckligt. I den mån det av hänsyn till näringsidkarens uppenbara intresse visar sig önskvärt, bör det därför vara angeläget för kommunerna att tillse, såväl att stads- och byggnadsplaner upprättas med hänsyn härtill som att eventuellt erforderliga ändringar av redan fastställda planer komma till stånd.

För det på lokal marknad inriktade hantverket böra i erforderlig omfattning lämpligt belägna utrymmen beredas i respektive orters centralare delar. Hantverkets krav på sådant läge, att god kontakt med kundkretsen möjliggöres, sammanfaller med allmänhetens behov av god service. Ett spörsmål, som i detta sammanhang kan aktualiseras och vartill utredningen här nedan återkommer, är härvid frågan om uppförande av kollektiva verkstadshus.

Företag av industriell karaktär ha i allmänhet icke samma behov av centralt läge. Detta innebär dock ej, att vilka områden som helst lämpa sig för sådan verksamhet. För småindustriens behov böra kommunerna reservera lämpliga tomtområden, om möjligt i direkt anslutning till ledningar för kraft, vatten, avlopp etc. samt med tillgång till goda kommunikationer. Utredningen vill särskilt poängtera småindustriens behov i sistnämnda hänseende, då det i många tätorter och stationssamhällen förekommit, att företagen hänvisats till tomter på betydande avstånd från järnväg etc. I mindre tätbebyggda områden böra kommunerna i tid reservera lämpliga områden för såväl småindustriens som hantverkets behov.

För att näringsidkarnas önskemål skola vinna tillräckligt beaktande, kräves ökad upplysningsverksamhet samt förbättrad kontakt mellan å ena sidan företagarna och deras organisationer och å andra sidan de kommunala myndigheterna. Åstadkommandet av sådan kontakt och upplysning synes vara en lämplig arbetsuppgift för företagarnämnderna (företagarkommittéerna) och kan lämpligen åstadkommas genom att nämnden kallar företagare, organisationer och berörda kommunala myndigheter till gemensamma överläggningar för dryftande av de uppgifter, som ovan berörts.

Det har i olika sammanhang framkommit, att en orsak till verkstadsfrågans nuvarande läge skulle vara småföretagarnas mången gång otillräckliga tillgång på kapital. Det kan nog icke förnekas, att kreditinstituten hittills i allmänhet iakttagit återhållsamhet vid belåning av mindre verkstadsfastig-

heter, även om på senare tid ett ökat intresse för välbelägna dylika placementsobjekt kunnat konstateras. I allmänhet brukar dock enligt vad utredningen erfarit gränsen för lån utan kompletterande säkerhet gå vid c:a 50 procent av anläggningskostnaden.

För att underlätta uppförandet av tidsenliga verkstäder anser utredningen det angeläget med en komplettering av nuvarande kreditmöjligheter. Därvid synes det emellertid lämpligt att skilja mellan å ena sidan företagare, vilkas rörelse av tekniska skäl bör bedrivas i för ändamålet uppförd fristående verkstadsfastighet och vilka äro beredda anskaffa en sådan, om blott erforderligt kapital kan tillhandahållas för ändamålet, och å andra sidan sådana företagare, vilkas lokalbehov lämpligast tillgodoses genom förhyrande av erforderliga utrymmen. Kreditgivning till den förstnämnda kategorien, utöver bankkredit, torde i regel kunna tillgodoses genom företagarnämnderna enligt utredningens förut avgivna förslag. För att syftet med dylik anläggningskredit skall nås, bör ett låns amorteringstid anpassas efter en skälig avskrivningsplan för fastigheten. Utredningen har också föreslagit, att lån för uppförande av verkstadsfastighet bör kunna av företagarnämnd beviljas med en amorteringstid upp till 20 år. Som villkor för beviljande av sådant lån böra gälla vissa av nämnderna för varje särskilt fall uppställda krav på byggnadstyp, material och utförande.

En betydande del av hantverks- och småindustriföretagen har till skillnad från ovannämnda kategori icke direkt behov av enskilda verkstadsfastigheter för rörelsens bedrivande. För dessa synes lokalbehovet bäst kunna tillgodoses genom förhyrande av ändamålsenliga lokaler. Detta innebär för många företag vissa fördelar. Rörelsens kapitalbehov blir mindre, varjämte kostnaderna för vissa tekniska och hygieniska anordningar samt för fastighetens förvaltning och skötsel kunna delas med andra företag. Särskilt i städer och tätorter synas fördelarnas vara påtagliga, då som tidigare framhållits uppförandet av självständiga småverkstäder ofta blir oproportionerligt dyrbart och i vissa fall överhuvud taget ej låter sig göra. I sådana fall synas kollektiva verkstadshus i kommunal eller enskild regi kunna innebära en lösning av lokalproblemen. Privata initiativ på detta område ha hittills endast förekommit i ringa utsträckning, men en förbättring av läget på byggnadsmarknaden kan tänkas medföra ökad enskild aktivitet. Det får anses vara ett väsentligt ehuru hittills i stor utsträckning förbisett intresse för kommunerna att inom dessas respektive områden verksamma företag sättas i tillfälle att arbeta under möjligast gynnsamma förhållanden. Kommunerna böra därför stödja initiativ respektive själva vidtaga åtgärder för tillhandahållande av lämpliga verkstadslokaler. Sådana åtgärder böra enligt utredningens mening vidtagas i väsentligt större omfattning än hittills varit fallet. Detta gäller särskilt samhällen, där genom saneringsåtgärder m. m. den aktuella tillgången på arbetslokaler minskats.

Det bör observeras, att de kommuner, vilka hittills planerat eller vidtagit åtgärder på området, i regel äro ekonomiskt välsituerade. Oaktat de förde-

lar för kommunen, som på längre sikt torde vara förknippade med genomförandet av dylika åtgärder, är det knappast att förvänta, att hårt skatte-tyngda kommuner skola utan statens medverkan beträda samma väg, även om lokala förhållanden i övrigt skulle motivera detta. Sådana åtgärder torde efter hand kunna bli aktuella även i landskommunerna. I en inom 1942 års jordbrukskommitté verkställd utredning rekommenderas sålunda att kollektiva verkstadshus komma till utförande i samband med en eftersträvad koncentration till mindre tätorter av viss del av bebyggelsen i landskommunerna i avsikt att åstadkomma en utvidgning av landsbygdens industriella företag-samhet (jfr s. 32).

För att i erforderlig skala få till stånd verkstadslokaler avsedda att uthyras, anser småföretagsutredningen någon form av statlig kreditgivning för ändamålet vara att rekommendera. En sådan kreditgivning faller utanför företagarnämndernas verksamhetsområde, så som utredningen tänkt sig det-samma avgränsat. Det synes ej heller lämpligt, att ett statligt stöd, som endast indirekt kommer småföretagsamheten till godo, förmedlas genom företagsnämnderna. Av olika skäl torde detsamma bära administreras centralt.

Utredningen har tidigare i korthet redogjort för den hittillsvarande statliga kreditgivningen på bostadsbyggnadsområdet samt nyligen framförda förslag till denna verksamhets framtida organisation. I anslutning till nämnda redogörelse får utredningen anföra följande.

Hittillsvarande tillämpning av reglerna för tertiär- och tillägglån ha icke ansetts innebära hinder för beviljande av sådana lån, även om en relativt stor del av utrymmet i fastigheten avsetts för andra än bostadsändamål, bland annat lokaler för hantverksföretag. Vid fastställande av beloppet för eventuella tillägglån ha dock dylika lokalutrymmen frånräknats. Särskilt i nya bostadsområden har det ansetts vara av betydelse att tillgodose lokalutrymmet för sådana företag, så att allmänhetens krav på service kunnat tillgodoses. Denna praxis bör i fråga om tertiärlån kunna utvidgas därhän, att sådana lån även kunna utgå till uppförande av fastigheter, enbart avsedda att inrymma lokaler för hantverk och småindustri. Förutom av hänsyn till allmänhetens behov av lämpligt belägna företag av servicekaraktär synes sådan kreditgivning ytterligare motiveras av den begränsning av hittillsvarande verkstadsbestånd, som hänsyn till andra samhällsintressen nödvändiggjort genom byggnadslagstiftning och saneringsåtgärder. Av detta skäl synes det även vara motiverat att ej draga en gräns mellan hus avsedda enbart för hantverksföretag av servicetyp och sådana, helt eller delvis avsedda för industriellt inriktade företag. En sådan gränsdragning skulle för övrigt av praktiska skäl vara svår att upprätthålla. Utredningen vill därför förorda, att *tertiärlån enligt för bostadsföretag nu eller framdeles gällande grunder måtte kunna utgå till uppförande av kollektiva verkstadshus för såväl hantverk som småindustri.*

Utredningen utgår från att tertiärlån skall kunna utgå till verkstadshus, som uppföras av kommun eller därmed jämställd företagare, varmed här förstås bolag, förening eller stiftelse, som arbetar under betryggande former

och utan enskilt vinstsyfte. Därest bostadssociala utredningens förslag till belåningsgräns, räntefot och amorteringstid (s. 63) för tertiärlån till *allmännyttiga bostadsföretag* vinna statsmakternas bifall, synes det utredningen motiverat, att samma villkor tillämpas för lån till verkstadshus, dock att amorteringstiden för sådana lån torde böra sättas något kortare än som föreslås i fråga om lån till bostadshus. Vid utarbetande av bestämmelser för långivning av ovan angiven art få självfallet beaktas de speciella krav av teknisk och ekonomisk natur, som vid en dylik kreditgivning måste ställas på byggnadstyp, planering, utförande m. m.

Låneärenden av ovan angiven art synas böra handläggas centralt, förslagsvis av Statens byggnadslånebyrå.

Enligt förslag av bostadssociala utredningen skola de hittills inom den statliga bostadslåneverksamheten förekommande s. k. tillägglånen av subventionstyp succesivt bortfalla. Samtidigt har emellertid föreslagits inrättande av vissa nya subventionsformer, bland annat innefattande räntefria, stående lån till vissa gemensamhetsanläggningar. Utredningen finner icke tillräckliga skäl föreligga att för kollektiva verkstadshus föreslå lån av liknande art.

Det kan i vissa fall förekomma, att företagare lider ekonomiskt avbräck genom att han tvingas flytta i samband med stadsplanereglering eller sanering av visst bebyggelseområde. Utredningen anser det icke obefogat med ekonomisk gottgörelse i dylika fall men anser det närmast ankomma på vederbörande kommun att svara härför.

Utredningen har ej gått in på frågan om tertiärlån till kollektiva verkstadshus skola kunna utgå oavsett vederbörande kommuns ekonomiska förutsättningar, eller om hänsyn eventuellt bör tagas till skatteunderlag, skattetryck m. m. Huruvida tertiärlån jämväl skall kunna utgå till uppförande av kollektivt verkstadshus, som i vinstsyfte uppföres av enskild företagare, är likaledes ett spörsmål, som utredningen icke ansett sig böra taga ställning till.

Då åtskilliga omständigheter i samband med organiserandet av en långivning av föreslagen art kräva närmare överväganden, föreslår småföretagsutredningen att dess förslag i här berörda avseende göres till föremål för särskild utredning.

Den svenska *arbetslöshetspolitiken* syftar numera, i motsats till den efter det förra världskriget bedrivna, till att genom investeringar i nyttiga och nödvändiga företag skapa förutsättningar för arbetslöshetens förebyggande eller snara hävande. Uppförande av byggnader eller överhuvud tekniska anordningar för främjande av småföretagsamhet äro särskilt ägnade att verka på detta sätt, då de bidra till att skapa underlag för en förhållandevis mindre konjunkturkänslig produktion. Med utgångspunkt härifrån finner utredningen angeläget, att kommunala (eventuellt även andra) verkstads-

hus med bidrag av arbetsmarknadsmedel upptagas i beredskapsstat. För att detta skall bli möjligt, böra — på initiativ av eller i samråd med företagarnas organisationer — planer i tid uppgöras genom kommunernas försorg.

Sammanfattningsvis får utredningen anföra följande.

Läget i fråga om småföretagens nuvarande verkstadsbestånd är icke tillfredsställande, och utredningen finner särskilda åtgärder påkallade för att skapa förbättrade förhållanden i detta hänseende.

Till tjänst för företagare bör en ökad rådgivningsverksamhet komma till stånd, inriktad på frågor i samband med arbetslokalernas utformning. Den direkta kontakten sker lämpligen genom företagarnämnderna, vilka ha att lämna allmän rådgivning på området, vid behov efter samråd med byggnadsföretag på orten. Därutöver föreligger behov av speciell byggnadsteknisk expertis, som kan stå företagare och nämnder till råds på området. Sådan sakkunskap bör vara centralt organiserad, förslagsvis i anslutning till Statens hantverksinstitut.

Stads- och byggnadsplaner böra utformas under hänsynstagande till näringslivets önskemål. Det av 1942 års stadsplaneutredning framlagda förslaget till byggnadslag m. m. innebär möjligheter till förbättring av nu rådande förhållanden. Beträffande den för småföretagen viktiga gårdsbebyggelsen böra emellertid till skillnad från förslaget bestämmelserna angående hushöjd utformas så, att de icke i och för sig utgöra hinder för inredande av arbetslokaler i dylika hus.

Kommunerna böra bereda det på lokal marknad inriktade hantverket tillgång till lämpliga utrymmen i respektive orters centralare delar. För småindustriens behov böra tomtområden reserveras, om möjligt i direkt kontakt med kraft-, vatten- och avloppsledning samt med goda kommunikationer. Kommunerna böra stödja initiativ eller själva vidtaga åtgärder för tillgodo-seende av hantverkets och småindustriens lokalbehov.

Företagarnämnderna böra taga initiativ till ökat samarbete mellan företagare och myndigheter samt medverka till gemensamt dryftande av verkstadsbeståndet berörande frågor.

Kollektiva verkstadshus synas i många fall vara att förorda och tillkomsten av sådana bör befrämjas. I detta syfte böra villkoren för nuvarande statliga tertiärlån till bostadsföretag utvidgas till att omfatta jämväl sådana hus, som i uthyrningssyfte uppföras av kommun eller därmed jämställd sammanslutning. Dylika låneärenden, som icke falla inom ramen för företagarnämndernas verksamhet, böra handläggas av Statens byggnadslånebyrå. Frågan föreslås bli föremål för särskild utredning.

Kommunala verkstadshus böra i lämplig omfattning upptagas i allmän beredskapsstat.

KAPITEL 5

Inköps- och försäljningsorgan

I sin underdåniga framställning den 17 december 1945 angående småföretagens exportfrågor (se Bilaga B) har utredningen framlagt vissa synpunkter och förslag med avseende å småföretagens exportförsäljning och därmed sammanhängande frågor. Härvid har utredningen helt kortfattat redogjort för de organisationer, som tillgodose småföretagens intressen i avseende å exportfrågor, nämligen — förutom SHSO, för vilken sammanslutning lämnas en utförlig redogörelse i kapitel 8 i förevarande betänkande — Sveriges allmänna exportförening, Svensk industriförening, Produkter från Sverige, ekonomisk förening u. p. a., Sveriges möbelindustriförbund, Sveriges järn- och metallmanufakturiförening och Svenska glasexportföreningen u. p. a. I förevarande kapitel behandlas småföretagens inköpsfrågor och sådana försäljningsfrågor, som ej ha avseende på export, varvid redogörelse först lämnas för nu befintliga eller planerade organisationer, som tillvarataga småföretagarnas intressen på dessa områden. De i redogörelsen intagna uppgifterna ha lämnats av vederbörande organisationer själva. Uppgifterna avse, där ej annat angives, första kvartalet år 1946.

En organiserad samverkan för *gemensamma inköp* för vissa hantverksyrken existerar för närvarande inom till SHSO anslutna yrkesförbund.

Sålunda verkar inom *konditoryrket* Konditorers & bagares inköpsaktiebolag (KOBIA), som efterträtt en tidigare existerande förening, Konditorernas inköpsförening u. p. a., bildad den 10 augusti 1918 av medlemmar i Sveriges konditoriförening för att åt dessa söka anskaffa råvaror till lägre priser än som kunde erhållas i öppna marknaden, KOBIA trädde i verksamhet den 1 januari 1926 och arbetar som ett rent grossistföretag. Från början var det tänkt att man skulle kunna göra gemensamma inköp och därigenom få lägre priser. Det visade sig emellertid nödvändigt att hyra lagerlokaler och, som nämnts, driva varuanskaffningen i ren grossistform.

KOBIA startade med ett aktiekapital av 75 100 kronor. Kapitalet har sedermera ökats 1936 till 100 000 kronor och 1943 till nuvarande 250 000 kronor. Bolagets fonder uppgå till sammanlagt 105 000 kronor. Ett stort antal konditörer äro aktieägare, ehuru de icke inneha de största aktieposterna, och verksamheten bedrivs i samförstånd med Sveriges konditoriförening. De konditörer, som äro aktieägare, ha under årens lopp erhållit ganska avsevärda belopp i form av återbäring.

KOBIA drev tidigare fabrikationsrörelse för tillverkning av halvfabrikat för konditornäringen. Denna rörelse har emellertid övertagits av ett nybildat bolag, KOBIA S fabriksaktiebolag, som konstituerades den 10 januari 1945. Sistnämnda bolag har till uppgift dels att fortsätta den av KOBIA bedrivna tillverkningen, dels att taga upp tillverkningen av ytterligare halvfabrikat lämpade för bagar- och konditoryrkena. Det har ansetts lämpligt att driva tillverkningen för sig och försäljningen för sig, varför KOBIA förutom engrosförsäljningen av övriga förnödenheter har ensamförsäljningen av fabriksbolagets produkter. Fabriksbolaget startades under medverkan av Sveriges konditorförening och cirka 40 procent av konditorkåren (tillverkare av konditorivaror) i landet uppgives ha tecknat aktier i företaget.

KOBIA S fabriksaktiebolag arbetar med ett inbetalt aktiekapital av 350 000 kronor i preferensaktier jämte ett stamaktiekapital av 90 000 kronor, vilket senare tecknats av KOBIA och likviderats genom överlåtelse av den fabriksrörelse KOBIA på sin tid bedrev.

Inom *körsnärryrket* bildades år 1941 Körsnärsmästarnas inköpsförening u. p. a. med uppgift att anskaffa skinn m. m. från in- och utlandet åt sina medlemmar. Till medlem kan endast antagas medlem av Sveriges körsnärsmästareförening. Antalet medlemmar utgör 27. Medlemmarna erhålla 5 % medlemsrabatt på sina inköp. På andelsbevisen utgår dessutom 5 % årlig ränta. Föreningens angelägenheter ombesörjas av en styrelse med säte i Stockholm. Dess försäljningsverksamhet skötes närmast av en representant, som genom resor håller personlig kontakt med medlemmarna. Andelskapitalet utgör 50 000 kronor och omsättningen uppgår till 250 000 kronor.

Inom *skräddaryrket* bildades år 1941 Skräddarmästarnas inköpsförening u. p. a., som verkställer inköp för medlemmarnas räkning av smärre förbrukningsartiklar för yrket. Föreningen har enligt sina stadgar till ändamål att driva affärsrörelse med skrädderiartiklar och därmed sammanhängande verksamhet. Medlemskap i föreningen kan förvärfvas av var och en i Sverige bosatt skrädderiutöväre, som är ansluten till Skräddarmästarnas riksförbund, samt av detta förbund självt, dess distrikt- och lokalföreningar. Antalet medlemmar utgör i runt tal 100, därav ett 20-tal organisationer.

Sveriges skomakarmästares andelsförening u. p. a. utgör en inom *skomakaryrket* nybildad inköpsorganisation, avsedd att ordna gemensamma inköp av material för skomakeriet åt samtliga medlemmar av Skomakarmästarnas riksförbund. Föreningen har ännu icke trätt i verksamhet. Lokala inköpsföreningar finnas i Stockholm och Göteborg. Stockholms skomakeriidkares inköpsförening u. p. a. bildades år 1917; dess uppgift är att i större parti inköpa för yrket behövliga materialier och att distribuera dem till medlemmarna. Till föreningen äro anslutna mellan 180 och 200 skomakeriidkare i Stockholm och dess förstäder samt några enstaka ute i landet. Medlemmarna deltaga i föreningen med minst sex insatser per medlem. Insatsens storlek är 50 kronor. — Göteborgs skomakeriidkares inköpsförening, som ursprungligen var en intressekassa med uppgift att samla kapital, bedriver från och med 1946 inköp för medlemmarna av material och hjälpmaskiner. Skoma-

karmästare till ett antal av 115 från Göteborg och västra Sverige äro anslutna till föreningen. Medlem deltagar med minst två insatser à 50 kronor.

Aktiebolaget de förenade urmakarna i Malmö inköper för *urmakaryrket* dels alster tillverkade inom landet i urmakeribranschen, dels utländska fabrikat till återförsäljning åt yrkesutbildade urmakare, som inneha egen affärsrörelse. Bolaget har ingen annan egen tillverkning än sammansättning av vissa införskaffade halvfabrikat. Delägarna i bolaget utgöras huvudsakligen av urmakeriidkare. Bolagets aktiekapital uppgår till 190 600 kronor. Uppstående vinst utbetalas till de kunder, som tillika äro aktieägare.

Inom vissa andra yrken än de ovan nämnda är frågan om en organiserad inköpssamverkan under övervägande. Inom Bilverkstädernas riksförbund har man dryftat förutsättningarna för att ordna samköp för *bilreparatöryrkets* räkning dock utan att uppnå positivt resultat. Målaremästarernas riksförening har fattat principbeslut om startande av en samköpsförening inom *målaryrket*. Inom Sveriges snickarmästares riksförbud har man diskuterat bildandet av en inköpsförening för *snickaryrket*, men frågan har bordlagts på grund av svårigheterna att anskaffa de relativt stora lagerlokaler, som erfordras för materiel inom denna bransch. Frågan om gemensamma inköp har även diskuterats inom *stenhuggaryrket*, men saken har tills vidare uppskjutits på grund av varuknappheten.

En ekonomisk förening med uppgift att organisera *såväl inköp som försäljning* har bildats inom *sadelmakar- och tapetseraryrket*, nämligen Sveriges sadelmakar- och tapetserarmästares ekonomiska förening (SATA). Den består för närvarande av 234 medlemmar, samtliga medlemmar av Sveriges sadelmakar- och tapetserarmästares riksförbund. Föreningen har, ehuru hittills endast i mindre utsträckning, ordnat gemensamma inköp av råvaror för medlemmarna. Dess ursprungliga uppgift var att förmedla arbete åt medlemmarna, men avsikten är att ytterligare utvidga verksamheten i avseende å inköp av material. Enligt stadgarna har föreningen till ändamål att »anskaffa och åt medlemmarna tillhandahålla arbete, avsätta alster av medlemmarnas verksamhet, idka annan ekonomisk verksamhet samt i övrigt hos myndigheter, korporationer och enskilda bevaka och främja medlemmarnas ekonomiska intressen». Varje medlem betalar ett visst antal insatser i förhållande till sitt arbetarantal, varje insats utgör 100 kronor.

Inom SHSO har, utöver vad ovan omnämnts beträffande Sveriges sadelmakar- och tapetserarmästares ekonomiska förening, *avsättningsfrämjande verksamhet i vad avser hemmamarknaden* organiserats i olika former, för vilka närmare redogöres under kap. 8 (s. 112 f.).

I detta sammanhang torde även böra omnämnas det samarbete i fråga om kalkylationsmetoder, försäljningsvillkor m. m., som organiserats inom ett flertal branschorganisationer tillhörande SHSO.

I exportframställningen (se bilaga B) har utredningen närmare redogjort för vissa organisationer, som tillvarataga småföretagarnas intressen i ex-

portfrågor, men vilkas tjänster i vissa fall även kunna utnyttjas av småföretagarna i vad avser råvaruanskaffning från utlandet. Utöver den i nämnda framställning lämnade redogörelsen vill utredningen beträffande den inom Sveriges möbelindustriförbund bildade ekonomiska föreningen Möbelfabrikanternas export- och importförening u. p. a. omnämna, att man inom föreningen diskuterat möjligheterna att organisera gemensamma inköp av råvaror o. dyl. för medlemmarnas räkning. En sådan verksamhet har emellertid ännu icke kommit i gång. Både ekonomiska och för vederbörande bransch speciella tekniska svårigheter torde föreligga att få den genomförd. Export- och importföreningen är nystartad och har ännu icke trätt i verksamhet i någon större utsträckning. En gemensam försäljningsorganisation för försäljningen på hemmamarknaden finnes icke inom möbelindustriförbundet, ehuru man nyligen börjat diskutera möjligheterna för samarbete i detta avseende i fråga om viss försäljning.

I juni 1944 bildades Sveriges småindustriförbund, förening u. p. a., vars ändamål enligt stadgarna är »att samla så många som möjligt av Sveriges småindustriidkare i en intresseorganisation, som hos statsmakterna och gentemot andra intressegrupper kan föra småindustriens talan samt i övrigt befrämja medlemmarnas ideella och ekonomiska intressen». Årsavgiften utgör 10 kronor per medlem; antalet medlemmar uppgives till omkring 250. Uppgifter om medlemsstockens sammansättning m. m. ha icke stått att er-hålla.

Småföretagsutredningens synpunkter

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, är frågan om sammanslutning av småföretagare i syfte att främja försäljning av produkter och underlätta inköp av råvaror och förnödenheter aktuell inom åtskilliga branscher. Dylika sammanslutningar ha på många områden av det nutida näringslivet visat sig ändamålsenliga för såväl större som mindre företag. Det synes angeläget, att även hantverkare och småindustriidkare stimuleras till sådan samverkan.

De problem, som uppkomma, då det gäller att sammanföra småföretagare till gemensamma inköp, äro lättare att bemästra än då det gäller gemensam försäljning av ett större antal företagens produkter. I båda fallen uppkommer frågan om den lämpligaste strukturen hos sammanslutningen. Det ligger närmast till hands, att producenter inom samma bransch etablera ett samarbete för att öka volymen på inköp och försäljningar och därmed nedbringa kostnaderna och öka effektiviteten. Det är emellertid ingalunda givet, att sammanslutningen alltid måste avse en hel bransch eller företag från en enda bransch. Ett samgående inom mindre grupper av företag kan även medföra fördelar. Särskilt på försäljningsområdet skulle det kunna vara förmånligt, att företag från olika branscher skapade ett gemensamt or-

gan eller i varje fall samverkade vid försäljningen av sina produkter. Fördelar stå i många fall att vinna, om försäljaren kan erbjuda kunden ett flertal olika artiklar, som tillverkas inom helt artskilda branscher men som för köparen ha ett direkt samband med varandra och som han därför gärna anskaffar på en gång. Så kan exempelvis vara fallet med heminredningsartiklar. Utredningen har haft anledning beröra detta spörsmål i sin framställning angående småföretagens exportfrågor (se bilaga B, s. 156). Vad utredningen där anfört om exportförsäljningen gäller i viss mån om försäljning inom landet.

Vad beträffar formen för inköps- och försäljningsorgan kan såväl en ekonomisk förening som ett aktiebolag ifrågakomma. Vilkendera formen som väljes får närmast bli beroende på om verksamheten avser enbart förmedling eller om det gäller en affärsmässigt upplagd verksamhet, alltså grossist- rörelse. En viss skillnad gör sig emellertid gällande, om organisationens uppgift är enbart inköpsverksamhet eller om den skall bedriva försäljning, eventuellt såväl inköp som försäljning. Här ovan har framhållits, att gemensamma inköp äro lättare att administrera än gemensam försäljning. De problem, som uppkomma vid inköp av råvaror och förnödenheter bli sål- lan sådana, att starkare motsättningar de olika intressenterna emellan be- höva uppkomma. Så kan emellertid bli fallet vid försäljningssamverkan. Särskilt om detta — på grund av de enskilda företagens inbördes konkur- rens om marknaden — kan befaras, torde aktiebolagsformen vara att före- draga.

Aktiebolaget anses vara den fastaste och samtidigt smidigaste, mest af- färsmässiga formen. Inom ett aktiebolag kan emellertid bestämmanderätten samlas på ett fåtal händer genom aktieöverlåtelser. Även mycket stränga bestämmelser om hembudsskyldighet före sådan överlåtelse kunna knappast i längden förhindra en målmedveten strävan till en dylik koncentration. Därigenom kan riskeras, att den till gagn för ett visst yrkes samtliga utövare bildade organisationen kan förfela detta sitt ursprungliga syfte.

I första hand bör det givetvis vara företagarnas och deras organisationers sak att vidtaga de åtgärder till rationalisering i här berörda avseenden, som kunna vara lämpliga. Detta torde därför närmast ankomma på yrkesorgani- sationerna, främst SHSO och de med denna organisation samverkande yr- kesförbunden. Emellertid är det även ett samhälleligt intresse, att dessa för småföretagsamheten betydelsefulla ekonomiska problem lösas på bästa sätt.

KAPITEL 6

Yrkesutbildningen

Hantverksprodukternas kvalitet är i hög grad beroende av hantverkarens yrkesskicklighet. Inom de flesta hantverksyrken erfordras för att uppnå en godtagbar yrkesfärdighet en relativt lång lärotid. Detta beror främst på att hantverkaren måste kunna utföra alla eller åtminstone flertalet inom yrket förekommande arbetsuppgifter. Den långt drivna mekaniseringen inom industrien har för dess vidkommande möjliggjort användning i stor utsträckning av arbetskraft med specialiserad och därför mindre tidskrävande utbildning. Oavsett i vilken grad produktens kvalitet i olika fall kan vara beroende av den individuella yrkesfärdigheten och oavsett arten av den färdighet, som fordras, framstår det såsom i hög grad angeläget ur effektivitetssynpunkt, att arbetskraften besitter bästa möjliga kvalifikationer för arbetsuppgifterna. Större yrkesskicklighet medför ökad effektivitet i produktionen antingen denna bedrivs hantverksmässigt eller industriellt.

Mot bakgrunden av den bild av den sannolika befolkningsutvecklingen i vårt land, som man för närvarande kan göra sig, framstår kravet på att vår knappa tillgång på arbetskraft rationellt tillvaratages än starkare. Det råder därför heller inga delade meningar om vikten för hela vårt samhälle av att denna arbetskraft verkligen bibringas bästa möjliga yrkesskicklighet, svarande mot de olika krav, som de skilda yrkena ställa. Den yrkesutbildning av nya årgångar unga män och kvinnor, som är nödvändig härför, måste även i kvantitativt avseende motsvara behovet.

Trots den allmänna insikten härom och allt vad som gjorts av samhälle och näringsliv för detta ändamål framträda alltjämt bristerna i detta hänseende mycket starkt. Till belysande av sagda förhållande kunna anföras vissa resultat av undersökningar, som verkstälts beträffande hantverket och industrien.

En av SHSO och Yrkesförbundens representantskap år 1941 tillsatt lärlingskommitté har gjort en utredning, avgiven den 4 mars 1943, vari approximativt beräknats, att årligen omkring 5 000 lärlingar behöva tillföras hantverksyrkena. Då utbildningen, som visserligen varierar olika yrken emellan, i medeltal kan anses taga en tid av fyra år, skulle alltså omkring 20 000 lärlingar behöva vara under utbildning, för att rekryteringsbehovet skall kunna anses vara fyllt. Enär verkliga antalet lärlingar uppskattades till 12 000 skulle alltså en brist förefinnas på 8 000 eller 40 % av behovet. Överstyrelsen för yrkesutbildning uttalade i ett den 7 februari 1945 avgivet ut-

låtande och förslag till lag om lärlingsutbildning inom hantverket m. m. under hänvisning till vissa uppgifter från 1943 års beredskapsmönstring, att det över huvud vore vanskligt att på grundval av föreliggande material verkställa någon uppskattning av den omfattning, i vilken en mera systematisk lärlingsutbildning förekomme inom hantverket. Emellertid vore sannolikt tillgången på yngre arbetskraft, som kunde erhålla praktisk yrkesutbildning inom hantverksyrkena något större än vad som framginge av SHSO:s undersökning.

Den av Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen år 1940 gemensamt tillsatta yrkesutbildningskommittén har i sitt i maj 1944 avgivna »Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande» beräknat behovet av lärlingar inom industrien till omkring 40 000 samt angivit antalet under utbildning varande till 20 000.

Av dessa beräkningar framgår i varje fall, att omfattningen av lärlingsutbildningen såväl för hantverket som för industrien är helt otillräcklig, även om man tar hänsyn till verkstadsskolornas bidrag med ett par tusen årligen utbildade elever.

Vid bedömandet av ovannämnda siffror bör beaktas, att ett stort antal av lärlingarna knappast kunna sägas komma i åtnjutande av en rationellt ordnad undervisning i yrket. I många fall äro de hänvisade till att utan någon systematisk undervisning mest på egen hand eller med hjälp av mera försigkomna arbetskamrater skaffa sig kunskaper och färdigheter i yrkets praktiska utövning. Ännu sämre ställer det sig i avseende å de teoretiska yrkeskunskaper, som numera anses erforderliga för en fullgod yrkesarbetare. Sistnämnda förhållande kan även siffermässigt belysas. Med ledning av 1943 års beredskapsmönstring har av arbetsmarknadscommissionen gjorts en undersökning för att utröna, i vilken omfattning de redovisade 15—18-åringarna erhållit yrkesutbildning i skola av något slag. Resultatet är belysande för de otillfredsställande förhållanden som i detta avseende råda. Endast 6,72 % av de manliga och 3,36 % av de kvinnliga 15—18-åringarna, som den 1 januari 1943 voro anställda inom industri och hantverk, hade fått en viss yrkesutbildning i yrkesskola. För de olika undergrupperna voro procentalen följande

	Män %	Kvinnor %
Malmbrytning och metallindustri	9·25	2·98
Jord- och stenindustri	0·95	1·28
Träindustri	4·01	2·12
Pappers- och grafisk industri	5·65	3·30
Livsmedelsindustri	1·93	1·98
Textil- och beklädnadsindustri	3·32	4·42
Läder-, hår- och gummiindustri	2·90	1·54
Kemisk-teknisk industri	3·38	2·57
Byggnadsverksamhet, belysning m. m.	8·65	2·50

Till jämförelse kan nämnas att motsvarande procenttal för handel och kontorsarbete voro 9,32 för män och 17,27 för kvinnor men för jordbruk, skogshantering och fiske endast respektive 0,82 och 1,11.

De olika grupperna förete vitt skilda procenttal för olika yrken. Några av de vanligaste yrkena inom gruppen »malmbrytning och metallindustri» uppvisa följande, här något avrundade siffror.

	Män %	Kvinnor %
Montörer vid mekaniska verkstäder.....	14·0	—
Maskinuppsättare, reparatörer o. d.	10·0	—
Verktygsuppsättare	14·8	—
Bänkarbetare	23·0	—
Maskinarbetare	9·0	1·5
Svetsare	18·0	—
Gjutare	2·1	—
Avsynare	10·2	4·0
Smeder	4·8	—
Bleck- och plåtslagare.....	7·5	—
Rörarbetare.....	6·8	—

Såsom exempel på egentliga hantverksyrken ur andra grupper må följande nämnas.

	Män %	Kvinnor %
Urmakare	17·2	—
Möbelsnickare	12·2	—
Maskinsnickare, modellsnickare, polerare m. fl.	6·2	3·0
Fotografer	21·8	9·0
Bagare och konditorer	1·5	1·6
Tillskärare (inklusive i skrädderier anställda).....	13·2	8·9
Skomakare	3·5	—
Murare	12·4	—
Byggnadssnickare	4·1	—
Glasmästare	3·1	—
Elmontörer	16·8	—
Skorstensfejare	3·4	—

Även för de yrken, som ligga främst, äro ju siffrorna mycket låga. Den förhållandevis höga siffran för »bänkarbetare» förklaras av att de ynglingar, som erhållit yrkesutbildning, ofta placeras (eller redovisas) som bänkarbetare.

De brister, som sålunda kunna påvisas såväl i fråga om yrkesutbildningens omfattning som beträffande dess tillräcklighet, främst i yrkesteoriskt hänseende — och som särskilt framträda i fråga om hantverkslärlingarna, vilka så småningom skola kunna bliva egna företagare — påkalla kraftiga och snara åtgärder, om vårt hantverk och vår industri skola kunna hävda sig i den skärpta konkurrensen på marknaden.

Även om det ligger i samhällets intresse att genom anordnande av yrkeskolor av olika slag underlätta frågans lösning, måste det dock till huvudsaklig del — främst i fråga om den praktiska utbildningen — alltid komma att åvila industri och hantverk att själva sörja för sin lärlingsutbildning. Detta hindrar icke, att möjligheterna till samarbete mellan näringsliv och yrkesskola böra i största möjliga utsträckning utnyttjas.

Utredningen berör här nedan i korthet de vägar på vilka man hittills sökt komma till en lösning av förevarande problem.

Allteftersom yrkesutbildningen meddelas i skola eller inom företaget eller genom samverkan mellan företag och skola, kan man särskilja följande olika sätt för utbildningens ordnande.

1. Såväl den praktiska utbildningen i yrkesarbete som undervisningen i yrkesteori till den omfattning, som en yrkesarbetare bör ha inhämtat, meddelas i av samhället upprättad verkstadsskola.

2. Utbildningen i yrkesarbete sker dels i verkstadsskola, dels inom näringslivet, på så sätt att eleven periodvis går i skolan och dessemellan är utplacerad i arbete inom något företag (växelutbildning). Den teoretiska undervisningen meddelas i skolan.

3. Utbildningen i yrkesarbete sker inom företaget, medan teoriundervisningen är förlagd till en lärlings- och yrkesskola, vanligen aftonskola.

4. Såväl den praktiska som den teoretiska utbildningen sker inom respektive företag.

För det statliga och statsunderstödda yrkesutbildningsväsendet och även för den inom näringslivet bedrivna utbildningen samt ifrågasatta eller beslutade åtgärder för effektivisering av yrkesutbildningen ha i olika sammanhang på senare tid lämnats redogörelser, tillgängliga i tryck. Så framlade verkstadsskoleutredningen i ett betänkande (SOU 1938: 26) förslag angående centrala verkstadsskolor, vilka förslag i allt väsentligt godtogos av statsmakterna. I sagda betänkande återfinnas riktlinjerna för de centrala verkstadsskolornas organisation och arbetsätt.

Av 1936 års hantverkssakkunniga avgavs (SOU 1938: 30) ett förslag till lag om lärlingsutbildning inom hantverk och därmed jämförlig industri. Förslaget föranledde visserligen icke något beslut av statsmakterna, men i betänkandet återfinnas redogörelser, som äro ägnade att belysa innebörden och omfattningen av vissa delar av yrkesutbildningsväsendet.

I sitt betänkande (SOU 1945: 5) lämnade sjöfolksutbildnings-sakkunniga såväl en återblick på den historiska utvecklingen av den statsunderstödda yrkesutbildningen för hantverk och industri samt handel som ock en redogörelse för sagda utbildnings olika former och omfattning i början av år 1944. Norrlandskommittén lämnade i samband med förslag angående yrkesutbildningen i Norrland (SOU 1945: 33) ävenledes en redogörelse för vissa delar av den statsunderstödda yrkesutbildningen. Genom statens arbetsmarknadskommissions försorg äro för närvarande under utgivning distriktsvis sammanställda förteckningar över samtliga såväl statliga som kommunala och enskilda läroanstalter för yrkesundervisning.

Ovannämnda utredning av SHSO:s lärlingskommitté innehåller redogörelser för såväl det statsunderstödda yrkesutbildningsväsendet som SHSO:s och yrkesförbundens åtgärder för lärlingsutbildningens ordnande.

Arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté framlade i sitt ovan berörda betänkande förslag om tillsättande av ett Arbetsmarknads yrkesråd och lämnade i samband därmed bland annat översikter över

yrkesundervisningen för hantverk och industri samt över lärlingsutbildningens läge inom vissa industrigrenar. Kommittén diskuterade även bristerna i de nuvarande utbildningsformerna och framförde vissa synpunkter på yrkesutbildningens framtida gestaltning.

Den här gjorda uppräkningsen av på senare tid avlämnade betänkanden m. m. med upplysningar om yrkesutbildningsväsendet i Sverige är visserligen ej fullständig. Det nämnda materialet får emellertid anses vara så representativt, att en ingående redogörelse för den yrkesutbildning inom hantverk och industri, som meddelas vid statsunderstödda kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning, här ej kan anses påkallad. För ett detaljstudium av yrkesutbildningens olika former tillåter sig utredningen alltså hänvisa till publikationerna i fråga. Vad åter beträffar de inom näringslivet vidtagna åtgärderna för yrkesutbildningens befrämjande anser sig utredningen böra i korthet redogöra för dels *Centrala yrkesnämnden* inom SHSO och dess verksamhet beträffande lärlingsutbildningen inom hantverket, dels *Arbetsmarknadens yrkesråd* och dess befattning med yrkesutbildningen inom industrien.

Centrala yrkesnämnden. Det centrala sammanhållande organet för SHSO:s verksamhet såvitt gäller lärlingsutbildningen är *Centrala yrkesnämnden* (se under kap. 8, s. 110). Denna nämnd tillsattes år 1943 efter förslag av Hantverkets lärlingskommitté 1941 och har till uppgift bl. a.

att i samarbete med respektive yrkesförbund och de olika yrkenas lärlingsråd undersöka lärlingsförhållandena yrke för yrke och föreslå åtgärder ägnade att systematisera och effektivisera lärlingsutbildningen,

att taga initiativ för att hos allmänheten och särskilt hos ungdomen popularisera hantverkets lärlingsutbildning i syfte att för densamma intressera intelligent och framåtsträvande ungdom,

att övervaka hantverksdistriktens lärlings- och granskningsnämnder samt upprätthålla kontinuerliga förbindelser med dessa liksom med lärlings- och granskningsnämnderna inom de yrkesområden, där granskning och betygssättning av gesällprov sker centralt för riket i dess helhet,

att uppehålla kontinuerlig kontakt med yrkesskolor, yrkesorganisationer, hantverksföreningar och hantverksdistrikt,

att till organisationens överstyrelse avgiva yttranden över till nämnden remitterade ansökningar om lärarbehörigheter vid yrkesskolor.

Nämnden består av fem ledamöter, utsedda, tre av SHSO:s överstyrelse och två av yrkesförbundens representantskap.

Berörda uppgifter söker nämnden fullfölja efter följande huvudlinjer.

1. *Läroplaner.* I samråd med vederbörande yrkesförbund utarbetas läroplaner för de olika yrkena. Läroplanerna innehålla en såvitt möjligt systematiskt ordnad lärogång för utbildning av lärlingar hos hantverksmästare och avse såväl den praktiska som den teoretiska utbildningen. Läroplanerna uppgöras med hänsyn till de av överstyrelsen för yrkesutbildning fastställda läroplanerna för utbildning vid verkstadsskolor. I läroplanerna angivas inträdesålder för yrket, lärotidens längd samt beskaffenheten av gesällprov inom yrket.

Läroplaner äro för närvarande utarbetade inom följande yrken, nämligen bagar-, blomsterbindar-, bokbindar-, damfrisör-, glasmästar-, handvävar-, hattmakar-, herrfrisör-, förgyllar-, klänningsömnads-, konditor-, körsnär-, målar-, optiker-, planglasslipar-, sadelmakar-, skomakar-, skorstensfejar-, skräddar-, smides-, stenhuggar-, tapetserar- och urmakaryrkena. Under förberedande äro vidare läroplaner med gesällprovsbestämmelser för guldsmeder, silversmeder, juvelfattare och ciselörer.

Inom vissa yrkesområden ha endast preliminära gesällprovsbestämmelser utfärdats. Så är förhållandet inom bleck- och plåtslagaryrket, bilreparatöryrket och möbelsnickaryrket samt krukmakaryrket. Fullständiga läroplaner för dessa yrken äro ännu icke utarbetade.

Inom övriga yrkesområden pågår arbetet med färdigställandet av läroplaner.

2. *Lärlingsnämnder och granskningsnämnder.* Centrala yrkesnämnden utövar inseeende över såväl hantverksdistriktens lärlings- och granskningsnämnder som de lokala hantverksföreningarnas lärlingsnämnder. För dessa institutioner ha fastställts särskilda reglementen.

Hantverksföreningarnas lärlingsnämnder ha till uppgift

- att inventera och följa lärlingsbeståndet inom föreningens verksamhetsområde,
- att hjälpa hantverksmästare, som har lärling, med översändande av uppgifter till distriktslärlingsnämndens ordförande etc.,
- att föreslå kontrollanter vid utförande av gesällprov,
- att tillse, att gesällutnämning verkställs inom föreningen,
- samt att överhuvud taget vaka över, främja och popularisera lärlingsutbildningen inom orten.

Hantverksdistriktens lärlingsnämnder åligger

- att ha tillsyn över lärlingsväsendet inom distriktet,
- att föra liggare över under utbildning varande lärlingar inom distriktet,
- att tillse, att vederbörligen upprättade lärlingskontrakt ömsesidigt respekteras och att utfärdade läroplaner följas,
- att ordna med kontroll vid utförande av gesällprov,
- att upprätthålla förbindelser med länsstyrelse, yrkesskolstyrelser och andra myndigheter, som ha att taga befattning med lärlingsutbildningen.

Hantverksdistriktens granskningsnämnder bestå av en ledamot utsedd av hantverksdistriktet, en av respektive yrkesförbund och en av respektive fackförbund. Granskningsnämnderna skola granska och bedöma gesällprov och avgiva utlåtande med betygssättning.

Inom vissa yrkesområden förekommer central bedömning av gesällprov, nämligen inom gravör-, hattmakar-, juvelerar-, guldsmed- och silversmed-, mjölnar-, optiker-, urmakar- och körsnäryrkena.

3. *Lärlingsråd.* Lärlingsråden bestå av lika antal representanter för arbetsgivar- och arbetarparterna och ha till uppgift att handlägga ärenden och taga initiativ till åtgärder berörande lärlingsutbildningen inom respektive yrke. Lärlingsråd finnas för närvarande tillsatta inom följande yrken, nämligen bagar-, elinstallatör-, frisör-, målar-, skräddar-, konditor-, urmakar-, skomakar-, körsnär- och rörinstallatöryrkena.

Bildande av lärlingsråd är under förberedande även inom ett flertal andra yrkesområden.

4. *Åtgärder för att främja lärlingsrekryteringen.* I syfte att väcka intresse för lärlingsutbildningen inom hantverket har Centrala yrkesnämnden vidtagit en rad olika åtgärder av upplysnings- och propagandanatur. I samarbete med Statens arbetsmarknadskommission inspelades sålunda år 1945 en propagandafilm, åskådliggörande utbildningsmöjligheterna inom hantverket. Filmen har spelats på biograferna samt såsom smalfilm visats i skolor och vid föreningsmöten. En särskild broschyr (»Din framtid») har utgivits av organisationen på förslag av Centrala yrkesnämnden. Broschyren innehåller upplysningar om utbildningsvägarna inom hantverket, uppgifter på ungdomsförmedlingar etc. Genom hantverksföreningarnas försorg har broschyren utdelats till ett stort antal elever i avgångsklasserna vid folk- och realskolor.

Sedan år 1941 bedriver SHSO samarbete med Oxie och Skytts härads folkhögskola i Östra Grevie. Avsikten härmed är att bereda unga hantverkare tillfälle att vid skolan förvärva allmän medborgerlig bildning vid kurser, som i viss utsträckning upplagts särskilt efter hantverkselevernas speciella behov. Undervisning vid skolan meddelas sålunda i ekonomisk historia, konsthistoria, yrkesräkning, näringslagstiftning, yrkeslivets psykologi, maskinskrivning etc.

Arbetsmarknadens yrkesråd. I syfte att i görligaste mån tillgodose industriens behov av en förbättrad yrkesutbildning ha Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen i Sverige gemensamt bildat *Arbetsmarknadens yrkesråd* med uppgift bland annat att på olika sätt stimulera till åtgärder för en ordnad lärlingsutbildning och att upprätthålla förbindelse och samverkan med de statliga myndigheterna och motsvarande organisationer på andra områden inom näringslivet. Avsikten är, att förbunden å ömse sidor inom yrken, där lärlingsfrågan är eller kan bli aktuell, skola såsom kollektivavtal antaga vissa regler rörande rättsförhållandet mellan arbetsgivare och lärling samt tillsätta särskilda organ, *lärlingsnämnder*, med uppgift bland annat att öva tillsyn över och främja utvecklingen av lärlingsutbildningen inom yrket och att utarbeta riktlinjer för lärlingsutbildningens bedrivande.

Grundtanken i organisationen av arbetsmarknadens yrkesråd är, att samtliga frågor, som röra lärlingsutbildningen inom industrien, skola lösas genom avtal mellan arbetsmarknadsorganisationerna inom respektive yrkesområden. Det allmännas medverkan ifrågasättes dock beträffande anordnandet av teoretisk undervisning. I det kommittébetänkande, som legat till grund för yrkesrådets inrättande, har nämligen framhållits bland annat, att en lärlingsutbildning under former, som taga hänsyn till ungdomens sunda utveckling och framtida försörjningsmöjligheter, bäst och billigast uppnås genom utbildning på arbetsplatserna, kompletterad med teoretisk undervisning i enskilda eller kommunala skolor.

Yrkesrådet består av 10 ledamöter, varav vardera arbetsmarknadsparten utser fem.

Vissa spørsmål, som äga samband med småföretagens lärlingsutbildning

Flertalet hantverksföretag och även åtskilliga småindustrier omfattas ej av den reglering av lärlingsutbildningen, som åsyftas med Arbetsmarknadens yrkesråds verksamhet och som förutsätter, att utbildningen göres till en kollektivavtalsfråga, på vilken det allmänna ej skall utöva någon inverkan annat än i den mån avtal innehåller föreskrift om skyldighet för lärling att inhämta vissa kunskaper vid statsunderstödd yrkesutbildningsanstalt. Inom hantverkets kretsar har man intagit en annan inställning än inom industrien till lärlingsfrågan. Såsom här ovan antytts har SHSO yrkat, att hantverkets lärlingsförhållanden skulle regleras genom lagstiftning. Förslag härom framlades också av överstyrelsen för yrkesutbildning den 7 februari 1945 i samband med remissyttrande över SHSO:s förslag. Överstyrelsens lärlingslag avvek till sin konstruktion väsentligt från de många tidigare förslag, som blivit framförda. Det kännetecknades främst av att lagen skulle få fakultativ karaktär med rätt för den enskilde arbetsgivaren att med den tilltänkta lärlingen överenskomma, om lärlingskontrakt skulle upprättas och registreras hos tillsynsmyndigheten. Först om så skedde, skulle lagen äga tillämpning.

Departementschefen ansåg sig emellertid (statsverkspropositionen till 1946 års riksdag, bilagan åttonde huvudtiteln, punkt 251) icke kunna förorda, att en lärlingslag nu genomfördes. Resultaten av strävandena att på frivillighetens väg åstadkomma tillfredsställande förhållanden på detta område borde avvaktas, innan lagstiftningsåtgärder tillgrepos.

Ehuruväl den genom Arbetsmarknadens yrkesråd avsedda regleringen av lärlingsutbildningen tager sikte på de områden, som med avseende å kollektivavtal m. m. representeras av Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen och alltså tillgodoser framförallt den större och medelstora industriens behov, torde den dock komma att delvis omfatta småindustrien och även delar av hantverket. Utanför yrkesrådets verksamhetsområde faller emellertid en mycket stor del, sannolikt större delen av småföretagsamheten och då särskilt de egentliga hantverksyrkena. Ordandet av lärlingsutbildningen inom dessa yrken är, såsom framgår av den här ovan lämnade redogörelsen, en omfattande och betydelsefull uppgift.

En av överstyrelsens för yrkesutbildning huvuduppgifter är att genom initiativ, råd och vägledning främja yrkesutbildningen inom näringslivet. Med den ställning överstyrelsen sålunda intar, bör överstyrelsen, enligt departementschefens i nyssnämnda proposition uttalade uppfattning, i samverkan med hantverksyrkenas organisationer kunna erhålla samma ställning som tillsynsmyndighet för lärlingsutbildningen, som avsetts enligt lagförslaget. Överstyrelsen förutsättes kunna, då frivillig överenskommelse om lärlingskontrakt träffas mellan mästare och lärling, erhålla befogenhet bland annat att ge bindande anvisningar för utbildningens bedrivande och även kunna förordna lärlingsombud med arvode och rätt till reseersättning.

En principiell skillnad avses alltså komma att förefinnas mellan lärlingsutbildningen vid industriföretag och vid egentliga hantverksföretag, i varje fall så länge statsunderstöd ej ifrågasättes till den inom industrien bedrivna praktiska delen av lärlingsutbildningen.

Till befrämjande av lärlingsutbildningen hos hantverksmästare utgå vissa bidrag av statsmedel. Ett av överstyrelsen för yrkesutbildning framlagt förslag om höjning såväl av understödsbeloppen (från 400 till 900 kronor) som av antalet understöd (från 100 till 300) har också vunnit Kungl. Maj:ts och riksdagens bifall. I samband därmed ha vissa justeringar vidtagits i det hittillsvarande understödssystemet. Så ha borttagits de s. k. utlärlingspenningarna, 20 kronor per lärling, och statspremierna, 100 kronor till den som i utlärlingsbeviset tillerkänts högsta vitsord för skicklighet i yrket. Vidare skall skolformen decentraliserade verkstadsskolor avvecklas, då fortsatt behov av dylika skolor ej ansetts föreligga efter nu beslutade ökade möjligheter till statsunderstöd vid lärlingsutbildning.

Undervisning *per korrespondens* förekommer numera inom ett stort antal områden. Även för småföretagen är denna undervisningsform av betydelse. Såväl den utlärdede gesällen som mästaren ha goda möjligheter att på detta sätt förbättra sina kunskaper, utan att för studieändamål behöva disponera en dyrbar arbetstid. I den yrkesundervisning, som bedrivs av SHSO, ingår också korrespondensundervisning såsom ett viktigt led.

Vad lärlingsutbildningen beträffar kunna visserligen fullständiga yrkeskunskaper icke förvärfvas enbart genom korrespondensundervisning. Som hjälpmedel för inhämtande av kunskaper i yrkesteorin och som stimulans till fortsatta självstudier efter avslutad yrkesutbildning äro emellertid brevkurser synnerligen lämpliga. Vid verkstadsskolor m. fl. yrkesundervisningsanstalter begagnas redan nu inom några yrken av korrespondensinstitut och brevskolor utarbetade kurser vid sidan av andra läroböcker. Så sker även vid överstyrelsens för yrkesutbildning beredskaps- och arbetslöshetskurser m. fl. utbildningsformer av fortbildnings- eller omskolningskaraktär.

Omfattningen av yrkesskolväsendet för industri och hantverk

I avsikt att söka belysa yrkesutbildningen under de senast förflutna åren lämnas här nedan en summarisk redogörelse för omfattningen av den med statsmedel understödda under överstyrelsens för yrkesutbildning inseeende ställda utbildningen för industri och hantverk.

Såsom av ovan (s. 79) angivna publikationer framgår utgöras de här ifrågasvarande yrkesundervisningsanstalterna av centrala verkstadsskolor, flygmekanikerskolan i Mölndal, verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom, kommunala anstalter för yrkesundervisning och enskilda anstalter för yrkesundervisning. Omfattningen av undervisningen vid dessa skolor under åren 1943—45 framgår av efterföljande tabellmaterial. Att utredningen begränsat

redogörelsen till endast dessa tre år beror på att det tillgängliga statistiska materialet ej lämpar sig för en bearbetning någon längre tid tillbaka, då upp-läggningen av materialet tidigare gjorts efter delvis andra principer än de från och med hösten 1943 tillämpade.

Uppgifterna grunda sig dels på rapporter, som två gånger årligen avgivs till överstyrelsen för yrkesutbildning och som avse förhållandena under senare hälften av mars respektive oktober månad (för 1943 november), dels på till skolöverstyrelsen lämnade uppgifter om hela antalet under läsåret inskrivna elever. Vid ett studium av siffrorna bör observeras, att i förra fallet antalet elever avser de vid uppgiftens avlämnande i undervisningen deltagande (självfallet inklusive tillfälliga frånvarande). Då av olika anledningar en stor del av eleverna icke deltagit i undervisningen under ett helt läsår, blir antalet personer, som under en tolv månadsperiod begagnar sig av yrkesutbildnings-möjligheterna vid ifrågakvarande skolor, väsentligt större än det som vid ett visst tillfälle åtnjuter undervisning där.

Tab. 3. Antalet statsunderstödda yrkesundervisningsanstalter och antalet elever vid desamma

Skoltyper	Antal undervisningsanstalter och elever under senare hälften av									
	november 1943		mars 1944		oktober 1944		mars 1945		oktober 1945	
	under- vis- nings- an- stalter	elevor	under- vis- nings- an- stalter	elevor	under- vis- nings- an- stalter	elevor	under- vis- nings- an- stalter	elevor	under- vis- nings- an- stalter	elevor
Centrala verkstads- skolor	8	949	8	887	10	1 377	10	1 354	14	1 772
Verkstadsskolor för viss arbetslös ung- dom	5	480	5	471	4	141	4	145	2	86
Statsunderstödda kommunala anstal- ter för yrkesunder- visning	176	41 321	180	38 543	195	45 788	199	42 116	214	51 830
Statsunderstödda en- skilda anstalter för yrkesundervisning.	45	4 894	49	6 456	50	5 523	50	5 870	47	6 492
Summa	234	47 644	242	46 357	259	52 829	263	49 485	277	60 180

¹ Häri ingår även flygmekanikerskolan i Mölndal.

I tab. 3 angivas antalet skolor av olika typer och antalet elever vid respektive rapporttillfällen. De centrala verkstadsskolorna liksom de kommunala yrkesundervisningsanstalterna ha ökat väsentligt såväl i fråga om skolornas som elevernas antal. Att verkstadsskolorna för viss arbetslös ungdom undergått minskning beror på att denna skoltyp står under avveckling.

Hela antalet elever, som i oktober 1945 åtnjöt yrkesutbildning vid ifrågasvarande undervisningsanstalter, översteg 60 000. Ökningen från november 1943 utgjorde omkring 12 500. Sänkningen i elevantalet från oktober till nästföljande mars månad synes vara en regelbundet återkommande företeelse.

Tab. 4. Statsunderstödda kommunala anstalter för yrkesundervisning. Antalet under läsåret 1943—44 inskrivna lärjungar

Skolyper	A n t a l l ä r j u n g a r ¹									Hela antalet lärjungar utan dubbelräkning
	ett- åriga hand- dels- kurser	verk- stads- skolor	tek- niska skolor ²	hus- moders- och hus- hålls- skolor	i lärlingskolan			i yrkesskolan		
					yrkes- av- del- ningar	lärlings- kurser	sär- skilda kurser för äldre	yrkes- kurser	äm- nes- kurser	
Kommunala anstalter	2 824	2 742	2 341	371	2 964	13 615	27 801	1 028	7 529	59 780
Verkstadsskolor för arbetslösa	—	621	—	—	—	—	—	—	—	621
Centrala verkstadsskolor	—	1 068	—	—	—	—	—	—	—	1 068
Summa	2 824	4 431	2 341	371	2 964	13 615	27 801	1 028	7 529	61 477

¹ Lärjunge som deltagit inom skilda skolformer, ingår i antalet lärjungar för varje skolform, varför en viss dubbelräkning ägt rum. Antalet lärjungar utan dubbelräkning redovisas i sista kolumnen.

² Stockholms tekniska aftonskola, Katrineholms stads praktiska skola, Hässleholms stads skolor för yrkesundervisning.

Statsunderstödda enskilda anstalter för yrkesundervisning. Antalet under läsåret 1943—44 inskrivna lärjungar

Kurser m. m.	Hela antalet lärjungar utan dubbelräkning
Handel	3 304
Industri och hantverk	3 387
Husligt arbete	1 297
Blandade	716
Föreläsningar	484
Summa	9 188

Hela antalet under läsåret *inskrivna* elever anges med ledning av skolöverstyrelsens statistik för läsåret 1943—44 i *tab. 4* samt i ovanstående sammanställning. Detsamma utgjorde för kommunala anstalter 61 477 och för enskilda anstalter 9 188, tillhoppa 70 665. Motsvarande antal vid en viss tidpunkt under året i undervisningen deltagande var enligt *tab. 3* i medeltal omkring 47 000.

Tab. 5. Antalet elever i centrala verkstadsskolor samt statsunderstödda kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning med fördelning på näringsgrenar

Undersöknings- tidpunkt	Antal elever i kurser inom						Summa
	industri och hantverk		handel		husligt arbete		
	absoluta tal	%	absoluta tal	%	absoluta tal	%	
November 1943	16 702	35·0	15 563	32·7	15 379	32·3	47 644
Mars 1944	16 870	36·4	14 196	30·6	15 291	33·0	46 357
Oktober 1944	18 866	35·7	15 721	29·8	18 242	34·5	52 829
Mars 1945	17 877	36·1	13 846	28·0	17 762	35·9	49 485
Oktober 1945	21 453	35·6	17 978	29·9	20 749	34·5	60 180

I *tab. 5* anges elevantalets fördelning på näringsgrenar. Undervisningen inom industri- och hantverksyrken samlade mer än en tredjedel av hela elevantalet med förhållandevis obetydliga förändringar i procentalen mellan första och sista rapporttillfället. Det absoluta antalet elever steg från 16 702 till 21 453.

Tab. 6. Antalet elever i kurser inom industri och hantverk vid centrala verkstadsskolor samt statsunderstödda kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning med fördelning på heldagsskolor (-kurser) om minst 5 månaders längd samt övriga skolor och kurser

Undersöknings- tidpunkt	Heldagsskolor (-kurser) om minst fem månaders längd		Övriga skolor och kurser		Summa
	elevantal	%	elevantal	%	
November 1943	5 492	32·9	11 210	67·1	16 702
Mars 1944	5 703	33·8	11 167	66·2	16 870
Oktober 1944	5 926	31·4	12 940	68·6	18 866
Mars 1945	6 085	34·0	11 792	66·0	17 877
Oktober 1945	6 541	30·5	14 912	69·5	21 453

För industri och hantverk lämnas i *tab. 6* en fördelning på heldagsskolor (-kurser) med minst fem månaders längd och övriga skolor (kurser). Av sistnämnda uppgifter kan utläsas det ungefärliga antalet personer, som åtnjuta undervisning (huvudsakligen teoriundervisning) jämsides med förvärvsarbete inom näringslivet. Visserligen förekomma i vissa kurser ungdomar, som icke hava någon anställning, varjämte i »övriga skolor och kurser» ingå vissa heldagskurser med mindre längd än fem månader, men dessas antal är icke så stort, att det rubbar helhetsintrycket. Approximativt kan därför sägas, att i oktober 1945 inemot 15 000 inom industri och hantverk sysselsatta personer begagnade yrkesundervisningsväsendets möjligheter att erhålla vid-

Tab. 7. Antal elever i statsunderstödda verkstadsskolor i november 1943.

Yrkesavdelningar för	Centrala verkstadsskolor					Kommunala verkstadsskolor ¹				
	nov 43	mars 44	okt 44	mars 45	okt 45	nov 43	mars 44	okt 44	mars 45	okt 45
Bleck- och plåtslagare	40	39	51	42	45	12	10	12	15	12
Gjutare	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—
Smeder	84	78	86	79	93	24	25	37	30	36
Metallarbetare	176	163	291	273	347	887	864	845	819	846
Bilmekaniker	³ 69	³ 64	³ 108	³ 92	⁴ 143	⁵ 135	⁵ 124	⁵ 127	⁵ 111	⁶ 114
Motormekaniker	—	—	—	—	—	27	25	26	26	27
Flygmekaniker	67	55	122	186	260	—	62	⁷ 343	⁸ 348	⁹ 347
Elektriker	65	62	124	115	132	54	39	42	39	56
Elektromekaniker	—	—	—	—	—	169	164	184	182	191
Instrumentmakare	—	—	15	14	16	65	64	58	59	46
Urmakare	—	—	—	—	—	15	14	16	13	16
Guldsmeder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Snickare och båtbyggare	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Möbelsnickare	80	77	124	109	143	343	353	328	325	356
Pappers- o. träindustriarbetare	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fotografer	—	—	—	—	—	22	22	24	19	25
Charkuterister	—	—	—	—	—	17	17	25	22	22
Tvättbiträden	—	—	—	—	—	13	13	14	13	9
Hattmodister	—	—	—	—	—	18	18	13	15	19
Skräddare	—	—	—	—	—	53	57	56	51	42
Damskräddare	—	—	—	—	—	16	34	9	9	11
Klänningsömmerskor	—	—	—	—	6	115	110	128	125	137
Byx- och västsömmerskor	—	—	—	—	—	9	9	4	3	8
Körsnärer	—	—	—	—	—	8	8	8	6	8
Pälssömmerskor	—	—	—	—	—	8	8	7	7	7
Skomakare	—	—	—	—	—	5	5	7	11	7
Tapetserare	13	10	27	27	28	14	14	22	22	23
Byggnads- och inrednings- snickare	93	89	112	106	155	17	17	20	20	23
Murare	83	80	98	96	128	38	37	48	56	66
Målare	48	47	82	83	90	95	87	68	62	67
Värme- och sanitetsmontörer	82	76	83	83	132	14	12	9	9	9
Betong- och asfaltarbetare	8	8	10	10	8	—	—	—	—	—
Frisörer	—	—	—	—	—	44	41	54	52	54
Kockar och skeppskockar	41	39	44	39	46	15	12	13	13	12
Summa	949	887	1 377	1 354	1 772	2 261	2 265	2 547	2 482	2 596

¹ Exklusive inbyggda och decentraliserade verkstadsskolor. — ² Utbildning i både meka-

⁴ Därav tre avdelningar för bil- och flygmotormekaniker. — ⁵ Därav två avdelningar för bil-
109 i flygmekanikerskolan i Mölndal. — ⁸ Därav 117 i flygmekanikerskolan i Mölndal. —

mars 1944, oktober 1944, mars 1945 och oktober 1945 fördelade på yrken

Verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom					Enskilda verkstadsskolor					Summa				
nov 43	mars 44	okt 44	mars 45	okt 45	nov 43	mars 44	okt 44	mars 45	okt 45	nov 43	mars 44	okt 44	mars 45	okt 45
22	19	—	—	—	—	—	—	—	—	74	68	63	57	57
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—
33	24	12	12	—	—	—	—	—	—	141	127	135	121	129
202	169	100	97	52	² 121	77	85	85	89	1 386	1 273	1 321	1 274	1 334
17	16	—	—	—	—	—	—	—	—	221	204	235	203	257
16	15	—	—	—	—	—	—	—	—	43	40	26	26	27
—	55	—	—	—	—	—	—	—	—	67	172	465	534	607
41	43	—	—	—	—	—	—	—	—	160	144	166	154	188
—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	169	170	184	182	191
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	64	73	73	62
—	—	—	—	—	11	11	12	12	14	26	25	28	25	30
—	—	—	—	—	—	23	17	20	18	—	23	17	20	18
12	13	10	11	11	—	—	—	—	—	12	13	10	11	11
35	40	7	9	12	24	10	10	10	10	482	480	469	453	521
—	—	—	—	—	—	57	66	69	75	—	57	66	69	75
—	—	—	—	—	—	8	17	14	17	22	30	41	33	42
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	17	25	22	22
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	13	14	13	9
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	18	13	15	19
15	7	4	3	—	16	16	16	16	16	84	80	76	70	58
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	34	9	9	11
—	—	—	—	—	27	22	27	27	23	142	132	155	152	166
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	9	4	3	8
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8	8	6	8
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8	7	7	7
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	7	11	7
24	24	—	—	—	—	—	—	—	—	51	48	49	49	51
16	17	—	—	—	—	—	—	—	—	126	123	132	126	178
12	10	—	—	—	—	—	—	—	—	133	127	146	152	194
10	8	—	—	—	9	10	10	9	7	162	152	160	154	164
10	5	8	13	11	—	—	—	—	—	106	93	100	105	152
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8	10	10	8
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	41	54	52	54
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	51	57	52	58
480	471	141	145	86	208	234	260	262	269	3 898	3 857	4 325	4 243	4 723

nisk industri och träindustri. — ³ Därav två avdelningar för bil- och flygmotormekaniker. — och flygmotormekaniker. — ⁶ Därav en avdelning för bil- och flygmotormekaniker. — ⁷ Därav ⁹ Därav 139 i flygmekanikerskolan i Mölndal.

gade yrkeskunskaper genom att bevista kurser efter den ordinarie arbetstidens slut. En betydande del utgjordes av personer, som fyllt 18 år och som deltog i lärlingsskolans kurser för äldre eller yrkesskolans yrkes- och ämneskurser.

En specifikation av yrkesavdelningarna i de olika typerna av verkstadsskolor och elevantalet i avdelningarna återfinnes i *tab. 7*. Bortsett från de förskjutningar, som ägt rum mellan olika skoltyper, främst genom avvecklingen av arbetslöshetsskolorna, ha mera framträdande ändringar av antalet elever inom yrkena förekommit endast i ett fåtal fall. Dessa äro främst flygmekaniker, ett nytt yrke vid verkstadsskolorna, tillkommet efter beslut av 1943 års riksdag, vidare värme- och sanitetsmontörer, murare samt byggnads- och inredningsnickare. Dessa yrken förete förhållandevis betydande ökningar i elevantalen. Några yrken uppvisa en påtagligt minskad tillströmning; detta gäller exempelvis skräddare.

I undervisningen vid inbyggda och decentraliserade verkstadsskolor, vilka icke ingå i uppgifterna i *tab. 7*, deltog endast respektive 141 och 197 elever i oktober 1945.

Den här lämnade redogörelsen upptager bland annat vissa data från 14 centrala verkstadsskolor. Denna utbildningsform infördes först den 1 juli 1942, och det tilltänkta systemet med dylika skolor är därför ännu ej fullt utbyggt. Verkstadsskoleutredningen räknade med att i regel en central verkstadsskola skulle komma till stånd inom varje landsting utom Gotlands, sammanlagt 23. Hinder föreligger ej för två eller flera landsting att gemensamt anordna en central verkstadsskola. Å andra sidan kan, där särskilda förhållanden äro för handen, Kungl. Maj:t medgiva, att tvenne centrala verkstadsskolor anordnas inom ett och samma landstingsområde. Den förra möjligheten har endast utnyttjats i ett fall, under det att hittills fyra landsting medgivits att inrätta två skolor var. Inom samtliga landsting, som nu ej ha erkänd central verkstadsskola, pågå förarbeten för inrättandet av dylika skolor. Såvitt nu kan bedömas, torde icke inom något av dessa landstingsområden komma att inrättas mer än en skola. Man kan våga räkna med att antalet centrala verkstadsskolor inom några år kommer att uppgå till 27. Antalet yrkesavdelningar, var och en med 15 elever, kan då uppskattas till 258, mot för närvarande 145. Utbildningsmöjligheterna vid de centrala verkstadsskolorna kunna alltså beräknas snart nog bliva väsentligt större än för närvarande. Vid bedömandet av denna utvecklings betydelse för yrkesutbildningen på längre sikt bör man emellertid beakta, att sedan de nämnda 27 centrala verkstadsskolorna kommit till stånd kommer antalet dylika skolor sannolikt att bliva oförändrat under avsevärd tid framåt. En eller annan yrkesavdelning torde dock tillkomma genom utbyggnad, särskilt av de skolor, som från början endast beräknats för ett mindre antal avdelningar.

För de kommunala lärlings- och yrkesskolorna samt verkstadsskolorna är utvecklingen mera svårbedömlig. Otvivelaktigt förefinnes för närvarande ett

stort intresse hos kommunerna för att skapa förbättrade yrkesutbildningsmöjligheter åt ungdomen. Men det är även påtagligt, att detta intresse i icke ringa mån hålles tillbaka av de nuvarande ur kommunal synpunkt otillfredsställande statsbidragsvillkoren. Dessa ha — bortsett från en av 1945 års riksdag medgiven höjning av understödet för utbildning i husligt arbete, som då bringades i jämnhöjd med övriga näringsgrenar, och vissa under årens lopp vidtagna smärre justeringar — varit oförändrade en lång följd av år.

Småföretagsutredningens synpunkter

Av den lämnade redogörelsen torde framgå att vissa olikheter föreligga mellan å ena sidan småindustriens, å andra sidan hantverkets yrkesutbildningsproblem. Den förra behöver i likhet med den större industrien endast i mindre utsträckning personer, som äro kompetenta att följa en tillverkningsprocess från början till slut. Industrierbetaren får i allmänhet koncentrera sig på ett fåtal förfaranden inom sagda process, i många fall får han som tempoarbetare starkt specialiserade arbetsuppgifter. För det stora flertalet är därför en relativt kortvarig specialutbildning tillräcklig. Yrkesskolornas uppgift blir då i huvudsak att sörja för en kompletterande teoretisk yrkesutbildning. Även inom industrien behövas emellertid ett antal mera allmänt kunniga yrkesarbetare. För dessa bör utbildningen vid kommunal eller central verkstadsskola utgöra en god grund. Småindustriens behov i fråga om arbetskraftens utbildning torde i stort sett vara likartade med den medelstora och större industriens.

En hantverkare skall i regel kunna utföra alla arbeten, som erfordras för att få fram slutprodukten. På mångsidigheten i hantverkarens färdigheter ställas därför helt andra krav än då det gäller den stora massan av industriens arbetare. Hantverkslärlingen får också underkasta sig en längre utbildningstid än industriarbetarna i allmänhet. Dessa skiljaktiga förhållanden ha även tagit sig uttryck i industriidkarnas och hantverksidkarnas i viss mån skiljaktiga inställning till lärlingsutbildningen, ett förhållande som utredningen berört här ovan.

Problemet om utbildningen av småföretagens arbetskraft inskränker sig, i synnerhet för hantverkets vidkommande men även för småindustriens, icke till lärlingsutbildningen. Såväl gesällen och mästaren som den utbildade arbetaren, verkmästaren och småindustriföretagaren ha behov av att friska upp eller komplettera sina kunskaper. Här kan korrespondensundervisningen få en uppgift att fylla. En del av SHSO:s utbildningsverksamhet är inriktad just på detta klientel, och Statens hantverksinstitut riktar sig uteslutande till detsamma. Utredningen anser sig böra särskilt framhålla den stora betydelse, som hantverksinstitutets verksamhet har för småföretagarnas vidareutbildning. Därest kurserna uppläggas på ett metodiskt och pedagogiskt riktigt sätt, bör utbildningen vid institutet medföra resultat icke endast för de

i kurserna deltagande yrkesmännen utan även indirekt för de lärlingar, som de i sitt dagliga arbete hava att handleda. Kursverksamheten vid institutet bör med andra ord även kunna verka stimulerande på hantverkarnas intresse för lärlingarnas metodiska upplärande i yrket.

Företagarnämndernas konsulentverksamhet kommer i viss mån att få karaktären av undervisning. Konsulenterna torde ofta få tillfälle att närmare överväga spörsmål, som äro av betydelse även för lärlingsutbildningen. Det är angeläget att företagarnämnderna, som visserligen ej skola ha några administrativa åligganden beträffande yrkesutbildningen, ägna uppmärksamhet åt problemet, bland annat genom att verka för tillkomsten av lämpliga kommunala lärlingsskolor och -kurser på orter, där sådana skolor och kurser saknas men äro av behovet påkallade. Även lärlingsutbildningen inom företagen bör kunna stimuleras genom konsulenternas inflytande.

Det alltmer kännbara behovet av yrkesutbildad arbetskraft har aktualiserat frågan om en allmän översyn av yrkesskolväsendet. I en underdånig framställning av den 9 november 1945 har överstyrelsen för yrkesutbildning hemställt, att Kungl. Maj:t måtte besluta om tillkallande av särskilda sakkunniga att verkställa en sådan översyn. Överstyrelsen framhåller bland annat, att kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering föreslagit, att överstyrelsen skulle beredas tillfälle att företaga utredningar om genomgripande förbättringar i yrkesutbildningen. Grundförutsättningarna för att dylika förbättringar skola kunna på lämpligt sätt åstadkommas och infogas i ett organisatoriskt helt äro emellertid, att en översyn i ett sammanhang av yrkesskolväsendet kommer till stånd. Bland de problem, som redovisas i överstyrelsens framställning, må nämnas följande, vilka kunna ha betydelse för hantverket och småindustrien.

För en riktig avvägning av kapaciteten hos yrkesutbildningsanstalterna bör hänsyn tagas till huru stor del av rekryteringen i avseende på yrkesutbildad arbetskraft, som näringslivet självt bör kunna svara för genom egna åtgärder. En utredning bör göras om antalet erforderliga yrkeskunniga arbetare inom respektive yrken. Grunderna för fördelning mellan stat och kommun av yrkesskolväsendets kostnader böra omprövas även med hänsyn till åstadkommande av större enhetlighet i avseende å såväl de olika näringsområdena som skilda skolformer. I samband med det allmänna skolväsendets omorganisation torde uppkomma nya problem, som avse övergång från de allmänna skolorna till yrkesskolor på olika stadier. Frågan om korrespondensinstitutens medverkan vid en utvidgning av den med allmänna medel understödda yrkesundervisningen bör upptagas, liksom frågan om en kontroll från samhällets sida över enskilda läroanstalter överhuvud, som meddela teknisk eller annan yrkesutbildning. Frågan om utbildningen av yrkeslärare bör tagas under omprövning.

Utredningen av sistnämnda spörsmål har genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 december 1945 uppdragits åt överstyrelsen för yrkesutbildning.

Samtliga dessa av överstyrelsen upptagna frågor äro enligt utredningens

åtsikt av stor vikt med hänsyn till yrkesutbildningen inom hantverk och industri. Alldeles särskilt skulle utredningen dock vilja framhålla såsom angelägna spörsmål dels avvägningen mellan näringslivets och det allmännas insatser för yrkesutbildningen, dels fördelningen mellan stat och kommun av kostnaderna för yrkesskolväsendet.

Lämplig undervisningsmateriel i form av *läroböcker* står endast i alltför ringa omfattning till yrkesundervisningsanstaltens förfogande. I någon mån har denna brist kunnat avhjälpas genom att lämpliga studiebrev (för korrespondensundervisning) användas i stället för läroböcker, men på denna väg torde ej frågan om anskaffande av erforderliga läroböcker generellt kunna lösas. Med den förhållandevis begränsade marknad, som åtminstone hittills funnits för svensk lärobokslitteratur, avpassad efter en yrkesutbildning med folkskolans kunskapsmått som grund, har det icke tett sig lockande för enskilda att taga de med utgivandet förbundna betydande ekonomiska riskerna. Ett visst statligt stöd härför kan visserligen erhållas därigenom, att överstyrelsen för yrkesutbildning disponerar medel, som kunna användas för utgivande i begränsad omfattning av lärobokslitteratur. Dessa medel få dock icke utnyttjas för subventionering av läroböcker; verksamheten skall nämligen bära sina egna kostnader. För övrigt saknar, enligt vad utredningen erfarit, överstyrelsen erforderlig personal för att bedriva denna verksamhet i någon större omfattning.

Det torde emellertid vara överstyrelsens avsikt att vid fullgörandet av ovanberörda utredningsuppdrag beträffande lärarutbildningen även taga upp frågan om läroböckerna.

Småföretagsutredningen tillåter sig hemställa, att den av överstyrelsen för yrkesutbildning föreslagna allmänna översynen av yrkesskolväsendet utan tidsutdräkt kommer till stånd. Utredningen förbiser därvid icke, att under 1946 års skolkommision behandling av de allmänna riktlinjerna för folkundervisningen kunna framkomma uppslag av synnerlig betydelse för såväl den principiella som praktiska utformningen av yrkesundervisningen. Även om en översyn av yrkesskolväsendet därför bör bedrivas i samverkan med skolkommisionen, bör detta icke hindra, att arbetet med denna översyn snarast upptages.

KAPITEL 7

Statens hantverksinstitut

Beträffande Statens hantverksinstitut lämnas här vissa uppgifter, i huvudsak hämtade ur institutets berättelse för budgetåren 1940/41—1944/45.

Det av Sveriges hantverksorganisation år 1921 grundade hantverksinstitutet slutade sin verksamhet den 30 juni 1940. I dess ställe inrättades från och med den 1 juli 1940 Statens hantverksinstitut (SHI). I skrivelse den 27 maj 1937 (nr 320) anvisade riksdagen på förslag av Kungl. Maj:t i proposition nr 141 anslag till uppförande av byggnad för ett statens hantverksinstitut. Genom brev den 16 juli samma år förordnade Kungl. Maj:t, att ledningen av institutet skulle handhavas av en av Kungl. Maj:t förordnad styrelse med viss närmare angiven sammansättning. Instruktion för institutet har av Kungl. Maj:t fastställts den 17 maj 1940 (SFS nr 378).

Organisation. Institutets styrelse består av tio av Kungl. Maj:t för en tid av höst tre år förordnade ledamöter jämte suppleanter för dem samt av institutets direktör. Av ledamöterna förordnas en efter förslag av kommerskollegium, en efter förslag av överstyrelsen för yrkesutbildning, fyra efter förslag av Sveriges hantverks- och småindustriorganisation (SHSO), en efter förslag av Sveriges industriförbund, en efter förslag av landsorganisationen i Sverige och en efter förslag av stadskollegiet i Stockholm. Suppleanterna förordnas på enahanda sätt. Kungl. Maj:t utser bland ledamöterna en att vara ordförande, en att vara vice ordförande i styrelsen.

Styrelsen har inom sig utsett ett arbetsutskott.

Personal. Med den snabba utvecklingen under de gångna åren av institutets hittillsvarande verksamhet har givetvis också den vid institutet anställda personalen undergått en ökning. Följande sammanställning utvisar antalet befattningshavare vid institutet under dess första och femte verksamhetsår.

Budgetåret 1940/41**Budgetåret 1944/45****Ordinarie personal**

1 föreståndare (direktör).....	C 6	1 föreståndare (direktör).....	C 6
1 kontorist	A 9	1 verkstadschef	C 3
1 portvakt tillika eldare	A 5	1 verkmästare	A 14

Budgetåret 1940/41

1 kontorsbiträde A 4

Budgetåret 1944/45

1 kontorist A 9

1 portvakt tillika eldare A 5

1 kontorsbiträde A 4

Extra-ordinarie personal

1 laboratoriebiträde Eo 6

1 laboratorieföreståndare Eo 26

1 kontorsbiträde Eo 4

1 elektroingenjör Eo 21

1 snickeritekniker Eo 18

1 verkmästare Eo 14

1 laboratoriebiträde Eo 6

1 kontorsbiträde Eo 4

Befattningshavare med av Kungl. Maj:t bestämda arvoden

1 verkstadschef 10 500

1 elektroingenjör 6 600

1 målerikemist (³/₄ år) 4 950

2 verkmästare à 5 400

1 verkmästare (¹/₂ år) 2 700

1 sekreterare (hos styrelsen).. 600

1 bagerikonsulent 1 7 200

1 bokföringskonsulent 7 200

1 målerikemist 7 200

1 målerikonsulent 7 200

2 verkmästare à 5 900

1 sekreterare (hos styrelsen).. 600

Utöver nu nämnda befattningshavare ha vid institutet varit anställda ett antal kvinnliga kontors- och skrivbiträden, 2—3 arkivarbetare samt tillfälliga biträden för ordnande av institutets utrustning och bibliotek.

Såsom lärare vid institutets kurser anlitas i stor utsträckning personer, som ha sin huvudsakliga sysselsättning på annat håll.

I samband med institutets utökade verksamhet står självfallet jämväl en ökning av de av statsmedel å riksstaten anvisade anslagen till institutet. En sammanställning av de för budgetåren 1940/41 och 1944/45 anvisade anslagen och de enligt boksluten för samma budgetår förbrukade medlen för bestridande av avlöningar och omkostnader har följande utseende.

	A v l ö n i n g a r			
	1940/41		1944/45	
	Av riksdagen anslagna medel	Förbrukat enligt bokslut	Av riksdagen anslagna medel	Förbrukat enligt bokslut
Avlöningar till tjänstemän å ordinarie stat.....	24 500	22 128: 80	38 600	39 390: 54
Arvoden och särskilda ersätt- ningar bestämda av Kungl. Maj:t.....	36 200	35 596: 40	41 200	46 642: 87
Avlöningar till övrig icke-or- dinarie personal.....	46 900	41 031: 38	86 200	81 485: 11
Tillfälliga biträden.....	—	—	18 000	18 000: —
Rörligt tillägg.....	2 500	3 971: 25	10 500	10 914: 45
Summa kronor	110 100	102 727: 83	194 500	196 432: 97

¹ Atnjuter årlig lön av 15 000 kronor genom erforderligt bidrag från Sveriges bageriidkareförening.

Med hänsyn till behovet av ökad personal vid arbetets ansvällning har Kungl. Maj:t under de senare åren medgivit dels med stöd av riksdagens särskilda bemyndigande (skrivelse nr 1945:10, punkt 32) att anslagsposten till avlöningar till övrig icke-ordinarie personal må överskridas under villkor att inkomsten av institutets kursverksamhet visas stiga i minst motsvarande omfattning, dels ock att anslagsposten till avlöningar till tillfälliga biträden må överskridas för bestridande av utgifter för tillfälliga uppdrag, för vilka uppdragsgivare erlagga full ersättning.

	O m k o s t n a d e r			
	1940/41		1944/45	
	Beräknade	Verkliga	Beräknade	Verkliga
Sjukvård m. m.....	—	—	500	1 039: 60
Reseersättningar.....	3 000	1 371: 55	4 500	7 622: 35
Expenser.....	31 000	34 740: 35	64 000	67 518: 78
Publikationstryck	1 000	1 000:—	3 000	
Övriga utgifter:				
Bibliotek	2 000	1 988: 54	5 000	7 183: 71
Undervisningsmateriel och förbrukningsartiklar m. m....	10 000	10 000:—	18 000	31 972: 57
Underhåll av verkstäder m. m.	3 000	2 982: 08	1 500	1 500:—
Hyra	11 500	11 500:—	—	—
Utställningar.....	—	—	—	6 397: 98
Summa kronor	61 500	63 582: 52	96 500	123 234: 99

	S ä r s k i l d a u p p b ö r d s m e d e l :			
	1940/41		1944/45	
	Beräknade	Verkliga	Beräknade	Verkliga
Kursavgifter	27 000	26 910: 90	60 000	82 454: 50
Inkomster å informationsverksamhet	5 000	5 459: 27	21 000	45 855: 42
Inkomster å publikationstryck..	—	—	3 000	48 769: 63
Summa kronor	32 000	32 370: 17	84 000	177 079: 55
Nettoutgift	29 500	31 215: 35	12 500	—

Med Kungl. Maj:ts under senare år lämnade medgivanden ha dels posterna till reseersättningar samt till undervisningsmateriel och förbrukningsartiklar m. m. överskridits med under Särskilda uppbördsmedel influtna medel, dels ock posten till publikationstryck överskridits med inkomster av försåld litteratur m. m.

Instruktion. Enligt instruktionen åligger det institutet:

att meddela undervisning genom anordnande av kurser och föreläsningar med ändamål att bibringa praktisk-teknisk verkstadsutbildning och teoretisk utbildning,

att såsom tekniskt rådgivande institution utöva konsulterande verksamhet (teknisk informationsverksamhet) beträffande material, arbetsmetoder och arbetsredskap på olika yrkesområden och därvid till behandling upptaga yrkesmännens olika praktiska problem av teknisk eller teknisk-ekonomisk natur,

att utöva försöksverksamhet för främjande av hantverkets och den mindre industriens utveckling,

att anordna och vidmakthålla ett centralt yrkesbibliotek och en aktuell yrkesutställning samt

att stödja hantverkets och den mindre industriens tekniska och konstnärliga utveckling ävensom i övrigt verka för höjandet av kvaliteten hos den svenska tillverkningens alster inom de närmast berörda produktionsområdena.

Kursverksamhet. Kursverksamheten ledes av *kursnämnderna*, som var och en bestå av institutets direktör, kursledaren och ett par representanter för vederbörande yrkesförbund. Kursledare är i allmänhet verkstadschefen, men vissa andra tjänstemän inom institutet äro ledare för kurser på sina specialområden. Ibland är en fackman från ett yrkesförbund facklig kursledare. Undervisningen måste själfvallet anpassas efter det praktiska livets förutsättningar och behov. Den måste sålunda ha till ändamål att meddela både praktisk-teknisk verkstadsutbildning och allmänna kunskaper i yrkesteori, materiallära m. m.

En sammanställning över institutets kursverksamhet utvisar följande utveckling.

Budgetåret	Antal kurser	Timmar per kurs	Deltagare per kurs	Antal deltagare
1940/41	26	63	23	590
1941/42	79	45	28	2 254
1942/43	93	41	30	2 749
1943/44	92	42	26	2 404
1944/45	81	44	30	2 514
Summa 371				10 511

Kursdeltagarna förskriiva sig från Stockholms stad och samtliga län i riket samt fördela sig under de gångna åren sålunda: 50 à 60 % voro mästare, 20 à 30 % verkmästare och 20 à 25 % yrkesutbildade arbetare.

Kurserna å institutet äro av olika slag, beroende på behovet i varje särskilt fall: *Mästarkurser*, som i första hand äro avsedda för mästare och deras ställföreträdare; *fortbildningskurser*, som motsvara mästarkurserna men äro anpassade även för yrkesutbildade arbetare och montörer; *yrkestekniska specialkurser*, avsedda för viss gren inom respektive yrken; *demonstrationskurser* och *informationsdagar*, som huvudsakligen äro ambulerande. Vidare förekomma *specialkurser* i bokföring och kalkylation. Kurserna äro dels *dagskurser*, dels *kvällskurser*.

Ambulerande kurser hållas i landsorten för att möjliggöra för landsortens yrkesutövare att i större utsträckning inhämta undervisning.

Varje kurs omfattar i regel två veckor med 20 à 30 deltagare. Undantagsvis anordnas även längre kurser och enstaka instruktionsföreläsningar.

Fordringar för tillträde till kurserna. För att få deltaga i institutets kurser fordras enligt den för institutet utfärdade instruktionen kunskaper motsvarande godkänt gesällprov och flera års praktik i yrket, alltså förstklassiga yrkeskunskaper. Som huvudkrav gäller att kursdeltagarna skola vara utbildade och kunniga i sitt fack, varför alltså lärlingar icke mottagas. För övrigt variera fordringarna beroende på kursernas beskaffenhet.

I mån av utrymme beredes plats vid kurserna för sådana hos företagarna anställda yrkesskickliga arbetare, som ämna börja självständig verksamhet eller som avse att utbilda sig till verkmästare. Då det är nödvändigt att företagare äga kommersiella insikter, framför allt i för respektive yrken speciellt lämpad bokföring och i yrkeskalkylation, anordnas kurser även i dessa ämnen.

Kursavgifter, stipendier. Kursavgifternas storlek fastställs med hänsyn till kursernas omfattning och omkostnader. Avgifterna hava hittills varierat mellan 15 och 100 kronor per kurs. Vissa mindre föredragsserier och demonstrationsdagar ha kunnat anordnas mot en avgift av 4 à 5 kronor.

För bevistande av bland annat institutets kurser kunna resestipendier av statsmedel erhållas ur anslaget till *Resestipendier för yrkesutbildning*, vilket disponeras av överstyrelsen för yrkesutbildning. Enligt de föreskrifter, som äro meddelade i Kungl. Maj:ts kungörelse den 9 juni 1944 (nr 392), kunna stipendier utdelas till:

- 1) idkare av hantverk och mindre industri;
- 2) verkmästare och förmän inom industri och hantverk;
- 3) arbetare.

Resestipendium må avse:

- a) beträffande samtliga angivna grupper *studieresa utomlands*, vilken beträffande grupp 3) i allmänhet bör avse tagande av anställning inom yrket;
- b) beträffande grupperna 1) och 2) samt i särskilda fall grupp 3) *studieresa inom landet*;
- c) beträffande samtliga grupper bevistande av *kurs* eller genomgående av *skola* inom vederbörande yrke.

Överstyrelsen äger bland annat bestämma resestipendiets storlek. Härvid tages hänsyn till — förutom ändamålet med de tillämnade studierna och deras omfattning — resans längd samt i viss mån även sökandens ekonomiska omständigheter.

För bevistande av kortare kurser utgår stipendium som regel med belopp, ungefärligen motsvarande kostnaderna för billigaste resa till och från kursorten samt traktamente av 2: 50 kronor per kursdag. För bevistande av längre kurser minskas traktamentsbeloppet något. Vissa landsting bevilja bidrag för deltagande i kurser vid hantverksinstitutet. Vid bestämmandet av de statliga stipendiebeloppen tages hänsyn till sådana bidrag.

Institutet disponerar vissa fonder, ur vilka bidrag till kostnaderna för deltagande i kurs vid institutet kan erhållas, såsom C. J. F. Ljunggrens minnesfond och Eric Engblom seniors minnesfond. Dessutom har Stockholms stads hantverksförening för ändamålet ställt 300 kronor årligen till förfogande för

stipendier till dess medlemmar. Andra hantverksföreningar eller hantverksdistrikt ha, förutom landsting, även anslagit medel till stipendier för deltagande i kurser vid institutet.

Dessutom finnas ett par andra fonder, vilkas avkastning skall gå till mera allmänna ändamål.

Informations- och försöksverksamhet. Vid sidan om sin uppgift som undervisningsanstalt skall institutet stå till tjänst med råd och upplysningar i tekniska och tekniskt ekonomiska frågor. Denna tekniska informationsverksamhet har ett vidsträckt arbetsfält och behandlar den mångfald problem, som yrkesmännen ställas inför beträffande material, arbetsmetoder, driftsförhållanden, verkstadsorganisation o. s. v.

Försöksverksamheten är en förutsättning för en effektiv informationsverksamhet. Institutet utför experiment och undersökningar i sina verkstäder och laboratorier dels på särskilt uppdrag av enskilda yrkesutövare och offentliga institutioner, dels i allmänhet för att föra forskningen framåt till gagn för hantverket och småindustrien.

Den av institutet bedrivna *informationsverksamheten* har varit fördelad på olika avdelningar och avsett bland annat följande områden, nämligen administration, bageri, bilreparationer, byggmästar- och cykelreparatöryrkena, elektroteknik, fögyllningsarbeten, glasslipning, golvbeläggning, hattmakar-, juvelerar- och körsnäryrkena, materialprovningar, mekaniska verkstäder, metallarbeten, murarteknik, målningsarbeten, plåtarbeten, röledningsinstallationer, sadelmakeri, skomakeri, skrädderiarbeten, smidesarbeten, snickeri, svetsning, trätorkning, värme- och sanitetsfrågor, yrkeskalkylation samt kemiska undersökningar av olika slag m. m. Uppdragens antal inom de olika områdena ha starkt varierat.

Även *försöksverksamheten* har avsett ett flertal olika områden, framför allt bageri- och måleriteknik. I samarbete med livsmedelskommissionen har exempelvis praktiskt taget alla fettersättningsmedel ävensom andra ersättningspreparat underkastats kontroll på laboratoriet. På basis av vid institutet utförda försök att sterilisera mjukt matbröd har ett militärbageri igångsatt steriliseringsförsök i större skala. Målerilaboratoriet hade som mest omfattande uppgift under arbetsåret 1942/43 att systematiskt prova och kvalitetsbedöma praktiskt taget alla inom landet tillverkade emulsionsfärger. Av övriga vid laboratoriet under åren utförda undersökningar av mera allmänt intresse må nämnas utprovning av användbarheten av inhemskt konsthartslim vid pole-ring av trä och kokilloljans användbarhet som ersättning för linoljor i färger.

Bibliotek, förlagsverksamhet. Till institutet hör ett yrkesbibliotek. Då institutet övertog Sveriges hantverksorganisations bibliotek innehöll detta, bortsett från ett större antal band av facktidsskrifter, omkring 200 böcker av värde för biblioteket. Genom understöd från olika håll och främst genom en större donation kunde institutet redan under det första verksamhetsåret samla omkring 4 500 band, varigenom biblioteket kom att förfoga över de viktigaste

uppslags- och standardverken. Genom samma donation kunde dessutom anskaffas den dåvarande nyaste tekniska litteraturen på hantverkets område. Genom sedermera under åren nytillkomna gåvor såväl från statliga och kommunala myndigheter samt andra offentliga institutioner som från enskilt håll såsom industriföretag, förlag och enskilda personer ävensom medelst å riksstaten anvisade anslag hade biblioteket, som är ordnat efter internationella decimalklassifikationssystemet, vid utgången av budgetåret 1944/45 ett bokbestånd av omkring 9 000 volymer och omkring 450 svenska och utländska tidskrifter.

Institutet utger en årsbok; en serie av meddelanden innehåller mindre skrifter i aktuella frågor. Några handböcker ha även utgivits.

Föreläsnings-, verkstads- och laboratorielokaler. För sina uppgifter disponerar institutet lokaler och laboratorier med utrustning, som ger möjlighet till undersöknings-, experiment- och forskningsarbeten. Undervisningslokaler utgöras av lärosalar och elevlaboratorier för olika yrken, och verkstäderna ha inrättats för sin uppgift att tjäna undervisningsändamål. Sålunda finnas kemiska laboratorier, laboratorier för bageri- och måleriyrkena, en elektroteknisk avdelning, snickeriverkstäder, en mekanisk verkstad, smides- och svetsverkstäder, bilverkstad samt en värme- och sanitetsteknisk avdelning.

Donationsfonder. Enligt för sistförlidna budgetår upprättat bokslut uppgår behållningen å de under åren för institutet upprättade minnes- och donationsfonderna till följande belopp (30 juni 1945):

C. J. F. Ljunggrens minnesfond	kronor	44 657
Aug. Lindmarks donationsfond	»	12 041
Eric Engblom seniors minnesfond	»	10 085
Konsument-kooperationens fond	»	103 791
	Summa kronor	170 574

Därutöver tillkomma vissa smärre till stipendier skänkta belopp.

Vissa av styrelsen föreslagna förstärkningar

I fråga om de närmast aktuella behoven av *personalförstärkningar* har SHI:s styrelse i sin budgetframställning för 1946/47 framlagt vissa förslag.

På initiativ av Sveriges charkuteri- och slakteriidkares riksförbund och Föreningen skånska andelsslakterier u. p. a. föreslogs sålunda, att vid institutet måtte inrättas en charkuteriavdelning med en *charkuterikonsulent* såsom chef. Dennes uppgift skulle vara att meddela undervisning vid institutets kurser och att genom informationer stå yrkesmännen till tjänst med råd och anvisningar. Ovannämnda riksförbund hade beslutat att redan in-

nevarande år (1945/46) i samråd med institutet anställa ifrågavarande konsulent, och riksförbundet ansvarade under första anställningsåret ensam för konsulentens avlöning. Om denne sedan anställdes vid institutet, hade riksförbundet utfäst sig att bidra till täckandet av de erforderliga driftskostnaderna.

Vidare har styrelsen föreslagit inrättande vid institutet av en arvodesbefattning såsom *motorkonsulent*. Bilverkstädernas riksförbund hade i skrivelse till institutet framlagt förslag, att vid institutet måtte anställas en dylik konsulent samt utfäst sig att tills vidare bidra till konsulentens avlöning med ett belopp av 5 400 kronor för år.

Styrelsen har hemställt att beträffande motorkonsulentens avlöning samma anordning finge genomföras som i fråga om den vid institutet inrättade befattningen såsom värme- och sanitetstekniker. På statens del skulle sålunda komma en årlig kostnad av 9 600 kronor. Årsarvodet till befattningshavaren skulle vidare, så länge bilverkstädernas riksförbund tillhandahåller nämnda bidrag, utgå med 15 000 kronor.

Styrelsen har även föreslagit inrättande vid institutet av en befattning såsom *rationaliseringsexpert* med uppgift att bistå hantverksmästare och industriidkare med råd och anvisningar i rationaliseringsfrågor och därvid anfört att den lägsta årslön, för vilken det är möjligt att förvärva en fullt kompetent person för befattningen, torde utgöra 15 000 kronor. För bestridande av avlöningen föreslås böra träffas den anordningen, att staten bidrager med ett årligt belopp av 9 600 kronor, medan återstoden av arvodet — sammanlagt högst 15 000 kronor — skulle erhållas ur de intäkter, som inflyta av befattningshavarens verksamhet.

Styrelsen har vidare framlagt förslag om inrättande vid institutet av en befattning såsom *bagarmästare* och motiverat förslaget med att förutom privata företagare även statliga myndigheter i betydligt större utsträckning än förut anlitat avdelningens informationstjänst och att behov även föreläge av ökad undersöknings- och forskningsverksamhet å området. Sålunda hade jordbruksförsöksanstalten, lantbrukshögskolan och lantbruksakademiens experimentalfält nyligen inkommit med framställningar om undersökningar av betydande omfattning, varjämte arméförvaltningen och andra statliga myndigheter i allt större utsträckning anlitat avdelningen. För bagerinäringen hade det dessutom visat sig allt mer angeläget att ekonomisera och förbättra bakningsmetoder och tillverkningsprocedurer.

Vid institutet har från och med ingången av budgetåret 1945/46 inrättats en befattning såsom värme- och sanitetstekniker. Beträffande främst ovan nämnda befattningar, som föreslagits till inrättande från och med budgetåret 1946/47, anför departementschefen i 1946 års statsverksproposition, bilagan tionde huvudtiteln, s. 61, följande.

Styrelsen för institutet hemställer nu, att avlöningsanslaget skulle för nästkommande budgetår höjas (från 204 800) till 290 000 kronor. Detta innebär sålunda en ökning i jämförelse med innevarande budgetår med 85 200 kronor eller mera än 40 procent. Även om dessa kraftigt ökade kostnader åtminstone i någon mån skulle

komma att motsvaras av ökade inkomster för institutet, så måste dock den föreslagna expansionens omfattning giva anledning till särskild prövning av de allmänna förutsättningarna för hantverksinstitutets tillväxt.

Jag torde i detta sammanhang icke behöva närmare utveckla betydelsen av att hantverkets utövare erhålla stöd från samhällets sida. Jag vill endast erinra om att hantverket visat sig äga mycket goda livsbetingelser också i det moderna samhällslivet och att det utgör en viktig och omistlig del av produktionsapparaten. I statens hantverksinstituts arbete ser jag ett väsentligt led i strävandena att stödja hantverket i vårt land.

Mot institutets nu aktuella utvidgningsplaner har jag heller icke i och för sig något att erinra. Jag finner det vara en naturlig utveckling att allt flera yrkesgrannar få sina särskilda företrädare bland de till institutet knutna tjänstemännen. Givet är emellertid att olika meningar kunna anföras beträffande frågan i vilken takt utbyggnaden av institutet bör ske. Jag finner sålunda, liksom statskontoret och allmänna lönenämnden, att det är av vikt att institutets utbyggnad i möjligaste mån sker efter en bestämd plan. Jag har därför för avsikt att i annat sammanhang föreslå åtgärd i syfte att åstadkomma en sådan plan. I avvaktan på denna plan ser jag mig nödsakad föreslå vissa inskränkningar i det av institutets styrelse förordade utbyggnadsprogrammet.

Departementschefen fann sig icke kunna biträda förslaget om inrättande av en befattning såsom charkuterikonsulent och en befattning såsom bagarmästare. Däremot tillstyrktes förslaget om inrättande av arvodesbefattningar för en motorkonsulent och en rationaliseringsexpert. Riksdagen biföll den 20 mars 1946 vad departementschefen tillstyrkt.

Med avseende å institutets *utrustning* hemställde styrelsen i sina anslags-
 äskanden för budgetåret 1945/46 om ett reservationsanslag av 34 500 kronor. I statsverkspropositionen till 1945 års riksdag (X huvudtiteln, s. 86) uttalade föredragande departementschefen, att han ansåge sig böra förorda nyanskaffningar för institutet i den omfattning styrelsen föreslagit samt att han ej heller funnit anledning till erinran mot styrelsens kostnadsberäkningar. Med hänsyn till storleken av det äskade beloppet syntes dock medelsanvisningen böra fördelas å flera budgetår, så att för budgetåret 1945/46 borde anvisas 15 000 kronor såsom reservationsanslag. Förslaget bifölls av riksdagen.

Under återopande härav har styrelsen hemställt, att återstoden av det äskade beloppet, eller 19 500 kronor, måtte i första hand anvisas för institutets *utrustning* under budgetåret 1946/47.

Dessutom har styrelsen anmält ytterligare anslagsbehov för *utrustning* ävensom för inredning vid institutet, föranlett av de ovan berörda förslagen om anläggning av en charkuteriavdelning vid institutet samt komplettering av dess bageri- och cerealavdelning. För dessa ändamål föreligga följande kostnadsberäkningar:

Anläggning av en charkuteriavdelning

Maskiner, kylanläggning m. m.	kronor	70 142
Inredningsarbeten, vatten- och avloppsledningar, elektrisk utrustning m. m.	»	40 000
	Summa kronor	110 142

Komplettering av bageri- och cerealavdelningen

Maskiner m. m.	kronor 50 624
Inredningsarbeten, vatten- och avloppsledningar, elektrisk utrustning m. m.	» 17 350
	Summa kronor 67 974

Till de beräknade kostnaderna för den nu erforderliga maskinutrustningen, sammanlagt 120 766 kronor, hava vissa sammanslutningar och enskilda företag ställt i utsikt att lämna bidrag med belopp, som totalt uppgå till omkring hälften av nyssnämnda summa, eller alltså med cirka 60 000 kronor.

Under återopande av det anförda hemställda styrelsen om anvisande för nu ifrågavarande ändamål av dels 60 500 kronor för utrustning, dels ock — under kapitalbudgeten — 57 000 kronor för inredning vid institutet. Med inräknande av ovan omförmälda belopp å 19 500 kronor, föreslogs, att sammanlagt 80 000 kronor måtte anvisas såsom reservationsanslag till utrustning för budgetåret 1946/47.

Departementschefen ansåg sig emellertid, under hänvisning till vad han anfört beträffande utbyggnaden av institutets verksamhet (se s. 102) icke nu kunna förorda, att medel anvisades vare sig till anläggning av en charkuteriavdelning eller till komplettering av institutets bageri- och cerealavdelning.

Småföretagsutredningens synpunkter

Genom beslut den 25 januari 1946 har Kungl. Maj:t bemyndigat statsrådet och chefen för handelsdepartementet att tillkalla särskilda utredningsmän för att utarbeta en plan för den fortsatta utbyggnaden av Statens hantverksinstitut (»1946 års utredning angående Statens hantverksinstituts utbyggnad»). Småföretagsutredningen har emellertid funnit sig böra anföra vissa synpunkter på institutets verksamhet för främjande i olika avseenden av hantverk och småindustri. I sitt föregående betänkande framhöll utredningen sålunda under kapitlet om företagarnämndens konsultationsverksamhet m. m. (s. 33) hurusom SHI:s experter var och en i sin speciella bransch kunde på ett värdefullt sätt komplettera och stödja nämndernas konsulenter. I kapitlet om hantverkets och småindustriens rationaliseringsproblem i förevarande betänkande har utredningen (s. 46 f.) närmare utvecklat sina synpunkter på denna institutets samverkan med nämnderna men även berört vissa frågor i övrigt angående institutets verksamhet. Även vid behandlingen av verkstadsbeståndet diskuteras frågan om institutets medverkan.

Utredningen har sålunda redan förut i olika sammanhang gjort vissa principuttalanden och rekommendationer rörande hantverksinstitutet och anser sig nu böra inskränka sig till att särskilt framhålla följande.

Om institutet skall bliva i tillfälle att fullfölja sina uppgifter erfordras vissa *personalförstärkningar* och även i andra avseenden en utbyggnad av organisationen. För att bereda direktören tillfälle att i önskvärd utsträckning ägna sig åt sin huvuduppgift, ledningen av den pedagogiska verksamhe-

ten vid institutet, synes den administrativa personalen böra kvalitativt förstärkas. Till direktörens biträde vid handläggningen av administrativa ärenden finnes icke för närvarande någon tjänsteman i högre lönegrad än A 9 (från och med den 1 juli 1946 Eo 11). Här bör dock erinras om att styrelsen till sin disposition har en sekreterare med ett årsarvode av 600 kronor.

I anslutning till vad utredningen anfört under kap. 4 verkstadsbeståndet (s. 65) hör till institutet knyts *byggnadsteknisk sakkunskap* för utarbetande av verkstadsritningar, inredningar i verkstäder m. m. Utredningen har antytt, att det i avvaktan på närmare erfarenheter kan vara tillräckligt att institutet med sig adjungerar en kvalificerad byggnadstekniker med erforderlig speciell erfarenhet. Kostnaden härför bör bestridas av institutet, som dock förutsättes äga att täcka viss del av densamma genom att av uppdragsgivaren uttaga ersättning efter lämpligt avpassad taxa. Dessa frågor torde böra bli föremål för närmare övervägande.

Till avlöning av *bibliotekarie* samt *tillsyn och vård av biblioteket*, i vilken senare innefattas bokinköp, är för budgetåret 1946/47 i statsverkspropositionen upptaget i en gemensam anslagspost 10 000 kronor. Förhållandena ha lett till att åt bibliotekarien måst uppdragas att jämte bibliotekstjänsten handha förlagsfrågor, redigera institutets skrifter, inklusive årsboken, ordna utställningar inom och utom institutet, vara ledare för vissa kurser m. m. Då biblioteket med institutets växande arbetsuppgifter får en allt större betydelse, vill utredningen förorda, att en befattning som bibliotekarie inrättas och att härför erforderliga medel upptagas under avlöningsanslaget. Avlöningen till bibliotekarie bör avvägas så, att det blir möjligt att erhålla en fast anställd tjänsteman, som ägnar större delen av sin tid åt den för institutet ytterst viktiga biblioteksverksamheten.

Utgivandet av handledningar och annan *facklitteratur* utgör som av utredningen framhållits, bland annat under kapitlet om rationaliseringsproblemen (s. 47 ff.), en viktig gren av institutets verksamhet. Det undervisningsmaterial, som i form av kompendier ställes till kursdeltagares förfogande, bör göras tillgängligt även för andra yrkesmän. Vidare böra resultaten av institutets försöksverksamhet givas största möjliga spridning inom de kretsar, som ha intresse för desamma. Slutligen är det av vikt, att översiktliga sammanställningar över erfarenheter och rön från näringslivet, av betydelse för yrkesmännen och småföretagen, likaledes ställas till företagarnämndernas och företagarnas förfogande. För detta ändamål böra anlitas såväl småföretagarnas egna periodiska tidskrifter som av institutet utgivna särskilda skriftserier, årsböcker och handledningar. Hittillsvarande anslag till publikationstryck är, såvitt utredningen kunnat finna, alltför snävt tillmätt för att kunna tillgodose ovannämnda ändamål.

Som framgår av den (s. 95 f.) lämnade redogörelsen för institutets avlönings- och omkostnadsstater ha omkostnaderna till avsevärd del bestritts av inflytande uppbördsmedel, främst kursavgifter.

Möjligheterna för en ekonomiskt mindre välsituerad kursdeltagare att kunna gälda en förhållandevis hög kursavgift är beroende av det bidrag, som

han kan erhålla till bestridande av övriga med bevisandet av kursen förbundna kostnader. Det torde endast undantagsvis förekomma, att en kursdeltagare erhåller något mera avsevärt bidrag från arbetsgivaren eller från annat enskilt håll, och de resestipendier, som kunna utgå av statsmedel eller av landstingsmedel förslå endast till en mindre del av kostnaderna för uppehållet under kurstiden. Därjämte är, enligt vad utredningen erfarit, åtminstone för innevarande budgetår (1945/46) det till förfogande stående statsanslaget, 30 000 kronor, otillräckligt. Vid utgången av budgetårets tredje kvartal hade, trots stark restriktivitet vid stipendieärendenas behandling och trots att endast 6 av 400 beviljade ansökningar avsett studieresor utomlands, hela anslaget disponerats. Stipendierna för deltagande i kurser inom landet ha utgått med lägst 15 och högst 150 kronor, för studieresor utomlands respektive 150 och 500 kronor. De beviljade stipendierna fördelade sig på idkare, verkmästare (förmän) och arbetare med respektive 46, 19 och 35 procent. Icke mindre än 77 % av de beviljade stipendieansökningarna avsågo bevisandet av kurser vid hantverksinstitutet.

Av denna korta redogörelse framgår, att anslaget i fråga disponerats huvudsakligen för institutets kursverksamhet och att stipendier för utlandsresor förekommit endast i mycket begränsad omfattning. Det synes vidare uppenbart, att de beviljade stipendiebeloppen äro låga i förhållande till de med kursvistelsen förenade kostnaderna och att det alltför knappt tillmätta anslaget tvingat överstyrelsen för yrkesutbildning att iakttaga en ur andra synpunkter mindre önskvärd restriktivitet. En väsentlig förstärkning av stipendieanslaget synes utredningen med hänsyn till det anförda motiverad, även vid bibehållna grunder för beviljande av stipendium. Därvid bör särskilt beaktas den starka belastning på anslaget, som måste beräknas uppkomma, när de ur utbildningssynpunkt så ytterst viktiga studieresorna till utlandet kunna medgivas i önskvärd omfattning.

Med hänsyn till de väsentliga kostnader för resor, uppehälle m. m., som äro förbundna med deltagandet i institutets kurser, och till att även vid en avsevärd ökning av stipendieanslaget endast de, som äro mest i behov av stipendier, kunna komma i fråga därtill, vill utredningen vidare framhålla betydelsen av att till övervägande upptages frågan om lättnader i ekonomiskt avseende för kursdeltagare genom sänkning av kursavgifterna. En sådan åtgärd förutsätter, att institutets ekonomi icke göres i så hög grad beroende av kursavgifterna, som nu är fallet.

I detta sammanhang bör anmärkas, att institutets inkomster av informationstjänsten kunna komma att bliva mindre, om den direkta rådgivningen till företagarna enligt utredningens förslag (s. 47) delvis överflyttas på företagarnämndernas konsulenter, i syfte att bereda tid för institutets experter att även taga initiativ till och genomföra undersökningar och utredningar av mera generell betydelse. Detta förhållande bör beaktas vid uppgörandet av budgeten. Om institutet i alltför hög grad hänvisas till en självfinansiering av sin rationaliseringsverksamhet och övriga informationstjänst, kan detta medföra, att tyngdpunkten i verksamheten, till förfång för dess vidare

syfte, alltför starkt förskjutes till den för institutet mera inkomstbringande enskilda rådgivningen.

Den av utredningen förordade försöksverksamheten (s. 46), som avses att pågå samtidigt inom flera branscher, torde påfordra ett flertal kompetenta arbetskrafter utöver hittills av institutet föreslagna befattningshavare.

Småindustriens problem synas böra mera beaktas än vad hittills varit fallet, möjligen bör med tanke på detta viss komplettering av verkstadsutrustningen företagas.

Beträffande institutets *arbetslokaler* anser sig utredningen endast böra framhålla, att en del lokaler för närvarande icke synas vara fullständigt utnyttjade, medan det å andra sidan är uppenbart, att vissa tillgängliga utrymmen redan nu äro otillräckliga för sina ändamål.

Utredningen har med det här anförda velat fästa uppmärksamheten på några av de mest aktuella önskemålen. Härutöver vill utredningen i största allmänhet understryka angelägenheten av att institutet beredes tillfälle att utvidga sin verksamhet genom att till sig knyta expertis inom flera yrkesområden än som nu äro företrädna. I övrigt anser sig utredningen icke böra ingå på en närmare diskussion av ämnet med hänsyn till de mera fullständiga överväganden, som torde komma att göras av ovannämnda sakkunniga för planläggning av den fortsatta utbyggnaden av institutet.

Såsom utredningen i annat sammanhang anført, är en jämförelse med Danmark av intresse beträffande ett flertal av småföretagsamhetens spörsmål. Utredningen lämnar också i en särskild promemoria (bilaga F), upprättad av direktören vid Teknologisk Institut i Köpenhamn Gunnar Gregeren, vissa data rörande i Danmark vidtagna åtgärder till främjande av hantverk och småindustri. En kortfattad redogörelse för den danska motsvarigheten till Statens hantverksinstitut, Teknologisk Institut, återfinnes även i sagda bilaga (s. 191 f.). Motsvarande institut finnas desslikes i Finland och Norge, men då samtliga hava likartade arbetsuppgifter, har utredningen ansett det vara tillfyllest med den i nämnda bilaga lämnade redogörelsen.

KAPITEL 8

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation (SHSO), som är landets centrala näringsorganisation för hantverket och småindustrien, har till utredningens förfogande ställt följande uppgifter om organisationen.

SHSO:s organisation och allmänna uppgifter

SHSO omfattar 475 lokala hantverks- och industriföreningar sammansluttade i 27 länsförbund (*hantverks- och småindustridistrikt*) med sammanlagt omkring 32 000 medlemmar, därav ca 5 000 småindustriidkare. Genom *Yrkesförbundens representantskap* äro 33 yrkesförbund för självständiga hantverksmästare inom ett och samma yrke med sammanlagt omkring 28 000 medlemmar kollektivt anslutna till organisationen. På senare tid hava till organisationen även anslutits ett antal branschföreningar inom småindustrien. En särskild ungdomsrörelse, *Hantverkarnas ungdomsrörelse*, med ett sammanlagt medlemsantal av omkring 5 000 är även ansluten till organisationen.

SHSO företrädes av en *överstyrelse*, bestående av ordförande jämte 14 ledamöter, av vilka tre skola representera småindustrien och två väljas av Yrkesförbundens representantskap. Val av överstyrelseledamöter förrättas på organisationens vartannat år hållna kongress. De småindustriella ärendena handläggas av den av industrimedlemmarna valda *Centrala industrinämnden*.

Organisationens centrala verkställande organ är en organisationsbyrå i Stockholm, som står under ledning av en av överstyrelsen tillsatt verkställande direktör.

Enligt sina stadgar har SHSO till uppgift

att utgöra en sammanslutning mellan rikets hantverks- och industriföreningar, att vid gemensamt framträdande av föreningarna representera dessa inför såväl statsmyndigheter som yrkesidkaresammanslutningar jämte andra sammanslutningar på näringslivets område,

att verka för yrkesutbildningens ordnande för såväl lärlingar och gesäller som mästare,

att verka för hantverkets och den mindre industriens utveckling i tekniskt, ekonomiskt, konstnärligt och socialt hänseende,

att åstadkomma fondbildning för med hantverkets och den mindre industriens bästa förenliga syften,

att genom kommersiell förmedlingstjänst främja produktion och avsättning av hantverkets och den mindre industriens alster.

Organisationen skall sålunda utåt företräda hantverkets och småindustriens intressen, dock ej i spörsmål, som beröra mellan arbetsgivare och arbetare upprättade arbetsavtal. Vissa av de till organisationen anslutna yrkesförbunden äro dock jämväl arbetsgivaresammanslutningar; i sistnämnda egenskap bedriva de emellertid icke något samarbete med organisationen.

Stadgarnas föreskrift, att organisationen skall verka för hantverkets och den mindre industriens utveckling i tekniskt, ekonomiskt, konstnärligt och socialt hänseende, söker organisationen fullfölja dels genom att verka för yrkesutbildningens rationella ordnande på alla utbildningsstadier, dels genom en omfattande upplysnings-, rådgivnings-, studie- och bildningsverksamhet och dels slutligen genom kommersiell förmedlingsverksamhet, varigenom förfrågningar och beställningar men även idéer och uppslag till nytillverkningar förmedlas åt såväl hantverks- som småindustriföretag från avnämare tillhörande olika kategorier.

Hantverksföreningarna. De till organisationen anslutna hantverksföreningarna leda i vissa fall sitt ursprung till de enligt 1846 års fabriks- och hantverksordning påbjudna allmänna fabriks- och hantverksföreningarna. Flerparten hava emellertid tillkommit efter tillkomsten av 1864 års näringsfrihetsförordning och huvuddelen av föreningarna under de senaste årtiondena. Enligt de för hantverksföreningarna gällande normalstadgarna hava föreningarna till ändamål

att utgöra ett samband emellan platsens olika hantverkare och utövare av mindre industri och att främja dessa näringars utveckling och intressen genom:

att vid regelbundet återkommande sammanträden bereda medlemmarna tillfälle till handläggning av ärenden rörande gemensamma och allmänna yrkesintressen;

att åt lärlingar utfärda utlärlingsbevis efter slutad väl vitsordad lärotid samt efter förtjänst uppmuntra dem genom särskilda belöningar eller understöd;

att medverka till yrkes- och konstskicklighetens höjande genom att på lämpligt sätt uppmuntra och understödja lärlings- och yrkesskolor, hantverksutställningar och övriga åtgärder, som kunna anses överensstämma med den allmänna verksamheten för yrkesfrämjandet;

att avgiva utlåtanden i allmänna yrkesfrågor samt i övriga ärenden, som till föreningens yttrande hänskjutas;

att medverka vid bildandet av nya hantverks- och industriföreningar och bistå dem med råd och dåd.

Inom varje hantverksförening skall finnas en särskild *lärlingsnämnd*, som har att omhänderväsa lärlingsväsendet inom föreningens verksamhetsområde. I de hantverksföreningar, inom vilkas verksamhetsområde industriellt drivna mindre företag finnas, skall tillsättas ett särskilt *industriombud* på vilket de småindustriella ärendenas handläggning i första hand ankommer.

Hantverksföreningarna hava sedan gammalt en omfattande social verksamhet, äga ofta egna fastigheter, egna pensions-, begravnings- och sjukkasor etc. Inom några hantverksföreningar ha bildats kreditkassor (se SOU 1946: 22, s. 43).

Hantverksdistrikten. Hantverksdistrikten, vilka obligatoriskt infördes år 1939, hava till uppgift bland annat

att etablera ett intimare samarbete i första hand mellan distriktets föreningar och i andra hand mellan dessa föreningar och inom distriktet varande yrkessammanslutningar;

att vid gemensamt framträdande av till distriktet anslutna föreningar representera dessa inför lokala myndigheter, länsstyrelser och andra sammanslutningar inom orten eller länet;

att inom distriktet verka för yrkesutbildningens främjande för såväl lärlingar och gesäller som mästare;

att taga initiativ till eller medverka vid hantverks- och industriutställningar, mäsor o. dyl.

Distriktens styrelser bestå av minst fyra ledamöter, av vilka minst två skola representera småindustrien.

I varje distrikt skall finnas en *distriktslärlingsnämnd* och erforderligt antal *granskningsnämnder* för granskning av gesällprov inom olika yrken. Vidare finnes i varje distrikt en *industrinämnd* för handläggning av frågor rörande den mindre industrien inom distriktet.

Yrkesförbunden. Följande yrkesförbund äro för närvarande anslutna till SHSO:

- Sveriges Bageriiddkareförening
- Bilverkstädernas Riksförbund
- Sveriges Bleck- och Plåtslagaremästareförbund
- Blomsterdekoratörernas Riksförbund
- Sveriges Bokbinderi- och Pappersemballageförening
- Svenska Boktryckareföreningen
- Skattefria Bryggeriers Riksförbund
- Sveriges Charkuteri- och Slakteriiddkares Riksförbund
- Elektriska Installatörs Organisationernas Riksförbund
- Svenska Fotografernas Förbund
- Svenska Frisörföreningen
- Föreningen Sveriges Skönfärgerier och Kemiska Tvättanstalter
- Sveriges Glasmästeri- och Förgylleriiddkares Riksförbund
- Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund
- Sveriges Konditor-Förening
- Sveriges Kopparslagaremästareförening
- Sveriges Korgmakeriiddkares Yrkesförening
- Sveriges Körsnärsmästareförening
- Svenska Tullkvarnars Riksförbund
- Målaremästarnas Riksförening i Sverige
- Svenska Optikerföreningen
- Specialoptikernas Riksförbund
- Rörledningsfirmornas Riksorganisation
- Sveriges Sadelmakar- och Tapetserarmästares Riksförbund
- Sveriges Tapetseraremästares Centralförening
- Sveriges Skomakarmästareförbund
- Sveriges Skorstensfejaremästares Riksförbund
- Skräddarmästarnas Riksförbund
- Sveriges Skrädderiarbetsgivares Centralförening
- Sveriges Smides- och Mekaniska Verkstadsiddkares Riksförbund

Sveriges Snickarmästares Riksförbund
 Sveriges Stenindustriförbund
 Sveriges Urmakareförbund

Yrkesförbundens uppgifter och verksamhet äro växlande, men i huvudsak inriktas förbundens arbete på tillvaratagande av de gemensamma yrkesintressena. Vissa av förbunden äro, som ovan nämnts, jämväl arbetsgivaresammanslutningar och sluta arbetsavtal med vederbörande fackförbund. I övrigt ägna sig yrkesförbunden åt yrkesutbildningsfrågor, frågor om gemensamma inköps- och försäljningsvillkor, om råvaru- och materialtillgång etc.

Branschföreningarna. Under senaste tid hava på organisationens initiativ ett antal branschföreningar inom småindustrien anslutit sig till SHSO. De äro följande:

Glassliperiföreningen
 Småindustriens Konfektionsfabrikantförening
 Slöjdfabrikanternas Branschförening
 Sängfabrikantföreningen
 Småindustriens Textilfabrikantförening

Branschföreningarna avses skola fylla samma uppgifter för småindustrien som yrkesförbunden för hantverket.

Hantverkarnas ungdomsrörelse. Hantverkarnas ungdomsrörelse omfattar 141 till respektive hantverksföreningar anslutna ungdomsgillen med ett sammanlagt medlemsantal av omkring 5 700. Ungdomsrörelsen har till uppgift att samla hantverkarungdomen för främjande av det moderna hantverkets idéer och syftemål och att skola sina medlemmar till ansvarsställande yrkesmän och goda medborgare. Verksamheten består i studiearbete, anordnande årligen av s. k. föreningsledarekurser i samarbete med olika folkhögskolor, organiserande av gesällutbyte inom och utom landet, ordnande av utställningar, yrkestävlingar etc.

Särskilda verksamhetsgrenar

Yrkesutbildningen. För yrkesutbildningens främjande har SHSO i Centrala yrkesnämnden (CYN) ett centralt organ för handläggning av frågor rörande lärlingsutbildningen inom hantverket. CYN ombesörjer i samarbete med respektive yrkesförbund och med de lärlingsråd, som inrättats inom vissa yrken med lika antal representanter för arbetsgivar- och arbetarintressena, i regel tre för vardera, utarbetandet av läroplaner för olika yrken. CYN är vidare det centrala organet för den organisation, som har till uppgift att utöva kontroll över lärlingsutbildningen fram till avläggande av gesällprov, nämligen lokalföreningarnas lärlingsnämnder, distriktens lärlings- och granskningsnämnder samt centrala granskningsnämnder inom vissa yrken.

Enligt kungörelsen den 11 oktober 1940 (nr 873) angående *mästarbrev* för hantverksutövare må mästarbrev av organisationen tilldelas förtjänta och

skickliga hantverksutövare För denna verksamhet finnes inrättad en särskild institution, mästarebrevsnämnden, vars ordförande förordnas av kommerskollegium.

Vidare bedriver SHSO föreläsningsverksamhet. Statsbidrag utgår till högst 130 fristående föreläsningar.

Studieverksamhet bedrivs såväl inom organisationen som i ungdomsrörelsen. Under 1945 anordnades sammanlagt 350 studiecirklar. För denna verksamhet åtnjuter organisationen ej statsbidrag.

Informationstjänsten. Den egentliga upplysnings- och rådgivningsverksamheten, såväl som studie- och bildningsverksamheten, handhas av organisationens s. k. informationstjänst. Denna avdelning, vars verksamhet började 1940, arbetar efter följande huvudlinjer:

1. Avdelningen fungerar såsom en hantverkarnas *rådfrågningsbyrå* och lämnar råd och upplysningar, i första hand i frågor av affärsekonomisk karaktär. Sålunda besvaras skriftliga och muntliga förfrågningar rörande bokförings-, kalkylations-, skatte-, deklarations-, reklam-, kredit- och försäkringsfrågor, spörsmål om praxis vid slutande av avtal och anställning av personal (dock ej kollektivavtalsfrågor i egentlig mening) o. s. v. Även rent juridiska frågor besvaras, och möjlighet till rättshjälp erbjudes enligt särskild överenskommelse med ledamot av Sveriges advokatsamfund. Försäljnings- och avsättningsfrågor handläggas i regel av förmedlingstjänsten (se nedan). Av sistnämnda avdelning kunna även i viss utsträckning rent tekniska frågor besvaras, men i regel överlämnas numera alla dylika ärenden till Statens hantverksinstitut.

Vid den rutinmässiga rådgivningsverksamheten göres icke någon undersökning, huruvida vederbörande är medlem av organisationen eller ej. Skulle en förfrågan förorsaka mera omfattande utredningsarbete eller dylikt, förutsettes emellertid i regel, att vederbörande anslutit sig till organisationen.

2. Informationstjänsten handhar en hela landet omfattande hantverkarnas *studieverksamhet på det affärsekonomiska området*. Inom flertalet av de till organisationen anslutna hantverksföreningarna finnes en särskild studienämnd eller studieledare utsedd, vilken har att svara för studieverksamheten inom föreningen och som står i regelbunden kontakt med informationstjänsten för erhållande av instruktioner rörande verksamhetens bedrivande. I de fall där kommunal yrkesskola eller annan lämplig yrkesundervisningsanstalt finnes på orten, an knytes studieverksamheten till denna. För övriga fall har överenskommelse träffats med vissa korrespondensinstitut, vilka upplagt särskilt för hantverkare och småföretagare avpassade kurser i de viktigaste affärsekonomiska ämnena.

3. I syfte att underlätta rådgivnings- och studieverksamheten har organisationen genom informationstjänsten utgivit *handledningar och småskrifter* i olika ämnen av betydelse för de mindre företagens affärsekonomiska skötsel. I samarbete med vederbörande yrkesförbund ha särskilda bokförings-system lagts upp för olika yrkesområden. Sådana system finnas för närva-

rande utarbetade för frisör-, urmakar-, skomakar-, glasmästar-, mjölnar-, konditor- och blomsterdekoratöryrkena, och för skraddaryrket är ett system under utarbetande. Vidare ha småskrifter utarbetats rörande försäkringsfrågor och kreditfrågor för hantverk och småindustri samt beträffande småföretagarnas skatte- och deklarationsfrågor. En liknande handledning i reklamfrågor är under förberedande.

4. Föreståndaren för informationstjänsten gör regelbundna *föreläsningar* i landet, varvid i föredragen behandlas för de mindre företagen aktuella affärsekonomiska problem. I samband med föredragen söker vederbörande intressera företagarna för vidgad studieverksamhet och överhuvud väcka förståelse för behovet av vidgade kunskaper på hithörande områden.

5. En särskild *bokföringsbyrå* omhänderhar helt de företagens bokföring och deklaration, vilka anmäla sig härför. Bokföringsbyrån arbetar i stort sett enligt samma grunder som de s. k. redovisningstekniska byråerna. De anslutna företagen insända månatligen vissa grunduppgifter till byrån, som sedan för vederbörandes böcker, tillställer företaget med jämna mellanrum översikt över den ekonomiska ställningen samt uppgör bokslut och deklaration. För detta arbete erlägger företagaren en avgift till organisationen. Avsikten med bokföringsbyrån är icke att befria företagarna från skyldighet att lära sig bokföring men däremot att möjliggöra en i de mindre företagen ofta önskvärd rationalisering på så sätt, att företagaren befrias från en stor del av bokföringsarbetet och själv kan få ägna sig mera odelat åt den produktiva delen av verksamheten.

Förmedlingstjänsten. SHSO:s förmedlingstjänst har till huvuduppgift att till småföretag, särskilt industriellt drivna företag, förmedla arbeten och beställningar från grossister, större industriföretag (genom underleveranser), statsinstitutioner (under krigsåren särskilt försvaret) etc. Vid sidan av och i samband härmed bedrivs även konsulterande verksamhet, lämnas råd och anvisningar i tekniska och driftsekonomiska frågor rörande tillverkningen, hjälp med licenser och andra ärenden hos statliga myndigheter o. s. v. Förmedlingstjänstens föreståndare gör regelbundna resor, i första hand till de småindustriella företagen. I samband därmed åtager han sig att mot ett mindre arvode, som tillfaller SHSO, uppgöra förslag till ny- eller ombyggnad av verkstadslokaler, ändringar i driften, den maskinella utrustningen etc. Under medverkan vid hantverksföreningarnas sammankomster, besök i de mindre företagen etc. söker han väcka deras intresse för rationaliseringsfrågor samt giva råd och upplysningar i anslutning härtill, varjämte företagets avsättningsmöjligheter diskuteras. Vidare har organisationen med vissa ingenjörsfirmor träffat överenskommelse att mot ersättning stå medlemmarna till tjänst, då det gäller rationaliseringsfrågor, som äro av mera tidskrävande art och därför icke kunna ombesörjas inom organisationen.

En särskild försäljningsorganisation har försöksvis skapats inom Kopparbergs län. Den benämnes *Dalarnas hantverkstjänst* och är organiserad såsom

en förmedlingsverksamhet med ombud på de orter inom Kopparbergs län, där hantverksföreningar finnas. Vederbörande ombud, som skall hava öppen butik, har att tillhandagå allmänheten, köpmän m. fl. med anvisningar på hantverkare eller fabrikanter för olika ändamål. Hantverkstjänsten organiserades 1943 och befinner sig alltjämt på försöksstadiet.

Planer på gemensamma försäljningsorganisationer föreligga även inom andra distrikt och avses att realiseras, sedan erfarenheter vunnits från Dalarnas hantverkstjänst.

Inom vissa av de till organisationen anslutna *lokala hantverksföreningarna* ha åtgärder i avsättningsfrämjande syfte vidtagits. Främst är härvid att nämna det av Stockholms stads hantverksförening bedrivna hantverkslotteriet och försäljningsorganisationen »Hantverket», som har dels utställning och försäljning, dels en för allmänheten avsedd upplysningsverksamhet om de till hantverksföreningen anslutna hantverkarna och deras produkter. Som ett led i upplysningsverksamheten har en katalog över hantverkarna utsänts till 50 000 hushåll i Stockholm. »Hantverket» hade 1935, då starten ägde rum, i försäljningsverksamheten en omsättning på 7 000 kronor och 1944 300 000 kronor. Större hantverkslotterier finnas även i Göteborg och Norrköping samt mindre lotterier på ytterligare en del platser i landet.

Under 1944 vidtog SHSO vissa åtgärder för att underlätta *export* av den svenska småindustriens produktion. Redogörelse för dessa åtgärder återfinnes i utredningens underdåniga framställning den 17 december 1945 angående hantverkets och småindustriens exportproblem, se bilaga B, s.

Resekonsulenter. För det direkta organisationsarbetet inom SHSO äro för närvarande anställda resekonsulenter, vilka ha till uppgift att inom var sitt distrikt, södra, mellersta och norra, förmedla den direkta kontakten mellan organisationens ledning och de anslutna hantverksdistrikten (länsförbunden) och hantverksföreningarna. Resekonsulenterna ha att biträda särskilt de mindre föreningarnas styrelser och funktionärer vid föreningsuppdragens fullgörande, att lämna råd och uppslag i föreningsarbetet, att förmedla kontakt mellan föreningarna och vederbörande kommunala myndigheter samt att bedriva medlemsackvisition och att själva medverka såsom föredrags-hållare etc. vid föreningarnas sammanträden. På sådana orter, där ännu icke några hantverksföreningar finnas, söka de få till stånd nya föreningar. Genom sin medverkan på föreningssammanträdena och sina besök hos företagarna söka de väcka intresse för organisationen och för att begagna dess olika serviceavdelningar och söka att överhuvud på olika sätt aktivisera företagarnas intresse för aktuella frågor. I samband såväl med förenings-sammanträdena som med besöken hos företagen förekommer rådgivnings- och upplysningsverksamhet i betydande omfattning. Från resekonsulenternas sida blir det därvid närmast fråga om att upplysa företagarna till vem de skola kunna vända sig med sina olika problem.

Statsbidrag

SHSO åtnjuter för närvarande årligen statsbidrag ur nedanstående anslag med angivna belopp.

a) Ur anslaget till Upplysnings- och organisationsverksamhet i fråga om hantverk och småindustri utgår »såsom bidrag till organisationens verksamhet» 35 000 kronor på villkor, att organisationen senast den 15 augusti till handelsdepartementet och kommerskollegium avgiver berättelse för verksamheten under nästföregående budgetår.

b) Ur anslaget till Kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning: Understöd åt enskilda anstalter för yrkesundervisning utgår till »uppehållande av den av organisationen bedrivna föreläsningsverksamheten» högst 3 900 kronor, varvid dock i medeltal må utgå högst 30 kronor för en och var av högst 130 fristående föreläsningar; föreläsares arvoden skola uppgå till minst två gånger statsunderstödet till föreläsningarna.

c) Ur reservationsanslaget till Bidrag till kostnader för granskning av utförda gesällprov, 5 000 kronor, utgår till ordförande och ledamöter av granskningsnämnd inom hantverksdistrikt ävensom till granskningsman, utsedd av yrkesförbund, vid förrättning å annan ort än vederbörandes bostadsort, bidrag till resekostnads- och traktamentsersättning med belopp motsvarande högst resekostnadsersättning enligt klass III i allmänna resereglementet den 27 juni 1929 (nr 210) och traktamentsersättning av 10 kronor för dag.

Småföretagsutredningens synpunkter

Ett väl utvecklat organisationsväsen utgör i och för sig ett verksamt medel till hantverkets och småindustriens utveckling. Den expansion, som kännetecknat dessa näringsgrenars centrala sammanslutning under de senare åren, är därför ur de synpunkter utredningen har att företräda att hälsa med tillfredsställelse. I utredningens förslag till rådgivningsverksamhet för småföretag intager också SHSO en betydelsefull plats. Avsikten är att SHSO skall kunna utnyttjas för småföretagare, oavsett om dessa äro medlemmar av organisationen eller icke. Hur detta utnyttjande skall ske, har utredningen diskuterat bland annat under olika avsnitt i förevarande betänkande, främst i kap. 3, 4 och 11. Utredningen har därvid utgått från att SHSO i vidgad omfattning skall ställa sina tjänster till förfogande även för småföretagare, som icke äro medlemmar av organisationen, något som även synes vara förenligt med organisationens stadgar.

En av SHSO:s viktigaste uppgifter utgör enligt utredningens mening dess studie- och bildningsverksamhet, vilken i likhet med rådgivningsverksamheten bör som hittills i första hand inriktas på det affärsekonomiska området. Denna bildningsverksamhet har redan nu, såsom ovan relaterats, en betydande omfattning, men det är enligt utredningens mening önskvärt, att den ut-

vidgas väsentligt, så att inom hantverket och den mindre industrien en verklig bildningsrörelse växer fram, åsyftande att bereda även yrkesidkarna möjlighet att skaffa sig ökade kunskaper inom det egna yrkesområdet och såsom företagare i allmänhet.

Då utredningen räknat med att SHSO på olika sätt skall medverka vid realiserandet av utredningens förslag till främjande av hantverk och småindustri, har den visserligen utgått från att denna medverkan skall vara ett organisationens eget intresse, enär den bör kunna bli i viss grad fruktbringande just för de yrkesutövare, som organisationen har till uppgift att tjäna. Även om, som nyss antytts och som närmare framgår av den här ovan lämnade redogörelsen för SHSO:s organisatoriska uppbyggnad, organisationen principiellt ställer åtminstone vissa av sina tjänster till småföretagsamhetens förfogande utan hänsyn till medlemskap, torde man dock ej kunna räkna med att organisationens ekonomi tillåter en mera avsevärd ansvällning av arbetsuppgifterna utan motsvarande ökning av inkomsterna. Kostnadsstatens belastning med utgifter för sådan expertis, som endast till någon del eller icke alls skall gäldas av den rådsökande, kan bli betydande.

Huruvida det allmänna administrationsbidraget, för närvarande 35 000 kronor för budgetår, kan anses tillräckligt, om SHSO sålunda åtager sig att bedriva en mera kostnadskrävande konsultationsverksamhet även för andra småföretagare än medlemmar eller av annan anledning den verksamhet utvecklas, för vilken hittillsvarande anslag är avsett, är en fråga, som bör kunna upptagas till prövning år från år. Vad beträffar bildnings- och studieverksamheten synes statsens bidrag böra utgå efter enahanda grunder, som tillämpas för annan därmed jämförlig verksamhet i enskild organisations regi. För den av SHSO bedrivna föreläsningens verksamhet utgår för närvarande statsbidrag med visst belopp för varje hållen föreläsning. Någon anledning att ändra detta belopp synes ej föreligga. Däremot torde frågan om ökning av bidragets totalsumma böra tagas under omprövning.

Statsbidrag utgår ej till SHSO:s studieverksamhet. Då denna är av betydelse för höjandet av småföretagarnas och de hos dem anställdas yrkeskunskaper såväl som allmänna bildningsnivå, föreslår utredningen, att bidrag av statsmedel må utgå även till sagda studieverksamhet. Bidraget synes även här böra sättas i förhållande till verksamhetens omfattning, exempelvis enligt de grunder, som gälla för ABF:s studieverksamhet.

För granskningen av gesällprov synas några ändrade bidragsgrunder ej påkallade.

KAPITEL 9

Sveriges industriförbund

Sveriges industriförbund, till vilket äro anslutna, direkt eller indirekt, omkring 2 600 företag med 390 000 arbetare, består till stor del av småföretag. Av medlemsföretagen ha 15 % högst 10 arbetare, 20 % 11—25 och 17 % 26—50 arbetare. Då industriförbundet sålunda, även om storindustrien intager en dominerande ställning inom detsamma, får anses kunna bliva av betydelse i egenskap av främjare av småindustriens utveckling, har utredningen ansett sig böra lämna en redogörelse för förbundets organisation och verksamhet. Industriförbundets ledning har ställt följande uppgifter till utredningens förfogande.

Sveriges industriförbund bildades den 28 februari 1910 och utgör en sammanslutning av industriella branschföreningar till ett förbund med ändamål att främja samhällsnyttig produktion och bevaka industriens gemensamma intressen, dock icke i frågor, som beröra förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.

Industriförbundets huvuduppgift är att till statsmakterna framföra industriens önskemål och krav. Detta sker främst genom framställningar till myndigheterna och genom utlåtanden över lagförslag m. m. av mera allmänt intresse för industrien, vilka pläga remitteras till förbundet för yttrande. Förbundets uppgift är i övrigt att gagna industrien genom initiativ och upplysningsverksamhet på organisationens, handelspolitikens, den tekniska undervisningens, socialpolitikens m. fl. områden och att genom spridandet av kännedom om nya idéer och rön verka för landets industriella utveckling.

Vid sidan av sin allmänna verksamhet står förbundet sina medlemmar och medlemsföretag till tjänst med råd och upplysningar i skatte-, tull- och handelspolitiska frågor, organisationsfrågor, trafikfrågor, pensionsfrågor m. fl. spörsmål. In- och utländska köpare kunna genom förbundets bemedling erhålla anvisningar å svenska tillverkare av olika industrialster.

Förbundet publicerar månatligen en svensk *produktionsindex*, baserad på uppgifter från ett stort antal representativa industriföretag och ägnad att giva en grundval för bedömningen av konjunkturläget.

Förbundet har sökt att genom *böcker och småskrifter* sprida kännedom om modern fabriks- och kontorsorganisation, nya arbets- och bokförings-

metoder, aktuella skatte- och lagstiftningsfrågor m. m. Dessa upplysningskrifter äro i första hand avsedda för medlemskretsen men finnas även till salu i bokhandeln.

Genom *Svensk industrikalender*, som utkommer i början av varje år, har förbundet skapat en uppslagsbok över svenska industriföretag och deras tillverkningar.

Till *medlemmar* av förbundet kan styrelsen antaga sådana föreningar av industriföretag inom en viss bransch (branschföreningar), som stå öppna för samtliga företag inom branschen och som hava till ändamål att tillvarata de anslutna företagens gemensamma intressen, dock icke rena arbetsgivareorganisationer. Medlem enligt stadgarna är dessutom förbundets allmänna avdelning, som består av industriföretag, vilka med hänsyn till verksamhetens art icke lämpligen kunna tillhöra någon av de branschföreningar, som äro medlemmar av förbundet.

Följande branschföreningar äro för närvarande medlemmar i industriförbundet:

Svenska Gruvföreningen
 Bruksindustriföreningen
 Sveriges Järn- och Metallmanufakturörening
 Sveriges Mekaniska Verkstäders Förbund
 Sveriges Varvsindustriförening
 Sveriges Elektroindustriförening
 Svenska Trävaru-Exportföreningen
 Träindustriens Branschorganisation
 Svenska Cellulosaföreningen
 Svenska Trämasseföreningen
 Svenska Pappersbruksföreningen
 Svenska Wallboardföreningen
 Sveriges Grafiska Industriförbund
 Svenska Bryggareföreningen
 Textilrådet
 Konfektionsindustriföreningen
 Svenska Garveriidkareföreningen
 Svenska Skofabrikantföreningen
 Svenska Kexfabrikantföreningen
 Svenska Choklad- och Konfektyrfabrikantföreningen
 Sveriges Kemiska Industrikontor
 Svenska Byggnadsentreprenörföreningen.

Förbundets medlemmar erlägga årligen avgifter till förbundet, beräknade för vart och ett av till dem anslutna företag (medlemsföretag). *Medlemsavgiften* utgår med dels arbetareavgift, dels firmaavgift. Arbetareavgiften beräknas i förhållande till medeltalet av samtliga under sistförflutet år anställda arbetare.

Förbundets angelägenheter handhavas av en *styrelse*, bestående av representanter för olika industrigrenar inom landet, såväl för exportindustrien som för den industri, som tillverkar produkter för landets eget behov. Av styrelsens 40 ledamöter utses 32 av medlemmarna bland aktiva industrimän, varvid varje medlem äger utse styrelseledamöter till ett antal, som står i

ungefärlig proportion till storleken av medlemmens avgifter till förbundet. De sålunda branschvis utsedda styrelseledamöterna välja ytterligare 8 styrelseledamöter; sistnämnda ledamöter kunna väljas från vilka branscher som helst och även utanför branscherna.

Förbundet har upprättat och driver utan statsunderstöd ett *arbetsledareinstitut*, som har till ändamål att vara en central utbildningsanstalt för arbetsledare i såväl förmans- som ingenjörställning samt för arbetare avsedda att befordras till befälsställning inom industrien. Utbildningen försiggår i form av kurser omfattande dels föreläsningar och övningar, dels demonstrationer och studier på arbetsplatser. Till institutets kurser anslutes annan upplysande och konsulterande verksamhet i syfte att befrämja arbetsledarekårens allmänna skolning och ett för industrien gagneligt handhavande av de personliga arbetsledareuppgifterna. Till institutet har även förlagts den centrala utbildningen av arbetsstudieingenjörer. Arbetsledareinstitutet står under överinseende av en av förbundet utsedd styrelse. Verksamheten ledes av en föreståndare.

Genom ett särskilt organ, *Aktiebolaget industribyrån*, bedriver förbundet under affärsmässiga former konsulterande verksamhet på olika områden. Bolaget arbetar för närvarande på fem avdelningar, nämligen *revisionsavdelningen*, som åtager sig revisioner av alla slag, ekonomiska utredningar, uppläggning och omläggning av bokföring, självkostnadsberäkning, statistik etc.; *organisationsavdelningen*, som åtager sig industriell organisation, självkostnadsberäkningar, rationalisering, arbetsplanering, materialkontroll och arbetsstudier; *byggnadstekniska avdelningen*, som utarbetar förslag och ritningar till samt åtager sig arbetsledning och kontroll vid nyanläggningar och omändringar av fabriksbyggnader ävensom utför värderingar; *trafikavdelningen*, som verkställer utredningar i trafikfrågor, lämnar anvisningar till ledning för åtgärder i fråga om nedbringande av transportkostnader, kontrollerar debiterade järnvägsfrakter samt ombesörjer ingivandet av reklamationer, skadeståndsanspråk och andra framställningar i transportärenden; *skatteavdelningen*, som lämnar råd och upplysningar i skattefrågor samt biträder vid avgivandet av deklARATIONER och uppsättandet av besvärsskrifter m. m.

Industriens utredningsinstitut grundades år 1939 av Sveriges industriförbund och Svenska arbetsgivareföreningen. Dess uppgift är att kontinuerligt följa den allmänna ekonomiska och industriella utvecklingen i Sverige och andra länder samt verkställa utredningar och bedriva social och ekonomisk forskning av intresse för svensk industri. Ehuru industrien genom sina organisationer är institutets uppdragsgivare, intar institutet samtidigt så till vida en oberoende ställning, som det inom ramen för sitt arbetsprogram obundet bedriver sitt arbete efter vetenskapliga linjer.

På lång sikt ägnar institutet kanske mest uppmärksamhet åt klarläggandet av strukturen inom industriens olika branscher. Detta arbete är av stor vikt för de enskilda företagen, då dessa ofta hava svårt att överblicka sin ställning inom branschen och i de allmänna ekonomiska och sociala sam-

manhagen. Verkställda eller pågående utredningar av denna typ beröra exempelvis skogs-, textil- och skoindustrierna.

En annan typ av utredningar gäller för hela industrien gemensamma problem. Nyligen fullbordades en undersökning rörande industriarbetarnas bostäder, som även innehöll rekommendationer för industriens framtida bostadspolitik. Av liknande slag hava t. ex. varit institutets undersökningar av möjligheterna för vidare industriell utveckling i Norrland.

Gemensamt med Svenska arbetsgivareföreningen har förbundet vidare skapat ett särskilt organ, *Industriens upplysningstjänst*, med uppgift att sprida kunskap om det industriella näringslivet och dess funktioner. Verksamheten är särskilt inriktad på undervisnings- och folkbildningsarbete.

Industriens produktionsråd har av Svenska arbetsgivareföreningen och förbundet gemensamt tillsatts med uppgift bland annat att stå företagen till tjänst med råd och anvisningar vid driftsinskränkningar och driftsnedläggelser samt vid lokaliseringen av nya fabriker (se s. 29 f.).

Förbundet har tillsammans med vissa myndigheter och industriella institutioner upprättat *Svenska industriens praktiknämnd* (SIP) för att ordna praktikantanställningar för studerande vid de tekniska högskolorna och de högre tekniska läroverken samt för ynglingar, vilka hava för avsikt att söka inträde vid dessa läroanstalter.

Industriförbundet har dessutom åtskilliga andra arbetsuppgifter, som dock ej äro av särskild betydelse i förevarande sammanhang och som därför här kunna förbigås.

KAPITEL 10

Företagareföreningarna

På skäl, som närmare utvecklats i småföretagsutredningens betänkande angående bland annat bildande av företagarnämnder (SOU 1946: 22), har utredningen förordat, att företagareföreningarna skola upplösas och den av dem bedrivna verksamheten överförs till företagarnämnderna. Den i nämnda betänkande lämnade redogörelsen för företagareföreningarna omfattar — förutom den organisatoriska uppbyggnaden — huvudsakligen föreningarnas långivning. Då företagarnämnderna avses ersätta föreningarna även beträffande övrig verksamhet, har utredningen ansett sig här böra lämna en sammanfattning av de nuvarande sju företagareföreningarnas uppgifter och arbete i fråga om de sidor av verksamheten, som ej blivit mera ingående behandlade i det föregående betänkandet.

Företagareföreningar finnas för närvarande i samtliga norrlandslän och i Värmlands samt Göteborgs och Bohus län. Det i respektive föreningsstadgar angivna arbetsprogrammet varierar något i olika föreningar, men i stort sett överensstämmer detsamma med vad som angivits i § 3 av de inom socialdepartementet utarbetade normalstadgarna. Samtliga föreningsstadgar finnas återgivna i utredningens nyss angivna betänkande (bil. B). Föreningarna ha i allmänhet till ändamål:

att utreda möjligheterna för skapande av lönande småindustrier och att i övrigt söka främja utvecklingen av hantverk, mindre industri och jordbrukets binärningar inom respektive län,

att lämna upplysningar och råd rörande planering och finansiering av dylika företag,

att åt småföretagare, som äro medlemmar i föreningen, utlämna lån eller förmedla sådana från staten eller annan långivare,

att förmedla varor och förnödenheter åt medlemmarna,

att främja avsättningen av medlemmarnas produkter

samt att i övrigt bedriva med föreningens ändamål förenlig verksamhet.

Föreningarnas arbetsuppgifter handläggas under föreningsstyrelsernas överinseende av konsulenter.

Utredning beträffande förutsättningarna för upptagande av nya tillverknings- eller andra behov, dels på eget initiativ i samband med konstaterade lokala eller andra behov, dels — och till övervägande delen — i samband med prövning av till föreningarna inkomna ansökningar om stöd till ny eller utvidgad produktion.

Den *rådgivande* verksamhetens art varierar något inom olika föreningar, bland annat beroende på konsulenternas utbildning och tidigare praktik. Den omfattar olika för företagets drift väsentliga frågor, såsom verkstadsplanering, arbetsorganisation, råvaru- och maskinanskaffning, ritnings- och konstruktionsarbeten, kalkylering och bokföring, försäljning och marknadsundersökning. I mån av behov äger samråd rum med fackmän på olika områden.

Konsulenterna anlitas såväl av låntagare som av företagare i övrigt och medlemskap i förening är i princip intet villkor för rådgivning. Rådfrågningen är kostnadsfri. Kombinationen av konsulterande och långivande verksamhet medför, att en betydande del av rådgivningen kommer låneklientelet tillgodo. Lån utlämnas, såsom framgår av ovanstående, endast till föreningsmedlemmar.

Rådgivning beträffande *verkstadsplanering* m. m. sker i samband med att företagare anlita föreningarna vid nybyggnad, utvidgning eller modernisering av verkstadslokaler. Vissa föreningar ha utarbetat ritningar till standardverkstäder, avsedda att tjäna företagarna till ledning i dylika fall. Föreningarna uppgöra även — vid behov med anlitande av särskild fackman — förslag till ritningar och kostnadsberäkningar för verkstadsbyggnader samt åtaga sig granskning av redan uppgjorda ritningar och kalkyler. I mån av tillgängliga resurser omfattar föreningarnas service även ritnings- och konstruktionsarbeten i samband med företagets produktion samt driftsrådgivning i övrigt.

Norrbottnens småindustriförening har organiserat en särskild möbelavdelning, som har till ändamål att befrämja möbelsnickeriföretagen inom länet och att biträda vid utredning och planering av nya företag inom denna bransch.

I Bohuslän, där antalet varv för småbåtar är betydande, har företagareföreningen bildat en båtcentral för att främja båtvarvens utveckling. Till varvens tjänst bedriver båtcentralen orderupptagning och försäljningsverksamhet, gemensamma materialinköp m. m. En särskild båtbyggnadskonsulent arbetar i detta syfte samt för att främja de mindre båtvarvens modernisering och rationella drift.

Samtliga föreningar bedriva eller förmedla för låntagares och andra företagares räkning *inköp av maskiner och annan verkstadsutrustning*, i vissa fall även material för tillverkningen. Anvisningar lämnas rörande lämpliga maskintyper och inköpskällor.

Småföretagens *bokföring och kalkylering* är även föremål för rådgivande verksamhet. Inom några föreningar nedlägges ett betydande arbete på dessa uppgifter. Direkt rådgivning sker i allmänhet i samband med övrig konsultation. Därutöver beviljar en förening visst bidrag till företagare, som genomgå korrespondenskurs i bokföring, varav dock hittills endast ett mindre antal personer begagnat sig. En annan förening har anordnat kurs- och föredragsverksamhet med bokföring och vissa tekniska ämnen på programmet.

I den mån resurser och tid medgiva ägnas även *försäljningen* uppmärksamhet. Detta synes i allmänhet ske från fall till fall, t. ex. i samband med marknadsundersökningar för ny eller utvidgad produktion. I några föreningar ha utställningar anordnats på olika platser, dels för att skapa kontakt mellan företagen och olika avnämare, dels såsom en allmän propaganda för ökad företagsamhet. Kontakten med marknaden sker i övrigt genom förbindelser med företag och institutioner på näringslivets område samt vid de årliga varumässorna. För avsättning av småindustrialster m. m. har vid Västerbottens företagareförening organiserats en särskild förmedlingsbyrå.

För att sprida kännedom om föreningarnas arbete samt för att öka kontakten med näringsidkarna och stimulera till ökad företagsamhet bedrivs information och propaganda genom artiklar i lokalpressen samt genom föredrag. I Västerbottens län har inspelats en film med motiv från länets småföretag. Flertalet föreningar ha i samråd med respektive kommuner tagit initiativ till bildande av lokala kontaktorgan, s. k. kommunala företagarnämnder eller industrikommittéer.

Föreningarna synas i sin verksamhet ha kommit i kontakt med flertalet inom respektive områden representerade grenar av småindustri och hantverk.

Företagareföreningarna arbeta i sin konsulterande verksamhet, såvitt utredningen kunnat finna, utan regelbunden kontakt med de centrala organ, som tillhandahålla speciell expertis för hantverk och småindustri på olika områden, nämligen Statens hantverksinstitut och SHSO. I viss mån torde detta förklaras av att ifrågavarande centrala organs resurser äro kvantitativt så begränsade, att man funnit det mera ändamålsenligt att vid förefallande behov vända sig direkt till någon konsulterande expert i branschen.

Även förbindelserna med vederbörande lokala hantverksorganisationer synas i flertalet fall icke ha varit så livliga, som önskligt varit. I Gävleborgs län har, som utredningen i annat sammanhang nämnt, ett värdefullt samarbete etablerats med länets hantverks- och småindustridistrikt på så sätt, att företagareföreningens konsulent fungerar som sekreterare hos distriktet.

Beträffande de till föreningarnas kreditgivning beviljade statslånen gälla vissa bestämmelser beträffande ränta m. m. I övrigt är beträffande föreningarnas verksamhet — fränsett en föreskrift om att förening skall vara skyldig underkasta sig de ändrade bestämmelser beträffande kontrollen av föreningens verksamhet, som kunna komma att meddelas av Kungl. Maj:t — endast föreskrivet, att chefen för socialdepartementet skall utse en person att på föreningens bekostnad i egenskap av revisor å statens vägnar deltaga i granskningen av föreningens räkenskaper och förvaltning samt att förening har att årligen senast den 15 augusti till handelsdepartementet och kommerskollegium avgiva förvaltningsberättelse för senast förflutna budgetår.

KAPITEL 11

Företagarnämnderna

Småföretagsutredningen har i sitt tidigare betänkande (SOU 1946: 22) motiverat behovet av en särskild organisation för handhavande av statliga och vissa andra åtgärder till befrämjande av hantverk och småindustri. Utredningen har därvid anfört bland annat, att denna organisation måste vara uppbyggd så, att hantverkare och småindustriidkare överallt i landet kunna komma i åtnjutande av de fördelar, som kunna följa med det statliga stödet. Organisationens arbetsuppgifter bli främst *dels* en ordnad rådgivning i tekniska och företagsekonomiska spörsmål, *dels* kreditgivning eller medverkan därvid. En intim samverkan mellan rådgivningen och låneverksamheten är nödvändig för den allsidiga prövning, som är en förutsättning för att företagaren i varje enskilt fall skall få det mest ändamålsenliga stödet. Organisationen bör alltså utformas så, att den samtidigt kan tillgodose fordringarna på *dels* inom hantverkets och småindustriens områden väl förfaren teknisk-ekonomisk expertis, *dels* ingående lokalkännedom. Med hänsyn till småföretagens förhållanden och de eftergifter i fråga om kraven på formell säkerhet vid långivningen, som utredningen föreslår och som torde vara nödvändiga, om verksamheten skall kunna få avsedd effekt, äro båda de nämnda villkoren oeftergivliga, såväl då det gäller kreditgivning som stöd i annan form.

Med utgångspunkt från dessa grundprinciper har utredningen, efter att ha diskuterat olika vägar att skapa en sådan organisation, föreslagit inrättande av *företagarnämnder*, åt vilka anförtros att handhava verksamheten under inseeende av kommerskollegium. Företagarnämnd, som skall utgöra ett samlande organ för olika åtgärder till hantverkets och småindustriens befrämjande, är alltså den organisationsform, vilken utredningen — med hänsyn till samtliga på frågan inverkan omständigheter — funnit vara den mest effektiva.

I nu förevarande betänkande har utredningen i olika sammanhang framhållit betydelsen av nämndernas medverkan vid och initiativ till åtgärder av skilda slag till småföretagsamhetens fromma. Såväl organisationen som nämndernas arbetsuppgifter i samband med kreditgivningen äro utförligt behandlade i utredningens förut avgivna betänkande, där även arten av deras rådgivningsverksamhet i stora drag berörts. För fullständighetens skull läm-

nar utredningen här nedan en sammanfattande redogörelse för nämndernas arbetsprogram ifråga om upplysnings- och rådgivningsverksamhet jämte därmed sammanhängande arbetsuppgifter.

Utformningen av nämndernas arbetsprogram bygger i väsentliga delar på de erfarenheter, som tidigare samlats inom företagareföreningarna. Nämndernas arbetsuppgifter avses emellertid bli mera omfattande än de, som hittills åvilat föreningarna.

Den konsulterande verksamheten skall omfatta allmän teknisk rådgivning ifråga om exempelvis uppförande och planering av verkstadsbyggnader, arbetsorganisation, kraft- och belyningsfrågor m. m. Nämnd skall biträda vid utarbetandet av planer på ett förbättrat verkstadsbestånd samt i övrigt taga initiativet till och företaga utredningar i för småföretagen aktuella frågor. På det företagsekonomiska området märkas bland aktuella arbetsuppgifter rådgivning i finansierings- och redovisningsteknik, försäljnings- och marknadsfrågor, kalkylering m. m. samt inköp av maskiner och arbetsmaterial.

En uppgift av vikt blir en organiserad rådgivnings- och upplysningsverksamhet i lokaliseringsfrågor, vilken kan ingå som ett led i en allmän regional planering. Med denna fråga sammanhänger i viss mån etableringsrådgivning till tjänst såväl för blivande företagare som näringslivet i övrigt. Vid rådgivning av mera speciell natur förmedlas kontakt med olika experter främst vid Statens hantverksinstitut och SHSO ävensom i exportfrågor med den av utredningen föreslagna småindustriens exportbyrå. Utredningen har även betonat angelägenheten av ett kontinuerligt samarbete mellan nämnderna och de centrala rådgivande organen. Ett sådant samarbete blir, såsom utredningen framhållit bland annat i samband med diskussionen om småföretagens rationaliseringsproblem (kap. 3), av värde för båda parterna.

Genom nämnds försorg bör bedrivas viss upplysnings- och propagandaverksamhet för ökad företagsamhet, exempelvis genom föredragsverksamhet samt genom artiklar i pressen. Kontakt mellan företagarna inbördes bör även underlättas genom åtgärder från företagarnämnderna, bland annat genom anordnandet av konferenser för distriktets företagare och andra för verksamheten intresserade, s. k. företagardagar, med syfte att väcka och vidmakthålla intresset hos företagarna för utbyte av rön och erfarenheter i tekniska och ekonomiska m. fl. frågor. Vid dessa företagardagar bör bland annat genom föredrag eller demonstrationer av verkstäder m. m. dryftas aktuella produktionsproblem.

I sin upplysningsverksamhet böra nämnderna söka kontakt med andra organ med närliggande arbetsuppgifter, såsom arbetsmarknadskommissionen med underlydande organ samt med det av Sveriges industriförbund och Svenska arbetsgivareföreningen bildade Industriens produktionsråd. Samarbete bör självfallet i första hand äga rum med under SHSO sorterande hantverksdistrikt och -föreningar.

Nämnd bör jämväl ägna intresse åt yrkesutbildningsfrågor inom distriktet. Härvid har nämnden icke några administrativa befogenheter eller uppgifter

men däremot rätt att liksom på andra områden inom sin intressesfär taga vissa initiativ. Sålunda kan det ankomma på nämnd att i samråd med hantverksinstitutet, vederbörande hantverksdistrikt, central verkstadsskola, annan yrkesundervisningsanstalt eller visst yrkesförbund taga initiativ till kursverksamhet m. m.

Beträffande nämndernas arbetsuppgifter i övrigt tillåter sig utredningen hänvisa till sitt förut avgivna betänkande.

En jämförelse med förhållandena i vissa andra länder är av intresse beträffande ett flertal av småföretagsamhetens spörsmål. Detta gäller bland annat vissa utbildningsfrågor, rådgivningsverksamheten och det ekonomiska stödet från statens sida.

Utredningen har i kapitlet om Statens hantverksinstitut hänvisat till den promemoria angående vissa åtgärder till främjande av hantverk och småindustri i Danmark, som fogats till detta betänkande som bilaga F. Vissa arbetsuppgifter, som avses tillkomma företagarnämnderna, äga sin motsvarighet i det danska systemet för stöd åt småföretagsamheten.

Vidare har överingenjören Alex Engblom till utredningens förfogande ställt en redogörelse för vissa åtgärder, som i USA företagits till stöd åt småföretagsamheten. Av denna redogörelse, som bygger på upplysningar inhämtade under en studieresa under tiden september—december 1945, framgår bland annat, att de små företagen i USA saknat ett samlande centralt organ. Någon motsvarighet till SHSO har sålunda aldrig funnits. Det har därför varit svårt för de mindre företagen att under tidernas lopp hävda sig i konkurrensen med jätteföretag och trustar. Vid tiden för USA:s inträde i världskriget kämpade den amerikanska småindustrin med stora svårigheter. För att kunna utnyttja den i den stora krigsansträngningen konstituerades (juni 1942) genom en allmän lag The Smaller War Plants Corporation (SWPC), ett organ med uppgift att taga hand om småföretagens intressen. SWPC och dess styrelse har sitt säte i Washington. Den direkta kontakten med småföretagen uppehålls genom en organisation med lokala nämnder (Boards of Governors) och tillförordnade områdeschefer (Regional Directors). Organisationen hade 1944 14 större kontor (Regional Offices) spridda över hela landet och 104 distriktskontor.

De lokala nämnderna ha ett dubbelt syfte, nämligen dels att informera centralorganet om småföretagens problem inom respektive områden, dels att hålla samtliga småföretag underrättade om centralorganets verksamhet. Programmet för det senare omfattar bland annat uppmuntran av småföretag genom statliga åtgärder, finansiell hjälp, orientering om vissa statliga institutioners åtgärder, erfarenheter och rön, rådgivning i tekniska frågor, motverkan av en överdriven centralisering av industriföretag till storstäder, hjälp till småföretag i exportfrågor samt en allmän undersökning av småföretagens förhållanden. För sistnämnda ändamål har inrättats ett särskilt kontor (Office of Reports) med uppgift att samla, analysera och undersöka ekonomiska tendenser beträffande småföretagens produktion, att sörja för inför-

skaffande av statistiska upplysningar samt att förbereda och kontrollera de speciella rapporter som inforas av SWPC.

Enligt upplysningar, som sedermera kommit utredningen tillhanda, skall centralorganet SWPC avvecklas och dess uppgifter övertagas dels av ett ämbetsverk (Department of Commerce), dels av en kommitté med mera tillfälliga arbetsuppgifter (Reconstruction Finance Corporation). Ehuru organisationen i dess helhet alltså ej längre är aktuell, i det att centralorganets arbetsuppgifter uppdelas på tvenne institutioner, synes dock närmare kännedom om den för fredsförhållanden avsedda verksamheten vara önskvärd. Även med beaktande av de väsentliga olikheterna mellan svenskt och amerikanskt näringsliv synas nämligen berörda spörsmål vara av största intresse för den svenska småföretagsamheten. Då tiden icke medgivit utredningen att införskaffa erforderliga upplysningar, får utredningen föreslå, att sådana inhämtas genom vederbörande beskickning samt att, om den så erhållna rapporten därtill giver anledning, sakkunniga utsändas till USA för ett mera ingående studium av dessa spörsmål.

KAPITEL 12

Olycksfallsförsäkringslagens tillämplighet å hantverkare

Enligt lag den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete (olycksfallsförsäkringslagen) är »envar arbetare», där ej annorlunda stadgas, försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbetet. Ordet »envar» angiver, att lagen i regel äger tillämpning å alla slag av verksamhet och sålunda icke blott å industrien utan även å exempelvis hantverket. Begreppet arbetare definieras på liknande sätt som i arbetarskyddslagen. Med arbetare förstås sålunda »envar, som *mot avlöning* användes till arbete för annans räkning utan att i förhållande till honom vara att anse såsom självständig företagare, så ock envar, som för vinnande av yrkesutbildning utan avlöning utför dylikt arbete». Med arbetsgivare förstås enligt lagen »envar, för vilkens räkning sådan arbetare användes till arbete utan att mellan dem står någon tredje person, vilken såsom självständig företagare åtagit sig ombesörja arbetets utförande». Såsom arbetare anses dock »ej den, som utför arbete i sitt hem eller å arbetsställe, som av honom bestämmes, ej heller den, som av tillfällig anledning användes till arbete av någon, som eljest ej använder arbetare, ej heller, där arbetet utföres för allenast en arbetsgivares räkning, dennes make och hemmavarande barn eller adoptivbarn och föräldrar eller adoptivföräldrar i förhållande till honom.»

Såsom angives i lagtexten, måste åtskillnad göras mellan begreppen arbetare och självständig företagare, vilket ej sällan kan vara förenat med vissa svårigheter. Tidigare erfarenheter giva dock vid handen, att hantverkare i allmänhet betraktas såsom självständiga företagare. En hantverkare kan alltså i regel ej försäkra sig själv för skada till följd av olycksfall i arbetet enligt olycksfallsförsäkringslagen. Dock kunna, därest han använder hemarbetare eller anlitar medlemmar av sin familj såsom arbetare, dessa frivilligt försäkras hos riksförsäkringsanstalten eller i sådant ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag, som omnämnes i lagen och i vilket försäkring i vissa fall må kunna tecknas på samma villkor som i fråga om försäkring i riksförsäkringsanstalten. Ej heller denna senare utväg står en företagare eller hantverkare till buds, utan han är hänvisad till övriga privata försäkringsanstalter, därest han vill teckna olycksfallsförsäkring för egen räkning. Enär kostnaderna för en sådan försäkring torde ställa sig dyrare än vid försäkring enligt olycksfallsförsäkringslagen, intar en hantverkare tydligen en ogynnsam ställning i ifrågavarande hänseende.

Frågan om egna företagares rätt till frivillig olycksfallsförsäkring eller om eventuell lagstadgad obligatorisk sådan har under årens lopp varit föremål för statsmakternas intresse. Så föreslogs redan i arbetarförsäkringskommitténs år 1888 avgivna betänkande angående bland annat lagstadgad olycksfallsförsäkring av de anställda inom vissa verksamheter, att envar näringsidkare eller arbetare, vilken icke eljest vore enligt lagen försäkrad, skulle äga rätt att i den föreslagna riksförsäkringsanstalten taga *frivillig* försäkring för olycksfall i arbetet.

Förslag till bestämmelser, som ehuru med vissa avvikelser anslöto sig till kommittéförslaget, förelades riksdagen men vann icke bifall.

Vid framläggandet av proposition till 1916 års riksdag med förslag till nu gällande lag (prop. nr 111) uttalade föredragande departementschefen, att i yttrandena berörda grupper av mindre yrkesidkare helt säkert ofta kunde komma i en synnerligen betryckt ställning, därest de drabbades av olycksfall. Frågan om lagstiftning för tillgodoseende av understöd i dylika fall syntes emellertid falla utanför ramen för den ifrågasatta lagstiftningen, som ju endast avsåge att ordna arbetsgivarens ersättningsplikt i förhållande till arbetaren. Otvivelaktigt vore frågan dock av sådan betydelse, att den vid lämplig tidpunkt borde bli föremål för särskild utredning.

I tvenne motioner vid 1928 års riksdag (FK nr 206 och AK nr 119) föreslogs utredning rörande utbyggnad av den frivilliga försäkringen enligt olycksfallsförsäkringslagen. Motionärerna uttalade, att personer, som i realiteten vore lönarbetare och socialt likställda med dessa, i många fall hänfördes till självständiga företagare och att det hade visat sig, att enskilda försäkringsbolag, på grund av stora risker i en hel del yrken, endast i undantagsfall ville meddela med lagförsäkringen likvärdig försäkring; dessutom ställde sig sannolikt premiekostnaden avsevärt hög och ofta så hög, att den vore oöverkomlig för ifrågavarande personer.

Andra lagutskottet anförde bland annat, att det icke torde kunna förnekas, att stora grupper av mindre arbetsgivare och självständiga yrkesutövare vore i ekonomiskt och socialt hänseende likställda med arbetare och sålunda i lika stort behov som dessa av det stöd, som delaktigheten av den sociala olycksfallsförsäkringens förmåner medförde. Utskottet tillstyrkte utredning rörande lämpligheten av en sådan utvidgning av den frivilliga försäkringen enligt lagen, att densamma komme att omfatta mindre arbetsgivare och självständiga yrkesutövare.

År 1935 framlade riksförsäkringsanstalten efter anbefalld utredning förslag till lag angående en för självständiga företagare avsedd, frivillig olycksfallsförsäkring. Enligt förslaget skulle envar, som i egenskap av självständig företagare yrkesmässigt bedreve förvärvsverksamhet och som icke vore delägare i ömsesidigt arbetsgivarebolag, äga rätt att genom försäkring i riksförsäkringsanstalten bereda sig ersättning enligt grunderna i 1916 års lag. Bolag skulle kunna meddela sådan försäkring för sina delägare.

Ersättning skulle utgå för olycksfall såväl i som utom arbetet och för de i yrkessjukdomsförsäkringslagen avsedda yrkessjukdomarna. Försäkringsin-

rättningen skulle dock, när sådant i särskilda fall funnes kunna ske utan olägenhet, medgiva att olycksfall utom arbetet undantoges från försäkringen.

I motioner vid 1939 års riksdag hemställdes, att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville till förnyad utredning upptaga frågan om en utvidgad försäkring mot olycksfall i arbete, varvid utredningen även borde omfatta spörsmålet, huruvida frågans lösning krävde utvidgad obligatorisk försäkring. Riksdagen beslöt i huvudsaklig överensstämmelse med motionärernas hemställan.

I en interpellation vid 1942 års riksdag ställdes till chefen för socialdepartementet frågan, om denne hade för avsikt att inom den närmaste tiden framlägga lagförslag till riksdagen angående utvidgad försäkring för olycksfall i arbete. I interpellationen framhölls bland annat — liksom i ovan nämnda motioner vid 1939 års riksdag — att försäkringen enligt olycksfallsförsäkringslagen hade en mycket begränsad omfattning. Vidare anfördes, att den av 1939 års riksdag begärda utredningen icke effektuerats. Frågan vore dock av en så betydande storleksordning och rörde ett så viktigt socialt rättfärdighetskrav, att den enligt interpellantens mening borde lösas snarast möjligt.

Departementschefen uttalade, att de av interpellanten berörda frågorna otvivelaktigt vore av stor vikt. Det kunde icke vara en tillfredsställande ordning, att ett betydande antal inom produktionen sysselsatta personer, ofta i mycket små ekonomiska omständigheter, stode utanför såväl obligatorisk som frivillig olycksfallsförsäkring. Att socialvårdskommittén ännu icke upptagit de av interpellanten berörda spörsmålen till behandling berodde därpå, att man velat avvakta slutförandet av de undersökningar och utredningar, som påginge inom kommittén rörande möjligheterna att effektivisera sjukkasväsendet, bland annat genom att vidga sjukförsäkringen till att omfatta de betydande grupper, som stode utanför densamma och som i betydande omfattning vore samma grupper, som stode utanför olycksfallsförsäkringen. Man hade velat pröva, huruvida icke utvidgningen av olycksfallsförsäkringen bäst skulle kunna vinnas genom en anknytning till en mera omfattande sjukförsäkring, och kommittén torde därför till övervägande upptaga sambandet mellan sjukförsäkring och olycksfallsförsäkring och då särskilt frågan om livränta till sjukkasmedlem, som skadats i arbetet men icke kunde erhålla ersättning enligt olycksfallsförsäkringslagen. Så snart resultatet av kommitténs utredningsarbete föreläge, ämnade departementschefen pröva möjligheterna att åstadkomma en lösning av det viktiga problem, varom interpellanten erinrat.

Departementschefen förklarade sig vilja understryka att, om det dröjts med åtgärder och förslag i fråga om olycksfallsförsäkring av egna företagare och dessas barn, berodde detta icke på något bristande intresse utan därpå, att frågan verkligen tillhörde de mest svårlösta, som funnes på det socialpolitiska området. Det vore begripligt, att under föreliggande omständigheter frågan om sjukkasorna skjutits i förgrunden.

Småföretagsutredningens synpunkter

Av den lämnade redogörelsen framgår, att statsmakterna sedan lång tid beaktat den ogynnsamma ställning i fråga om möjligheter till olycksfallsförsäkring, som bland annat en stor del hantverksutövare intaga i förhållande till andra befolkningsgrupper, men att dessa spörsmål ännu ej funnit sin lösning.

För närvarande synes närmast frågan om införandet av allmän sjukförsäkring vara aktuell. Skulle sådan införas, kommer frågan om olycksfallsförsäkringens utvidgning i ett nytt läge. De stora befolkningsgrupper, som stå utanför olycksfallsförsäkringen — egna företagare, hemmavarande barn och s. k. hemarbetare m. fl. — skulle genom sjukförsäkringen även erhålla ett visst skydd mot de ekonomiska följderna av olycksfall i arbete. Därmed vore otvivelaktigt mycket vunnet, men kvar skulle stå spörsmålet om komplettering av sjukförsäkringen för ifrågavarande befolkningsgrupper med stöd åt en frivillig olycksfalls- och livränteförsäkring.

Med hänsyn till den betydelse, som möjligheterna att erhålla ett effektivt försäkringsskydd mot olycksfall i arbete på billiga villkor måste anses ha för småföretagarna, vill utredningen understryka angelägenheten av att denna fråga bringas till en snar lösning.

KAPITEL 13

Mönster- och modellskydd m. m.

Den svenska rätten ger i två olika avseenden skydd åt produkter av hantverk och industri, dels i form av *mönsterskyddet*, dels genom skyddet för *konstverk*.

Gällande bestämmelser om *mönsterskyddet* återfinnas i lag den 10 juli 1899 om skydd för vissa mönster och modeller. Enligt 1 § nämnda lag må genom registrering hos patent- och registreringsverket i enlighet med lagens föreskrifter, där mönstret är nytt, mönstrets upphovsman eller hans rättshavare vinna rätt att med andras uteslutande begagna mönstret vid tillverkning till avsalu av alster tillhörande metallindustrien. Med mönster jämställas »modell», som i avseende på ändamålet är med mönster jämförlig.

Rättsskyddet avser sålunda endast mönster och modeller i avseende å alster tillhörande *metallindustrien* och endast vid tillverkning till avsalu av sådana alster. Dessutom ha bestämmelserna endast tillämpning å *prydnads-mönster*, ej å s. k. nyttighetsmönster.

Under förarbetena till ovannämnda lag om skydd för vissa mönster och modeller avsåg man att skapa skydd för prydnadsmönster inom alla industri-grenar. Detta mötte emellertid motstånd från industriidkarna själva, framför allt emedan en sådan lagstiftning skulle hindra dem från att begagna vissa utländska mönster. Endast metallindustriidkarna tillstyrkte mönsterskyddets införande, och detta inskränktes till att avse endast metallindustrien.

Bestämmelserna om mönsterskyddet ha utformats i nära anslutning till patentlagstiftningen. Skyddstiden är emellertid kort. Den omfattar endast en tid av *fem år*, räknat från den dag, då ansökningen inkom. Överträdelse av lagen straffas med böter, varjämte skadeståndsskyldighet kan inträda.

Enligt lagen den 30 maj 1919 om *rätt till verk av bildande konst* skyddas rätten till verk av bildande konst, såsom teckning och annan grafisk konst, målarkonst, bildhuggarkonst samt byggnadskonst. Till verk av bildande konst hänföres enligt lagen uttryckligen även alster av konsthantverk och konst-industri med undantag av beklädnadsartiklar och vävnader, avsedda för dylika artiklar.

Skyddsrätten tillkommer verkets upphovsman, d. v. s. konstnären eller den på vilken rätten övergått genom giftorätt, arv eller testamente eller genom överlåtelse. Har rätten överlåtits å annan, får dock icke denna utan tillstånd av konstnären eller hans arvingar vid efterbildande förändra verket i vidare mån än som nödvändig göres av det för efterbildandet använda förfarandet, varjämte konstnären äger påfordra, att hans namn angives å efterbildningen. Konstnärsrätten kan icke tagas i mät i konstnärens eller hans arvingars bo.

Skyddet innebär, att konstnären eller hans rättsinnehavare har uteslutande rätt att efterbilda verket. Såsom efterbildande anses emellertid icke, att i fri anslutning till ett konstverk framställles ett nytt, i det väsentliga självständigt sådant. Skyddet upphör vad beträffar alster av konsthantverk och konstindustri vid utgången av *tionde året* efter det, under vilket verket först offentliggjordes. Undantag från skyddsrätten ha uppställts i fråga om efterbildande av konstverk för studieändamål eller för eget bruk. Det är vidare tillåtet att i vetenskaplig framställning eller i skrift, som är avsedd att tjäna till bruk vid undervisning, till förklaring av texten efterbilda konstverk, som utgivits eller varit offentligen utställt. Likaledes är det tillåtet att genom teckning eller annan grafisk konst, målarkonst eller fotografi efterbilda konstverk, som finnes å allmän plats.

Såsom upphovsman till ett konstverk anses, där ej annat visas, den vilkens signatur är anbragt på verket. I fråga om verk av konstnär utan uppgivet eller under diktat namn företrädes konstnären i rättens utövning av den, som på verket finns nämnd såsom utgivare eller, om sådan ej angivits, såsom förläggare.

Om det konkreta verket överlåtits på annan, innefattas icke konstnärsrätten i överlåtelsen. Har verket överlåtits till staten eller myndighet anses emellertid överlåtelsen även innefatta rätt att efterbilda verket genom fotografi. En särbestämmelse har influtit rörande porträttbilder. Sådan bild, som utförts på beställning, får ej av konstnären eller hans rättsinnehavare efterbildas utan tillstånd av beställaren eller dennes arvingar.

Överträdelse av bestämmelserna i lagen straffas med böter. Straff stadgas bland annat även för den, som till salu håller eller genom försäljning, utdelande, uthyrning eller annorledes sprider eller offentligen utställer sådan efterbildning av ett konstverk, som honom veterligen blivit av annan utförd i strid mot lagen eller utförts allenast för studieändamål eller för enskilt bruk. Olaga efterbildningar kunna dessutom förstöras eller utlämnas till målsäganden.

Mönsterskyddet har gentemot konstverksskyddet den fördelen, att man genom registrering på ett yttre och lätt konstaterbart sätt fastslår vilka mönster som skyddas och när mönsterrätten uppkommer. Någon sådan registrering förekommer ej med avseende å skyddet för konstverk. Skyddet uppkommer här, när konstverket blivit till, vilket icke alltid är lätt att fixera. Å andra sidan utgör just avsaknaden av registreringstvång en konsekvens av den juridiska uppfattningen av konstnärens rätt som sådan. Såsom en skapelse,

sprungen ur konstnärens egen individualitet, blir verket skyddat redan från tillkomsten utan någon särskild åtgärd från konstnärens sida. Teoretiskt innebär sålunda konstnärsrätten ett vidsträcktare skydd än mönsterskyddet. Vad beträffar konstnärliga alster av hantverk och industri synes emellertid detta vidsträckta skydd i praktiken svårt att realisera på grund av vanskligheten att bedöma huruvida ett alster av konsthantverk eller konstindustri har den enligt lagen avgörande egenskapen av att vara konstverk. Såsom definition på begreppet alster av konsthantverk och konstindustri har uppställts, att det avser ett föremål som tillgodoser ett behov, att detta föremål är tekniskt riktigt utfört och att det är konstnärligt utformat. En annan definition är, att det avser ett nyttoföremål i konstnärlig form. Det är således icke tillfyllest att föremålet är ändamålsenligt. Den konstnärliga originaliteten och individualiteten måste alltid finnas. Vid bedömandet av frågan om dessa egenskaper äro för handen, får avgörandet i sista hand träffas av dem, som ha erfarenhet och kunskap inom området. I de mål, som hittills förekommit i ämnet, ha också sakkunnigutlåtanden inhämtats från skilda håll, och meningarna ha härvid skiftat avsevärt bland de sakkunniga.

Icke minst divergenserna i uppfattningen hos olika sakkunniga framhäva det faktum, att det för domstolarnas del torde vara nödvändigt att erhålla en objektiv grund i form av ett auktoritativt sakkunnigutlåtande att bygga på i sina avgöranden, om ett verk skall anses såsom konstverk i lagens mening eller icke. I diskussionen om skyddet för konsthantverk och konstindustri har framhållits, att det härvid gäller för domstolarna att finna de rätta sakkunniga. I fråga om vilka sakkunniga, som skola anses vara de rätta, ha meningarna varit delade. Nationalmuseum har i detta sammanhang nämnts såsom lämplig sakkunnigmyndighet på området, och det har även framhållits, att det förhållandet, att ett omtvistat nyttokonstföremål förekommit på en utställning av konsthantverk och konstindustri med jurybedömning bör utgöra en grund för bedömningen av frågan om den konstnärliga utformningen.

Vissa förslag ha framlagts i samband med diskussionen om en förbättring av rättsskyddet för konsthantverkarna och konstindustriidkarna. Dessa förslag gå bland annat ut på inrättandet av ett registreringsinstitut för konsthantverk och konstindustri, föreskrift om skyldighet för tillverkare att på något sätt märka alster av konsthantverk och konstindustri för att därmed manifesteras sitt anspråk på skydd mot efterbildning, en utsträckning av skyddstiden, ifrågavarande brottmåls läggande under allmänt åtal och införandet av värjemålsed i sådana mål i vissa fall och under vissa förutsättningar. Vidare har föreslagits inrättande av ett skiljedomsinstitut, förlagt till Svenska slöjdföreningen och med ändamål att medverka vid anordnandet av skiljedomstolar för lösande av rättstvister rörande skydd för alster av konsthantverk och konstindustri. Sistnämnda förslag är enligt uppgift för närvarande under övertvägande inom slöjdföreningen, vars styrelse skulle fungera såsom styrelse för institutet. I samband härmed har även föreslagits, att i

bestämmelserna för föreningens facksektion skulle införas en klausul, som skulle binda sektionens medlemmar att i tvister rörande konstnärsrätt och vad därmed har samband icke stämma till domstol utan anlita skiljedomsinstitutet.

Småföretagsutredningens synpunkter

Att lagen om skydd för verk av bildande konst icke helt synes ha givit *konsthandverket* och *konstindustrin* det skydd, som man hoppats på, kan delvis bero på att vederbörande rättsägare icke alltid haft ögonen öppna för det skydd, som lagen erbjuder. En upplysningsverksamhet rörande lagens innehåll och de möjligheter till skydd, som där uppställas, torde vara att rekommendera. Förhållandet kan emellertid även bottna i de olägenheter i fråga om tidsutdräkt och kostnader, som äro förknippade med rättens fastslående på processuell väg. Den i hittillsvarande rättsfall använda metoden att uppmobilisera landets konstauktoriteter såsom sakkunniga har otvivelaktigt gjort processen till en dyrbar och tidsödande procedur. Utredningen anser det ur konsthandverkarnas och konstindustriidkarnas synpunkt vara angeläget, att bevisningen genom sakkunniga förenklas och rationaliseras så att en viss sakkunnig myndighet ställes till förfogande för att avgiva yttranden i förekommande fall. En möjlighet att undvika den besvärligare och dyrbarare domstolsvägen skulle givetvis erhållas, om ett skiljedomsinstitut inrättades i enlighet med ovan berörda förslag.

Ett registreringsförfarande såsom medel för en konsthandverkare eller konstindustriidkare att manifesteras sitt anspråk på skydd för visst alster torde kunna ha en uppgift att fylla, förutsatt att registreringen kan verkställas utan alltför stora kostnader. Huruvida en sådan registrering skulle ha ytterligare juridisk verkan utöver själva offentliggörandet av alstret och av konstnärens anspråk på skydd för detsamma är en fråga, som utredningen icke anser sig böra närmare beröra. Detta liksom övriga här nämnda juridiska spørsmål torde närmast tillhöra området för auktoritetskommitténs utredningsuppdrag.

Vissa industribranscher, vilkas produkter icke skyddas genom den nuvarande lagstiftningen rörande mönster- och modellskydd, såsom möbelindustrin, leksaksindustrin m. fl. känna starkt olägenheten härav. Det anses otillfredsställande, att den, som experimenterar ut en ny modell, inte kan få något som helst skydd för densamma, såvida modellen icke är en konstnärlig produkt eller innebär en patenterbar uppfinning. Inom många industrier och kanske icke minst inom småindustrin sysslar man ständigt med att försöka få fram nyheter, och till det ändamålet måste man göra betydande uppoffringar av arbete och kostnader. Ofta hinner dock den nya modellen icke längre än ut i marknaden i något enstaka exemplar, förrän den kopieras av andra företagare, som alltså tillgodogöra sig nyheten utan besvär eller kostnader.

Införandet av ett statligt ordnat modellskydd torde på ovan anförda skäl böra övervägas. Ett sådant modellskydd torde även böra omfatta oväsentligare avvikelser. Visserligen kan det sägas, att den som åtminstone gjort sig besväret med att åstadkomma en avvikelse må anses ha presterat någonting mera värdefullt än ett rent plagiat och därför må ha viss rätt till att även få sin avvikelse skyddad såsom självständig modell. Gentemot denna uppfattning kan emellertid anmärkas, att ett modellskydd knappast kan bli effektivt, om även små avvikelser fritaga från ansvar för intrång.

Inom utredningen har skisserats ett modellskydd enligt följande huvudgrunder.

I likhet med vad fallet är beträffande varumärkesregistrering bör registrering av modell omhänderväras av patent- och registreringsverket. Modellskydd, som meddelas på ansökan och så framt icke annan tillverkare redan har samma sak skyddad, kungöres offentligen och utlägges i verkets bibliotek. Sökanden erlägger en skyddsavgift, exempelvis 50 kronor. Skyddet får en varaktighet av tre år.

Vara, som åtnjuter modellskydd, förses med inskrift eller etikett med texten »Modellskydd» och årtalet för skyddets meddelande. Intrång i modellskydd behandlas på samma sätt som intrång i patentskydd.

Här ifrågasättes ett treårigt modellskydd med hänsyn till att under denna tid bör en tillverkare normalt hinna få ut modellen i marknaden och återfå experimentkostnaderna. En förlängning på ytterligare tre år kan tänkas, men då mot en väsentligt förhöjd skyddsavgift. Ytterligare förlängning bör icke under några förhållanden medgivas. I syfte att förhindra, att nytt modellskydd meddelas en vara, för vilken modellskydd upphört att gälla för endast ett fåtal år sedan, bör granskningen före meddelandet av modellskydd utsträckas även till redan utgångna äldre modellskydd, förslagsvis 20 år tillbaka.

Småföretagsutredningen, som icke kunnat tränga närmare in i förevarande problem, föreslår att frågan om införande av modellskydd göres till föremål för närmare övervägande.

KAPITEL 14

Fortsatta undersökningar rörande småföretagsamheten

Det officiella material, som står till buds för belysning av småföretagsamheten i landet, måste anses vara otillfredsställande (jfr kap. 1 och 2 samt bilaga A). Försök ha även från olika håll gjorts att i någon mån avhjälpa bristerna. Så har flertalet företagareföreningar i samarbete med vederbörande hantverksdistrikt ävensom Svensk industriförening företagit vissa undersökningar av företagsbeståndet m. m. Dessa undersökningar ha huvudsakligen avsett att få kännedom om vilka företag, som varit tillfinnandes inom vissa områden, samt om dessa företags produktionsinriktning, arbetarantal m. m. Vidare ha kostnadsundersökningar utförts av SHSO i samarbete med vederbörande yrkesförbund inom blomsterhandeln och körsnär-yrket samt förberetts inom frisöryrket.

Olika omständigheter ha medfört, att vid undersökningarna, som för övrigt enligt sin uppläggning avsetts tjäna endast mera begränsade syftemål, som regel icke kunnat insamlas material av den art och omfattning, att det kan läggas till grund för mera vittgående slutsatser. Ehuru väl sådana undersökningar otvivelaktigt varit eller äro av en viss betydelse för de anordnande organens verksamhet, har utredningen med hänsyn till det nyss sagda icke funnit det påkallat att här lämna någon redogörelse för undersökningsresultaten.

Möjligheterna att i framtiden verksamt främja småföretagsamheten genom allmänna åtgärder kommer i många fall väsentligen att vara beroende av en bättre och aktuellare konkret kunskap rörande småföretagsamhetens allmänna struktur, utvecklingstendenser och utvecklingsbetingelser än som hittills kunnat erhållas.

Det kommer i första hand att krävas vidgad kunskap i två hänseenden. För det första kommer det att vara behov av större och mindre *engångsutredningar* rörande flera slag av såväl kortsikts- som långsiktsproblem. Det kan här vara fråga om utredningar, t. ex. rörande en viss branschs produktions- och distributionsstruktur, d. v. s. produktionens fördelning på olika stora företag, produktionens splittring respektive specialisering, distributionens organisation etc., lokalt eller för hela landet. Även större marknadsundersökningar, t. ex. rörande avsättningsmöjligheterna på längre sikt, kunna vara aktuella. Det kan också vara fråga om utvecklingsbetingelserna på längre

sikt med hänsyn till arbetskrafts- eller råvarutillgång, kommunikationer etc. Vidare kan man få anledning taga upp speciella problem berörande småföretagsamhetens finansiering. Slutligen kan det vad beträffar engångsutredningar bli fråga om problem av mera intern företagsekonomisk natur, t. ex. rörande självkostnadsberäkningar och dylikt. För det andra kommer det att vara behov av vidgad och aktuellare *information av löpande natur*. Ett självklart behov är en god sysselsättnings- och produktionsstatistik för småföretagen. Det kan här även gälla information rörande pris- och kostnadsutveckling på områden, som ha betydelse för hantverket och småindustrien. Av stor betydelse kommer vidare att bli en något så när kontinuerlig information beträffande företagsbildning och företagsdöd inom småföretagsamhetens område.

Mot bakgrunden av dessa exempel torde det vara klart, att stora brister för närvarande förefinnas vad angår statistisk och annan information, som kan tjäna som underlag för utrednings- och mera löpande informationsarbete av direkt och indirekt betydelse för småföretagsamheten. Det torde också stå klart att det, alldeles fränsett denna brist på officiell statistik, saknas ett centralt organ med speciell uppgift att ägna sig åt just ifrågavarande utredande och statistikbearbetande arbetsuppgifter.

Då det gäller att peka på vägar, som kunna leda fram till en förbättring av förhållandena, bör man först framhålla, att lösningarna i stor utsträckning måste ske i samband med en allmän effektivisering av den ekonomiska statistiken överhuvud, samt utbyggnad av institutionerna för ekonomisk forskning och upplysning. Frågan om att erhålla vidgad kunskap rörande småföretagsamheten och dess problem kan givetvis icke helt utskiljas som en särskild fråga. Detta hindrar emellertid icke, att man kan diskutera saken särskilt ur småföretagsamhetens synpunkt.

Av grundläggande betydelse måste de s. k. företagsräkningarna vara. Nödvändigheten av att enligt utredningens förslag den 12 november 1945 (se bilaga A) snarast möjligt föranstalta om en ny företagsräkning måste starkt understrykas. Företagsräkningarnas betydelse synes vara så stor, att dessa för framtiden böra genomföras med betydligt kortare intervall än som hittills varit fallet. Det synes också vara av vikt att man härvid, utan att efterätta kravet på kontinuitet i uppläggningsen, icke alltid bindes vid oförändrade former utan lämnar möjligheten öppen att vid de skilda tillfällena i själva företagsräkningen inbegripa olika specialundersökningar. Därest företagsräkningarna på så sätt dels upprepas relativt ofta, dels kombineras med statistiska specialundersökningar, skulle ett synnerligen värdefullt material kunna erhållas som grundval för en bedömning av många av småföretagsamhetens problem och därmed också för effektiva befrämjande åtgärder av olika slag.

Även om företagsräkningarna på antytt sätt skulle bli av mycket stort värde, torde det dock i vissa fall bli nödvändigt att ibland verkställa andra statistiska specialundersökningar av olika slag. Därtill kommer det förhållandet, att användningen av det statistiska materialet ofta kräver speciellt

bedömande och ofta måste infogas i ett vidare sammanhang. Beträffande specialundersökningarna böra företagarnämnderna kunna fylla en viktig uppgift såsom materialsamlare organ liksom också såsom uppslagsgivare och initiativtagare; deras speciella sakkunskap och lokalkännedom skulle sålunda här bli av stort värde. De vidsträcktare utredningsuppgifterna torde däremot — utom vad angår rent lokala spørsmål — lämpligast handhas av samordnande centrala organ. Det synes därvid angeläget, att en särskild institution upprättas för ekonomiska utredningar rörande småföretagsamheten och dess problem av inledningsvis antydd typ. En sådan behöver dock, bland annat med hänsyn till att man redan har Konjunkturinstitutet och Industriens utredningsinstitut, icke byggas upp i större skala. Även med tanke på svårigheterna att anskaffa kvalificerad arbetskraft för utrednings- och forskningsuppgifter synes någon mera omfattande institution för övrigt icke kunna komma i fråga. Man skulle sålunda i stället kunna tänka sig, att en *särskild avdelning inom SHSO upprättades*, som i samarbete med bland annat kommerskollegium och nämnda redan befintliga utredningsorgan samt vidare Affärsekonomiska forskningsinstitutet och i vissa fall Statens hantverksinstitut kunde vara ett sammanhållande organ vid genomförandet av en del specialutredningar av engångsnatur rörande småföretagsamheten och dess speciella problem.

En sådan utredningsavdelning, som alltså i första hand skulle vara inriktad på engångsutredningar på kortare sikt, skulle väl också i viss mån kunna handha en del statistisk informationsverksamhet av *löpande* natur, åtminstone då det gäller frågor av allmänt intresse. Sådana uppgifter borde dock vad angår mera allmän informationsverksamhet av flera skäl i stort sett handhas av redan befintliga institutioner och vad angår sådan av mera lokalt eller regionalt intresse kunna omhänderhas av företagarnämnderna och länsarbetsnämnderna, varjämte även Industriens produktionsråd, bland annat tack vare sin kartläggning av befolkningsstrukturens utveckling och läge på olika orter, bör kunna med fördel anlitas. Löpande undersökningar rörande priser och omsättning liksom mindre marknadsundersökningar borde lämpligast kunna företagas av exempelvis Affärsekonomiska forskningsinstitutet. Möjligheterna att etablera samarbete mellan SHSO:s avdelning och institutet vid uppläggandet av dylika undersökningar med särskild tanke på småföretagsamheten borde sålunda undersökas.

Konjunkturöversikter av allmän natur borde icke vara en uppgift för avdelningen i fråga, dels därför att de skulle vara alltför betungande och verka splittrande på verksamheten, dels därför, att dylika översikter redan nu utarbetas av andra institutioner. I den mån det kan befinnas lämpligt att vid utarbetande av dylika översikter infoga mera speciella, för småföretagsamheten särskilt viktiga specialöversikter, borde saken kunna tagas upp till diskussion med dessa institutioner. — Att den mera lokala eller regionala informationen lämpligast ombesörjes av företagarnämnderna vid sidan av länsarbetsnämnderna och Industriens produktionsråd ligger i sakens natur. Sådan information skulle ju vara en av dessa nämnders viktigaste uppgifter.

För att underlätta företagarnämndernas möjligheter att vara upplysnings- och rådgivningsorgan för småföretagarna inom respektive verksamhetsområden och för att erhålla en grund för de initiativ till småföretagsamhetens främjande, som nämnderna avses skola taga, samt för att göra det möjligt för dem att fungera såsom lokalsakkunniga instanser mellan exempelvis statsmakterna, de kommunala myndigheterna, SHSO och dess utredningsavdelning, branschorganisationerna etc. å ena sidan och småföretagarna å andra sidan, synes det angeläget att dessa nämnder lägga upp *fortlöpande statistisk och övrig informationsmaterial* rörande småföretagsamhetens förhållanden och utveckling inom sina respektive verksamhetsområden. Dylik statistik skulle säkerligen kunna vara av betydelse ur många synpunkter, även om det är uppenbart att mycket, kanske det mesta, av nämndernas lokalkännedom icke kan vara av den art att den kan iklädas statistikens form. Det skulle i detta sammanhang vara fördelaktigt i den mån företagarnämnderna i samarbete med länsarbetsnämnderna kunde dels direkt infogas i arbetet med de intermittenta företagsräkningarna, dels upprätta företagsregister, innehållande mera speciella detaljuppgifter än som vanligen bli aktuella i samband med företagsräkningarna. Dessa register skulle då kunna komplettera Statens arbetsmarknadskommissionens planerade, kommunvis upplagda register över företag med flera än 10 arbetare.

Om dylika register skola kunna upprättas utan en alltför stor organisation, som skulle växa företagarnämnderna över huvudet, torde krävas att nämnderna få utgå från företagsräkningarnas primärmaterial, åtminstone vad angår vissa av de där förefintliga uppgifterna. Det bör i detta sammanhang också erinras om önskvärdheten av att företagarnämnderna vid anskaffandet av uppgifter för sin verksamhet samråda med de institutioner, vilka kunna antagas ha behov av liknande uppgifter. Förutom med arbetsmarknadskommissionens sociala beredskapssektion torde kontakt sålunda böra upprätthållas med bland annat yrkesinspektionen samt med lämpliga kommunala organ. Vilken myndighet eller organisation, som skall utföra viss undersökning, får bedömas från fall till fall. Av vikt är, att företagarna icke betungas med uppgiftslämnande i större omfattning än som får anses fullt motiverat. Tillsynsmyndigheten för företagarnämnderna torde här kunna vara ett i viss mån sammanhållande organ.

KAPITEL 15

Sammanfattande synpunkter och förslag

De summariska beräkningar, som utredningen låtit verkställa av småindustriens och hantverkets betydelse för svenskt näringsliv, giva vid handen, att småföretagens insatser i folkhushållet äro synnerligen betydande. Med hänsyn härtill och då tillgänglig statistik lämnar endast ofullständiga upplysningar om småföretagsamheten, är det av största vikt att åtgärder vidtagas för att avhjälpa dessa brister.

Den av småföretagsutredningen föreslagna *företagsräkningen* bör därför komma till utförande snarast möjligt och under beaktande i huvudsak av de av utredningen i dess underdåniga framställning den 12 november 1945 (se bilaga A) anförda synpunkterna.

För att medverka till befrämjande av hantverkets och småindustriens *export* bör i huvudsaklig överensstämmelse med utredningens förslag i underdånig framställning den 17 december 1945 (se bilaga B) inrättas en småindustriens exportbyrå i anslutning till Sveriges allmänna exportförening samt tillsättas ett småindustriens exportråd. Till Sveriges allmänna exportförening bör för upprättande av sagda exportbyrå anvisas erforderliga medel. En grundlig undersökning bör företagas av småföretagens exportförhållanden och vad därmed äger samband.

Till främjande av hantverk och småindustri bör organiseras dels *rådgivning*, dels *kreditgivning* i anslutning till utredningens förslag i förut avgivet betänkande (SOU 1946: 22). Den samtidigt föreslagna organisationen med lokala *företagarnämnder*, varigenom kreditgivningen kombineras med erforderlig rådgivning, bör snarast möjligt komma till stånd.

Utredningen vill framhålla, att den funnit organiserandet av rådgivning och, där så erfordras, rådgivning i kombination med kreditgivning samt bildande av företagarnämnder enligt utredningens förslag vara nödvändiga förutsättningar för att det allmännas och näringslivets samverkande åtgärder till småföretagsamhetens främjande skola få avsedd effekt.

Småföretagens *lokaliseringsproblem* böra bli föremål för ett närmare studium. Förbättrade möjligheter till yrkesutbildning på landsbygden böra eftersträvas. I samband med pågående eller tilltänkta undersökningar av den s. k. flykten från landsbygden bör observeras, i vad mån denna är ett utslag av

tillfälliga orsaker eller ett led i en målmedveten strävan från individens sida att förbättra sina yrkeskunskaper eller att uppnå högre inkomst eller säkrare anställningsförhållanden. En systematisk lokalisering av småföretag till »by-samhällen» på den egentliga landsbygden är enligt utredningens uppfattning ägnad att underlätta en önskvärd differentiering av näringslivet. Kommunikationsförhållandena och krafttaxorna, som ofta utgöra återhållande moment, böra ägnas fortsatt uppmärksamhet. För att befrämja utvecklingen inom en viss bygd kan det understundom vara befogat att begagna särskilda stödformer för att påverka småföretagens lokalisering.

Småföretagens *rationaliseringsproblem* böra ägnas uppmärksamhet även under det allmännas medverkan. Det är av vital betydelse, att ett planmässigt studium av arbetsmetoder och andra områden av yrkesverksamheten bedrivs i syfte att finna vägar till förbättringar samt att företagen erhålla vägledning för att i praktiken kunna genomföra dylika förbättringar. Hantverksinstitutets rationaliseringsverksamhet bör ytterligare effektiviseras. Genom ett nära samarbete mellan hantverksinstitutets, SHSO:s och företagarnämndernas konsulenter kunna de centrala organens insatser för rationaliseringens genomförande göras i ännu högre grad fruktbringande. Publicitet bör givas åt de rön, som redan gjorts vid industriens rationaliseringsarbete eller som framkomma av undersökningar vid institutet. Utbyte av erfarenheter och rön böra göras mellan hantverksinstitutet och företagarnämndernas konsulenter. För de senare böra anordnas särskilda kurser vid institutet.

I och med att den av 1946 års riksdag beslutade förstärkningen av hantverksinstitutets personal och de av utredningen föreslagna lokala organen komma till stånd, synas enligt utredningens mening förutsättningar ha skapats för att statens ekonomiska stöd till befrämjande av en önskvärd rationalisering inom ifrågakvarande näringsområde skall få avsedd effekt.

Det kan förutses, att såväl institutet och SHSO som företagarnämnderna, i den mån verksamheten utvecklas, kunna behöva personalförstärkningar.

Vad hantverksinstitutets rationaliseringsverksamhet angår kommer dess utvecklingstakt att bli i hög grad beroende av det intresse småföretagarna och deras branschorganisationer komma att visa, då det gäller samarbetet med institutet, exempelvis för anordnande av försök inom arbetsmetodikens område.

SHSO:s konsulenter böra såsom hittills i första hand svara för rådgivning inom det företagsekonomiska området.

Småföretagens rationalisering är ett arbete på lång sikt. För industrien har det tagit flera tiotal år att utarbeta metoder för rationaliseringsarbetet och tillämpa desamma, innan man kommit fram till de resultat, som nu kunna påvisas. Ehuru man vid rationaliseringsarbetet inom småföretagsverksamheten har den stora fördelen att kunna dra nytta av de metoder, som under en lång följd av år successivt utarbetats inom industrien, kommer det säkerligen att kräva många års arbete för att inom hantverket — i de avseenden detta överhuvud är möjligt — uppnå en motsvarande utvecklingsgrad på detta

område. Det synes därför desto mera angeläget, att till en början de av utredningen föreslagna och rekommenderade åtgärderna utan dröjsmål genomföras. Erfarenheten får sedan utvisa i vilken takt den ifrågasatta organisatoriska stommen behöver ytterligare förstärkas.

Småföretagens *verkstadsbestånd* är i många fall otillfredsställande. Till tjänst för företagare bör en ökad rådgivningsverksamhet komma till stånd, inriktad på frågor i samband med arbetslokalernas utformning. Behov föreligger av speciell byggnadsteknisk expertis, som kan stå företagare och företagarnämnder till råds på området. Sådan sakkunskap bör vara centralt organiserad, förslagsvis i anslutning till Statens hantverksinstitut.

Stads- och byggnadsplaner böra utformas under hänsynstagande till näringslivets önskemål. Det av 1942 års stadsplaneutredning framlagda förslaget till byggnadslag m. m. innebär möjligheter till förbättring av nu rådande förhållanden. Beträffande den för småföretagen viktiga gårdsbebyggelsen böra emellertid till skillnad från förslaget bestämmelserna angående hushöjd utformas så, att de icke i och för sig utgöra hinder för inredande av arbetslokaler i dylika hus.

Kommunerna böra bereda det på lokal marknad inriktade hantverket tillgång till lämpliga utrymmen i respektive orters centralare delar. För småindustriens behov böra tomtområden reserveras. Kommunerna böra stödja initiativ eller själva vidtaga åtgärder för tillgodoseende av hantverkets och småindustriens lokalbehov.

Kollektiva verkstadshus synas i många fall vara att förorda och tillkomsten av sådana bör befrämjas. I detta syfte böra villkoren för nuvarande statliga tertiärlån till bostadsföretag utvidgas till att omfatta jämväl sådana hus, som i uthyrningssyfte uppföras av kommun eller viss sammanslutning. Dylika låneärenden, som icke falla inom ramen för företagarnämndernas verksamhet, böra handläggas centralt. Frågan föreslås bli föremål för särskild utredning.

Kommunala verkstadshus böra i lämplig omfattning upptagas i allmän beredskapsstat.

I fråga om lämpliga *inköps- och försäljningsorgan* bör det ankomma på företagarna och deras organisationer, alltså närmast SHSO och yrkesförbunden, att vidtaga erforderliga åtgärder. Det är emellertid även ett samhällligt intresse, att dessa för småföretagsamheten betydelsefulla ekonomiska problem lösas på bästa sätt.

Beträffande *yrkesutbildningen* för hantverk och småindustri hemställer utredningen, med understrykande av frågans fundamentala betydelse, att den av överstyrelsen för yrkesutbildning föreslagna allmänna översynen av yrkesskolväsendet snarast kommer till stånd.

Statens hantverksinstitut är i behov av personalförstärkningar och även i andra avseenden en utbyggnad av organisationen, om institutet skall kunna fullfölja sina uppgifter. En väsentlig förstärkning av anslaget till resestipendier för yrkesutbildning synes motiverad, och en sänkning av kursavgifterna bör tagas under övervägande. Småindustriens problem böra beaktas vid institutet mera än vad hittills skett. Då särskilda utredningsmän erhållit chefsens för handelsdepartementet uppdrag att utarbeta en plan för institutets fortsatta utbyggnad, har utredningen icke ansett sig böra ingå på en närmare diskussion av ämnet utan endast angivit vissa aktuella önskemål.

Fortsatta *statsbidrag* tillstyrkas till *SHSO:s* verksamhet, som utredningen finner i olika avseenden vara av stor betydelse för småföretagsamheten. De nu utgående statsbidragens storlek bör kunna tagas under omprövning år från år. Även till *SHSO:s* studieverksamhet, som för närvarande ej åtnjuter statligt stöd, bör statsbidrag kunna utgå.

Närmare upplysningar böra inhämtas rörande i USA vidtagna eller planerade åtgärder till stöd åt småföretagsamhet.

Utredningen framhåller angelägenheten av att frågan om *sjuk- och olycksfallsförsäkring* för de befolkningsgrupper, som nu stå utanför olycksfallsförsäkringslagen, bringas till en snar lösning och hemställer, att frågan om ett *modellskydd* för hantverkets och småindustriens alster göres till föremål för närmare övervägande.

Företagsräkningar böra utföras med kortare intervall än hittills. Som komplement till företagsräkningarna böra utföras statistiska specialundersökningar rörande småföretagsamheten. Företagarnämnderna fylla härvid en viktig uppgift som materialsamlare organ liksom också såsom uppslagsgivare och initiativtagare. De vidsträcktare utredningsuppgifterna böra handhas av en särskild avdelning inom *SHSO*, utrustad med erforderlig statistisk expertis, i samarbete med bland annat kommerskollegium, Konjunkturinstitutet, Industriens utredningsinstitut, Affärsekonomiska forskningsinstitutet och hantverksinstitutet.

Statistisk informationsverksamhet av löpande natur i vad avser mera allmän informationsverksamhet bör i stort sett handhas av redan befintliga institutioner, och vad angår sådan av lokalt eller regionalt intresse bör den kunna skötas av företagarnämnder och länsarbetsnämnder.

Förslag om företagsräkning för hantverk och småindustri

Till Konungen

Kungl. Maj:t har genom beslut den 15 juni 1945 anbefallt, att hantverkets och småindustriens utvecklingsmöjligheter skulle utredas genom särskilt tillkallade sakkunniga. Därvid skulle enligt de till statsrådsprotokollet sagda dag fogade utredningsdirektiven ett stort antal spörsmål, berörande hantverket och småindustrien, upptagas till övervägande. Vissa av dessa spörsmål äro av den art, att ett fullständigt klarläggande av desamma skulle taga avsevärd tid i anspråk. Statsrådet och chefen för handelsdepartementet har under hand uttalat som ett önskemål, att de sakkunnigas arbete måtte bedrivas så, att vissa förslag kunde framläggas i så god tid att de, om så i övrigt befunes lämpligt, kunde av Kungl. Maj:t föreläggas 1946 års riksdag. Med anledning härav ha de sakkunniga, som antagit namnet »småföretagsutredningen», funnit sig tills vidare böra för Kungl. Maj:t redovisa utredningsresultaten med tillhörande förslag, alltefter som arbetet fortskrider. Utredningen framlägger här nedan förslag om utförande av en företagsräkning för hantverket och småindustrien.

Kännedomen om hantverkets och småindustriens — här med ett gemensamt namn kallade »småföretagen» — lokalisering, omfattning, arbetarantal, produktionsvärde, kreditförhållanden m. m. är i hög grad bristfällig. Det ligger i sakens natur, att som förutsättning för ett tillförlitligt bedömande av småföretagens utvecklingsmöjligheter måste uppställas bästa möjliga kunskap om bland annat nys berörda förhållanden. I exempelvis kommerskollegii industriberättelse redovisas årligen vissa data av angivna slag. Av skäl, som i det följande närmare beröras, återfinnes emellertid i industristatistiken endast en mindre del av småföretagen, och denna del är för övrigt ej redovisad separat. I åtminstone ett annat statistiskt material — riksförsäkringsanstaltens — är visserligen representativiteten för småföretagen avsevärt bättre än i industristatistiken, men i stället äro de insamlade uppgifterna, som endast innehålla ett par av de i förevarande sammanhang nödvändiga data, alltför ofullständiga för att kunna tjäna här avsedda ändamål. Genom företagsräkningen 1931 klarlades ett antal fakta av betydelse för bedömandet av de spörsmål, som nu äro av intresse vid en kartläggning av småföretagsamheten. Utvecklingen efter 1931 har emellertid varit sådan, att då framkomna siffror icke längre kunna antagas äga aktualitet. Härtill kommer att även om uppgifterna till 1931 års företagsräkning få anses ha varit så fullständiga, som med hänsyn till då rådande förhållanden var erforderligt, lämnades dock icke svar på samtliga de frågor, som det nu vore av värde att få besvarade vid en ny räkning. I utredningsdirektiven uttalar föredragande departementschefen i fråga om underlaget för en bedömning av småföretagens utvecklingsmöjligheter följande.

»Kännedomen om den mindre företagsamhetens ekonomiska förhållanden i vårt land är bristfällig, vilket kan ogynnsamt påverka behandlingen av hithörande spörsmål. Den till årsskiftet 1945/46 planerade folkräkningen är emellertid avsedd att giva material för belysning av bl. a. vissa sidor av företagen inom landet och deras verksamhet. Jag anser lämpligt att de sakkunniga för verkställande av nu ifrågasvarande utredning snarast möjligt taga kännedom om hithörande planer för folkräkningen och därvid överväga om de härutinnan ha några förslag att framföra.

Inom svensk industriförening pågår för närvarande en lokalt begränsad undersökning rörande den mindre och medelstora industriens produktions- och avsättningsförhållanden m. m. De sakkunniga böra överväga, huruvida icke dylika eller liknande undersökningar äro erforderliga i större omfattning, såsom komplettering till det material som folkräkningen kan lämna. Befinnes så vara fallet, bör förslag utarbetas rörande den lämpligaste och billigaste formen för utförande av sådana undersökningar i samverkan med de olika organisationerna inom detta område av näringslivet.»

Planerna för 1945/46 års folkräkning innefatta visserligen några data av betydelse för belysning av småföretagens verksamhet. Dessa uppgifter bliva emellertid alltför ofullständiga för att kunna giva en tillräckligt fyllig bild av denna verksamhet. Härtill kommer att en bearbetning av materialet ur synpunkter av betydelse för utredningen torde komma att stöta på vissa svårigheter och även bli synnerligen tidskrävande och kostsam i förhållande till de resultat, som kunna vinnas. Vad beträffar möjligheten att genom en utökning av programmet för folkräkningen erhålla de önskvärda uppgifterna, har utredningen konstaterat, att denna väg av flera skäl ej varit framkomlig. Vid utredningens tillkomst hade förberedelserna för folkräkningen fortskridit så långt, att en omläggning och utökning av uppgiftsmaterialet i överensstämmelse med utredningens önskemål redan med hänsyn till tiden svårigen lät sig genomföra. Vidare skilja sig uppgifterna till en folkräkning och till en företagsräkning så väsentligt från varandra, att de, även om de avse samma tidpunkt, icke lämpligen böra insamlas och bearbetas gemensamt. Därjämte torde det ur psykologisk synpunkt vara mindre lämpligt att utföra två sådana räkningar samtidigt. Därigenom skulle man nämligen komma att på en gång avfordra uppgiftslämnarna svar på ett så stort antal frågor, att företagarnas intresse för att lämna korrekta och fullständiga uppgifter kunde vedervågas. Under sådana förhållanden har utredningen ansett sig böra söka andra vägar för att nå det åsyftade målet.

Utredningen har då först undersökt huruvida någon eller några av de offentliga statistiska serier eller register, som finnas, skulle efter komplettering kunna utnyttjas för ändamålet. Härvid komma främst i åtanke kommerskollegii industristatistik, socialstyrelsens sysselsättningsstatistik, riksförsäkringsanstaltens förteckningar och uppgiftsmaterial, arbetsmarknadskommissionens företagsregister samt eventuellt länsstyrelsernas register över inom länen anställd arbetskraft.

Kommerskollegii industristatistik bygger på uppgifter insamlade med stöd av kundgörelsen den 16 maj 1913 (nr 84) med ändring 1918:290 och är den statistiska serie, som närmast kunde ifrågakomma, då den innehåller flertalet av de uppgiftslag, som äro av betydelse i förevarande sammanhang. Emellertid omspänner industristatistiken endast en del av småindustrien och en mycket obetydlig del av hantverket. Som belysande härför må anföras, att industristatistiken för år 1931 redovisade i runda tal 14 700 arbetsställen med 495 000 sysselsatta, under det att företagsräkningen samma år upptog 114 400 arbetsställen med 847 000 sysselsatta personer. Denna skillnad kan måhända till någon mindre del förklaras av skiljaktigheter i sättet för insamling av uppgifter, men till den alldeles övervägande delen beror skillnaden på den avgränsning nedåt i fråga om företagens storlek, som gäller för industristatistiken. I denna medtages nämligen allenast industrialanläggningar med i regel minst 10 arbetare eller med ett produktvärde av minst 15 000 kronor respektive en intjänt förädlingslön av minst 4 000 kronor. För vissa industrigrenar tillämpas väsentligt högre värdegränser än de nämnda. Härtill kan anmärkas att gränserna fastställdes år 1926 och att man vid bestämmandet av vilka företag, som skola medtagas i statistiken, torde taga en viss hänsyn till penningvärdets förändringar. Ett företag, som tidigare ej redovisats i industriberättelsen, torde sålunda, om arbetarantalet alltjämt understiger 10, som regel ej upptagas i densamma, för såvitt icke produktvärdet respektive förädlingslönen rätt väsentligt överstiger nyss

nämnda värden. Av det sagda framgår, att industrierättelsen icke lämnar erforderligt material för att åstadkomma den eftersträfvandvärda kännedomen om småföretagen.

Socialstyrelsens sysselsättningsstatistik för industrigrupper grundas på ett ännu mindre material än industrierättelsens, för närvarande omkring 5 000 företag med inmot 400 000 sysselsatta. Uppgifterna till statistiken, som äro frivilliga, angiva dessutom endast antalet vid olika tidpunkter sysselsatta arbetare. För utredningens undersökningar är detta material alltför ofullständigt för att tagas i beaktande.

Riksförsäkringsanstalten disponerar synnerligen fullständiga uppgifter om antalet anställda vid företag med minst en anställd. En brist ur utredningens synpunkt är dock att det säkerligen betydande antalet hantverkare, som ej har något avlönat biträde, alltså ej återfinnes i materialet. För arbetsgivare med en till fyra anställda finnas kommunvis uppställda förteckningar, som innehålla uppgifter om rörelsens art och antalet anställda. Dessa förteckningar torde kunna användas som underlag för adressregister vid en eventuell företagsräkning men kunna i övrigt knappast lämna något bidrag till undersökningen av småföretagen. För företag med fem anställda eller flera finnas enligt uppgift ej förteckningar, och primärmaterial för dessa företag, som visserligen upptager mera fullständiga uppgifter än materialet i övrigt, blir omedelbart efter dess ankomst föremål för bearbetning på olika håll inom riksförsäkringsanstalten, varför detsamma ej alls eller endast med stora svårigheter kan disponeras för annat ändamål än anstaltens.

Hos arbetsmarknadskommissionen finnes ett företagsregister upprättat närmast i avsikt att underlätta en eventuell tillämpning av tjänstepliktslagen. Detta register har emellertid vid olika tillfällen visat sig ägnat att tjäna även andra ändamål, varför detsamma revideras en à två gånger om året. Det kan alltså anses vara fullt aktuellt. Registret, som inte omfattar samtliga industrigrupper — undantagna äro bland annat husbyggnads-, väg- och vattenbyggnads- och liknande anläggningsverksamhet (dock ej rör- och elektriska installationer) samt måleri och glasmästeri — redovisar företag med minst tre, i fråga om arbetande hantverksmästare minst två, anställda. Uppgifter finnas om antalet arbetare inom olika yrkeskategorier. Nyss angivna begränsningar medföra emellertid, att det egentliga hantverket till större delen ej återfinnes i registret. Detta skulle dock kunna användas för att utrona antalet anställda vid småindustrien inom de näringsgrupper, som omfattas av registret. Då emellertid kännedom om företag utanför registret ej synes kunna vinnas annat än genom en särskild undersökning, och då registret för däri upptagna företag endast lämnar svar på en av de frågor, som i förevarande sammanhang böra uppställas, synes ej heller detta register kunna utnyttjas för utredningen annat än vid uppgörandet av adressförteckningar.

Jämlikt förordningen den 30 april 1943 (nr 218) är arbetsgivare skyldig att inom en vecka lämna uppgift om anställande av arbetskraft. Dessa uppgifter, som avgivs i två exemplar, förvaras dels hos vederbörande utmättningsman, dels hos länsstyrelsen och borde utgöra ett synnerligen fullständigt företagsregister. Enligt vad utredningen erfarit kan detta material dock icke utnyttjas för direkt bearbetning men kan möjligen anlitas som hjälpmaterial vid upprättandet av ett företagsregister.

Av det sagda torde framgå, att det icke är möjligt att genom bearbetning av tillgängligt statistiskt eller annat material erhålla den kännedom om småföretagen, som utredningen åstundar. Utredningen har i överensstämmelse med direktiven undersökt möjligheterna att genom eller under medverkan av olika organisationer, såsom SHSO och Svensk industriförening, erhålla önskade uppgifter. Dessa sammanslutningar ha förklarat sig beredda att efter förmåga medverka vid hopsamling av material m. m. men ha naturligt nog framhållit, att deras medverkan icke kunde få någon större betydelse annat än i vad anginge deras egna medlemmar och att för övrigt av en enskild organisation utförda undersökningar alltid bleve mer eller mindre begränsade med hänsyn till organisationens eget syftemål. Vid 1931 års

företagsräkning uppskattades småföretagen till omkring 100 000. För närvarande har SHSO något mer än 30 000 medlemmar och Svensk industriförening omkring 1 100. Även om antalet småföretag förändrats sedan 1931, är det tydligt att en stor del av småföretagen, sannolikt den större delen, alltså står utanför organisationerna. Skall en undersökning av småföretagsamheten leda till avsett mål, måste alltså sådan undersökningsmetod väljas, att även de oorganiserade företagarna nås. Såvitt utredningen kan finna, är detta möjligt endast genom en räkning av samtliga de företag det här gäller. *Utredningen föreslår alltså, att en företagsräkning avseende hantverk och småindustri utföres snarast möjligt.*

Huruvida en sådan företagsräkning bör utföras separat eller i samband med en allmän företagsräkning torde böra bedömas främst ur andra synpunkter än dem utredningen har att anlägga. Utredningen tillåter sig dock — icke minst med hänsyn till svårigheten att från andra närgränsande företagstyper klart avgränsa vissa av dem, varom här är fråga — angiva som sin mening att, om en räkning av företagen anses böra utföras även inom andra områden av näringslivet, starka skäl tala för att undersökningen av hantverkets och småindustriens förhållanden sker samtidigt därmed. I detta sammanhang anser sig utredningen även böra framhålla, att, om industristatistiken även omfattat småföretagen, någon särskild räkning av dessa knappast varit behöfvig, när i så fall endast vissa kompletteringar av industristatistiken erfordrats. En räkning av de i sagda statistik ingående småföretagen borde alltså vara obehöfvig, något som sannolikt skulle gälla även storindustrin. Det kunde då synas tillfyllest, att räkningen av småföretagen inskränktes till att omfatta sådana företag, som ej redovisas i industristatistiken. För att belysa småföretagsamheten i dess helhet fordras emellertid, att uppgifterna inhämtas samtidigt från de olika företagarkategorierna och enligt fullt enhetliga linjer samt att de bearbetas samtidigt, så att resultaten kunna bedömas i ett sammanhang. Detta torde icke vara genomförbart, om en del uppgifter erhållas via industristatistiken, som blir tillgänglig först efter avsevärd tidsutdräkt. Så överlämnades exempelvis industriberättelsen för 1942 den 30 april 1945. En så betydande skillnad mellan observationstiden och tiden för publiceringen av resultaten är ej tillfredsställande med hänsyn till att de frågor, vilkas lösning är avsedd att vinnas bland annat med ledning av sagda undersökningar, torde böra behandlas väsentligt snabbare.

Utredningen, som utgår från att verkställandet av en företagsräkning kommer att uppdragas åt något av de ämbetsverk, vilka närmast syssla med dylika arbetsuppgifter — kommerskollegium eller statistiska centralbyrån — har icke ansett sig böra på detta stadium utarbeta något program för räkningen. Vid sina överväganden i ämnet har utredningen, som i början av denna framställning antytts, dock icke kunnat underlåta att ägna viss uppmärksamhet åt de krav, som böra ställas på en räkning av småföretagen. Utredningen tillåter sig att här nedan i korthet redogöra för de önskemål, som främst böra tillgodoses vid upprättandet av frågeformulär och vid uppgifternas bearbetning.

Frågeformuläret.

Självfallet böra erfarenheterna från 1931 års företagsräkning noga beaktas. Av vikt är att frågeställningarna göras så enkla som möjligt och att de icke bli alltför många. Det bör därför noga övervägas, om samtliga de i 1931 års räkning uppställda frågorna behöva medtagas, en sak som utredningen är angelägen framhålla med hänsyn till att här nedan föreslås medtagandet av nya frågor och en utvidgning och fördjupning av vissa frågeställningar från 1931.

Kommer en företagsräkning att omfatta all industri, kan frågan om *gränsen mellan småindustri och annan industri* tills vidare lämnas öppen. Skulle så ej bliva fallet synes i räkningen böra medtagas samtliga företag med i regel högst 50 anställda, varvid med anställda förstås såväl arbetare som förvaltningspersonal. Företag med mer än 50 anställda torde nämligen icke i något fall böra rubriceras som

småindustri. Vad beträffar företag med mindre än 50 anställda får det vid bearbetningen avgöras från fall till fall, om företaget med hänsyn till verksamhetens art och produktionens värde m. m. skall betraktas som småindustri eller ej.

Den *uppdelning i större och mindre företag*, som gjordes 1931, finner utredningen ändamålsenlig. Visserligen kunde med hänsyn till utvecklingen under mellantiden en annan gränsdragning mellan dessa båda kategorier vara önskvärd, då ett företag med fem anställda numera näppeligen bör betecknas som »större». Önskvärdheten att erhålla största möjliga jämförbarhet mellan de båda räkningarna synes emellertid motivera, att man med bortseende från det nyss sagda bibehåller gränsdragningen från 1931.

Ett önskemål är att kunna belysa hantverkets och småindustriens förhållanden var för sig. Detta försvåras emellertid i väsentlig grad av att allmängiltiga definitioner ej kunna uppställas på de båda begreppen. Gränsen mellan hantverk och småindustri är i viss mån flytande, betingad som den är av olika förhållanden å skilda orter och inom skilda yrken. Materialets uppdelning skulle i hög grad underlättas, om småföretagarna sattes i tillfälle att själva uppgiva, huruvida de betrakta sitt företag såsom industri eller hantverk. Uppgift härom bör därför intagas i frågeformuläret.

I hög grad belysande för utvecklingen inom en näringsgren är antalet för varje år *nystartade företag*. Frågeformuläret bör därför lämna uppgift om det år, då företaget började sin verksamhet.

Den *maskinella utrustningen* är numera även för de minsta företagen av stor betydelse, och förekomsten av moderna arbetsmaskiner giver god vägledning vid bedömandet av verksamhetens kvalitativa och kvantitativa förutsättningar. Uppgifter om viktigare maskinell utrustning böra därför lämnas. För att icke belasta uppgiftslämnarna med alltför mycket arbete, och då en utredning om maskinbeståndet får anses vara av intresse främst för de mindre företagen, torde denna fråga ej behöva medtagas annat än i formuläret för »mindre företag» (utan anställda eller med högst fyra anställda).

Beträffande företagens *personal* lämnades i 1931 års företagsräkning endast uppgifter avseende en viss tidpunkt, varigenom säsongmässiga variationer ej kommo till uttryck; ej heller lämnades i formuläret anvisningar om hur tillfälligt anställd personal borde upptagas. Det kan anses önskvärt, att uppgifterna avse medeltal för hela året — eventuellt redovisning av antalet vid förslagsvis fyra olika tidpunkter av året — samt att åtskillnad göres mellan heltids- och deltidssysselsatta. Eventuellt kunna uppgifter begäras om sammanlagda antalet arbetstimmar under ett år.

Ett önskemål i fråga om personalens redovisning är, att densamma mera fullständigt än som skedde 1931 uppdelas på yrkesutbildad och annan personal. En uppdelning torde därför böra göras på grupperna yrkesarbetare, tempoarbetare (utan yrkesutbildning), grovarbetare-hantlangare samt lärlingar och därmed jämförliga. Vidare vore det av värde, om en något mera differentierad åldersfördelning kunde åstadkommas, förslagsvis genom att dela gruppen »18 år och däröver» på tre grupper, nämligen 18—24 år, 25—39 år samt 40 år och däröver.

Vissa *ekonomiska uppgifter* äro enligt utredningens mening önskvärda. Det torde i detta sammanhang vara värdefullt att erhålla upplysning om huru stor del av de årliga kostnaderna, som hänföra sig till löner och därmed jämförliga personalkostnader, till hyreskostnader och till övriga omkostnader. Även om i de sistnämnda fallen uppgifterna icke alltid bli fullt jämförbara, beroende på exempelvis olika stort eget kapital och olika stor egen arbetsinsats, äro dylika uppgifter ägnade att ge en god allmänföreställning om förhållandena inom olika verksamhetsgrenar och storleksordningar av företag. Uppgifter i berörda hänseenden lämnas i rörelsebilagan till företagens självdeklarationer, varför det icke torde erbjuda de enskilda företagen större svårigheter att lämna uppgifter av ifrågavarande slag.

En redovisning av *avsättningsvägarna och avsättningsområdena* för produkterna skulle vara av betydande värde och bör därför medtagas vid företagsräkningen.

Vad beträffar avsättningsvägarna inom riket bör en uppdelning ske, utvisande av sättnings fördelning på förslagsvis följande kategorier, nämligen *allmänheten, detaljhandeln, grosshandeln* och *industrien*. För erhållande av upplysning om avsättnings fördelning på olika områden bör, vad beträffar köparkategorien »allmänheten», en uppdelning göras i *lokal försäljning*, d. v. s. försäljning å platsen, *regional försäljning* (exempelvis inom eget eller angränsande län) och *försäljning över hela riket*. Beträffande kategorien »detaljhandeln» bör i samma syfte en uppdelning göras på *lokal försäljning* och *annan försäljning*. Det är vidare av värde att känna till, huruvida avsättningen fördelar sig på ett fåtal eller många köpare, varigenom underleverantörsystemets utbredning kan bedömas. Man kan dock inte begära, att uppgifter av detta slag skola vara mycket detaljerade; det räcker, om uppgiftslämnaren anger siffrorna inom vissa grova gränser.

Uppgifter böra inhämtas om hur stor del av produktionen som *exporteras*.

Kreditrelationerna mellan köpare och säljare äro av betydelse bland annat för bedömning av företagarens kreditbehov. För en fullständig bild av dessa förhållanden skulle uppgifter om såväl erhållna som givna krediter erfordras. Det får emellertid anses troligt, att många företagare skulle befinnas ovilliga att redovisa *erhållna* krediter, trots att primärmaterialet till företagsräkningen självfallet icke kommer att publiceras eller eljest bliva tillgängligt för allmänheten, förrän så avsevärd tid förflutit, att uppgifterna ej längre kunna anses ha betydelse för vederbörande affärsförhållanden. Att lämna summariska uppgifter om *givna* kundkrediter borde däremot icke väcka några betänkligheter hos företagarna, och redan kännedom om dessa krediter vore av värde för nyss angivet ändamål. Summan av vid viss tidpunkt till betalning förfallna fördringar bör därför upptagas i frågeformuläret. Härvid bör observeras, att uppgiften skall avse *nettofordran*, det vill säga i förekommande fall efter avdrag av förskottslikvid eller delbetalning — kontant, genom växel eller i annan form — som av någon anledning ej avförts å kundens konto.

Materialets insamling.

Beträffande materialets insamling anföres i redogörelsen för 1931 års företagsräkning bland annat följande.

För uppnående av största möjliga fullständighet vid företagsräkningen har det givetvis varit av grundläggande betydelse att finna en effektiv metod för primäruppgifternas insamling. I huvudsak har man här haft att pröva två alternativa vägar, nämligen antingen anlitande av särskilt utsedda lokala räknare med uppgift att var och en inom sitt bestämda distrikt införskaffa uppgifterna eller ock en insamling av dessa genom befintliga lokala myndigheter. Därest räkningen innefattat även jordbruket, torde det blivit nödvändigt att välja förstnämnda alternativ, men sedan denna näringsgren uteslutits och räkningens omfattning härigenom blivit mera begränsad, har den senare vägen synt framkomlig. I fråga om möjligheterna att åstadkomma ett fullständigt uppgiftsmaterial hava de två metoderna ansetts ungefärligen likvärdiga. Däremot ligger det i sakens natur, att en organisation med särskilda räknare skulle draga betydligt högre kostnader än ett insamlingsarbete, utfört av myndigheterna som tjänsteäliggande. På grund härav har sistnämnda metod befunnits böra komma till användning vid materialinsamlingen.

Det har gjorts gällande, att den år 1931 tillämpade metoden vore mindre lämplig, då det gällde småföretag. Vissa grundläggande uppgifter kunde med fördel hämtas ur mantalsuppgifter m. m., varefter komplettering borde ske genom utsända intervjuare enligt den vid uppläggnings av 1931 års räkning diskuterade men ej använda metoden. Det torde emellertid vara odiskutabelt, att en insamling av primärmaterialet genom särskilda besökare måste ställa sig väsentligt dyrare per insamlad uppgift. Förmodligen blir skillnaden så stor, att det icke är ekonomiskt genomförbart att på denna väg erhålla uppgifter från landets samtliga småföretagare. Härtill kommer att det är tvivelaktigt, om kompetenta besökare kunna upp-

bringas till det antal, som erfordras för att undersökningen skall kunna genomföras inom rimlig tid. Vill man begagna den effektivare insamlingsmetoden, torde under sådana förhållanden ej återstå annan utväg än att använda ett samplingsförfarande, eventuellt som komplement till en förenklad allmän räkning. Huruvida det är möjligt att vid en sampling få fram ett representativt urval av räkningsobjekt, som giver för rikets alla skiftande förhållanden tillförlitliga resultat, undandraget sig utredningens bedömande. Utredningen är alltså ej beredd att taga ståndpunkt till spörsmålet om hur materialet lämpligast bör insamlas vid en företagsräkning för hantverk och småindustri.

Materialets bearbetning.

Med understrykande av att nedan anförda synpunkter endast äro resultatet av en summarisk behandling av hithörande spörsmål och alltså icke utgöra någon fullständig redogörelse för vad som bör iakttagas, vill utredningen i fråga om bearbetningen av materialet från en företagsräkning framhålla ett par önskemål.

Vid företagens fördelning på olika *storleksgrupper* efter antalet sysselsatta personer bör gruppen 11—50 uppdelas på tvenne grupper, nämligen 11—25 och 26—50.

I redogörelsen för 1931 års företagsräkning finnes i tab. 9 en sammanställning av antalet företag, omsättningsbelopp, sysselsatta personer och använd drivkraft för omedelbar drift med *fördelning på enskilda yrkesgrupper och lokala enheter*. Där redovisas 130 yrkesgrupper, varvid för varje län angivas dels specificerade uppgifter för städer, köpingar och municipalsamhällen med en folkmängd av minst 5 000, dels en klumpsiffra för länet i övrigt. Denna begränsning har medfört att — utöver vissa städer samt förortsområdena till Stockholm och Göteborg, Sandvikens köping ävensom Hagalunds, Höganäs, Älvsborgs, Skönsbergs och Kiruna municipalsamhällen — inga befolkningsagglomerationer redovisats. Därigenom ha betydelsefulla industriorter sammanslagits med den omgivande landsbygden samtidigt som ur näringslivets synpunkt mindre betydande städer blivit i detalj behandlade. Det synes utredningen nödvändigt, att den regionala uppdelningen drives betydligt längre vid en kommande företagsräkning, i all synnerhet som en sådan är avsedd att skapa ökad kännedom bland annat om småindustriens lokalisering. Att en längre driven uppdelning av materialet ställer större krav på utrymme i redogörelsen bör ej få verka hindrande. Eventuellt skulle det kunna tänkas, att man sammansloge vissa av yrkesgrupperna, en åtgärd som kunde övervägas, om företagsräkningen begränsades till småföretagen. Alltför stora förhoppningar på en utrymmesbesparing på denna väg böra emellertid ej ställas, då det ingalunda är uteslutet, att en närmare granskning av yrkesgrupperingen med hänsyn just till småföretagen kan resultera i önskemål om uppdelning av vissa andra grupper.

Utredningen finner det över huvud vara av stor betydelse, att småföretagsamhetens lokalisering blir så utförligt kartlagd som möjligt och att därvid särskilt uppmärksammas förekomsten av småföretag på den egentliga landsbygden och i tätorter. Kännedom härom är nödvändig för att få en överblick över var åtgärder böra sättas in för främjandet av tillkomsten av nya småföretag på landsbygden.

Under hänvisning till vad här ovan anförts får småföretagsutredningen föreslå, att åtgärder vidtagas för utförande av en företagsräkning avseende hantverk och småindustri.

I detta ärendes handläggning ha deltagit utredningens samtliga ledamöter.
Stockholm den 12 november 1945.

Underdånigst

RYNO LUNDQUIST.

Birger Arvas.

Småföretagens exportfrågor

Till Konungen

I direktiven för småföretagsutredningens arbete uttalar chefen för handelsdepartementet bland annat, att särskild uppmärksamhet bör ägnas frågan om skapandet av bättre betingelser för export av småföretagsamhetens alster och om de organisatoriska problem, som därmed äga samband. Då denna fråga får anses vara i hög grad aktuell inför den nu pågående omställningen av näringslivet från krigs- till fredshushållning, har småföretagsutredningen funnit sig böra upptaga densamma till omedelbar behandling.

De överbäganden utredningen gjort, ha resulterat i vissa förslag i ämnet, för vilka här nedan redogöres. Innan utredningen övergår till dessa förslag, vill den tillåta sig att lämna korta redogörelser dels för de organisationer, som för närvarande tillgodose småföretagarnas intressen i avseende å exportfrågor, nämligen Sveriges allmänna exportförening, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, svensk industriförening, Produkter från Sverige, ekonomisk förening u. p. a., Sveriges möbelindustriförbund, Sveriges järn- och metallmanufakturiförening och svenska glasexportföreningen u. p. a., dels för svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbunds verksamhet i avseende å export av hemslöjdsalster, dels ock för den statsgaranti för exportkredit, som står industrien till buds. Dessa redogörelser grunda sig på av vederbörande organisationer respektive exportkreditnämnden lämnade uppgifter.

Sveriges allmänna exportförening är den största organisationen för exportfrågor. Medlemsstocken utgöres för närvarande av omkring 1 000 företag, till större delen medelstora och mindre. Föreningens verksamhet finansieras i huvudsak genom årliga medlemsavgifter. Till föreningens allmänna verksamhet utgår statsbidrag med 30 000 kronor per år. Föreningen verkar i sak som ett ideellt upplysningsorgan och lämnar råd och upplysningar åt såväl storföretagare som småföretagare. Vad de mindre företagarna beträffar brukar föreningen råda dem att anlita exportfirmor, som stå till tjänst med att företräda vederbörande företag i utlandet och som själva finansiera exporten. Överenskommelse har träffats med Sveriges hantverks- och småindustriorganisation om anlåtande av sådan mellanhand. Exportföreningen anser exportfirmorna vara av den största betydelse för utvidgandet av småföretagarnas exportmöjligheter.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation (SHSO), landets centrala näringsorganisation för hantverket och småindustrien, omfattar 470 lokala föreningar, sammanslutna i 27 länsförbund (distrikt) med sammanlagt 31 700 medlemmar, därunder omkring 5 000 småindustriidkare. Till organisationen äro kollektivt anslutna 33 yrkesförbund med sammanlagt omkring 28 000 medlemmar. Sedan år 1940 finnes inom organisationen en särskild avdelning, benämnd *förmedlingstjänsten*, vilken har till uppgift att förmedla order och beställningar åt småföretagare, i första hand småindustriidkare, från avnämare tillhörande olika kategorier.

Under 1944 vidtog SHSO vissa åtgärder för att underlätta export av den svenska småindustriens produktion. Frågeformulär tillställdes de till organisationen anslutna småindustriföretagen med anhållan om upplysningar rörande företagets intresse för export, deras tillverkning, kapacitet, möjligheter till omläggning för exportpro-

duktion etc. Det inkomna materialet bearbetades och överlämnades enligt särskild överenskommelse till svenska exportörers förening, en sammanslutning av vissa exportfirmor, särskilt inriktade på export av småindustriens alster. Den med föreningen träffade överenskommelsen innebär, att de till densamma anslutna exportföretagen av SHSO i första hand skola anvisas såsom lämpliga exportörer för organisationens medlemmar. Några överenskommelser om ensamrätt för föreningens medlemmar i något avseende ha emellertid icke träffats. Föreningens medlemmar ha utarbetat exportkataloger, vilka dock först på senaste tid blivit färdiga för distribution. Avsikten med den träffade överenskommelsen är främförallt att skapa ett förtroendefullt samarbete mellan fabrikant- och exportföretag. Någon exportaffär i större utsträckning ha ännu icke kommit till stånd.

Frågan om den lämpligaste organisationen av förmedlingsverksamheten har varit under diskussion sedan någon tid tillbaka, och en omläggning i någon form torde komma att genomföras i syfte att ytterligare effektivisera denna gren av verksamheten.

Svensk industriförening är en som ideell förening utformad sammanslutning av industriföretag, vilken inom sig bildat en ekonomisk förening, svenska industriernas import- och exportförening u. p. a. (Sviex). Industriföreningen, till vilken äro anslutna cirka 1 100 företag med omkring 35 000 arbetare, omfattar företag med 1—400 anställda, varav i vissa fall en del hemarbetare. Här ingå således även medelstora industrier. Medlemsantalet i Sviex utgör för närvarande ett hundratal. Båda föreningarna äro stadda i stark utveckling. Verksamheten finansieras genom andelar och årsavgifter. Till föreningarna äro anslutna såväl enskilda företagare som branschorganisationer, ehuru verksamheten huvudsakligen baserar sig på branschorganisationerna. För närvarande betjäna föreningarna järn-, metall-, trä-, textil-, kemiska, fruktförädlings- och läderbranscherna, men komma under den närmaste tiden att utvidga sin verksamhet till ytterligare några branscher. Industriföreningen är huvudsakligen inriktad på samverkan i produktions- och försäljningsfrågor.

Sviex har bildats för att åt svensk industriförenings medlemmar tillförsäkra stor-driftens fördelar. Denna uppgift realiseras främst genom samköp och samförsäljningar. Samköpen avse i allmänhet import av olika slags råvaror och tillgå på det sättet, att Sviex uppsamlar ett antal medlemmars, i första hand en branschförenings, importorder till en stororder, verkställer importen och fördelar den importerade varan på de olika medlemmarna. Samförsäljningarna tillgå på motsvarande sätt, i det att Sviex samlar stora order på de olika exportmarknaderna och därefter delar upp dessa order på ett erforderligt antal medlemmar, vilka bedriva samma eller likartad produktion. Härigenom åstadkommes även för den minsta industridkare möjlighet att sälja sina produkter även på export. Sviex, som arbetar såväl med fasta representanter som med agenturfirmor, upprättar nu ett avdelningskontor i Buenos Aires och avsikten är att efter hand i görligaste mån på liknande sätt bygga ut organisationen på olika marknader.

Produkter från Sverige, ekonomisk förening u. p. a. bildades år 1935 på initiativ av kooperativa förbundet och under medverkan av detta och en del företagare, huvudsakligen småindustridkare. Till föreningen äro anslutna cirka 150 företagare, därav omkring 125 småindustrier och hantverkare. Medlemskap kan efter för- eningsstyrelsens godkännande erhållas av varje företagare, som inlöser en andel (inträdesavgift). Någon årsavgift utgår däremot icke.

Föreningens uppgift är att stå medlemmarna till tjänst med råd och upplysningar i exportfrågor samt, i den mån så önskas, ombesörja export för de olika företagen. Vid avgivande av offerter räknar föreningen givetvis med vissa provisioner, men dessa beräknas så lågt som möjligt, endast så att kostnaderna täckas. Avsikten är således ej att få fram största möjliga vinst. I övrigt arbetar föreningen som vanlig exportör, svarar för betalningen av de partier, som säljas genom föreningens förmedling, etc. De genom föreningens förmedling exporterade varuslagen äro mycket

skiftande. Nämnas kan exempelvis järnmanufaktur- och träprodukter, maskiner av skilda slag, verktyg, jordbruksredskap, sportartiklar, leksaker, glas, textilier, konserver m. m.

Föreningens försäljning sker antingen genom agenter i de olika länderna eller direkt till importörerna. Ett eget kontor finnes i New York.

Omedelbart efter det föreningen bildats utgavs en exportkatalog, tryckt på engelska, tyska, franska och spanska. Denna, som trycktes i 10 000 exemplar, spreds över praktiskt taget hela världen. En ny exportkatalog är nu under utarbetande.

Sveriges möbelindustriförbund omfattar cirka 550 fabrikanter med ett arbetarantal av fem och däröver, eller ungefär 90 å 95 % av samtliga firmor, som ej äro att hänföra till egentliga hantverkare, med vilka förbundet avser sådana tillverkare, som endast producera för det lokala behovet. Alla större möbelfabrikanter äro anslutna. Förbundets medlemmar äro, i allmänhet genom träindustriens branschorganisation (Tibo), anslutna till Sveriges industriförbund, under det att möbelindustriförbundet såsom sådant icke är anslutet till industriförbundet.

Möbelindustriförbundet tager icke befattning med exportfrågor. Denna verksamhet skall i stället omhänderväras av en exportförening, som helt nyligen inregistrerats. Till denna förening äro hittills anslutna omkring 40 av förbundets medlemmar, respresenterande ungefär halva tillverkningskapaciteten hos förbundets samtliga medlemmar. Föreningen, vars firma är möbelfabrikanternas export- och importförening u. p. a., har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att driva export- och importhandel med möbler och andra träalster samt maskiner och andra förnödenheter inom möbelbranschen ävensom annan därmed förenlig verksamhet. Medlemskap kan förvärfvas av svenska fysiska och juridiska personer, som tillverka eller engros försälja möbler.

Den viktigaste exportartikeln utgöres för närvarande av enklare möbler (utility furnitures), men man vill komma in på exportmarknaden även med de bättre möbeltyperna, varvid man särskilt riktar intresset mot England. Förbundet avser att anställa en ständig representant i London, men detta har av ekonomiska skäl ännu icke kunnat realiseras.

Sveriges järn- och metallmanufaktur-förening är en till Sveriges industriförbund ansluten branschorganisation, som huvudsakligen sysslar med hemmamarknadsfrågor men som även utövar viss förmedlingstjänst, när det gäller export. Föreningen utövar ingen avtalsslutande funktion men lämnar råd och upplysningar i exportfrågor samt biträder medlemmarna eller grupper av dessa vid prissättning för export, kvotering m. m. Handelspolitiska frågor handläggas tillsammans med Sveriges allmänna exportförening.

Järn- och metallmanufaktur-föreningen omfattar cirka 240 företag med sammanlagt omkring 28 000 arbetare. Ungefär hälften av företagen ha ett arbetarantal av 50 eller därunder. De till föreningen anslutna företagen äro sammanförda i elva grupper alltefter de tillverkade varornas karaktär. Härvid göres icke skillnad mellan storföretagare och småföretagare. Småföretagarnas problem äro således icke såsom sådana föremål för någon specialbehandling inom föreningen.

Svenska glaselexportföreningen u. p. a. bildades i början av år 1945 och efterträdde därvid svenska glasbrukens exportförening u. p. a. i Växjö. Föreningen är såsom branschsektion ansluten till Sveriges allmänna exportförening. Till föreningen äro för närvarande anslutna ett 40-tal företag, de flesta med ett arbetarantal av 50—100. Till medlem kan antagas envar, som har intresse av exportaffärer med svenskt gls av egen eller annans tillverkning, i sistnämnda fallet dock endast om vederbörande såsom exportör auktoriserats av föreningen. Medlemsavgifterna fastställas för kalenderår och utgå enligt särskilda regler, olika för olika fall, med viss procent av värdet av medlemmarnas exportförsäljning.

Enligt stadgarna har föreningen till ändamål att för medlemmarnas räkning och jämväl i syfte att bereda lättnader å hemmamarknaden förmedla och kontrollera

exportförsäljningar samt att i övrigt främja och stödja medlemmarnas exportaffärer. Efter särskilt föreningsbeslut må jämväl direkt försäljningsverksamhet bedrivas. Sådan verksamhet har föreningen emellertid ännu icke upptagit. Föreningen ger och förmedlar råd och upplysningar i exportfrågor och förmedlar kontakt med utländska köpare, men den omhänderhar icke några ekonomiska transaktioner. Den utövar viss priskontroll men övar icke någon kontroll på varornas kvalitet. Föreningen förmedlar förbindelse mellan företagare och exportörer, och dess styrelse har härvid fastställt vissa minimipriser för exportprodukter. Föreningen bevakar även medlemmarnas intressen i handelspolitiska frågor.

Export har ännu icke kommit till stånd i någon större omfattning.

Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund, som utgör en ideell förening, bildad år 1912, bedriver sedan år 1928 genom en ekonomisk förening, hemslöjdsförbundet för Sverige, försäljning av hemslöjdsalster, även på export. Sedan år 1941 har engrosförsäljning såväl inom landet som på utlandet ordnats med en affärsman i Stockholm som mellanhand. De olika hemslöjdsföreningarna samla upp produkter lämpade för export och försäljningen sker sedermera på agenturbasis. Mellanhanden svarar härvid för försäljningskostnaderna, och provisionen är lämpad därefter.

Före kriget uppgick totalomsättningen till cirka 600 000 kronor, varav på export cirka 200 000 kronor. Då denna proportion var i huvudsak densamma under åren före kriget och den nuvarande engrosomsättningen utgör cirka 1 800 000 kronor per år, räknar man med en export av 600 000 kronors värde. Före kriget gick huvudparten av de exporterade artiklarna till U.S.A. och Norge, och marknaderna förmodas komma att bli i viss mån desamma nu som tidigare. Enär produktions- och andra förhållanden inom hemslöjden växla mycket snabbt, har man emellertid för hemslöjdens del funnit det lättare att organisera försäljning till närbelägna köpare än till främmande världsdelar.

Engelska och amerikanska firmor ha gjort sina inköp bland annat genom Associated Merchandising Corporation (A.M.C.) i London och Carbone i Boston. Förbundet hyser planer på att upprätta egna kontor i utlandet, eventuellt i samarbete med andra exportörer, men dessa planer ha ännu icke tagit fast form.

Exportkredit. Till befrämjande av svensk export kan statsgaranti beviljas för exportkredit på sätt stadgas i kungörelsen den 26 maj 1939 (nr 214) angående statsgaranti för exportkredit. Nämnnda kungörelse, som efterträtt en förordning i samma ämne av år 1933 (nr 429), gällde ursprungligen till och med den 30 juni 1942, men giltighetstiden har sedermera successivt förlängts till och med den 30 juni 1946. Prövning och avgörande i fråga om statsgaranti för exportkredit ankommer på en av Kungl. Maj:t utsedd nämnd, exportkreditnämnden.

Statsgaranti för exportkredit kan beviljas svensk exportör eller svensk bank eller annan svensk kreditgivare för kredit, som lämnas vid försäljning till utlandet av inhemska alster av industri, jordbruk eller fiske. Garanti kan ock i särskilda fall beviljas för entreprenadarbeten, som utföras i utlandet, i förening med industrileveranser ävensom för till utlandet levererade alster av svensk teknisk konsulterande verksamhet, särskilt då dylik verksamhet kan bli av betydelse för svensk export, garantin må högst avse, att ett belopp uppgående till 75 procent eller, i fråga om vissa alster, 85 procent av den lämnade krediten kommer att inflyta, eller ock att, där slutlig förlust på krediten uppstår, av sådan förlust ej mer än 25 procent eller, i fråga om vissa alster, 15 procent skall drabba exportören eller kreditgivaren. Sammanlagda beloppet av gällande exportkreditgarantier får ej överstiga trehundra miljoner kronor. För beviljad exportkreditgaranti skall den, som erhåller garantin, erlägga en premie, avpassad med hänsyn till olika inverkan omständigheter.

Under tiden från verksamhetens början den 1 juli 1933 fram till den 30 september 1945 hava omkring 34 000 exportkreditgarantier utfärdats, avseende krediter å i runt tal 735 miljoner kronor, av vilket belopp 472 miljoner kronor garanterats

av staten. På tiden före den 1 september 1939 faller emellertid endast ett garanti-belopp av 39 miljoner kronor och på tiden efter den 1 januari 1944 endast 23 miljoner kronor. Krediterna ha i ytterst obetydlig utsträckning avsett småföretagare. Antalet statsgaranterade exportkrediter till småföretagare rör sig endast om något tiotal.

Utredningen övergår nu till en diskussion av de åtgärder, som närmast böra ifrågakomma för att förbättra hantverkets och småindustriens exportmöjligheter.

För att rätt kunna bedöma småföretagens export och vilka åtgärder, som kunna vara ägnade att främja denna, måste man först klargöra nuvarande förhållanden vid småföretagen beträffande kapacitetsutnyttjande och exportkvoter. Man har emellertid icke tillgång till annat än mycket knapphändiga uppgifter härom. Represen-tativa data om produktionens fördelning på export och hemmamarknad i olika stora företag och olika branscher föreligga icke. På grund av exportstatistikens ofullständiga redovisning av varuslag kan man icke heller däri utläsa mycket om storleksordning eller länderfördelning på utförseln av småindustriella produkter. Det må därjämte påpekas, att även i de få fall, där mer detaljerad uppdelning föreligger, den ringa jämförbarheten överhuvud taget mellan handels- och produktionsstatistiken försvårar ett studium av här berörda förhållanden. Avhjälpandet av denna brist är angelägen och torde behöva särskilt utredas.

Om organisationen av småföretagens export, dess mellanled och finansieringsformer har man också mycket ofullständiga upplysningar. Ett karakteristiskt drag torde dock åtminstone tidigare ha varit, att exporten i icke oansenlig omfattning grundat sig på direktförbindelser mellan köpare och säljare, etablerade genom av företagarna själva företagna affärsresor till utlandet.

Trots ofullständigheterna i föreliggande material kan man emellertid med erfarenhet från ett stort antal individuella fall konstatera, att, även om småföretagen till övervägande del lita till den inhemska marknaden, exporten dock har spelat och måste spela en väsentlig roll för sysselsättningen. Man vet emellertid också, att exporten, särskilt vad beträffar traditionellt typiska småindustriprodukter, under åren före kriget började få svårare att göra sig gällande, bland annat på grund av konkurrens från vissa europeiska länder, men även till följd av den tilltagande restriktionismen och självförsörjningssträvandena i varuutbytet mellan länderna. Det torde sålunda icke råda tvekan om att exportfrågan utgör ett viktigt problem för småföretagen.

Av det hittills sagda framgår enligt småföretagsutredningens mening, att grundliga undersökningar äro angelägna och nödvändiga för att skaffa detaljerad kännedom om småföretagens export och vad därmed äger samband. Utredningen föreslår därför, att dylika undersökningar verkställas. Beträffande sättet för verkställandet återkommer utredningen här nedan.

Det låter sig utan vidare säga, att en utvidgning av småföretagens export vore av stort värde som ett medel både att minska produktionskostnaderna och att öka sysselsättningsmöjligheterna. Detta bör givetvis tagas till utgångspunkt vid de föreslagna undersökningarna. En expansion via exporten kan visserligen betyda, att småföretag övergå till att bli storföretag. En sådan utveckling får dock icke betraktas såsom mindre önskvärd. Vid starkare inriktning på export föreligger visserligen faran, att de små företagen bli mer konjunktur känsliga än vid en övervägande avsättning på hemmamarknaden. En dylik utveckling kan onekligen innebära vissa risker, vilka dock böra tagas, så mycket mer som de i väsentlig grad motvägas av statens strävan att genom konjunkturpolitiska åtgärder åstadkomma en utjämning i konjunkturförloppet. Dessutom får man taga i beaktande, att en utvidgning av småindustriens export, sedd ur hela näringslivets synpunkt, onekligen medför en rikare differentiering av hela landets exportproduktion, vilket i sin tur innebär större allmän motståndskraft mot konjunkturväxlingar, emanerande från utlands-marknaderna. En fördel på längre sikt är även de lägre priser, till vilka produk-

terna kunna försälas på den relativt begränsade hemmamarknaden, när avsättningsområdet vidgas över gränserna och produktionen kan läggas upp i längre serier.

Fördelarna av en ökad utförelse av småföretagens produkter få emellertid icke undanskymma det faktum, att upparbetandet av exporten otvivelaktigt måste börja med en förbättring av småföretagens organisation och metoder för försäljning inom landet. Detta skulle i och för sig ha gynnsam effekt på avsättningen men skulle dessutom underlätta upptagandet av de ännu mer komplicerade utländska affärsförbindelserna. Småföretagens exportsvårigheter äro sålunda till väsentlig del endast en förstoring av vissa brister, som vidlåda småföretagens försäljning överhuvud taget, framför allt svårigheterna att upprätthålla jämn kvalitet på produkterna och att hålla överenskomna leveranstider. I mindre företag saknas emellertid dessutom ofta den rätta försäljningstekniken i trängre bemärkelse. Ännu mycket svårare ha småföretagen givetvis att behärska tekniken vid exportaffärer. Därtill kommer att leveransförmågan oftast är så begränsad, att det icke lönar sig att uppträda ensam på världsmarknaden; i många fall besitta småföretag ej heller erforderliga finansiella resurser för kapacitetsutvidgning.

Mot bakgrunden av den mindre företagsamhetens karakteristiska struktur står det klart, att den bästa formen för en utveckling av småföretagens export är en utvidgning, som organiskt växer fram i takt med företagets kapacitet. Mycket kan dock göras för att driva på och uppmuntra denna växt. Utredningen har vid sina överväganden utgått från att eventuella stödåtgärder från statens sida böra givas sådan utformning, att fritt spelrum lämnas för individuell utveckling. I detta sammanhang vill utredningen särskilt framhålla vikten av att man icke förminskar möjligheterna för en vidare utveckling av de åtgärder, som redan vidtagits på enskilt initiativ och vilka inledningsvis berörts.

Med utgångspunkt från nyssnämnda synpunkter på föreliggande brister i försäljningsarbetet torde en första lämplig åtgärd till främjande av hantverkets och småindustriens export bestå i att man upprättar en *utrednings- och upplysningstjänst angående utländska marknadsförhållanden, förenad med en rådgivningsservice beträffande särskilt exportförsäljningsteknik*, för korthetens skull kallad »småindustriens exportbyrå».

Man synes vid utformningen härav kunna erhålla goda uppslag från U.S.A., där bland annat Department of Commerce har en mycket god dylik serviceverksamhet. Det torde vara lämpligt att en sådan byrå anknöptes till Sveriges allmänna exportförening, men med hänsyn till önskvärdheten av kontakt med även andra organisationer bör den vara utrustad med en till omfånget begränsad rådgivande nämnd med representanter även för andra berörda allmänna näringsorganisationer. Då en upplysningstjänst av ifrågavarande slag knappast kan bli självfinansierande, synes det med hänsyn till sakens stora allmänintresse skäligt, att staten bidrager till finansiering av verksamheten och därvid också blir representerad i nämnden.

Det kan även tänkas, att ifrågavarande byrå direkt bör medverka vid tillskapandet av nya exportföretag. Visserligen kan mycket ytterligare göras inom ramen för existerande exportorganisationer, och i många fall kunna sannolikt de befintliga exportfirmorna i större utsträckning än hittills utnyttjas för de försäljningsuppgifter, det här är fråga om. Men det är också uppenbart, att det finns utrymme även för andra former av försäljningsföretag. Man kan därvidlag tänka sig samverkan både branschvis och gruppvis efter nya linjer. En typ av försäljningsföretag, som synes äga avsevärda förtjänster, är exempelvis en kombination av tillverkare av olika produkter, vilka naturligt utbjudas i förening eller av annan anledning säljas till samma kundkretsar. Vid dylik samverkan undviker man den konfliktskapande fördelning av kvoter branschvis, som kan förhindra effektivt försäljnings-samarbete, och man lämnar också fältet fritt för stimulerande konkurrens. Man kan mycket väl tänka sig, att initiativ även tagas utifrån genom ett opartiskt organ — såsom den föreslagna byrån — till undersökningar av förutsättningarna för att

tillskapa dylika exportgrupper. Det säger sig självt, att man härvid måste göra noggranna förberedelser och till en början gå fram försiktigt, ty man får helt enkelt icke misslyckas i företag av detta slag. Misslyckanden skulle drabba icke endast vederhörande företagare utan ha ogynnsamma återverkningar på den svenska exporten överhuvud.

Frågan på vilket sätt informationerna om småindustriens marknader utomlands skola kunna förbättras är värd ett närmare studium. Det förefaller icke uteslutet, att det skulle löna sig att åtminstone i de större länderna hålla speciella rapporter. Detta kunde möjligen arrangeras i förening med exportföreningens exportstipendiatverksamhet eller på annat sätt i anslutning till legationer eller handelskammare i utlandet. Vid den fortsatta beredningen av dessa spörsmål torde även böra tagas i beaktande vissa uppslag till kontakt med den nordamerikanska marknaden, som framlagts i genom utrikesdepartementets försorg till utredningen överlämnade rapporter från svenska legationen i London respektive svenska generalkonsulatet i New York.

Vad beträffar bearbetningen av den utländska marknaden torde i belysning av vad tidigare sagts en viktig princip vara, att försäljningsaktioner icke sättas in utan noggrann kännedom om leveranskapacitet m. m. hos producenterne. I överensstämmelse härmed anser utredningen ändamålsenligt, att utländska köpare i så stor utsträckning som möjligt stimuleras och beredas tillfälle att i Sverige på ort och ställe stifta bekantskap med säljare, produkter och tillverkningsförhållanden. Turist- och affärsintressen gå här hand i hand. Utredningen vill i detta sammanhang understryka önskvärdheten av att ändamålsenliga utställningslokaler för exportprodukter åstadkommas och att i anslutning därtill attraktiva mässinstitutioner skapas. Enligt vad utredningen erfarit undersökas under medverkan av Stockholms handelskammare möjligheterna härför.

Beträffande frågan om inrättande av permanenta utställningar utomlands ställer sig utredningen mera tveksam. Denna fråga bör därför bliva föremål för ingående prövning.

Det är svårt att bedöma vilka kreditbehov, som föreligga i samband med småföretagens export, eller vilka krediter, som utgöra en förutsättning för dess expansion. Det förefaller dock antagligt, att småföretagens kreditbehov endast i enstaka fall i samband med speciella projekt kan bliva av den storleksordning eller den särskilt riskfyllda karaktär, att det icke kan fyllas inom ramen för nuvarande statliga exportkreditgivning eller den reguljära kreditgivningen genom bankerna. Härvid bör dock observeras, att den statliga exportkreditgarantien åtminstone formellt ej omfattar hantverksalster. Icke heller beträffande eventuella extraordinära risker torde man få förutsätta ovillighet från privat håll att medverka.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla, att större möjligheter för affärsbankerna att stödja finansieringen av behövliga kapacitetsutvidgningar bland annat i samband med ökad exportinriktning bland småföretagen skulle kunna skapas genom att bankerna medgäves att lämna blancokrediter i större utsträckning än som för närvarande är fallet. Utredningen, som har för avsikt att beröra denna fråga även i annat sammanhang i en senare framställning, har här endast velat understryka önskvärdheten av att den upptages till övervägande.

Det är uppenbart, att även handelspolitiken utgör ett medel, varmed småföretagens export kan främjas. Sannolikt skulle mer kunna göras vid handelsavtalsförhandlingar för att förmå motparten att jämte våra stora stapelvaror medtaga den rikt differentierade svenska småindustriens och det svenska hantverkets produkter. Möjligheterna att driva dessa önskemål äro mycket begränsade, så länge man äger så knapphändig kunskap om vad småföretagen kunna producera, som nu är fallet, men skulle givetvis förbättras genom tillgången till en småindustriens exportbyrå.

Efter att ha överlagt med representanter för Sveriges allmänna exportförening om möjligheterna att i anslutning till exportföreningen organisera en *småindustriens*

exportbyrå, har utredningen skisserat följande allmänna riktlinjer för byråns organisation och verksamhet.

Byrån organiseras som en särskild sektion inom Sveriges allmänna exportförening men underställd exportföreningens styrelse på samma sätt som övriga sektioner inom föreningen.

Byrån, som inom ovan angiven ram bör få arbeta synnerligen självständigt, skall i frågor av principiell eller eljest större betydelse samråda med ett för ändamålet bildat *småindustriens exportråd*. Detta råd bör lämpligen bestå av förslagsvis sju ledamöter, utsedda, en av Kungl. Maj:t, en av exportföreningen, två av SHSO, en av svensk industriförening, en av företagareföreningarna eller de organ, som kunna komma att ersätta dessa, och en av Sveriges industriförbund.

Rådet skall ha att på anfordran avgiva yttranden till Kungl. Maj:t, statliga myndigheter eller exportföreningens styrelse i frågor, som beröra rådets verksamhet. Rådet bör sammanträda kvartalsvis och i övrigt då så påfordras.

Byråns uppgifter böra vara att efter i huvudsak de riktlinjer, som gälla för exportföreningens verksamhet i övrigt, tillhandagå hantverks- och småindustriföretagare i exportfrågor.

Principiellt skall varje svensk småföretagare kunna anlita byråns tjänster, oavsett organisationstillhörighet. Här kunna dock för underlättandet av arbetet vissa modifikationer i praktiken visa sig lämpliga eller nödvändiga.

Byrån skall undersöka, vilka svenska exportfirmor, som kunna anses lämpliga som mellanhänder för export av hantverkets och småindustriens alster. Därvid böra uppgifter inhämtas dels beträffande vilka förmedlingsuppdrag, de olika firmorna redan inneha i detta avseende, dels till vilka länder de exportera, och dels slutligen för vilka nya marknader och nya varuslag de äro beredda och lämpade att upptaga export.

I byråns uppgifter torde även böra ingå att i samråd med specialföreningarna och exportfirmorna söka komma fram till gemensamma allmänna försäljningsvillkor, där så är möjligt, ävensom att verka för ett rationellt exportsamarbete, där sådant lämpligen synes böra ifrågakomma.

Byrån skall ej söka ingripa reglerande i fråga om redan existerande försäljningsformer, som befunnits väl motsvara sitt ändamål. Å andra sidan bör byrån verka rådgivande, när fråga är om utbyte av en försäljningsform mot en annan, liksom vid ny export. Byrån torde även få anledning att särskilt sysselsätta sig med frågor om samarbete inom småindustrien eller mellan småföretagen och deras exportförmedlare, i den mån leveranser till utlandet av sådan storleksordning ifrågakomma, att en samverkan framstår som erforderlig. En viktig uppgift för byrån blir rådgivning i fråga om anpassandet av företagens tillverkningar efter exportmarknadernas växlande behov.

Med hänsyn till den stora mängd småföretag, som finnes i vårt land, torde behandlingen av exporttekniska frågor för dessa företags vidkommande böra ske i intimt samarbete med sådana specialföreningar, till vilka dessa företag äro eller må bliva anslutna. Under förutsättning att detta samarbete kan organiseras på ett effektivt sätt, behöver den föreslagna byrån, åtminstone till en början, ej göras till en så stor och därigenom också kostsam organisation som bleve fallet, därest byrån skulle nödgas träda i direkt kontakt med mångfalden av småföretag. Under den angivna förutsättningen torde, såvitt för närvarande kan bedömas, byråns personal kunna inskränkas till en föreståndare, en assistent samt biträdespersonal. Kostnaden för en sådan organisation kan approximativt uppskattas till 35 000 à 50 000 kronor per år. Enär mera väsentliga bidrag till dessa kostnaderna direkt från småföretagen eller från dessas specialföreningar ej torde vara att påräkna, föreslår utredningen, att erforderliga medel ställas till förfogande i form av statsanslag. Intill dess närmare erfarenhet vunnits, torde för ändamålet böra beräknas 35 000 kronor per år. Detta statsbidrag, som alltså skall avse en viss bestämd gren av export-

föreningens verksamhet, motiveras enligt vad här ovan utvecklats med att småföretagens export, om den skall kunna utvecklas i mera avsevärd omfattning, bör bli föremål för ökat statligt stöd.

Utredningen tillåter sig föreslå, att underhandlingar upptagas med Sveriges allmänna exportförening om inrättande av en småindustriens exportbyrå i huvudsak enligt de riktlinjer, som här uppdragits.

Småföretagsutredningen har här ovan även framhållit, att grundliga undersökningar av förhållanden, som äga samband med småföretagens export, äro angelägena. Sådana undersökningar, i den mån de icke lämpligen utföras i Kungl. Maj:ts kansli eller av något ämbetsverk, böra verkställas av utredningen, vilken vid bifall till detta förslag har för avsikt att för ändamålet utse en subkommitté, till vilkens förfogande bör ställas erforderlig expertis. Undersökningarna torde böra utföras under medverkan av organisationer, som äro verksamma på här berörda områden. Det är emellertid med hänsyn till vad ovan anförts angeläget, att den här föreslagna småindustriens exportbyrå kommer till stånd, utan att undersökningsresultaten avvaktas. Byrån bör kontinuerligt hållas à jour med undersökningsarbetets gång, och det måste anses vara av största värde, om byrån och dess personal får medverka vid undersökningarna.

Småföretagsutredningen får under hänvisning till vad här anförts föreslå följande.

- 1) En småindustriens exportbyrå i anslutning till Sveriges allmänna exportförening och med uppgift att medverka till befrämjande av hantverkets och småindustriens export inrättas snarast möjligt.
- 2) Ett småindustriens exportråd tillsättes.
- 3) Till Sveriges allmänna exportförening anvisas för upprättande av småindustriens exportbyrå erforderliga medel, att utgå tills vidare från och med ingången av budgetåret 1946/47 eller den tidigare tidpunkt, som må befinnas lämplig.
- 4) En grundlig undersökning företages av småföretagens exportförhållanden och vad därmed äger samband. Småföretagsutredningen bemyndigas att för verkställande av nämnda undersökning, i den mån denna ej anses böra utföras i Kungl. Maj:ts kansli eller genom något ämbetsverk, tillsätta en subkommitté samt att för utredningsarbetet med sig adjungera erforderlig expertis.

I behandlingen av denna fråga hava utredningens samtliga ledamöter deltagit.

Stockholm den 17 december 1945.

Underdånigst

RYNO LUNDQUIST.

Birger Arvas.

Beräkning av antalet småföretag och därinom yrkesverksamma personer samt av dessa företags produktionsvärde

av aktuarien *Ejnar Olsson*

Den år 1940 företagna folkräkningen byggde i vad den avsåg industribefolkningens fördelning efter yrkestillhörighet i stort på samma principer, som tillämpas i kommerskollegii industrierättelse (industristatistiken) vid klassificeringen av företagen på industrigrupper. Avsikten var att i görligaste mån få korrespondens mellan uppgifterna i de två publikationer, som periodiskt belysa svenskt näringsliv ur demografiska respektive ekonomiska synpunkter. Den i industristatistiken icke redovisade byggnadsverksamheten samt vissa hantverksyrken av relativt liten betydelse ingår icke i närmast efterföljande översikt över industrien. För dessa verksamhetsgrenars omfattning lämnas separata redogörelser.

Med utgångspunkt från ovan berörda principer har ett försök gjorts att med ledning av 1940 års folkräkning och 1940 års industristatistik få fram data, ägnade att belysa småindustriens och hantverkets storlek, mätt efter antalet företag och antalet sysselsatta arbetare och sålunda dessas relativa andel i folkhushållet.

För att få en bakgrund till efterföljande beräkningar lämnas här en allmän översikt över de olika industrigruppernas relativa betydelse, mätt i dels antalet yrkesverksamma personer enligt 1940 års folkräkning och dels i antalet anställda (exklusive företagare) enligt industristatistiken för samma år.

Yrkesgrupp	Folkräkningen		Industristatistiken	
	Antalet yrkesverksamma	Procent ¹ A B	Antalet anställda	Procent
Malmbrytning och metallindustri	292 631	27·9 33·9	248 307	38·9
Jord- och stenindustri	46 228	4·4 5·4	35 830	5·6
Träindustri	93 252	8·9 10·8	63 137	9·9
Pappers- och grafisk industri	75 360	7·2 8·7	63 749	10·0
Livsmedelsindustri	84 792	8·1 9·8	60 584	9·5
Textil- och beklädnadsindustri	160 991	15·3 18·6	97 095	15·2
Läder-, hår- och gummivaruindustri.....	55 309	5·2 6·4	32 576	5·1
Kemisk-teknisk industri.....	25 404	2·4 2·9	23 938	3·8
Byggnadsverksamhet	186 930	17·8 —	—	—
Kraft-, belysnings- och vattenverk.....	21 500	2·0 2·5	12 785	2·0
Ej specificerad industri.....	7 956	0·8 0·9	—	—
Summa	1 050 353	100 100	638 001	100

De i industristatistiken redovisade företagen utgöra 18 690. Av det i tablån angivna antalet anställda utgöres 83 331 av förvaltningspersonal och 554 670 av arbetare. Detta motsvarar 150 förvaltningspersonal per 1 000 arbetare (jfr s. 10). Antalet anställda per företag utgör 34 mot 7 anställda på varje i folkräkningen redovisad företagare (jfr s. 10).

Det bör observeras vid studiet av tablån, att folkräkningens uppgifter avse antalet yrkesverksamma personer, d. v. s. inklusive företagare, medan industrierättelsens avse medelantalet under verksamhetstiden anställda (jfr s. 161). Denna skillnad hindrar emellertid icke en jämförelse mellan de procentiska fördelningstalen.

¹ Procent A resp. B betyder fördelning med resp. utan byggnadsverksamhet.

Av skäl, som framgå av det följande, är frågan icke direkt löst av de i folkräkningen och industristatistiken lämnade uppgifterna. Ehuru i princip överensstämmelse skall råda mellan de båda redovisningarna, finnas dock väsentliga olikheter, vilka bottna i de olika uppgifter som folkräkningen och industristatistiken ha att fylla. Det måste därför poängteras, att här gjorda beräkningar icke göra anspråk på fullkomlighet. Avsikten är att uppnå ett resultat, som icke alltför mycket avviker från den okända verkligheten och som, så långt erfarenheten sträcker sig, bär sannolikhetens prägel.

Gränsen mellan egentlig industri å ena sidan och småföretag å andra sidan finnes icke klart definierad. Det är ej heller avsikten att här försöka göra någon definition, så mycket mindre som det tillgängliga statistiska materialet icke ger möjlighet att utnyttja en sådan gränsdragning vid beräkningarna. Man måste nöja sig med att beräkna antalet företag med högst 10 respektive högst 50 arbetare samt antalet arbetare inom motsvarande storleksgrupper.

Den vid beräkningarna använda metoden torde framgå av följande redovisning för de väsentliga olikheterna i de båda källorna, folkräkningen och industristatistiken.

Folkräkningen, vilken har individen som enhet, redovisar antalet företagare inom varje yrkesgrupp. Detta är icke alldeles detsamma som antalet företag, vilket senare begrepp däremot är det primära i industristatistiken. Sålunda upptagas stats- och kommunalägda företags samt aktiebolags och ekonomiska föreningars chefer i folkräkningen såsom förvaltningspersonal och två eller flera ägare till ett och samma företag redovisas samtliga såsom företagare. För att med tillhjälp av folkräkningens och industristatistikens uppgifter få fram antalet småföretag är det därför önskvärt att kunna »översätta» antalet företagare i folkräkningen till antal företag. Möjligheter härtill finnas till en viss del. Man kan nämligen med hjälp av uppgifter i berörda avseende beträffande företag, som finnas redovisade i industristatistiken, räkna av antalet stats- och kommunalägda företag samt antalet aktiebolag och ekonomiska föreningar och antalet enkla bolag. På grund av de allmänägda företagens ringa antal bortses i det följande helt från dessa. Om man räknar ifrån kraft-, belysnings- och vattenverk, vilken industrigrupp ej alls kan anses omfatta småföretag i här förekommande bemärkelse, fördela sig de i industristatistiken för år 1940 redovisade företagen med 191 på stat och kommun, 6 272 på aktiebolag, 1 290 på ekonomiska föreningar, 2 468 på enkla bolag och 7 546 på enskilda personer. Till folkräkningens företagare bör då adderas antalet aktiebolag och ekonomiska föreningar samt därifrån subtraheras — under antagandet att antalet ägare till varje enkelt bolag är 2.5—1.5 gånger antalet enkla bolag. Om de företag, som icke redovisas i industristatistiken, saknas uppgifter i berörda avseende. Man torde emellertid kunna våga utgå från, att de mindre företagen i allmänhet ägas av en enda person. Detta antagande bestyrkes i viss mån av den omständigheten, att bland de i industristatistiken redovisade företagen sysselsätta i medeltal, aktiebolagen 68, föreningarna 9, de enkla bolagen 10 och av enskilda personer ägda företag 8 arbetare. Av samtliga i 1931 års företagsräkning redovisade industriföretag ägdes drygt 80 procent av enskilda personer, medan av de i industristatistiken för samma år redovisade företagen detta var förhållandet med knappt 40 procent. Av enskilda personer ägda företag, redovisade i företagsräkningen, sysselsatte i medeltal knappt 3 arbetare; för aktiebolag var motsvarande antal 60.

Uppgifterna i industristatistiken om antalet arbetare avse medelantalet under verksamhetstiden sysselsatta. Folkräkningen däremot tar fasta på folkmängdförhållandet en viss bestämd dag (den 31 december 1940). Denna omständighet gör, att man måste lämna säsongindustrierna — tegelbruk, klingsågverk, konserverfabriker etc. — helt å sido. Däremot torde man beträffande den hela året om verkamma industrien kunna i stort jämställa uppgifterna om antalet arbetare enligt folkräkningen och enligt industristatistiken. Ur arbetsmarknadssynpunkt var år 1940 stabilt med hänsyn tagen till den goda och jämna arbetstillgången. Ehuru det i stort

sett rådde full sysselsättning, förekom dock inom vissa grenar, framför allt inom byggnadsindustrin, en betydande nedgång i verksamheten, vilken dock i väsentlig grad neutraliserades av uppgång inom andra. Detta förhållande inverkar givetvis på efterföljande beräkningars giltighet, i vad de avse »normala» förhållanden (jfr avsnittet om »träindustri») om man ser till enskildheterna. Den omständigheten, att vissa industrier, t. ex. inom textil- och beklädnadsgruppen, helt upphöra med produktionen omkring årsskiftet, saknar betydelse, enär varje i folkräkningen upptagen person redovisas under den grupp, han eller hon tillhörde före permitteringen. Sak samma är förhållandet med andra arbetslösa samt med sjuka och inkallade.

Inom vissa industriföretag är det vanligt, att ett och samma företag, särskilt de större, producera varor, som höra till olika industrigrupper. I sådant fall hänföres som regel företaget och dess arbetare i industristatistiken till den grupp, inom vilken den största produktionsandelen faller. I folkräkningen däremot uppdelas de anställda på dessa s. k. sidoordnade företagsgrupper. Dessa sidoordnade företag utgöra i allmänhet undergrupper inom en och samma huvudgrupp, vilket förhållande kan konstateras genom studium av industristatistikens primärmaterial. I vissa fall, exempelvis inom textilindustrin, är förekomsten av sidoordnad verksamhet mycket vanlig. Hänsyn till dessa förhållanden har även tagits, vilket kommer att framgå av efterföljande detaljredogörelse för antalet företag etc. inom skilda industrigrupper.

Den redogörelse, som här kommer att lämnas över resultaten av de gjorda beräkningarna, utgår från industriens huvudgrupper utom kraft-, belysnings- och vattenverk. För varje undergrupp, som kan anses omfatta småföretag, angives antalet *företagare* och arbetare enligt folkräkningen, dels antalet *företag* och arbetare enligt industristatistiken, dels ock hela det beräknade antalet företag samt beräknade antal företag och arbetare i fråga om företag med högst 10 respektive högst 50 arbetare.¹ I samband med redogörelsen för varje huvudgrupp göres, då så är möjligt, en jämförelse med andra kända data, t. ex. uppgifterna i 1931 års företagsräkning, antalet i rikstelefonkatalogen (samtliga delar) upptagna företag samt med vissa från kriskommissionerna erhållna uppgifter. Beträffande de ur telefonkatalogerna hämtade uppgifterna må framhållas att vissa dubbelräkningar kunna förekomma. Sålunda kan en och samma företagare vara upptagen under mer än en yrkesrubrik eller också förekomma i två delar av telefonkatalogen. Sistnämnda risk för dubbelräkning har dock eliminerats beträffande städerna. Vid jämförelse med företagsräkningen bör man emellertid hålla i minnet, att det icke endast förflutit 15 år sedan densamma ägde rum utan även att det år 1940 försiggick ett världskrig med åtföljande rubbningar beträffande vårt näringsliv.

Det synes lämpligt att före redogörelsen för de beräkningar som utförts dröja vid den enda officiella undersökning, som i någon mån kan ge jämförelsepunkter, nämligen 1931 års företagsräkning. I denna redovisas bland annat antalet företag (=arbetsställen) av skilda slag, antalet däri sysselsatt personal samt omsättningens storlek.

Med undantag för det rena jordbruket samt sådana företag, vilka bedrivs i så nära anslutning till detta, att någon differentiering ej kunnat ske, har hela näringslivet redovisats. Hela antalet sålunda redovisade företag utgjorde 237 561 med 1 347 696 yrkesverksamma personer, vartill komma 23 594 hemarbetare, som medtagits i företagsräkningen. Med frånräknande av 4 220 trädgårdsföretag med 14 405 och 1 030 fristående skogsbruk med 44 397 yrkesverksamma återstå 232 311 företag med 1 288 894 yrkesverksamma. Dessa senare företag fördelade sig med 90 449 på »industri och hantverk, ej i kombination med annan näring», 17 045 på »industri i kombination med annan näring», 87 245 på handel och därmed jämförlig verksamhet, 27 784 på transport- och kommunikationsväsen och med 9 788 på annan verk-

¹ Det bör observeras att som arbetare redovisas *anställda*, alltså ej företagaren själv, även om denne deltagar i arbetet. Detta medför att i vissa fall antalet företag överstiger antalet arbetare.

samhet (sjukvård, hygien, nöjesindustri etc.). De däri yrkesverksamma personerna fördelade sig som följer, varvid angives jämväl deras relativa fördelning. Som jämförelse angivas motsvarande siffror enligt 1940 års folkräkning.

Verksamhetsgren	Yrkesverksamma enligt			
	företagsräkningen		folkräkningen	
	år 1931		år 1940	
	antal	procent	antal	procent
Industri	829 584	64·3	1 050 353	60·2
därav ej i kombination med annan näring..	713 274	55·3	—	—
i kombination med annan näring....	116 310	9·0	—	—
Handel	275 583	21·4	393 612	22·5
Transport- och kommunikationsväsen	149 123	11·6	199 133	11·4
Annan hithörande verksamhet	34 604	2·7	102 655	5·9
Summa	1 288 894	100	1 745 753	100

På grund av företagsräkningens uppdelning av industrien efter dess eventuella kombination med handel, är en direkt jämförelse icke möjlig, eftersom man icke vet hur stor del av den yrkesverksamma »kombinerat sysselsatta» befolkningen, som i folkräkningen hänförs till den ena eller den andra huvudgruppen.

Någon generell jämförelse mellan de olika industrigrupperna är av samma anledning synnerligen intetsägande. Vissa jämförelser ha emellertid gjorts från fall till fall med hänsyn tagen till varje industrigrupps speciella struktur.

Industrier

Malmbrytning och metallindustri

Från beräkningarna ha samtliga gruvor och anrikningsverk utslutits. Järn-, stål- och metallverk ha däremot medtagits, ehuru de icke utgöras av småföretag, och sammanförts med manufakturverken. Anledning härtill har varit den, att dessa ofta jämväl driva manufaktur tillverkning, varigenom vid denna gren av verksamheten sysselsatta arbetare redovisas under gruppen manufakturverk i folkräkningen, medan detta icke är förhållandet i industristatistiken.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industri-statistik		Hela antalet företag	Företag med			
	före-tagare	arbeta-re	före-tag	arbeta-re		högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
						före-tag	arbeta-re	före-tag	arbeta-re
Bleckvarufabriker, plåtslagerier	2 106	9 399	486	6 564	1 999	1 907	4 488	1 984	6 151
Järn-, stål- och metallmanufaktur (inkl. järn- stål- och metallverk)	1 483	61 243	892	59 004	1 632	1 212	4 540	1 486	11 005
Guld-, silver- och nysilverfabriker	214	2 315	36	1 202	234	210	1 188	219	1 657
Galvaniserings- och dyl. fabriker	142	970	64	837	152	138	319	151	669
Mekaniska verkstäder och gjuterier	10 532	106 095	2 646	92 168	10 818	9 753	21 929	10 531	38 861
därav smeder och reparatörer ..	7 566	13 215	—	—	7 566	7 566	13 215	7 566	13 215
Skeppsvarv och båtbyggerier ..	447	19 039	134	17 741	467	404	1 655	450	2 658
Elektroteknisk industri	383	20 930	181	20 080	470	370	1 227	431	2 743
Instrument- och urfabriker ..	1 296	3 310	79	2 169	1 328	1 289	1 146	1 317	1 690
Summa	16 603	223 301	4 518	199 765	17 100	15 283	36 492	16 569	65 434

Enligt 1931 års företagsräkning utgjorde antalet företag inom denna grupp, ej i kombination med annan näring (handel), 11 563 (exkl. gruvor) med 128 472 arbetare. I förening med handel drevs metallindustri av 4 402 företag med 13 990 arbetare eller tillhoppa 15 965 företag med 142 462 arbetare.

Då grunderna för denna industris indelning på undergrupper undergått en del förskjutningar, synes en jämförelse gruppvis icke möjlig annat än i stora drag. Vid en sådan jämförelse måste också hänsyn tagas till de i företagsräkningen redovisade företag, som driva verksamhet i kombination med handel. I efterföljande översikt över företagsräkningens uppgifter angivas de senares antal respektive vid dem sysselsatta arbetare i förekommande fall inom parentes. Antalet bleck- och plåtslagerier utgjorde således 1 703 med 6 213 arbetare, den elektriska industrien omfattade 286 (771) företag med 12 021 (4 662) arbetare, instrument- och urfabriker 552 (1 149) företag sysselsättande 1 524 (1 184) arbetare, guld-, silver- och nysilverfabriker (inkl. guldsmeder) 120 (370) företag med 1 402 (735) arbetare samt annan järn- och metallindustri — mekaniska verkstäder, metallmanufaktur, skeppsvarv etc. — vilken är omöjlig att uppdelas jämförbart, 8 902 (2 112) företag med 107 312 (7 409) arbetare. Rikstelefonkatalogens yrkesregister upptager 7 271 mekaniska och reparationsverkstäder m. m., varav 1 428 rörelsningsfirmor och 2 784 smeder samt 1 858 elektriska installations- och reparationsaffärer eller tillhoppa 9 129 företag.

Jord- och stenindustri

Inom denna grupp förekommer en del i hög grad säsongbetonad industri. Arbetarna vid dessa företag redovisas i industristatistiken såsom tillhörande jord- och stenindustri men torde ur demografisk synpunkt till alldeles övervägande delen räknas under annat huvudyrke; så är fallet med torvtäkt, sand-, grus- och lertag (ej redovisad i industristatistiken) samt kalk- och kritbruk. Torvindustrien, som är en säsongindustri, lämnas här helt åsido även av den anledningen, att de förhållanden — bränslebristen — som rådde år 1940 helt avvika från normala tiders. Sand-, grus- och lertag samt kalk- och kritbruk sakna, på grund av sin obetydliga omfattning med avseende på företagens antal, betydelse i detta sammanhang. Tegelbruken, som numera i stor utsträckning drivas året om, torde till industristatistiken redovisa arbetare, som till huvudyrke ha jordbruk eller kombinera tegelbruksarbetet med annat arbete, t. ex. vid sågverk el. dyl. Antalet tegelbruk som kan räknas till småindustrien utgör, om gränsen lägges vid högst 10 arbetare, knappt 50. Tegelbruk med fler arbetare torde näppeligen kunna innefattas i kategorien småföretag. Till den icke säsongbetonade jord- och stenindustrin bör man däremot kunna räkna stenindustri, cementvarufabriker, porslins-, kakel- och lergodsfabriker samt glasindustri. De till gruppen hörande kolgruvorna kunna ej anses som småföretag. I den mån

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industri-statistik		Hela antalet företag	Företag med			
	företagare	arbetare	företag	arbetare		högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
						företag	arbetare	företag	arbetare
Stenindustri	1 160	11 816	446	7 440	1 348	1 143	5 558	1 314	9 439
Cementvarufabriker	473	2 822	189	1 922	489	444	1 566	487	2 493
Porslins-, kakel- och lergodsindustri	100	3 958	27	3 569	108	90	433	98	588
Glasindustri	140	5 835	111	5 528	181	117	486	141	1 257
därav glasvaruindustri	—	—	58	546	—	—	—	—	—
Annan hithörande industri	101	1 433	106	1 047	154	131	729	151	1 104
Summa	1 974	25 864	879	19 506	2 280	1 925	8 772	2 191	14 881

kolbrytning förekommer i mindre skala torde detta ske som bisyssla och för övrigt vara betingad av den aktuella bränslebristen. Cementfabrikerna äro samtliga av storindustriell karaktär.

Företagsräkningen redovisar 1 133 stenhuggerier med 10 419 arbetare, 102 porslins-, kakel- och lergodsindustrier med 3 108 arbetare, 52 glasbruk med 5 192 arbetare, 246 glasmästerier ej i kombination med handel samt 280 i kombination med handel sysselsättande 610 respektive 683 arbetare, 470 cementvarufabriker med 1 988 arbetare samt 105 andra företag med 514 arbetare. Överensstämmelsen är god utom beträffande glasindustrien. Detta beror emellertid på att glasmästeri numera föres till byggnadsindustri och antalet sådana företag uppgår enligt folkräkningen ungefärligen till 500 med 775 arbetare. Rikstelefonkatalogen upptager 497 glasmästerier.

Träindustri

Den inom denna grupp redovisade fanér-, plywood- och wallboardindustrien är till övervägande delen en storindustri och redovisas därför icke här. Beträffande den stora gruppen sågverksindustri uppdelas den i industristatistiken på ramsågar och klingsågar. Klingsågarna torde till övervägande delen drivas huvudsakligen sommartid och sysselsätta i huvudsak arbetare, vilkas huvudyrke är knutet till jordbruket. Antalet i industristatistiken redovisade klingsågar utgör 853 med 6 357 arbetare. Det verkliga antalet är icke känt men betydligt större. Ramsågarna å andra sidan kunna icke rimligen annat än i rena undantagsfall inrangeras under begreppet småindustri. Bortsett från här omnämnda grupper omfattar huvudgruppen i övrigt övervägande företag av typisk småföretagskaraktär.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industri-statistik		Hela antalet företag	Företag med			
						högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
	företagare	arbetare	företag	arbetare		företag	arbetare	företag	arbetare
Lådämnes- och lådfabriker	148	2 026	101	1 898	155	121	496	146	1 073
Snickerifabriker	11 406	35 772	1 630	22 998	11 274	10 701	18 167	11 205	28 407
Läst- och träskofabriker....	607	372	32	281	608	601	198	608	372
Tunnbinderier	175	349	34	334	176	167	129	176	349
Korgmakerier	809	243	14	99	803	801	206	803	243
Andra hithörande industrier	145	1 480	79	1 321	158	124	403	151	1 006
Summa	13 290	40 242	1 890	26 931	13 174	12 515	19 599	13 089	31 450

Lådämnesindustrien är ej särredovisad i företagsräkningen. Antalet läst- och träskofabriker angives till 741 med 707 arbetare. Motsvarande antal för tunnbinderier är 207 respektive 329 och för korgmakerier 432 respektive 377. Antalet snickerifabriker utgör enligt samma källa drygt 6 000 med ungefär 20 000 arbetare, således en avsevärd skillnad mot här beräknade. Anledningen till denna differens kan icke med säkerhet anges. Att företagsamheten på detta område på 15 år skulle ha ökat med omkring 90 % beträffande antalet företag och 75 % beträffande antalet arbetare förefaller högst osannolikt. Ej heller kan förklaringen sökas i någon radikal omläggning av redovisningsprinciperna. Det är emellertid ingalunda uteslutet att, på grund av byggnationens nedgång under krigets första år, ett stort antal byggnadssnickare och timmermän temporärt övergått till annan snickeriverksamhet och sålunda blivit i folkräkningen redovisade under träindustri. Att här beräknade siffror skulle vara helt felaktiga är knappast möjligt. Rikstelefonkatalogen redovisar 4 236 möbelsnickerier och snickarmästare.

Pappers- och grafisk industri

Pappersmassefabriker samt pappersbruk och pappfabriker utgöras till övervägande delen av storföretag, även om man kan peka på ett och annat mindre träsliperi eller någon obetydlig pappfabrik. I övrigt omfattar gruppen till övervägande delen småföretag, vilket framgår av efterföljande tablå.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industri-statistik		Hela antalet företag	Företag med			
	företagare	arbetare	företag	arbetare		högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
						företag	arbetare	företag	arbetare
Bokbinderier och annan pappersvaruindustri	675	8 959	300	7 435	766	623	2 378	734	5 089
Tryckerier och grafiska anstalter	846	15 841	785	15 398	1 126	797	2 829	1 082	8 849
Summa	1 521	24 800	1 085	22 833	1 892	1 420	5 207	1 816	13 938

Det bör här anmärkas att skillnaden mellan teknisk personal, vilken räknas till förvaltningspersonal, och arbetare är svår att draga. Detta gör att man kan misstänka att korrespondensen mellan folkräkningens och industristatistikens siffror inte är så god. Då den senare redovisningen icke grundar sig på individuella uppgifter, torde folkräkningen återgiva ett riktigare värde. Troligen redovisar industristatistiken för högt arbetarantal. För en jämförelse med företagsräkningens uppgifter lämnas i efterföljande tablå en sammanställning av därstädes lämnade uppgifter.

	Antal företag	Antal arbetare
Bokbinderier och annan pappersvaruindustri	508	2 984
Tryckerier och grafiska anstalter	663	6 828
Ovannämnda i kombination samt annan hithörande industri	78	1 539
Tryckerier m. m. samt handel med böcker o. dyl.	199	1 463
Tryckerier m. m. samt förlags- och tidningsverksamhet	331	10 993
Summa	1 779	23 807

Som synes stämman slutsiffrorna tämligen väl med såväl det beräknade antalet företag som med folkräkningens uppgifter om antalet arbetare. I rikstelefonkatalogen upptagas 924 tryckerier samt 408 bokbinderier.

Till denna grupp räknas också fotografering och filmframställning, vilken ej redovisas i industristatistiken. Filmframställning bedrivs till övervägande delen av ett fåtal aktiebolag. Uppgifterna i folkräkningen om antalet företagare, 1 373, kan alltså på ett ungefär anses motsvara antalet sådana företag. Rikstelefonkatalogens yrkesregister omfattar 1 227 fotografer. Arbetarantalet uppgår enligt folkräkningen till 1 434 personer, av vilka emellertid en stor del torde vara sysselsatt i de stora filmateljeerna. Antalet arbetare vid de egentliga småföretagen torde således vara obetydligt. Företagsräkningens redovisar 829 företag med 675 arbetare.

Livsmedelsindustri

Till livsmedelsindustrien hörande råsockerfabriker och raffinaderier samt tobaksfabriker kunna icke räknas som småindustri. De till undergruppen margarinindustri hörande företagen måste, med undantag av ett fåtal margarinosfabriker, räknas till storindustriföretag, även om endast i undantagsfall antalet arbetare överstiger 50. Ett par säsongbetonade industrigrenar höra hit, nämligen konservindustri (inklusive fiskberedningsanstalter) och de i gruppen »övrige hithörande industri» ingående

stärkelsefabrikerna. Antalet konservfabriker, redovisade i industristatistiken, utgjorde år 1940 71 och antalet fiskberedningsanstalter 35 med 2 347 respektive 211 arbetare. De sistnämnda äro samtliga små, medan av konservfabrikerna 19 med 39 arbetare ha vardera högst 10 arbetare och 58 med 1 023 ha högst 50. Antalet stärkelsefabriker utgjorde 119 med 528 arbetare, alltså en typisk småindustri. Till gruppen annan livsmedelsindustri räknas i industristatistiken 143 kafferosterier med 527 arbetare, 51 kraftfoderfabriker med 460 arbetare samt 38 andra fabriker med 650 arbetare. Någon jämförelse med folkräkningens uppgifter går icke att genomföra, då den säsongbetonade stärkelseindustriens arbetare där till övervägande delen torde redovisas under annat huvudyrke.

Beträffande vissa andra grupper har man exakta uppgifter, nämligen för dem, som redovisas i kontrollstyrelsens berättelse över accispiktiga näringar. Hela antalet bryggerier utgjorde sålunda redovisningsåret 1939/40 691 med 6 609 arbetare. Härav voro 543 skattefria bryggerier med 1 833 arbetare. Antalet självständiga mälterier utgjorde 16 med 128 arbetare. Samtliga skattefria bryggerier och mälterier torde ha vardera högst 10 arbetare medan av de 148 skattepliktiga bryggerierna flertalet överskrida denna gräns. Högst 50 arbetare ha 691 bryggerier med 4 563 arbetare. Antalet brännvinsbrännerier utgjordes enligt samma källa av 100 potatis-, 5 jäst- och 20 sulfitrännerier. Av dessa kunna självfallet endast potatisbrännerierna hänföras till småindustri. Deras arbetarantal utgjorde 526.

Till denna grupp räknas jämväl mejerier. Det övervägande antalet sådana ägas och drivas kooperativt eller av aktiebolag. De torde därför icke böra annat än i undantagsfall räknas som småföretag.

Övrig livsmedelsindustri redovisas i efterföljande tablå.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare					
	folkräkning		industri-statistik		Hela antalet företag	Företag med				
						högst 10 arbetare		högst 50 arbetare		
	företagare	arbetare	företag	arbetare		företag	arbetare	företag	arbetare	
Kvarnar	2 301	3 701	1 291	3 571	2 340	2 306	2 116	2 333	2 683	
Bagerier	5 292	17 843	497	8 327	5 337	5 162	11 613	5 315	14 758	
Chokladindustri	259	5 658	182	5 581	319	256	586	297	1 512	
Slakterier och charkuterier	2 432	8 457	409	6 088	2 581	2 451	3 812	2 554	5 998	
Vattenfabriker	233	919	102	899	261	248	413	259	586	
Summa	10 517	36 578	2 481	24 466	10 838	10 423	18 540	10 758	25 537	

Om till tablåns uppgifter om antalet företag med högst 10 respektive högst 50 arbetare läggas företag tillhörande »annan livsmedelsindustri», bryggerier etc. (jfr ovan) kan hela antalet småföretag beräknas till 11 500 respektive 12 000 med 23 000 respektive 34 000 arbetare.

Beträffande antalet fristående vatten- och läskedrycksfabriker kan nämnas, att enligt kontrollstyrelsen deras antal uppgick till 289, varav 35 säsongtillverkare.

Företagsräkningen redovisade i runt tal 2 500 kvarnar (inklusive sådana i kombination med handelsrörelse) med ungefär 3 800 arbetare. Livsmedelskommissionen anger antalet kvarnar till 2 947 varav 402 handels- och 2 545 tullkvarnar. Härtill skulle enligt den senare källan finnas i runt tal 1 000 gröpkvarnar, vars ägare till övervägande delen i folkräkningen dock torde ingå under annan yrkesgrupp, liksom de därvid eventuellt sysselsatta arbetarna.

Antalet bagerier enligt företagsräkningen var 3 081 utan och 2 917 i förbindelse med handelsrörelse; de sysselsatte 10 805 respektive 5 623 arbetare. Det samman-

lagda antalet var alltså ca 6 000 med 16 400 arbetare. Livsmedelskommissionen uppger ett antal av omkring 8 000 företag. Choklad- och sötvaruindustrien omfattade enligt företagsräkningen ungefär 400 företag med 5 100 arbetare. Av dessa voro 119 kombinerade med handel och sysselsatte 299 arbetare. Samma källa anger antalet slakterier och charkuterier till 4 573 med 7 618 arbetare, varav 1 562 företag med 3 995 arbetare voro förenade med handel. Enligt livsmedelskommissionen utgör för närvarande (februari 1946) antalet slakterier med slakteritillstånd 1 414. Härav bedrev en del rörelse på mer än ett ställe, varför antalet slakteriföretag i här använd bemärkelse blir något större.

I rikstelefonkatalogen upptagna bagerier utgjorde 3 903, chokladfabriker 373 och charkuterifabriker 281.

Textil- och beklädnadsindustri

Den i inledningen omnämnda principen att i industristatistiken redovisa arbetare vid företag med blandad tillverkning efter arten av den största tillverkningsandelen komplicerar alldeles speciellt inom denna huvudgrupp beräkningarna inom vissa undergrupper. Sålunda förekommer i stor utsträckning att tillverkning av t. ex. ylle- och bomullsvaror sker jämsides vid ett och samma företag. I industristatistiken redovisas arbetarna under den grupp, vartill företaget förts, medan de i folkräkningen fördelas på, i detta fall, dels ylle- och dels bomullsindustri. De vid spinnerier och väverier sysselsatta färgeriarbetarna upptagas i industriberättelsen som hörande till ylle- respektive bomullsindustri, i folkräkningen däremot redovisas de såsom arbetare vid »färgerier och impregneringsanstalter».

Av denna anledning ha arbetare vid spinnerier och väverier oavsett arten av spånadsmaterial samt vid färgerier sammanförts till en grupp, benämnd textilindustri. Antalet företagare och företag redovisas däremot för varje undergrupp som vanligt. Inom övriga undergrupper är sidoordnad verksamhet mindre ofta förekommande.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industri- statistik		Hela antalet företag	Företag med			
	företagare	arbetare	företag	arbetare		högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
						företag	arbetare	företag	arbetare
Summa textilindustri.....	1 087	40 062	268	38 370	1 221	1 025	2 058	1 097	3 729
därav									
Ylleindustri.....	174	—	99	—	224	152	—	173	—
Bomullsindustri.....	659	—	63	—	704	645	—	663	—
Linne-, hamp-, och juteindustri	21	—	12	—	30	21	—	21	—
Konstsilkefabriker.....	4	—	14	—	14	2	—	5	—
Färgerier och impregnerings- anstalter.....	229	—	80	—	249	205	—	235	—
Trikåindustri.....	2 843	12 102	205	11 651	2 942	2 799	814	2 886	2 847
Sömnadsindustri.....	28 267	48 392	508	31 443	28 465	28 085	17 739	28 325	23 691
Hatt- och mössfabriker.....	190	5 403	67	2 548	223	178	2 990	205	3 743
Annan hithörande industri ..	401	3 643	138	3 353	457	393	652	440	2 361
Summa	32 788	109 602	1 186	87 365	33 308	32 480	24 253	32 953	36 371

¹ Se not å sid. 162.

Inom denna industrigrupp spela de s. k. hemarbetarna en icke ringa roll. Det synes därför vara anledning att något dröja vid dessa. Med hemarbetare förstås en yrkesverksam person, som, vanligtvis på ackord, utför ett visst arbete åt en beställare eller, mera sällan, för egen försäljning. Antalet hemarbetare är icke med säkerhet känt. Till övervägande delen utgöras de av gifta kvinnor, som bedriva hemarbete i den mån hemmets skötsel lämnar tid därtill. Inom här berörda industrigrupp finns därjämte relativt många, såväl män som kvinnor, vars huvudsakliga verksamhet är hemarbete. Hemarbetarna utgöra en mycket viktig del av produktionsmaskineriet — deras arbetskraft är synnerligen billig.

För att få något grepp om antalet hemarbetare lämnas i nedanstående tablå en översikt av vissa sammanställningar, som gjorts med ledning av i tablå närmare angiven officiell statistik.

	Textil- och trikåindustri	Beklädnads- industri ¹	Summa
<i>Företagsräkningen 1931</i>			
ej i kombination med annan näring, arbetare.....	41 970	25 821	67 791
hemarbetare.....	4 935	6 585	11 520
i kombination med annan näring, arbetare.....	640	13 245	13 885
hemarbetare.....	1 282	7 326	8 608
Summa	48 827	52 977	101 804
<i>1931 års industristatistik</i>			
arbetare.....	39 285	22 026	61 311
hemarbetare.....	3 767	6 902	10 669
Summa	43 052	28 928	71 980
<i>1935/36 års särskilda folkräkning</i>			
arbetare.....	54 000	53 000	107 000
hemarbetare m. fl.,.....	10 000	19 000	29 000
Summa	64 000	72 000	136 000
<i>1940 års folkräkning, arbetare (exkl. hemarbetare)</i>			
Summa	52 164	57 438	109 602
<i>1940 års industristatistik</i>			
arbetare.....	50 021	37 344	87 365
hemarbetare.....	5 707	8 474	14 181
Summa	55 728	45 818	101 546

¹ Inkl. hatt- och mössfabriker och annan hithörande industri.

Det kan nämnas, att av samtliga i företagsräkningen redovisade hemarbetare, 23 187, de inom textil- och beklädnadsindustrien sysselsatta utgjorde 87 procent. Enligt 1935/36 års särskilda folkräkning utgjorde inom denna industri antalet män respektive kvinnor med annat huvudyrke 2 000 respektive 9 500 och antalet hustrur med hemarbete men utan särskilt yrke 17 500.

Hela antalet arbetare inom textil- och beklädnadsindustrien skulle således enligt 1935/36 års folkräkning utgöra mellan 135 000 och 140 000. Hur många hemarbetare, som sysselsätts av småföretagen är icke känt, varför det icke är möjligt att ange motsvarande antal för dessa.

I företagsräkningen redovisas i allt 15 689 företag med 67 791 arbetare vartill kommer 3 307 företag i kombination med handel med 13 885 arbetare eller tillhoppa 18 996 företag med 81 676 arbetare. Antalet hemarbetare utgjorde 20 128. Sammanlagda antalet textilfabriker utgjorde 707 (inklusive färgerier) med 34 077 arbetare, antalet trikåindustrier 1 399 med 8 533 arbetare, varav 194 i kombination med handel med 640 arbetare, 73 rep- och bindgarnsfabriker med 678 arbetare samt 86 snörmakerier, band- och gardinfabriker med 1 518 arbetare. Sömnadsindustrien (konfektionsfabriker samt skradderier och sömmerskor) utgjorde 13 207 med 21 445 arbetare vartill kommer 1 119 kombinerade företag med 7 663 arbetare. Skillnaden mot 1940 års folkräkning är avsevärd. Den kan emellertid bero på att företagsräkningen räknat t. ex. sömmerskor som hemarbetare. Läger man nämligen antalet hemarbetare inom beklädnadsindustrien, ca 10 000 personer, till såväl antalet företag som till antalet arbetare, ger företagsräkningen i runt tal 24 000 företag med

39 000 arbetare. Yrkesregistret i telefonkatalogen upptager 4 705 skraddare och sömmerskor. Hatt- och mössindustrien omfattade 91 företag med 699 arbetare samt 1 617 sådana företag i kombination med handel med 4 269 arbetare.

Till denna grupp räknas också tvätt- och strykinrättningar, vilka ej redovisas i industristatistiken. Enligt 1940 års folkräkning utgjorde de 3 172 med 3 844 arbetare.

Läder-, hår- och gummivaruindustri

Alla hithörande undergrupper innefatta småföretag, i några fall till huvudsaklig del.

Grupp	1940 års				Beräknat antal företag o. arbetare				
	folkräkning		industristatistik		Hela antalet företag	Företag med			
	företagare	arbetare	företag	arbetare		högst 10 arbetare		högst 50 arbetare	
						företag	arbetare	företag	arbetare
Garverier	113	3 149	48	2 847	131	100	363	119	845
Päls- och skinnvaruindustri	314	4 470	151	2 645	326	260	2 238	318	3 520
Skoindustri och skomakerier	11 521	15 304	263	12 638	11 523	11 367	3 265	11 455	5 507
Sadelmakerier och reseffektfabriker	2 003	5 193	117	3 293	2 006	1 959	2 217	1 991	2 930
Borstbinderier	633	851	36	716	633	616	239	631	636
Gummivarufabriker	23	6 945	16	6 594	33	21	375	25	506
Annan hithörande industri	383	671	42	311	384	377	482	384	671
Summa	14 990	36 583	673	29 044	15 036	14 700	9 179	14 923	14 615

¹ Se not å sid. 162.

I företagsräkningen redovisas 129 garverier med 1 897 arbetare, 389 päls- och skinnberedningsanstalter inklusive handskfabriker (inklusive i kombination med handelsrörelse) med 1 914 arbetare, 1 472 sadelmakerier och reseffektfabriker med 2 353 arbetare, vartill komma 533 tapetserare med 1 932 arbetare. Antalet borstbinderier var 255 med 725 arbetare. I gruppen gummivarufabriker ingå ej gummi-reparationsverkstäder. De ingå i restgruppen och utgöra enligt industristatistiken 31 företag med 105 arbetare. Rikstelefonkatalogen upptager 362, varav dock en övervägande del torde utföra jämväl mekaniska reparationer. Enligt en år 1939 företagen undersökning av regummeringsverkstäderna (se Kommersiella meddelanden 1939, häfte 9) skulle antalet sådana uppgå till 350 à 400.

Den ojämförligt största gruppen utgöres av skoindustri och skomakerier. Företagsräkningen redovisar 9 695 reparationsverkstäder — varav 1 263 i förening med nytillverkning — med 2 602 arbetare samt 768 verkstäder i kombination med handel med 765 arbetare eller tillhoppa 10 463 med i runt tal 3 400 arbetare. Antalet skofabriker var 322 med 9 202 arbetare. Hela skoindustrien inklusive skomakerier utgjorde således 10 800 företag med icke fullt 13 000 arbetare. Rikstelefonkatalogen upptager endast 1 749 skoreparationsverkstäder.

Kemisk-teknisk industri

Hela antalet i folkräkningen redovisade företagare utgör icke fler än 365 sysselsättande 19 485 arbetare, varav 151 företag förts till undergruppen annan kemisk-teknisk industri. Industristatistiken upptager 565 företag med 19 465 arbetare. Någon anledning att i detalj redovisa varje undergrupp för sig förefinnes icke. Här må blott nämnas, att antalet tvättmedels-, parfym- och ljusfabriker beräknats till

139 av vilka 96 hade högst 10 och 130 högst 50 arbetare. Motsvarande tal för färg- och fernissfabriker är 88 respektive 65 och 83. Av den ej specificerade gruppen, vilken beräknats omfatta 265 företag, hade 201 högst 10 och 250 högst 50 arbetare. Det totala antalet företag har beräknats till 679, varav 478 hade högst 10 arbetare och 620 högst 50. Hela antalet vid dessa företag sysselsatta arbetare utgjorde 1 800 respektive 4 000. Företagsräkningen redovisar inalles 650 företag med 12 999 arbetare.

I anslutning till den i avsnittet om textil- och beklädnadsindustrin lämnade redogörelsen över därinom enligt företagsräkningen sysselsatta herrarbetare, må här ytterligare nämnas, att av hela antalet herrarbetare, 23 187, 13 % voro sysselsatta inom övriga industrigrupper. Dessa fördela sig med 958 på metallindustri, där de huvudsakligen förekomma inom guldsmedsverksamhet och urmakerier, 26 på jord- och stenindustri, 162 på trävaruindustri, 178 på pappers- och grafisk industri, 24 på livsmedelsindustri, 1 697 på läder-, hår- och gummivaruindustri, i huvudsak vid skinnberedning och dylikt samt 14 på kemisk-teknisk industri. De ha alltså icke den betydelse för dessa andra industrigrupper — i någon mån kanske för läder-, hår- och gummivaruindustri — som för textil- och beklädnadsindustri.

I den lämnade redogörelsen har man enbart rört sig med två av de tre socialklasser, vari den yrkesverksamma befolkningen plägar indelas, nämligen med företagare och arbetare. Detta sammanhänger med den beräkningsmetod, som använts. Den tredje socialklassen, förvaltningspersonal, kan nämligen icke fördelas med hjälp av tillgängligt tryckt statistiskt material på industrier av olika storlek. Det synes emellertid angeläget att söka få — om icke annat — så en ungefärlig uppfattning om deras antal inom småföretagen. Klart är, att antalet förvaltningspersonal i förhållande till arbetareantalet är mindre, ju mindre företagen äro. Det är bland annat detta förhållande, som gör det så vanskligt med några beräkningar.

Följande metod synes dock kunna ge en något så när god uppfattning om förvaltningspersonalens storlek inom här berörda företag. Beräkningarna utföras endast för huvudgrupper och basera sig på uppgifter i 1940 års folkräkning.

	Förvaltningspersonal enligt 1940 års folkräkning	
	Antal	Per 1 000 arbetare
Metallindustri	39 679	168
Jord- och stenindustri	3 970	99
Träindustri.....	5 897	81
Pappers- och grafisk industri.....	9 304	147
Livsmedelsindustri	12 260	201
Textil- och beklädnadsindustri	11 585	102
Läder-, hår- och gummivaruindustri.....	3 736	102
Kemisk-teknisk industri.....	5 554	285
Summa	91 985	143

Om man nu antager, att vid företag med högst 10 arbetare antalet förvaltningspersonal per 1 000 arbetare uppgår till 30 % av motsvarande antal för samtliga företag, får man det antal, som anges i översikten å sid. 00. Då fråga är om företag med högst 50 arbetare räknas med 50 %. I allt skulle vid de förra företagen alltså finnas nära 5 500 förvaltningspersonal, motsvarande 43 per 1 000 arbetare, och vid de senare 14 800, motsvarande 69 per 1 000 arbetare.

Småföretagare av hantverksmässig art förekomma emellertid även utanför det här behandlade området. Man torde hit få räkna skönhetsvårdande verksamhet, d. v. s. rak- och frisersalonger, damfriseringar, etc., vidare bland annat blomsterbindaryrket, skorstensfejare och fönsterputsare samt, framför allt, byggnadsverksamhet.

Under rubriken »frisering och annan kroppsvård», eller med ett ord *skönhetsvård* redovisar 1940 års folkräkning 7 859 företagare, 210 förvaltningspersonal samt 8 967 arbetare. I rikstelefonkatalogen upptagas 6 251 sådana företag. Medeltalet av antalet företag, vilka i viss utsträckning kunna ägas av mer än en företagare, och antalet »telefonföretag» ger ungefär 7 000 företag.

Antalet företag, anslutna till Blomsterdekoratörernas riksförbund, utgör 525. Antalet därvid sysselsatta arbetare kan icke anges, men torde sannolikt icke vara stort.

Till Sveriges skorstensfejaremästares riksförbund äro anslutna 235 företagare med 825 organiserade arbetare. Här återgivna siffror äro givetvis minimisiffror. Antalet fönsterputsningsfirmor är icke känt och ej heller antalet tandtekniker.

Byggnadsverksamhet

Byggnadsverksamhet, vartill räknas husbyggnadsverksamhet, måleri, glasmästeri, rörledningsinstallation, elektrisk installation samt väg- och vattenbyggnad, bedrivs med få undantag av småföretagare. Den verkligt stora och omfattande byggnationen är förbehållen ett fåtal, främst till de större städerna lokaliserade företag.

Då väg- och vattenbyggnadsverksamheten numera, i vad det är fråga om det allmännas vägar, huvudsakligen bedrivs av staten, och, om så icke är fallet, av utslutande ett fåtal stora enskilda företag, lämnas denna del av byggnadsverksamheten helt utanför den fortsatta redogörelsen.

1940 års folkräkning redovisar byggnadsverksamheten (exkl. väg- och vattenbyggnad) enligt följande tablå

Verksamhetsgren	Yrkesverksamma			Hela folk- mängden
	företagare	förvaltnings- personal	arbetare	
Husbyggnadsverksamhet	13 247	4 105	72 739	218 554
därav byggnadsnjekare och timmermän	2 484	—	26 025	—
murare.....	2 740	—	9 843	—
Måleri	10 630	233	18 169	65 362
Glasmästeri	495	141	775	2 868
Rörledningsinstallation	1 596	1 264	12 380	32 180
Elinstallation	1 309	1 006	8 033	20 530
därav elmontörer	1 000	—	7 359	—
Summa	27 277	6 749	112 096	339 494

¹ Häri ingå endast de »yrkesverksamma» och deras familjemedlemmar.

Nedgången i byggnadsverksamheten under krigets första år har givetvis inverkat på resultatet av 1940 års folkräkning. Såväl företagare (företag) som arbetare torde redovisas med mindre antal än vad som svarar mot förhållandena före kriget. Det förefaller emellertid sannolikt, att flertalet företagare — i varje fall de, som äro verkliga yrkesmän — i folkräkningen ha redovisats inom sitt egentliga yrke även om verksamheten temporärt legat nere. Annorlunda torde det förhålla sig med antalet arbetare — dessa ha ju lättare att byta yrke. Man kan i varje fall icke siffermässigt bilda sig någon uppfattning om hur stor minskningen varit. De återgivna folkräkningssiffrorna torde emellertid kunna betraktas såsom minimisiffror. Om antalet här yrkesverksamma personer kommer att ökas eller minskas efter det nu avslutade kriget, är icke möjligt att bedöma.

Här, liksom i fråga om den tidigare avhandlade industrien, svarar antalet företagare icke mot antalet företag. Någon möjlighet att beräkna antalet av de senare

finnes icke, men man kan antaga — i brist på bättre — att de båda begreppen ungefärligen motsvara varandra. Husbyggnadsindustrin (inklusive måleri, glasmästeri, rör- och elinstallationer) skulle således i allt omfatta omkring 27 000 företag med 112 000 arbetare och 6 700 förvaltningspersonal. Av 1931 års företagsräkning framgår, att inom husbyggnadsverksamhet (exkl. murning och snickeri) 80 % av företagen hade högst 10 arbetare och 97 % högst 50 med 34 respektive 72 % av hela antalet sysselsatta. Av företagen inom rörlednings- och elektriska installationsbranschen hade ungefär 75 respektive 95 % högst 10 respektive högst 50 arbetare med 20 respektive 60 % av samtliga sysselsatta. Inom murning, måleri och glasmästeri torde samtliga utgöras av småföretag. Med ledning av dessa uppgifter kan man beräkna, att företag med högst 10 arbetare skulle utgöra ungefär 25 000 med 70 000 arbetare och de med högst 50 arbetare 27 000 med 95 000 arbetare. Antalet företag med mer än 50 arbetare skulle då — trots att dessa sysselsatte 17 000 arbetare — vara så lågt, att det icke låter sig fastställa genom den här tillämpade starkt förenklade beräkningsmetoden. Antalet förvaltningspersonal torde ungefärligen utgöra 4 000 respektive 5 000. Enligt vad tidigare framhållits är här beräknade antal minimisiffror.

Sammanfattning

De beräkningar, som utförts, ha i första hand, av skäl, som framgå av ovanstående, tagit sikte på verkstads- (i vidsträckt bemärkelse) och därmed jämförlig industri, medan företagen inom byggnadsverksamheten, på grund av avsaknad av statistiskt material, blivit mera summariskt behandlad.

Beträffande de industrigrupper, som äro av betydelse i förevarande sammanhang, lämnas här en sammanfattande redogörelse över småindustri- och hantverksföretagen. Härvid ha dock på grund av sitt relativt ringa antal blomsterbindare, skorstensfejare och fönsterputsare ej medtagits.

Tab. I. Antal företag med högst 10 arbetare och antalet därinom yrkesverksamma personer

Industrigrupp	Antal företag	Antal arbetare	Antal förvaltningspersonal	Samtliga yrkesverksamma (avrundade tal)
Metallindustri	15 300	36 500	1 800	54 000
Jord- och stenindustri	1 900	8 800	300	11 000
Träindustri	12 500	20 000	500	33 000
Pappers- och grafisk industri ¹	2 700	5 200	200	8 000
Livsmedelsindustri	11 500	23 000	1 400	36 000
Textil- och beklädnadsindustri	32 500	24 300	800	58 000
Läder-, hår- och gummivaruindustri	14 700	9 200	300	24 000
Kemisk-teknisk industri	500	1 800	200	2 000
Skönhetsvård	7 000	9 000	200	16 000
Husbyggnadsverksamhet	25 000	70 000	4 000	99 000
Summa	123 600	207 800	9 700	341 000

¹ Här ingå 1 300 fotografiateljéer. Antalet vid dessa sysselsatta arbetare är okänt, men så obetydligt att det icke påverkar det angivna antalet arbetare.

I tabellerna I och II lämnas en översikt av resultaten av de här gjorda beräkningarna över antalet småföretag och vid dessa sysselsatta arbetare, kompletterad med resultatet av beräkningar över hela antalet yrkesverksamma personer inom småföretagen, varvid har antagits att antalet företagare är lika med antalet företag.

Tab. II. Antalet företag med högst 50 arbetare och antalet därinom yrkesverksamma personer

Industrigrupp	Antal företag	Antal arbetare	Antal förvaltningspersonal	Samtliga yrkesverksamma (avrundade tal)
Metallindustri	16 600	65 400	5 500	88 000
Jord- och stenindustri	2 200	14 900	800	18 000
Träindustri	13 100	31 400	1 200	46 000
Pappers- och grafisk industri ¹	3 100	13 900	1 000	18 000
Livsmedelsindustri	12 000	34 000	3 400	49 000
Textil- och beklädnadsindustri	33 000	36 400	1 800	71 000
Läder-, hår- och gummivaruindustri	14 900	14 600	700	30 000
Kemisk-teknisk industri	600	4 000	600	5 000
Skönhetsvård	7 000	9 000	200	16 000
Husbyggnadsverksamhet	27 000	95 000	5 000	127 000
Summa	129 500	318 600	20 000	468 000

¹ Jfr anm. till tab. I.

Uppskattning av produktionsvärdet

I det föregående har på basis av kända statistiska data antalet småföretag och antalet däri yrkesverksamma personer beräknats. Det återstår att söka bilda sig en uppfattning av dessa småföretags betydelse, mätt i produktionsvärdet, d. v. s. i värdet av framställda varor och utförda tjänster.

De fakta, man härvid har att stödja sig på, torde lämpligast kunna framläggas i följande tablå.

	Produktionsvärde inom industrien		
	Miljoner kr	Per företag 1 000-tal kr	Per arbetare 1 000-tal kr
1931 års företagsräkning ¹			
samtliga företag	6 104	67	10
i industristatistiken ej redovisade ..	1 266	16	6
1931 års industristatistik	4 356	296	11
1940 års industristatistik	8 816	472	16
1942 års induttristatistik	10 760	539	19

Om man utgår från 1931 års industristatistiska uppgifter, visar det sig, att avkastningen per företag stigit till år 1940, respektive år 1942 med 59 respektive 82 procent och per arbetare med 57 respektive 83 procent. Att av medelavkastningen per »samtliga företag» respektive »ej medtagna företag» enligt företagsräkningen söka ett tal, som på ett ungefär anger småföretagens medelavkastning, är, på grund av den stora variationen, ej möjligt. Utgår man från medelavkastningen per arbetare synes detta däremot möjligt, i det att man i detta fall kan begränsa småföretagens genomsnittliga avkastning enligt 1931 års företagsräkning till mellan 6 000 och 10 000 kronor. Det är sannolikt, att den bör ligga närmare det lägre talet (jfr avkastningen per företag). Om man antager dess värde vara 7 000 kronor (år 1931), skulle motsvarande värde — därest stegringen varit likformig för all industri — år 1940 vara 11 000 kronor och år 1942 13 000 kronor.

Under dessa förutsättningar skulle småindustriens sammanlagda produktionsvärde, i vad det avser företag med högst 10 arbetare, vara, efter 1940 års värde, 2,3 miljarder kronor och, efter 1942 års, 2,7 miljarder kronor. För samtliga företag med högst 50 arbetare skulle motsvarande värden vara 3,5 respektive 4,1 miljarder kronor.

¹ Inkl. byggnadsverksamhet.

Man torde även med hänsyn tagen till obestämdheten i begreppet småföretag och till den relativa osäkerheten i de gjorda premisserna kunna våga göra det påståendet, att småföretagen producera varor och tjänster till ett värde av omkring tre och en halv miljarder kronor årligen.

Här gjorda beräkningar bygga, som framgår av den lämnade redogörelsen, på officiella statistiska data. På grund av den knappa tid, som stått till buds för beräkningarnas genomförande, är det möjligt, att vid utnyttjandet av de använda källorna förbiseenden ha kunnat göras i ett eller annat avseende, eller att det i något fall icke klart framgår, hur förfaringssättet varit. I varje fall kunna dock dylika eventuella felaktigheter ej vara av den storleksordning, att de inverka på de ur materialet dragna slutsatserna i stort.

Antal företag med högst 50 anställda och antalet

(Uppgifterna hämtade ur

Industrigrupper	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län	Kalmar län	Gotlands län	Blekinge län	Kristianstads län
1. Malmbrytning och metallindustri											
antal företag	591	241	82	261	258	361	75	140	32	67	169
antal anställda . . .	7 429	2 207	948	2 828	2 717	3 443	847	1 342	258	718	1 535
Andra metallverk än järn- och stålverk											
antal företag	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	6	26	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Bleckvarufabriker samt bleck- o. plåtslagerier											
antal företag	79	29	12	25	36	26	8	15	6	9	17
antal anställda . . .	850	176	88	202	183	243	58	104	19	76	63
Järn- o. stålmanufaktur											
antal företag	48	10	7	73	18	91	6	9	2	2	17
antal anställda . . .	505	124	125	826	236	721	82	69	14	48	194
Annan metallmanufakt.											
antal företag	89	17	3	45	19	75	6	2	1	4	8
antal anställda . . .	1 050	195	15	477	224	694	116	3	3	14	158
Guld-, silver- och nysilverfabriker											
antal företag	21	2	1	4	2	1	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	319	63	26	133	16	3	—	—	—	—	1
Galvaniserings-, förnicklings- och förtenningsfabriker											
antal företag	20	2	—	5	1	1	—	—	—	1	—
antal anställda . . .	159	37	—	35	4	4	—	—	—	2	—
Mekaniska verkstäder och gjuterier											
antal företag	199	61	39	73	117	134	41	84	16	27	92
antal anställda . . .	2 563	555	448	678	1 312	1 462	471	850	165	355	882
Skeppsvarv och båtbyggerier											
antal företag	4	52	—	3	13	—	—	4	—	4	1
antal anställda . . .	32	466	—	14	127	—	—	75	—	38	4
Elektroteknisk industri											
antal företag	53	8	2	7	7	3	1	—	—	1	—
antal anställda . . .	722	119	11	110	66	14	5	—	—	29	—
Instrument- o. urfabr.											
antal företag	32	2	6	3	2	1	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	353	32	54	58	26	6	—	—	—	—	2
Rörledningsverkstäder											
antal företag	45	56	12	22	43	29	13	26	7	19	32
antal anställda . . .	870	414	181	294	523	296	115	241	57	156	231
2. Jord- o. stenindustri											
antal företag	60	72	28	52	58	57	58	54	10	41	81
antal anställda . . .	438	850	370	622	632	676	886	712	78	575	1 118
Torvindustri											
antal företag	—	3	2	3	6	23	16	2	—	—	24
antal anställda . . .	—	39	23	45	62	299	236	37	—	—	348

Bilaga D

anställda fördelade på län och industrigrupper.

industristatistikens primärmaterial 1940.)

Summa	Norrbottnens län	Västerbottens län	Jämtlands län	Västernorrlands län	Gävleborgs län	Kopparbergs län	Västmanlands län	Örebro län	Värmlands län	Skaraborgs län	Älvsborgs län	Göteborgs o. Bohus län	Hallands län	Malmöhus län
4 649	50	71	41	102	153	161	113	175	154	162	207	382	96	505
46 232	457	569	309	983	1 462	1 494	1 312	1 908	1 291	1 477	1 823	3 732	828	4 315
11	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	1	—	2
125	—	—	—	—	9	48	—	—	—	—	—	20	—	15
589	13	9	7	19	23	17	13	22	17	20	33	56	19	59
4 169	62	41	31	143	125	92	143	242	96	107	150	416	120	339
467	—	3	4	7	25	20	7	13	11	22	13	23	8	28
5 047	—	17	21	53	387	298	98	155	148	220	109	223	94	280
386	—	2	2	—	7	7	9	13	6	3	7	20	6	35
4 078	—	28	10	—	30	53	148	158	43	21	92	163	42	341
45	1	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—	3	—	5
710	12	—	—	2	—	—	—	—	—	52	—	35	—	48
58	—	2	—	—	—	—	—	2	2	1	1	8	3	9
439	—	4	—	—	—	—	—	12	6	21	2	36	17	100
1 973	19	38	17	54	72	79	51	88	76	80	91	138	38	249
19 986	246	310	119	559	661	735	494	986	573	772	867	1 320	367	2 236
148	—	1	—	—	—	1	3	1	5	3	2	36	4	7
1 610	—	2	—	98	—	18	46	5	97	21	47	377	45	98
149	—	—	2	1	2	5	5	2	4	1	4	21	2	18
1 685	—	—	9	9	9	32	53	8	29	1	91	267	13	95
82	—	1	—	—	1	—	—	1	3	2	7	14	—	6
893	—	4	—	4	4	—	—	12	13	24	71	188	—	46
741	17	15	9	16	23	30	23	33	30	27	49	62	16	87
7 490	137	163	119	126	246	257	282	330	286	238	394	687	130	717
1 309	11	11	12	22	35	44	42	72	52	82	66	136	27	126
14 581	167	121	138	130	316	389	662	750	346	1 060	620	1 548	327	1 050
156	1	—	—	—	4	1	4	13	14	10	3	10	1	13
1 934	9	5	—	—	37	4	68	171	111	176	116	49	13	86

Industrigrupper	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län	Kalmar län	Gotlands län	Blekinge län	Kristianstads län
Stenindustri											
antal företag	12	13	2	12	10	11	12	16	5	28	19
antal anställda . . .	62	137	16	97	103	144	192	221	55	466	328
Kalk- och kritbruk											
antal företag	—	—	—	4	3	—	—	1	1	—	8
antal anställda . . .	—	—	—	101	42	—	—	23	3	—	118
Cementvarufabriker											
antal företag	14	33	6	10	15	12	4	10	2	9	12
antal anställda . . .	73	298	35	79	108	83	19	61	8	37	46
Tegelbruk											
antal företag	—	17	16	16	14	6	4	13	—	1	14
antal anställda . . .	—	325	281	275	273	129	67	219	—	32	221
Porlins-, kakel- och lergodsindustri											
antal företag	1	1	—	2	—	—	—	2	—	—	2
antal anställda . . .	3	25	—	5	—	—	—	39	—	—	18
Glasindustri											
antal företag	17	1	—	1	4	2	20	10	—	2	2
antal anställda . . .	144	5	—	4	10	8	351	112	—	32	39
Annan jord- och stenindustri											
antal företag	16	4	2	4	6	3	2	—	2	1	—
antal anställda . . .	156	21	15	16	34	13	21	—	12	8	—
3. Träindustri											
antal företag	111	130	77	125	248	514	221	245	13	94	220
antal anställda . . .	987	1 169	859	1 489	2 647	5 056	2 040	3 072	98	725	1 901
Sågverk och hyvlerier											
antal företag	7	61	37	59	114	186	121	85	6	43	74
antal anställda . . .	78	677	420	789	1 256	1 204	1 023	913	45	320	492
Lådämnes- o. lådfabr.											
antal företag	7	6	3	4	8	4	2	5	—	7	4
antal anställda . . .	45	61	18	14	87	29	46	66	—	46	22
Fanér-, plywood- och wallboardfabriker											
antal företag	—	—	—	—	1	3	—	3	—	—	—
antal anställda . . .	—	—	—	—	40	28	—	57	—	—	—
Snickerier och möbelfabriker											
antal företag	91	62	37	58	119	301	93	147	7	33	102
antal anställda . . .	787	412	421	618	1 207	3 642	903	1 973	53	257	1 082
Läst-, träsko- och trätoffelfabriker											
antal företag	—	—	—	—	—	7	3	2	—	4	15
antal anställda . . .	—	—	—	—	—	56	26	16	—	16	81
Tunnbinderier och drittelfabriker											
antal företag	1	—	—	2	—	4	—	2	—	1	10
antal anställda . . .	1	—	—	12	—	36	—	41	—	8	59
Korgfabriker											
antal företag	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	7
antal anställda . . .	12	—	—	—	6	2	—	—	—	—	50
Korkindustri											
antal företag	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	8	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—
Annan träindustri											
antal företag	2	1	—	2	4	7	2	1	—	6	8
antal anställda . . .	56	19	—	56	48	55	42	6	—	78	115

Malmslätt län	Hallands län	Göteborgs o. Bohus län	Älvsborgs län	Skaraborgs län	Värmlands län	Örebro län	Västmanlands län	Kopparbergs län	Gävleborgs län	Västernorr- lands län	Jämtlands län	Västerbottens län	Norrbottnens län	Summa
30	16	82	16	11	7	18	5	10	5	2	2	—	1	345
236	174	1 081	82	75	29	127	62	69	30	8	21	—	10	3 825
10	1	3	—	21	—	9	2	5	—	—	4	4	—	76
87	2	30	—	347	—	155	42	69	—	—	67	71	—	1 157
16	1	23	20	17	17	17	11	16	14	12	2	3	6	302
129	7	172	124	103	72	111	105	75	71	53	14	15	62	1 960
22	7	2	9	15	10	9	17	7	9	6	3	3	3	223
284	123	33	201	256	112	133	378	96	153	59	32	30	86	3 798
5	—	1	1	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—	19
61	—	16	5	29	3	—	—	37	—	—	—	—	—	241
13	—	6	1	—	1	3	1	1	1	—	—	—	—	86
77	—	32	6	—	5	8	2	24	19	—	—	—	—	878
17	1	16	9	2	3	4	2	3	2	2	1	—	—	102
90	8	135	86	74	14	45	5	15	6	10	4	—	—	788
165	94	111	220	271	172	131	106	234	160	124	74	141	118	4 119
1 228	576	810	1 874	2 173	1 999	1 338	1 204	2 654	1 949	998	802	1 036	856	39 540
14	25	29	83	70	106	64	56	123	70	64	41	67	82	1 687
111	140	247	619	654	1 442	711	725	1 607	1 034	702	579	528	654	16 970
7	4	18	7	1	—	1	—	2	10	1	—	—	—	101
108	18	115	132	6	—	7	—	17	71	6	—	—	—	914
1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	12
1	—	—	—	—	—	—	—	—	57	3	—	—	—	186
112	53	51	121	190	64	61	46	98	74	57	32	70	36	2 115
844	354	325	1 016	1 417	522	568	423	881	770	279	214	482	202	19 652
10	4	2	3	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	55
21	18	8	7	35	—	30	—	—	—	—	—	—	—	314
4	6	3	—	4	—	1	1	1	—	—	1	1	—	42
13	34	34	—	48	—	2	7	8	—	—	9	3	—	315
5	1	—	1	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	21
29	4	—	1	—	—	7	31	11	—	—	—	—	—	153
4	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	12
62	—	17	36	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	137
8	1	5	4	2	2	2	2	9	3	1	—	2	—	74
39	8	64	63	13	35	13	18	130	17	8	—	16	—	899

Industrigrupper	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län	Kalmar län	Gotlands län	Blekinge län	Kristianstads län
4. Pappers- och grafisk industri											
antal företag	250	31	21	29	51	55	15	33	3	11	21
antal anställda ...	3 347	349	289	387	612	541	171	452	73	177	259
Pappersbruk och pappfabriker											
antal företag	1	—	—	—	1	2	—	2	—	—	—
antal anställda ...	22	—	—	—	5	81	—	59	—	—	—
Papp- och pappersvaruindustri											
antal företag	36	7	4	7	10	13	2	7	—	—	2
antal anställda ...	628	149	41	72	152	124	35	95	—	—	43
Bokbinderier											
antal företag	43	1	3	3	6	5	1	3	—	1	1
antal anställda ...	531	16	31	63	69	36	5	26	—	13	3
Bok-, accidens- och tidningstryckerier											
antal företag	131	22	13	19	31	34	12	21	3	10	18
antal anställda ...	1 558	181	213	252	365	294	131	272	73	164	213
Annan grafisk industri											
antal företag	39	1	1	—	3	1	—	—	—	—	—
antal anställda ...	608	3	4	—	21	6	—	—	—	—	—
5. Livsmedelsindustri											
antal företag	94	20	10	8	36	15	8	25	3	80	69
antal anställda ...	823	226	118	52	351	54	69	119	41	510	535
Choklad- och konfektindustri											
antal företag	31	8	3	2	7	6	4	5	—	—	2
antal anställda ...	261	72	51	31	108	30	35	39	—	—	73
Fiskberedningsanstalter och konservfabriker											
antal företag	7	3	—	—	2	—	—	1	1	6	3
antal anställda ...	72	31	—	—	22	—	—	6	19	46	65
Margarinindustri											
antal företag	4	—	1	—	2	—	—	—	—	—	3
antal anställda ...	77	—	35	—	30	—	—	—	—	—	26
Sprit- och jästfabriker											
antal företag	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1
antal anställda ...	—	38	—	—	—	—	—	—	—	40	42
Maltfabriker											
antal företag	1	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—
antal anställda ...	11	—	—	—	—	4	2	10	19	—	—
Vatten- och läskedrycksfabriker											
antal företag	13	5	2	5	11	4	—	5	1	5	6
antal anställda ...	94	50	22	20	83	12	—	17	3	34	31
Annan livsmedelsind.											
antal företag	38	3	4	1	14	4	3	13	—	68	54
antal anställda ...	308	35	10	1	108	8	32	47	—	390	298
6. Textil- och beklädnadsindustri											
antal företag	131	9	9	9	63	52	6	10	—	8	25
antal anställda ...	2 110	116	166	201	1 015	761	158	181	—	118	296
Ylleindustri											
antal företag	—	—	—	—	13	2	1	1	—	—	4
antal anställda ...	—	—	—	—	240	24	35	3	—	—	50

Summa	Norrbottens län	Västernorrlands län	Jämtlands län	Västmanlands län	Kopparbergs län	Gävleborgs län	Örebro län	Värmlands län	Skaraborgs län	Älvsborgs län	Göteborgs o. Bohus län	Hallands län	Malmöhus län
1 099	17	16	10	29	31	39	37	32	39	50	122	23	111
13 463	158	193	120	360	263	507	454	345	448	490	1 380	234	1 637
9	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—
254	—	—	—	—	—	—	42	—	44	—	1	—	—
167	—	—	—	5	2	6	6	5	4	13	22	1	14
2 407	—	—	—	101	5	40	40	56	75	127	352	10	274
131	2	3	2	—	3	2	2	6	1	4	18	—	17
1 310	6	19	5	—	10	24	24	30	4	16	185	—	186
697	15	12	8	21	26	26	26	20	32	30	58	22	67
8 299	152	171	115	323	248	340	340	256	321	310	579	224	995
95	—	1	—	4	—	2	2	1	1	3	23	—	13
1 193	—	3	—	40	—	8	7	3	4	37	263	—	182
783	10	4	7	21	11	24	8	16	12	18	108	18	128
6 223	30	24	38	281	92	139	78	91	93	106	1 198	81	985
160	—	—	2	1	6	7	1	4	3	5	24	2	25
1 540	—	—	9	126	53	45	29	46	48	28	161	24	264
87	2	1	—	2	—	—	—	1	—	—	48	1	5
1 086	5	13	—	7	—	—	—	10	—	—	706	3	45
21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8
294	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	6	108
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
135	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	11
15	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	6
71	—	—	—	—	—	5	3	—	—	—	—	6	11
145	2	2	2	4	2	8	2	6	6	8	13	4	24
861	8	8	8	20	11	36	12	22	31	44	66	14	188
350	6	1	3	12	3	7	4	5	3	4	23	7	59
2 236	17	3	21	26	28	41	34	13	14	30	265	28	358
859	1	2	—	10	20	18	9	16	45	213	103	12	69
13 674	5	5	—	117	234	353	77	200	602	724	1 780	198	1 096
50	—	—	—	2	4	—	—	2	6	7	—	2	—
756	—	—	—	25	75	—	—	37	90	69	—	59	—

Industrigrupper	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län	Kalmar län	Gotlands län	Blekinge län	Kristianstads län
Bomullsindustri											
antal företag	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	—	35	—	—	—	16	—	—	—	—	—
Linne-, hamp- och juteindustri											
antal företag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Konstfiber- och sidenfabriker											
antal företag	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Triåfabriker											
antal företag	11	—	2	—	9	7	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	183	—	61	—	154	85	—	—	—	—	17
Repslagerier och bindgarnsfabriker											
antal företag	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	—	—	—	8	45	4	—	—	—	—	2
Band- och gardinfabriker, snörmakerier											
antal företag	7	—	—	—	4	3	—	2	—	—	2
antal anställda . . .	104	—	—	—	48	30	—	47	—	—	31
Vadd-, schoddy- och drevfabriker											
antal företag	1	1	—	—	4	11	—	—	—	1	—
antal anställda . . .	11	2	—	—	16	104	—	—	—	3	—
Färgerier, blekerier och impregneringsfabr.											
antal företag	11	3	4	1	6	3	—	1	—	1	4
antal anställda . . .	127	43	49	11	114	12	—	9	—	4	23
Sömnadsindustri											
antal företag	78	4	2	5	22	21	5	5	—	6	9
antal anställda . . .	1 395	36	9	164	376	438	123	117	—	111	121
Hatt- och mössfabriker											
antal företag	10	—	1	2	—	3	—	1	—	—	2
antal anställda . . .	130	—	47	18	—	48	—	5	—	—	24
Annan textil- och beklädnadsindustri											
antal företag	12	—	—	—	3	—	—	—	—	—	2
antal anställda . . .	147	—	—	—	22	—	—	—	—	—	28
7. Läder-, hår- och gum-mivaruindustri											
antal företag	69	11	14	11	18	42	6	8	1	4	17
antal anställda . . .	652	144	87	86	140	581	54	95	6	85	235
Garverier											
antal företag	1	—	2	1	2	2	—	3	1	2	—
antal anställda . . .	4	—	7	5	21	23	—	38	6	51	—
Päls- och skinnvarufabriker											
antal företag	21	2	3	1	4	11	1	—	—	—	2
antal anställda . . .	331	58	19	5	21	160	7	—	—	—	50
Skoindustri											
antal företag	4	1	1	—	1	7	—	2	—	2	8
antal anställda . . .	35	3	3	—	6	142	—	15	—	34	104
Andra lädervarufabr.											
antal företag	14	6	4	5	5	17	2	2	—	—	4
antal anställda . . .	148	56	42	23	30	190	27	28	—	—	43

	Malmöhus län	Hallands län	Göteborgs o. Bohus län	Älvsborgs län	Skaraborgs län	Värmlands län	Örebro län	Västmanlands län	Kopparbergs län	Gävleborgs län	Västernorrlands län	Jämtlands län	Västerbottens län	Norrbottnens län	Summa
—	—	1	1	13	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
—	—	14	6	373	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	453
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12
2	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
42	—	10	3	5	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	73
2	3	13	62	26	2	2	1	2	3	2	1	—	—	—	147
25	87	236	931	335	57	20	27	18	16	16	3	—	—	—	2 255
1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	2	—	—	—	—	11
7	—	30	—	—	4	5	—	—	—	4	—	—	—	—	109
2	—	13	5	—	1	4	4	—	4	3	—	—	—	—	50
27	—	125	62	—	4	102	—	24	32	32	—	—	—	—	636
2	—	3	—	1	1	1	—	—	—	3	—	—	—	—	29
11	—	73	—	32	2	3	—	—	—	43	—	—	—	—	300
11	3	10	5	1	1	2	4	1	2	2	2	—	1	1	78
138	13	133	121	4	5	28	18	10	9	21	—	—	3	5	900
29	1	50	115	9	6	6	2	5	1	5	—	—	1	—	387
523	6	938	2 135	127	75	112	27	67	8	68	—	—	2	—	6 978
12	2	9	2	—	2	2	1	1	—	—	—	—	—	—	50
172	19	175	10	—	16	39	5	29	—	—	—	—	—	—	737
8	—	2	1	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	31
151	—	54	8	—	—	44	—	11	—	—	—	—	—	—	465
69	13	42	15	8	9	119	2	49	11	28	6	22	14	608	
761	181	576	202	100	84	1 610	59	656	83	277	59	115	104	7 032	
3	—	1	5	1	1	2	—	—	—	—	3	—	5	8	43
60	—	30	108	19	2	44	—	—	—	—	12	—	12	29	471
28	2	6	3	—	1	3	—	39	2	14	4	—	—	—	147
272	23	107	14	—	12	24	—	570	30	115	43	—	—	—	1 861
15	8	8	3	4	1	108	—	5	2	8	—	13	5	206	
236	113	226	49	62	2	1 468	—	71	20	132	—	89	72	2 882	
11	2	13	2	3	1	4	—	5	3	2	2	3	1	111	
95	29	142	18	19	4	35	—	15	10	10	16	9	3	992	

Industrigrupper	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län	Kalmar län	Gotlands län	Blekinge län	Kristianstads län
Borstbinderier och penselfabriker											
antal företag	5	1	1	3	2	3	1	1	—	—	2
antal anställda . . .	51	12	4	39	15	57	10	14	—	—	28
Gummivarufabriker											
antal företag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
Annan läder-, hår- och gummivaruindustri											
antal företag	24	1	3	1	4	2	2	—	—	—	—
antal anställda . . .	83	15	12	14	47	9	10	—	—	—	—
8. Kemisk-teknisk industri											
antal företag	98	21	—	6	21	11	3	7	—	7	13
antal anställda . . .	1 044	268	—	20	200	94	17	47	—	29	160
Färg- o. fernissfabriker											
antal företag	11	4	—	2	—	3	—	—	—	1	4
antal anställda . . .	113	35	—	9	—	31	—	—	—	3	20
Olje- och fettindustri											
antal företag	9	1	—	—	2	—	—	—	—	2	1
antal anställda . . .	62	3	—	—	3	—	—	—	—	9	18
Tvättmedels-, parfym- och ljusfabriker											
antal företag	30	3	—	1	9	1	—	2	—	1	3
antal anställda . . .	284	38	—	5	117	3	—	15	—	5	36
Läkemedelsfabriker											
antal företag	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	63	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29
Ugnskolnings- och trädestillationsverk											
antal företag	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—
antal anställda . . .	—	—	—	5	—	—	—	4	—	—	—
Sprängämnesindustri											
antal företag	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1
antal anställda . . .	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Fabr. för förtätade gaser											
antal företag	2	—	—	—	2	1	—	3	—	—	2
antal anställda . . .	38	—	—	—	13	6	—	13	—	—	11
Elektrokemisk industri											
antal företag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Konstgödsel-fabriker											
antal företag	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
antal anställda . . .	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Annan kemisk-teknisk industri											
antal företag	41	10	—	1	8	6	3	1	—	3	1
antal anställda . . .	484	173	—	1	67	54	17	15	—	12	38
9. Kraftverk											
Elkraftverk och elverk											
antal företag	—	2	3	5	8	30	18	12	—	7	10
antal anställda . . .	—	29	20	17	38	84	52	74	—	24	32
Summa											
antal företag	1 404	537	244	506	761	1 137	410	534	62	319	625
antal anställda . . .	16 830	5 358	2 857	5 702	8 352	11 290	4 294	6 094	554	2 961	6 071

	Hallands län	Göteborgs o. Bohus län	Älvsborgs län	Skaraborgs län	Värmlands län	Örebro län	Västmanlands län	Kopparbergs län	Gävleborgs län	Västernorrlands län	Jämtlands län	Västerbottens län	Norrbottnens län	Hela riket
5	—	2	2	—	4	—	—	—	3	1	—	—	—	36
62	—	12	13	—	48	—	—	—	20	8	—	—	—	393
1	1	2	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	8
6	16	17	—	—	—	32	—	—	3	—	—	5	—	89
6	—	10	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	57
30	—	42	—	—	16	7	59	—	—	—	—	—	—	344
79	5	65	14	5	12	13	3	7	15	7	2	3	—	417
1 023	29	811	200	46	100	140	9	65	215	89	13	8	—	4 627
14	—	10	3	1	—	2	—	3	2	—	—	—	—	60
188	—	143	41	9	—	14	—	46	7	—	—	—	—	659
7	—	4	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	28
104	—	95	14	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	310
19	2	17	1	—	1	1	1	1	6	—	1	—	—	100
264	6	213	3	—	18	1	2	6	131	—	3	—	—	1 150
1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	10
43	—	10	—	—	—	7	—	—	—	—	—	4	—	156
—	—	—	—	—	—	—	—	2	5	—	1	—	—	11
—	—	—	—	—	—	—	—	7	60	—	10	—	—	86
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	—	—	38	—	—	—	—	—	—	—	63
3	1	3	2	1	2	1	1	1	1	1	—	1	—	28
33	4	37	10	3	9	20	3	6	12	8	—	3	—	229
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4
—	—	—	96	—	—	—	—	—	—	25	—	—	—	121
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
35	2	30	4	3	8	7	1	—	1	5	—	1	—	171
391	19	313	36	34	71	60	4	—	5	56	—	1	—	1 851
—	10	3	24	23	42	11	5	43	33	34	28	37	9	397
—	27	31	97	90	141	47	35	207	169	130	130	103	57	1 634
1 252	298	1 072	827	647	505	600	311	600	495	377	180	307	230	14 240
12 095	2 481	11 866	9 136	6 089	4 597	6 739	3 653	6 054	5 143	3 173	1 609	2 174	1 834	147 006

Antalet sysselsatta personer inom olika hant-

(Efter Iveroth, Småindustri och hantverk)

	Stockholms stad	Stockholms län	Uppsala län	Södermanlands län	Östergötlands län	Jönköpings län	Kronobergs län
Bleck-, plåt- och kopparslageri	21	8	9	7	10	8	6
Smide och hovslageri	3	8	7	9	15	13	18
Tillverkning och reparation av instrument, ur och guld- arbeten	49	11	3	39	6	3	1
Fotografering	6	2	2	2	4	2	2
Bagerirörelse och kexfabriker	43	27	28	23	19	13	12
Herrskrädderi, även i kombination med damskrädderi....	38	11	21	22	23	25	31
Damskrädderi, sömmerskor	40	6	12	11	23	13	14
Skomakerirörelse	23	21	25	23	26	22	20
Slakteri- och charkuterirörelse	10	6	15	15	16	8	8
Sadelmakare och tapetserare	7	3	6	5	6	4	3
Husbyggnad, murning, byggnadssnickeri samt kakelugns- makeri	162	65	71	61	78	65	59
Målerirörelse	64	26	31	26	31	29	20
Rörledningsinstallationer	60	10	14	11	14	11	5
Elektriska installationer och monteringsarbeten	21	12	11	9	11	25	6
Tillverkning, reparation och installation av samt handel med elektrisk materiel	58	5	7	8	10	7	5
Tillverkning och reparation av samt handel med instru- ment, ur, optiska och guldsmedsvaror	14	2	10	6	6	6	4
Glasvarutillverkning, glasmästeri o. dyl., handel med glas- varor	7	1	1	1	2	1	—
Fotografiskt arbete, handel med fotografiska artiklar m. m.	7	1	2	1	2	2	1
Bageri-, konditori- och serveringsrörelse, även mjölkför- säljning	46	21	21	17	23	32	20
Tillverkning av slakteri- och charkuteriprodukter, handel med livsmedel	18	6	14	12	14	23	14
Herrskrädderi samt handel med herrkonfektion	13	3	6	4	8	11	3
Damskrädderi samt handel med damkonfektion	7	1	2	7	4	9	3
Tillverkning och montering av samt handel med hattar och mössor	27	3	12	8	23	9	4
Skomakeri samt sko- och läderhandel	1	2	5	3	7	5	4
Tapetserarverksamhet samt handel med möbler o. dyl. ..	13	2	3	7	4	3	2
Hygieniska institut, massage, rak- och frisørsalonger, bad- inrättningar o. dyl.	54	11	14	14	20	14	10
Tvättning, strykning och mangling	36	28	7	3	8	3	6
Totalt	847	298	358	357	411	368	278

verksgrenar per 10 000 av folkmängden, länsvis

i Sverige, Stockholm 1943, tab. 8.)

Kalmar län	7 15	5 16	6 12	5 23	11 21	9 16	10 6	8 9	7 14	6 6	7 9	8 10	6 6	5 6	6 6	4 5	3 4	3 5	8 10
Gotlands län	1 2	1 1	3 3	2 2	10 3	4 1	10 2	5 2	4 2	10 2	6 2	2 3	2 3	2 2	1 2	1 2	1 2	2 2	9 3
Blekinge län	16 22	9 17	29 18	23 48	35 25	23 21	52 16	19 20	11 20	12 17	13 22	18 21	19 18	26 20	27 18	16 18	18 21	15 11	25 23
Kristianstads län	11 19	15 21	14 17	24 19	26 21	20 18	18 19	12 7	17 7	9 14	13 11	15 13	8 9	10 9	6 14	12 12	11 17	10 13	17 20
Malmöhus län	11 19	21 8	8 2	26 4	24 7	19 4	21 3	7 2	7 2	10 4	11 3	13 4	9 2	9 2	7 2	8 1	5 2	5 1	12 4
Hallands län	58 25	62 25	43 20	85 30	115 46	116 28	99 44	55 25	64 24	42 18	63 26	53 25	34 20	38 20	35 23	40 16	41 16	32 17	73 31
Skaraborgs län	7 15	6 16	6 12	8 23	15 13	6 12	18 13	7 7	3 7	5 8	6 11	3 6	4 7	7 12	8 10	5 6	4 12	4 11	12 11
Västmanlands län	5 11	6 11	7 9	6 12	13 13	12 13	5 7	5 7	6 7	3 8	7 11	3 6	4 7	8 12	5 10	5 6	4 12	5 11	7 11
Örebro län	1 1	— 1	1 2	1 2	4 4	1 2	4 5	1 1	1 1	1 1	1 2	1 1	1 1	2 1	1 1	— 1	— 1	— 1	2 2
Värmlands län	21 17	13 5	15 6	27 9	31 10	12 11	14 16	18 11	19 8	16 11	19 12	23 15	26 14	18 17	11 10	11 8	24 9	26 8	23 13
Jämtlands län	7 5	3 3	4 5	8 6	18 5	6 3	14 9	10 2	9 4	9 3	15 5	12 3	9 5	5 3	5 3	3 2	4 1	3 3	11 3
Västernorrlands län	13 2	10 6	22 5	16 7	30 11	16 6	26 14	12 5	11 3	10 2	18 4	14 5	12 2	14 3	10 3	8 2	6 2	9 2	19 9
Helena riket	294	283	285	415	550	390	470	288	300	244	324	316	252	262	228	208	220	200	379

PM

angående vissa åtgärder till främjande av hantverk och småindustri i Danmark

av direktören vid Teknologisk Institut i Köpenhamn

Gunnar Gregersen

I en liten skrift »Haandværket i Tal og Tekst», som utgavs i anledning av Teknologisk Instituts i Köpenhamn 25-årsjubileum år 1931, lämnas den upplysningen, att det danska hantverkets och den danska småindustriens siffermässiga ställning i förhållande till den sammanlagda stadsmässiga yrkesverksamheten vid ifrågavarande tidpunkt var den, att hantverket och småindustrien, som naturligtvis i fråga om antalet företag är vida talrikare än antalet industriföretag, sysselsätter lika många personer som industrien i sin helhet. — Hur utvecklingen sedermera gestaltat sig är svårare att säga. Sysselsättningsgraden har starkt varierat, och även om det funnits en tendens mot starkare industrialisering, torde man dock kunna fastslå, att hantverket icke gått tillbaka.

Statliga lån till anskaffande av maskiner

År 1904 gjordes i Danmark ett försök med privata »maskinlån», d. v. s. lån till anskaffande av maskiner till hantverkare och småindustriidkare. Det var en förmögen man, som till Köpenhamns Hantverkarbank inbetalade ett belopp av 10 000 kronor som garantikapital för utlåning till hantverkare mot säkerhet i de för pengarna inköpta maskinerna. Hantverkare kunde därigenom modernisera sina verkstäder och anskaffa maskiner eller andra tekniska hjälpmedel för att rationalisera driften. Lånen skulle förräntas och amorteras på tre år.

Förutsättningen för att ifrågakomma såsom låntagare var, att vederbörande var dugande och vederhäftig samt rekommenderades av sin organisation.

Erfarenheterna från denna låneverksamhet voro så goda, att »Fællesrepræsentationen for dansk Haandværk og Industri» år 1905 gjorde en framställning hos staten, vilken resulterade i att ur *statslånefonden* beviljades 50 000 kronor per år i tio års tid att utlånas i poster om 500 till 5 000 kronor till välrekommenderade hantverkare, vilka hade behov därav.

Lånevillkoren gå i korthet ut på

att intill $\frac{9}{10}$ av anskaffningsvärdet för ifrågavarande maskiner kunna erhållas som lån, den återstående tiondelen måste låntagaren själv kunna åstadkomma,

att lån endast medges till anskaffande av maskiner, ej till installationer, verktyg o. s. v. samt

att staten kräver prioritetspanträtt i det anskaffade.

Lån förräntas mot låg räntefot, för närvarande 4 % och amorteras med 10 % per år, dock så att ingen amortering äger rum det första året.

Teknologiska Institutet är teknisk konsulent i hithörande frågor.

Slutligen kan påpekas, att lån till startande av nya företag ej kunna erhållas på detta sätt.

Gången i låneförfarandet är följande:

Snickarmästare X har i »Fællesrepresentationens» (hantverksorganisationens) tidskrift läst kungörelsen om statslån till anskaffande av maskiner och ansöker i anledning härav om ett lån på 2 500 kronor till anskaffande av en kombinerad träbearbetningsmaskin med elektromotor genom att ifylla och till ministeriet för handel, industri och sjöfart eller till »Fællesrepresentationen for dansk Haandværk og Industri» insända den erforderliga ansökningsblanketten. Fællesrepresentationen är den organisation, som på ministeriets vägnar uppsamlar, behandlar och till ministeriet överlämnar dylika ansökningar.

Fællesrepresentationen sätter upp en lista på samtliga sökande; listan översändes till Teknologisk Institut. Ansökningshandlingarna remitteras konfidentiellt till landets hantverksföreningar och fackliga centralföreningar.

Två ting ske alltså samtidigt:

a) *Teknologisk Institut* undersöker med ledning av listan de sökande, besöker dem på ort och ställe för att försäkra sig om att vederbörande maskin eller maskiner icke redan äro inköpta, ty i så fall faller en låneansökan utanför ramen för denna lånefonds möjligheter — försäkrar sig även om att tillräckligt och lämpligt utrymme finnes för maskinerna, diskuterar detaljerna med lånesökandena, varvid institutet söker bilda sig en uppfattning om huruvida de lånesökande överhuvud äro kapabla att sköta vederbörande maskiner eller om icke maskiner av annan typ borde anskaffas i stället — alltså utövar en rådgivande verksamhet (exempelvis i vårt tyfäll om i stället för en kombinerad maskin en bandsåg, en hyvelmaskin och en pelarborrmaskin eller dylikt skulle anskaffas varvid den lånesökande, om han finner institutets förslag lämpligare, insänder en förnyad ansökan på ett större belopp). — Därefter överlämnar Teknologisk Instituts konsulent ansökan för beviljande eller avslag, tekniskt sett.

b) Samtidigt har *Fællesrepresentationen* som förut nämnts remitterat ansökningshandlingarna och i sinom tid återfått dem från centralföreningar och hantverksföreningar med upplysning om, huruvida den lånesökande är en pålitlig, ekonomiskt solid, i fackkretsar välansedd och ordentlig man — och därvid kan ju diverse utlåtanen avgivas om den lånesökandes kvalifikationer. Remissvaren kunna även gå ut på att på ifrågavarande ort redan mer än tillräcklig verksamhet av ifrågavarande slag finnes, och *statens pengar skola ju icke användas till att upprätthålla osund konkurrens mellan bestående företag* — något som kan ge upphov till svårlösta problem.

När samtliga ansökningar behandlats, sammanträder Fællesrepresentationen, varvid i vissa fall $\frac{9}{10}$ av de beräknade anskaffningskostnaderna tillstyrkas som lån medan i andra fall avslag yrkas. Sedan ministeriet godkänt förslagen, meddelas låntagarna, att de kunna anskaffa vederbörande maskiner under Teknologisk Instituts kontroll. — När detta skett och maskinerna monterats samt garantibevis från maskinleverantören föreligger, utbetalas $\frac{9}{10}$ av anskaffningskostnaden till leverantören, medan låntagaren själv betalar den återstående tiondelen.

Säkerligen ha lån från denna fond varit till stor nytta och staten har endast gjort mycket små förluster. Under normala tider böra ej heller större förluster åsamkas staten. Om nämligen låntagaren ej gör konkurs omedelbart efter det att lånesumman utbetalats, kommer staten nästan alltid att ha full säkerhet genom panträtten — går han i konkurs först på ett senare stadium, får staten alltid sitt.

Under de första tio åren av ifrågavarande låneverksamhet förlorades enligt erhållna uppgifter sammanlagt 500 kronor (eller, då varje år utlånades 50—100 000 kronor, mindre än 0,1 % av hela lånesumman), vilket måste anses vara en obetydlighet. Under en senare period, åren 1916—26, gick det sämre, beroende på att man

under åren 1916—21 fick betala så höga inköspriser, att det under depressionen med åtföljande prisfall i början av 1920-talet allt för ofta inträffade, att maskinerna så sjunkit i värde, att staten endast delvis fick sina utlägg täckta genom panträtten.

Den nytta ifrågavarande låneverksamhet fört med sig få vi, som sysselsätta oss därmed, dagligen bevis på. Jag har haft tillfälle att träffa åtskilliga förutvarande låntagare, och för de flesta av dem hade statslånet inneburit en vändpunkt i deras yrkesverksamhet. Ekonomiskt sett ha lånen varit mycket betydelsefulla för låntagarna, men i tekniskt avseende ha de betytt långt mera, då låntagarna i samband med anskaffandet av maskiner tvingats att ta råd av erfarna män, vilka tillsett att rätta maskintyper anskaffats och därtill på förmånliga villkor — ja, *konsulentverksamheten i samband med låneförfarandet har ofta fört med sig att hela verksamheten organiserats bättre*, något som torde vara det viktigaste i detta sammanhang.

Regelmässigt sker inspektion av låntagarnas företag så, att varje låntagare i genomsnitt blir besökt tre gånger under loppet av de tio år, varunder lånen amorteras. »Tillsyningsmän» äro i regel ingenjörer och verkmästare, anställda av Teknologisk Institut. Så vitt möjligt söker man ordna så, att en snickare besöker en snickare, en smed en smed o. s. v., även om man med litet erfarenhet bakom sig kan komma underfund med om ett företag, av vad slag det vara må, bär sig eller inte.

Under senare år har, samtidigt som penningtillgången över lag ökats, bristen på såväl maskiner som råvaror gjort, att de lånesökande ej varit så många. Så snart tiderna åter stabiliserats kommer säkert antalet låntagare att återgå till förkrisnivån.

Lån till hantverkare ur företagarnas lånefond

En annan åtgärd från samhällets sida till stöd för hantverket, som i detta sammanhang bör nämnas (här bortses ju helt från betydelsen av understöd till tekniska skolor, mästارutbildning och hantverksrådgivning), är lån ur *företagarnas lånefond*.

Beträffande grunderna för tilldelande av lån ur denna fond gäller bland annat, att lån kunna beviljas hantverkare, i synnerhet hantverkare, som råkat på obestånd, dock endast under förutsättning att låntagaren antages efter lånets beviljande kunna fortsätta sin verksamhet under betryggande former samt att icke en osund, bestående inhemsk konkurrens uppstår därigenom.

För erhållande av lån erfordras, att låntagaren ställer en av ministeriet för handel, industri och sjöfart godkänd säkerhet i form av pant o. dyl. eller genom borgen av kolleger. Särskilda garantiföreningar av hantverkare kunna även bildas, varvid varje medlem åtager sig en garanti för föreningens förpliktelser med minst 100 kronor men icke överstigande 1 000 kronor.

Villkoren skilja sig betydligt från statslånen till inköp av *maskiner*, där ju lånefonden erhåller panträtt i det anskaffade, vilket ger en viss säkerhet, och där man genom förhandsundersökningar om behovet av nyanskaffningar etc. arbetar på säker grund. Tilldelningen av »företagarlån» vilar ju ej på fullt så säker grund, och de givas även till andra och kanske mera riskfyllda ändamål. Beviljade lån få nämligen användas till inköp eller betalning av redan inköpta maskiner och verktyg, till modernisering av verkstäder, till uppehållande av driften o. dyl.

Här skall ytterligare blott fastslås att, trots att närmare föreskrifter därom saknas, de lånesökande företagen oftast bli föremål för en teknisk undersökning, vilken utföres av Teknologisk Institut. Institutet avgiver därvid utlåtanden om huruvida företagen synas sunda, expansionsdugliga etc.

Av villkoren för erhållande av lån bör här särskilt framhållas ett, vilket är av den största betydelse, åtminstone för hantverkarna, nämligen att staten kräver, att låntagarna årligen till Teknologisk Institut insänder räkenskapsöversikter, baserade på rationellt förda böcker.

Varje låntagare tvingas alltså att noggrant sköta även den merkantila sidan av företaget och varje år inför staten redogöra för vinster och förluster, varpå eventuella förluster bero, vad som förbrukats och på vad sätt.

Om företaget icke fört böcker, vilket dessvärre förefaller vara rätt ofta förekommande, måste en för företaget passande bokföring uppläggas — i regel upplägges den av Teknologisk Institut.

Att dessa föreskrifter äro av största betydelse för lånefonden, som därigenom kan följa låntagarnas förehavanden, skall jag i detta sammanhang ej dröja vid — det rör sig ju ofta om stora lånebelopp, 10—30 000 kronor. — Vad som är långt betydelsefullare är, att dessa föreskrifter tvingat fram en ordnad bokföring hos ett stort antal hantverkare, vilka tidigare antingen icke fört böcker eller endast ofullständigt fört sådana, eller, vilket är mycket beklagligt, ej gjort sig besvär med att ur räkenskaperna utläsa företagets gång. Icke minst på detta område ha lånen varit av utomordentlig nytta.

Även om man icke får glömma, att lånen varit ekonomiskt mycket värdefulla för låntagarna — särskilt för de mindre och relativt nystartade företag, som haft svårigheter att på vedertaget sätt erhålla krediter — kan man icke komma ifrån, att kravet på ordnad bokföring varit av väl så stort värde som själva lånet, detta beroende på bristen på förståelse för värdet av en väl upplagd bokföring, som ger företagaren en nödvändig överblick över företagets ekonomiska förhållanden.

Teknologisk Institut

Teknologisk Institut är en självvägd institution, vilken år 1908 upprättades av Fællesrepresentationen for dansk Haandverk og Industri och Industriforeningen i Köpenhamn, efter det att några provkurser hållits år 1906.

Institutet ledes av en *styrelse* med för närvarande 25 ledamöter, varav fem utses av Handelsministeriet, en av Köpenhamns stad, sex av ovannämnda Fællesrepresentation, sex av industriföreningen i Köpenhamn, tre av hantverksföreningen i Köpenhamn, tre av De samvirkende Fagforbund, vartill kommer institutets direktör som självskriven ledamot. Direktören och vice direktören stå i spetsen för det dagliga arbetet. Den fasta personalen utgör ca 200 personer, varav 30 civilingenjörer.

Institutets arbete kan i korthet karakteriseras som *främjande av företagsamhet*. För institutets vidkommande innebär det, att dess uppgift är att tjäna den danska företagsamheten, huvudsakligen då inom hantverk och industri, genom tekniskt bistånd i form av undervisning och rådgivning samt genom tekniskt forskningsarbete och tekniska experiment.

Ett antal andra institutioner i Danmark ha liknande verksamhetsområden som Teknologisk Institut, men detta är särpräglat genom att dess klientel — både då det rör undervisning och rådgivning — utgöres av den aktive arbetaren, den fackutbildade mästaren, industriidkaren, gesällen eller specialarbetaren, som söker fortbildning för att inom sitt område kunna följa med teknikens utveckling eller som söker råd och vägledning i de otaliga frågor, som hans dagliga arbete ställer honom inför, då det gäller nya tekniska hjälpmedel och metoder och dessas ändamålsenliga användande.

I sådana fall står Teknologisk Institut till tjänst med a) undervisnings- och rådgivningsverksamhet, b) försöks- och forskningsarbete, c) förlagsverksamhet, omfattande utgivande av dansk teknisk litteratur samt d) drivandet av ett tekniskt bibliotek med läsesal.

Försöks- och forskningsarbetet är icke blott en naturlig utan även en absolut nödvändig konsekvens av rådgivningsverksamhetens krav liksom ofta av utbildningens. Detta gäller icke blott den närmast liggande orsaken till ett experiment, nämligen den att få en teori bekräftad på empirisk väg.

Institutet måste även på grund av sina pionäruppgifter inom det danska hant-

verket och den danska industrien ständigt hålla kontakt med teknikens utveckling genom fristående experiment och forskningsarbeten.

Därför komma undervisnings- och rådgivningsverksamheten å den ena sidan och experiment- och forskningsverksamheten å den andra städse att vara så fast förbundna med varandra, att vartdera verksamhetsområdet i lika hög grad kan sägas vara en naturlig följd av eller en nödvändig förutsättning för arbetet på det andra området.

Gemensamt för alla experiment är deras praktiska ändamål genom att man strävar att — eventuellt genom bifogade kommentarer — formulera resultaten så, att de bli förståeliga för och kunna användas av ifrågavarande yrkesområdets utöfvare.

En gren av försöksverksamheten är det arbete, som institutet tagit upp under namn av »Landvindingsarbejdet».

Planerna på att genom en kritisk granskning och prövning av importens nödvändighet eventuellt i stället kunna skapa arbetstillfällen för landets arbetslösa samtidigt som man genom konsulatet och på annat sätt söker skapa exportmöjligheter hänför sig till institutets första verksamhetsår. Vid ett föredrag, som år 1917 hölls i Industriraadet av institutets direktör, framlades dessa planer inför offentligheten och togo då fastare form.

Detta arbete har naturligtvis legat nere under det andra världskriget, och man vet inte vad framtiden kommer att bära i sitt sköte, men ett är säkert, och det är att Teknologisk Institut liksom förr kommer att vinnlägga sig om att följa med i teknikens utveckling för att rätt kunna gagna danskt hantverk och dansk industri.

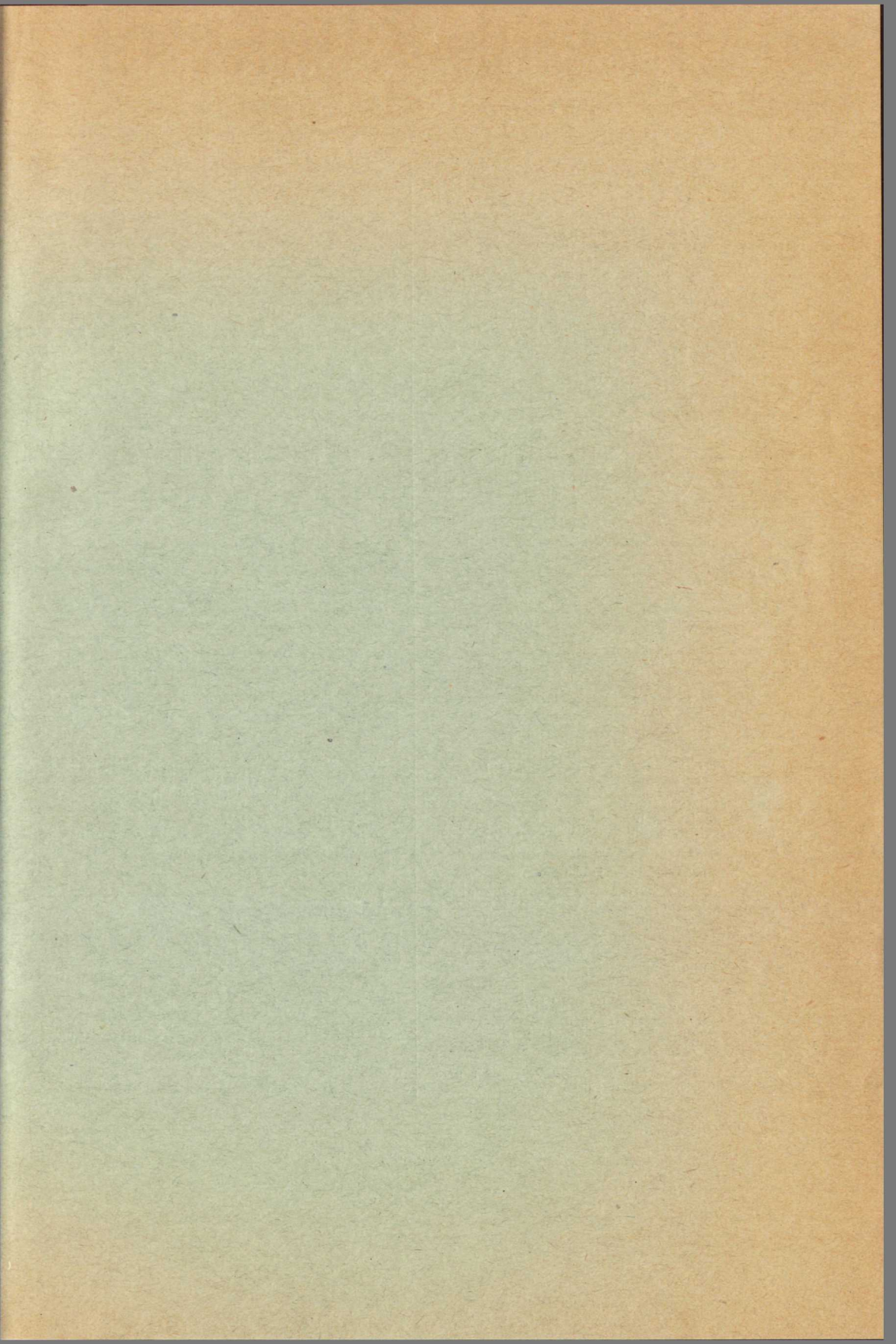
Då institutet äger en stab av skickliga civilingenjörer och ingenjörer samt en skara dugliga verkmästare och yrkeslärare samt en rad andra experter har institutet genom dessas samarbete på ifrågavarande arbetsområden stora möjligheter att behandla föreliggande problem allsidigt ur såväl praktisk som teknisk synpunkt. Därigenom ävensom genom sin under årens lopp samlade fond av erfarenheter har institutet givit sitt bidrag till att skapa och utbygga ett försvar av landets produktionsmöjligheter samt att skapa nya möjligheter för att ge arbetsvilliga händer möjligheter till sysselsättning.

Under föregående år har institutet hållit 587 kurser, vilka bevistats av sammanlagt 13 284 elever. Avdelningarna för konsultation ha besvarat ca 21 400 frågor, för vilkas besvarande erlagts 598 000 kronor i avgifter. För den konsultativa delen av verksamheten har ett särskilt statsbidrag på 135 000 kronor utgått.

Förlagsverksamheten har efter hand utgivit bortåt hundratalet böcker, vilkas innehåll tillrättalagts huvudsakligen med tanke på att vara förståeliga för hantverksmästare och -lärlingar samt vara användbara vid undervisningen. Dessutom ha de till uppgift att kunna tjäna som enklare uppslagsböcker.

Livligast har dock verksamheten varit på experiment- och forskningsområdena. Under de 27 år institutet bedrivit sin verksamhet, ha 71 mer eller mindre omfattande berättelser utgivits över arbetet på dessa områden. De rön man vunnit ha gett upphov till startande av större eller mindre företag inom olika produktionsområden. Man räknar med en ökad dansk produktion till ett värde av 7 miljoner kronor årligen. Värdet av de ännu betydelsefullare rationaliserings- och besparingsåtgärderna inom skilda områden uppskattas till drygt 10 miljoner kronor om året.

Under senare år ha två former av undervisning tilldragit sig intresset, dels om skolning av arbetslösa och dels s. k. arbetsteknisk skolning — d. v. s. en form av undervisning, som har till uppgift att genom föredrag, föreläsningar och experiment vintern igenom för oskolade arbetare från diverse olika större industrier öka deras rent förståndsmässiga förutsättningar för arbetet genom att förklara, vilka problem som kunna uppstå under arbetets gång, de fysiska och kemiska lagarna etc.

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]

Politi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande ang. flyktingars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödfödheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetens minskning och dess förhållande vid olika former av förlösningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]

Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor [6].

Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [13]

Den familjevårdande socialpolitiken. [17]

Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvärsberedskapens framtida organisation. [19]

Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23]

Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. [24]

Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]

Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. [33]. 2. Motiv. [34].

Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. [35]

Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37]

Hälsa- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagarers uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande ang. forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]

P M ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]

Den svenka växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningslagstiftningen m. m. [3]

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagsnämnder. [22]

Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrämjande. [40]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organisation. [26]

Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

1911 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]

1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]

1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. 1V. Skolpliktens skolformer.

2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till undervisningsplaner. [15]

4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]

Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. [12]

Socialutbildningsakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. [30]

Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyrkomöte m. m. [32]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]

Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktanställt manskap inom krigsmakten. [7]

Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. [25]

Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. [38]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.